

Kvalitetssäkring av konserveringsarbeten inom Svenska kyrkan

Kvalitetssäkring av konserveringsarbeten inom Svenska kyrkan

Hélène Svahn Garreau och Lisen Tamm

Finansierat av Kyrkoantikvarisk ersättning, Sigtuna Museum & Art har stöttat projektet med arbetstid, Syskonen Bothéns stiftelse samt Kyrkans fastighetssamverkan i Stockholm AB.

Grafisk form: William J. Andersson

Omslag: Rengöring av en av 161 paneler i Faderns fönster, Uppsala domkyrka.
Amanda Sörhammar, Uppsala Domkyrkas Glasmålningsateljé. Foto: Sissela Jensen

2025-03-21

KYRKANS FASTIGHETSSAMVERKAN
STOCKHOLM AB

*Kvalitetssäkring av konserveringsarbeten
inom Svenska kyrkan*

Innehåll

Sammanfattning av rapporten och läsanvisning	6
Förslag på åtgärder	7
Förslag på en fortsattkonserverorsutredning.....	8
1. Inledning	11
1.1. Projektets förutsättningar.....	13
1.2. Om konservering och kvalitetsfrågor	14
1.3. Historisk bakgrund om konserveringen av Svenska kyrkans kulturarv	17
1.4. RAÄ – Vård och konservering av inventarier och föremål. Resursbehov och samordning.....	20
2. Begrepp & termer	25
2.1. Om att definiera konservering	28
2.2. Kvalitet och kvalitetssäkring avseende kulturarv och i byggprocessen.....	32
2.3. Kulturarv och kulturarvssektorn.....	33
2.4. Kulturmiljö och kulturmiljövården.....	34
2.5. Kulturvård.....	35
2.6. Konservering.....	36
2.7. Konservator.....	37
2.8. Föremåls-, byggnads- eller bebyggelseantikvarie.....	38
2.9. Byggnadsvård och bygghantverkare med inriktning mot kulturvård – specialisering mot traditionella och icke-traditionella hantverk (byggnadsvård)	39
3. Konservering inom Svenska kyrkan idag	43
3.1. Allmänt.....	45
3.2. Svenska kyrkans ansvar och befogenheter.....	47
3.3. Hur nuvarande system med KAE och KUB påverkar	49
3.4. Volym och typ av ärenden	51
3.5. RAÄ:s handbok ”Konservering i kyrkan, ABC för upphandling” (2022).....	53
4. Styrmedel & lagstiftning	59
4.1. EU-direktiv, svensk lagstiftning, handböcker och standarder.....	61
4.2. Om kvalitetssäkring av kulturarvet som ett allmänintresse	62
4.3. Kulturmiljölagen (KML 1988:950)	63
4.4. Plan- och bygglagen (PBL 2010:900).....	67
4.5. Förvaltningslagen (2017:900)	67
4.6. Kyrkoordningen	68

5. Kvalitetssäkring i praktiken	71
5.1. Om kvalitetssäkring inom sektor som arbetar med ett väsentligt samhällsintresse	73
5.2. Utbildning.....	74
5.3. ENCoRE.....	74
5.4. Reglerat yrke/legitimation/ackreditering/certifiering och skyddad titel.....	75
5.5. Vad är en profession och ett yrke? ISCO, ESCO och SSYK	77
5.6. Validering av kompetenser på arbetsmarknaden och inom yrkeshögskolan	82
5.7. Ansvar och etik för olika yrkesroller inom kulturarvssektorn.....	88
5.8. Branschöverenskommelser, fackmannamässighet och standarder	94
5.9. Kunskapsutveckling, livslångt lärande och konservering	95
5.10. Kvalitetsutveckling; förbättringskunskap, lärande organisationer och kvalitetssystem	99
6. Konservatorsuppdrag inom Svenska kyrkan	103
6.1. Svenska kyrkan som fastighetsägare och beställare av projekt- och förvaltningsuppdrag.....	105
6.2. Vård- och underhållsplaner och Sacer	106
6.3. Projektorienterade åtgärder och utrednings-, bygg- och konserveringsprocessen	107
6.4. Förvaltningsuppdrag – konservatorsuppdrag kopplade till drift- och underhåll	117
6.5. Tillståndprocesser	118
7. Konserveringsrosen.....	125
7.1. Steg 1. Identifierade kunskaper/färdigheter	127
7.2. Steg 2. Blooms taxonomi och CHARTER spindeldiagram	130
8. Exempel på yrken inom kulturarvssektorn – en jämförelse.....	135
8.1. Konservatorn.....	138
8.2. Arkeologen.....	146
8.3. Arkitekten	152
8.4. Antikvarien	154
8.5. Hantverkare med inriktning kulturvård	157
9. Resultat: identifierade utmaningar och förslag på åtgärder	163
9.1. Diskussion om resultaten	165
9.2. Vad har hänt sedan RAÄ:s utredning 2005?	185
9.3. Identifierade huvudsakliga utmaningar i förhållande till framgångsfaktorerna	187
9.4. Förslag på åtgärder, vad krävs och vilka hinder finns på vägen.....	198
9.5. En konservatorsutredning	203
10. Källförteckning.....	207
Förkortningar.....	214

Sammanfattning av rapporten och läsanvisning

Nordiska konservatorförbundet, Sverige (NKF-S) har mellan 2023 och 2025 lett projektet "Kvalitetssäkring av konserveringsarbeten inom Svenska kyrkan". Projektet har finansierats med i huvudsak medel från Kyrkoantikvarisk ersättning (KAE) samt från syskonen Bothéns stiftelse. Projektets kortfattade syfte har varit att säkerställa att värden av det kyrkliga kulturarvet ska genomföras i en kvalitetsäkringsprocess, och att ta fram ett kunskapsunderlag och åtgärdsförslag som beställare, myndigheter, konservatorer och andra yrkesgrupper som medverkar i konserveringsprocessen kan använda. Arbetet har inneburit en utvärdering av nuvarande situation och analys och diskussion av förslag på möjliga åtgärder.

Arbetsgruppen har i huvudsak bestått av ledamöter i NKF-S styrelse, samt av representanter från institutionen för kulturvård vid Göteborgs universitet och Svenska kyrkans fastighetssamverkan i Stockholm (KFS). I referensgruppen har representanter från Svenska kyrkans kyrkokansli, Riksantikvarieämbetet (RAÄ), Stockholms stift, Studio Västsvensk konservering (SVK), Statens fastighetsverk (SFV) och Länsstyrelsen i Gävleborg ingått.

Rapporten är delad i två delar:

- En genomgång och till viss del analys av nuvarande situation vad det gäller konservering, kvalitetssäkring, Svenska kyrkans ansvar och befogenheter, gällande lagstiftning, arbetsprocesser med jämförelser som bidrar till kvalitetsäkringsfrågan.
- En del med åtgärdsförslag och diskussion om resultat av enkäten och identifierade utmaningar.

Rapporten läses enklast genom att ta del av inledande slutsatser, sammanfattningar i början av varje kapitel och det konkluderande kapitlet. I den analyserade delen diskuteras frågeställningar som setts som väsentliga för rapportens slutledningar och konklusioner, men som inte är nödvändiga att läsa för att ta del av åtgärdsförslagen. Den intresserade läsaren kan fördjupa sig i dessa om denne vill.

Den första delen beskriver dagsläget för hur konservering hanteras inom Svenska kyrkan, och den aktuella lagstiftningens effekt. Flera av begreppen och termerna som används inom kulturarvssektorn skärskådas, samt hur begreppen hanteras i exempelvis standarder. Syftet är att

precisera vad konservering är. Att förstå det och den roll konservatorn och konserveringen har inom kulturarvssektorn har varit en grundförutsättning för att kunna analysera vad kvalitetssäkringen avseende kulturarvet innebär. Vidare redogörs för Svenska kyrkans ansvar och befogenheter för förvaltningen av kulturarvet och hur detta finansieras. I ett kapitel om styrmedel och lagstiftning redogörs för lagarna, förordningarna och vägledningarna som används inom kulturarvssektorn. Vad det gäller kvalitetssäkring i praktiken presenteras processer och medel som bidrar till att höja och kontrollera kvalitet inom professioner som arbetar med samhällsintresse. Här presenteras grundförutsättningar för att uppnå verifierbar kvalitet i en sådan sektor, genom utbildning, reglering av ansvarsfördelning, verifierbar kompetens, fastställda regler, etik, standarder och processer. Ett resonemang förs om ett reglerat yrkes möjliga fördelar med exempel från sjukvården. Vikten av branschöverenskommelser, standarder och att vara en lärande organisation poängteras. I kapitlet om konservatorsuppdrag inom Svenska kyrkan beskrivs processen för hur ett förvaltningsuppdrag beställs och följs upp. Flera yrken som arbetar inom kulturarvssektorn med överlappande kunskapsområden presenteras och diskuteras utifrån sina unika förutsättningar.

Ett resultat av arbetet är konserveringsrosen som kan användas för att beskriva kunskapsfält och färdigheter som en konservator äger efter deras utbildning. Den skapades genom analys av de kunskaper som konservering kräver i kombination med Blooms taxonomi och CHARTER:s spindeldiagram. Konserveringsrosen kan användas för att jämföra kunskapsområden med andra yrken som arbetar i kulturarvssektorn för att förstå hur olika yrken samspelar och har olika roller när ett konserveringsarbete planeras och utförs.

Den andra delen består av det avslutande kapitlet där några centrala utmaningar som identifierats under projektets gång för att förbättra kvalitetssäkringen presenteras. Vidare görs en uppskattning av vad som hänt sedan RAÄ:s utredning *Vård och konservering av inventarier och föremål. Resursbehov och samordning* utfördes 2005. Slutligen följer en diskussion kring utmaningarna med förslag på åtgärder. Det resulterar bland annat i ett förslag på en utredning om konserveringen i Sverige.

Förslag på åtgärder

Projektet har identifierat fem utmaningar för arbetet med kvalitetssäkring av konservering av det kyrkliga kulturarvet. Utifrån dem har förslag på åtgärder tagits fram med syfte att förstärka kvalitetssäkringen av konserveringsarbeten. Utmaningarna och förslagen är:

1 Det saknas ett nationellt rådgivande och kunskapsuppbyggande forskningsbaserat institut i Sverige som ägnar sig åt kunskapsuppbyggnad inom konserveringen där Svenska kyrkans kulturarv ingår. Även länsstyrelser och läns museer som saknar kunskap inom konservering behöver kunna konsultera experter för att ställa rätt krav och följa upp ärenden inom kulturmiljölagen (KML). **Utmaningen kan åtgärdas genom att RAÄ får en tydligare roll som kunskapsuppbyggande institut för konservering och vidareutbildning samt rådgivande och vägledande stöd för länsstyrelser vad gäller konserveringsärenden kopplade till KML (alternativt upprättas ett annat nationellt institut liknande NIKU i Norge).** Projektet föreslår att frågan utreds av RAÄ.

2 Dagens styrmedel är otillräckliga för att kunna kvalitetssäkra konservering inom Svenska kyrkan. I projektet har framkommit att krav på kompetens och vetenskaplighet behöver införas i regelverket. Det bör utredas om bättre implementerade vägledningar och anpassade branschstandarder räcker. Är det möjligt att reglera konservatorsyrket enligt KML? Frågan behöver också kopplas samman med kompetensen på myndigheterna. En annan fråga är om det är möjligt att inom nuvarande lagstiftning ändra kulturmiljöförordningen eller föreskriften om konservering enligt gällande KML, som berör kap. 2 (fornminnen), kap. 3 (byggnadsminnen) och kap. 4. (kyrkliga kulturminnena)? **Projektet föreslår att RAÄ utreder om det är möjligt att förstärka styrmedel och eventuell reglering av konservatorn enligt KML.** Även Svenska kyrkan ser över möjligheten att ställa krav i samband med KAE-tilldelningen och skapa egna handböcker.

3 Konservatorsyrket är inte reglerat i Sverige. En reglering borgar för att rätt kompetens utför konserveringsarbeten på det lagskyddade kulturarvet. Att reglering saknas bidrar även till att det saknas gemensam syn på vad konservering är och vad konservatorns uppgift är i förhållande till närliggande yrken i kulturarvssektorn. En eventuell reglering ska givetvis anpassas till sektorn och motsvara det som behövs i Sverige. **Projektet föreslår att utmaningen åtgärdas genom att NKF-S, RAÄ och institutionen för kulturvård vid Göteborgs universitet utreder om och hur konservatorsyrket kan regleras i Sverige. Arbetet kopplas till utredningen om KML.**

4 Konservatorer använder inte fastställda branschregler, riktlinjer, professionella krav eller standarder vid arbeten utanför museerna i den utsträckning som skulle behövas. Det saknas en "konservatorshandbok" och en praxis där befintliga standarder är vedertagna i branschen. **Projektet föreslår att utmaningen åtgärdas av att NKF-S tillsätter en arbetsgrupp som tar fram kompletterande branschregler och implementerar befintliga standarder som verktyg för kvalitetssäkring.**

5 Det saknas vidareutbildningar som en del av ett livslångt lärande för konservatorer, och vissa konserveringsspecialiseringar har svårt att överleva i Sverige. En utredning av specialister, vidareutbildning av konservatorer och forskning inom sektorn behövs. Det är idag svårt för redan yrkesaktiva konservatorer att upprätthålla god kvalitet och kontinuerlig kompetensutveckling på ett kvalitetssäkrat vis. Nya områden som behöver förstärkas som t.ex. bevarande av digitalt kulturarv har uppkommit. Hur skapar man en god miljö för att säkerställa kunskapsutvecklingen? Hur kan man validera kompetenser som inte erhållits formellt? **Projektet föreslår att utmaningen åtgärdas genom att institutionen för kulturvård vid Göteborgs universitet med representanter från NKF-S, RAÄ och museerna tilldelas en samordningsuppgift för att ta fram förslag på utbildningar.**

Förslag på en fortsatt konservatorsutredning

Projektet har även utmynnat i att **konservatorns framtida roll och hur konserveringens kvalitet kan garanteras inom kulturarvssektorn** behöver undersökas vidare. Representanter från RAÄ, Svenska kyrkan, Statens fastighetsverk, museerna, NKF-S och institutionen för kulturvård vid Göteborgs universitet bör delta. Några delfrågor som delvis berörts ovan, är:

- **Utredning av styrmedlen enligt ovan.** Projektet föreslår att **utredningen genomförs av RAÄ.**
- **Förtydligande av kulturarvssektorns olika yrkesroller och vad de är utbildade för,** dvs. byggnadsantikvariens, konservators, restaureringsarkitekten och hantverkaren med inriktning mot kulturvård.
- När och var kan de verka, hur sker kontrollen och vilken utbildning ska man ha för att verka inom kulturarvsområdet? Hur sker samarbetet på bästa sätt? Terminologin inom branschen behöver ses över för att tydliggöras. Projektet föreslår att **uppgiften tilldelas RAÄ tillsammans med kulturarvssektorns olika yrkesorganisationer.**
- **Utredning av behov av specialister, vidareutbildning av konservatorer och behov av forskning inom sektorn.** Hur kan man validera kompetenser som inte erhållits formellt? Går det att upprätta några regionala konserveringscentra liknande SVK i Västra Götalandsregionen eller ett nationellt fristående forskningsinstitut likande NIKU i Norge? Projektet föreslår att samordningsuppgiften tilldelas **institutionen för kulturvård vid Göteborgs universitet med representanter från NKF-S, RAÄ och museerna.**
- **Utredning av upprättade av regionala konserveringscentra liknande SVK.** Det finns behov av regionala centra som skiljer sig från det nationella kunskapsuppbyggande institutet som inte skulle ägna sig åt utförandekonservering i regionerna. Projektet föreslår att uppgiften tilldelas **RAÄ, NKF-S och representanter för stiftet, länsstyrelserna och länsmuseumerna.**

I

Inledning

I det här kapitlet presenteras kvalitetssäkringsprojektets grund, frågeställningar, förutsättningar och finansiering. Projektets arbetsgrupp har utgått från Nordiska konservatorförbundets styrelse och inkluderar representanter från institutionen för kulturvård vid Göteborgs universitet och Svenska kyrkans fastighetssamverkan i Stockholm. I referensgruppen har representanter från Svenska kyrkans kyrkokansli och Riksantikvarieämbetet ingått. I den utökade referensgruppen har representanter från Stockholms stift, Studio Västsvensk konservering, Statens fastighetsverk och Länsstyrelsen i Gävleborg ingått.

I kapitlet beskrivs dagens uppkomna läge avseende konservering inom Svenska kyrkan genom beskrivning av förutsättningar och förändringar av förhållandet stat-kyrka under 2000-talet och avslutas med en sammanställning av vad projektet ser vara dagens utmaningar för att kvalitetssäkra konservering av Svenska kyrkans fastigheter och inventarier.

I.I. Projektets förutsättningar

NKF-S (Nordiska konservatorförbundet, Sverige) har mellan 2023 och 2025 lett projektet "Kvalitetssäkring av konserveringsarbeten inom Svenska kyrkan". Projektet är finansierat med nationella medel avsatta till utvecklingsprojekt från den kyrkoantikvariska ersättningen (KAE) samt av syskonen Bothéns stiftelse.

Projektet leds av H     Svahn Garreau, som ingår i NKF-S styrelse och   r E.C.C.O. (European Confederation of Conservator-Restorers' Organisations) delegat. Arbetet stöttas av en arbetsgrupp där Lauri Vaher, Linköpings universitet, från NKF-S: Lisen Tamm, Sigtuna Museum & Art och tidigare ordförande, Linnea Wensby Holmberg tidigare vice ordförande och samt kassör Fanny Stenback, från institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet, lektor Lotta Bylund Melin och professor Gunnar Almevik samt från Kyrkans fastighets-samverkan i Stockholm vd Sven Löfvenberg ingår. Till referensgruppen har även Hugo Larsson och Kathrin Hinrichs Degerblad från Riksantikvarieämbetet (RA  ) samt Markus Dahlberg på Kyrkokansliet i Uppsala knutits. En utökad referensgrupp deltar även i arbetet. Den består av stiftsantikvarie Lotta Kockum, Stockholms stift, Sara Roberts och Tanja Malmgren SVK (Studio Västsvensk Konservering), Lena Östlund från Regionmuseet i Skåne, Hans-Erik Hansson från länsstyrelsen i Gävleborg, samt H    ne Hanes och Anna Carver från Statens fastighetsverk (SFV). Förutom dessa har olika intressenter gjorts delaktiga genom intervjuer och tre workshops, som t.ex. länsstyrelserna, stiftsantikvarierna, flera länsmuseer och NKF-S medlemmar.

Projektets syfte är att söka finna sätt att skapa förutsättningar för en hållbar och likvärdig bedömning av konserveringsarbeten som utförs på det kyrkliga kulturarvet. F  r förslagens inriktning och utformning står projektet. Förhoppningsvis kan dessa ligga till grund för parternas fortsatta arbete med att öka kvaliteten i de gemensamma processerna. Det är projektets förhoppning att arbetet ska väcka insikt hos politiker och myndigheter om att det behövs åtgärder för att stärka sektorn.

Samtidigt som arbetet pågått har CHARTER (The European Cultural Heritage Skills Alliance) som är ett EU-finansierat projekt som pågått mellan 2022 fram till 2025, där bl.a. E.C.C.O. och Göteborgs universitets institution f  r kulturvård ingår. CHARTER:s mål har varit att undersöka hela kulturarvssektorn och analysera behoven som finns. Innovationsm  jligheter och olika sätt att utveckla sektorn har identifierats. Det har lett till synergieffekter mellan båda projekten, där erfarenheter och kunskaper från andra länder har överförts.

Arbetet i kvalitetss  kringsprojektet har genomförts i tre steg:

1. Analys och utredning av befintlig lagstiftning och arbetsprocesser, de brister som kan iakttas samt jämförelser med andra länder och professioner.

Delmomentet innebar: utformandet av en enkät med 61 frågor som skickades ut i mars och april 2023 till cirka 300 verksamma i sektorn och besvarades av 133, insamling av information och inl  sning av olika underlag, intervjuer och samtal, möten med arbets- och referensgruppen, en workshop som genomfördes den 29 september 2023 i Stockholm med arbets- och referensgruppen med internationellt inbjuda föreläsare, vilket sammantaget utgjorde cirka 20 personer. Avsikten var att f  a en inblick i hur konserveringsarbeten hanteras i andra länder. De inbjudna var Heather Doyle från England som ansvarar för ICON:s (The Institute of Conservation) ackreditering, konservator Mechthild Noll-Minor, chef för konserveringen på Brandenburg Brandenburgische Landesamt f  r Denkmalpflege und Arch  ologische Landesmuseum, Tyskland, konservator och professor Hilka H  iop från Estlands Konstakademi i Tallinn, konservator Kristian Schneider, president ARI (Associazione Restauratori d'Italia) från Italien och konservator och kirkekonsulent Mia   sterlund Sterreg  rd från Nationalmuseet i Danmark.

2. Analys och utredning av olika förslag på åtgärder

Delmomentet innebar intervjuer med utvalda verksamma stiftsantikvarier, länsstyrelser och privat verksamma konservatorer och antikvarier m.fl. och analys av framtagna exempel. Kommunikation med RAÄ:s jurist Tove Sjöstedt, och en workshop om konservatorns arbetssätt den 21 mars 2024 med cirka 28 konservatorer inom NKF-S, då utmaningar och förslag på lösningar diskuterades. Några konservatorer berättade om deras erfarenheterna av arbetet med Svenska kyrkans församlingar som beställare, bland annat konservator Misa Asp, Konservator Misa Asp AB, om stenkonsivering, konservator Rebeca Kettunen, Konservator Rebeca Kettunen Visby AB om konservering på Gotland, konservator Hanna Eriksson, Skånes m  lerikonservatorer om konserveringsverksamheten i Skåne och konservator Tove Nyhlén om konserveringsverksamheten inom Tyréns Sverige AB.

3. Framtagande av förslag och plan för hur arbetet ska gå vidare

Delmomentet innebar fortsatt inl  sning och analys av underlag, möten med diskussioner och samtal på workshop den 8 november 2024 om projektets möjligheter, utmaningar och förslag med cirka 25 deltagare på plats och cirka 20 online. Under workshopen gjordes inlägg av antikvarierna Markus Dahlberg och Charlotte Eriksson Kockum om Svenska kyrkans perspektiv på nationell nivå och stiftsnivå, professor Gunnar Almevik vid insti-

tutionen för kulturvård vid Göteborg om CHARTER och kvalitetssäkring, konservator Johanna Nilsson om konservatorsutbildningen i Göteborg, konservator Fanny Stenback om utmaningarna i privat verksamhet som egenföretagare, antikvarie Hélène Hanes om konserveringen på SFV, antikvarie och konservator Hans-Erik Hansson länsstyrelsens handläggning av konserverings-

ärenden inom Svenska kyrkan, konservator Kathrin Hinrichs Degerblad om standarder, antikvarie Hugo Larsson, RAÄ om myndighetsperspektivet samt konservator Sara Roberts och NKF-S ordförande konservator Lisa Swedberg om arbetsmarknaden för konservatorer. Projektet kommer att avslutas med rapportsläpp och ett öppet forum våren 2025.

1.2. Om konservering och kvalitetsfrågor

Svenska kyrkan äger och förvaltar det som ofta sägs vara Sveriges största sammanhängande kulturarv, skyddat i lag. Det handlar om drygt 2900 kyrkobyggnader och cirka 250 000 inventarier, varav de flesta är i bruk. Det innebär att alla åtgärder som påverkar de kulturhistoriska värdena som dessa äger kräver tillstånd av länsstyrelsen enligt 4 kap. kulturmiljölagen (KML) 1988:950.

Arbetet med att bevara kyrkornas byggnadsanknutna konst och inventarier genomförs ofta med hjälp av konservatorer. Konservatorn ingår i en yrkesgrupp som är utbildad för att bevara kulturvärden som utgör ett internationellt formulerat yrke. I Sverige finns konservatorutbildning sedan 1986 på Göteborgs universitet där de flesta konservatorer som verkar i landet har studerat, med det finns även konservatorer som gått konservatorutbildningar i andra länder. Sedan 1950 samlas svenska konservatorer i den ideella yrkesorganisationen NKF-S som idag består av cirka 280 ordinarie medlemmar. NKF-S är medlem i den europeiska konservatorsorganisationen E.C.C.O. (se avsnitt. 8.1.1) och utgör tillsammans med övriga nordiska länder även en regional grupp inom IIC (International Institutet of Conservation).

Konservatorsyrket har under den senaste tio åren alltmer professionaliserats och de flesta har akademisk utbildning. Göteborgs universitet ger idag en treårig *kandidatexamen i kulturvård med inriktning mot konservering* och en tvåårig *Master i kulturvård med inriktning mot konservering* (se bilaga I). Viktiga arbetsgivare för konservatorer idag är Riksantikvarieämbetet (RAÄ) och museerna. En annan betydelsefull aktör är SVK (Studio Västsvensk Konservering) som ingår i Västra Götalandsregionen. Förutom dessa verkar många konservatorer inom den privata sektorn. Däremot är det få konservatorer som arbetar eller har arbetat på länsstyrelserna. I skrivande stund, 2025, finns endast en konservator på länsstyrelsen i Gävleborg som medverkat i den utökade referensgruppen för det här projektet. Inom Svenska kyrkan finns även några anställda konservatorer; Västerås pastorat samt Linköpings och Göteborgs stift har en konservator anställd, det finns textilkonservatorer inom Lunds stift

och Uppsala domkyrkoförsamling, där det även finns en glasmålerikonserveringsateljé.

Kvalitetsfrågor är viktigt för konservatorer och integrerat i E.C.C.O.s arbete. NKF-S och E.C.C.O. har gemensamt att konservatorer tar etiskt ansvar för att säkerställa både materiella och immateriella värden som kulturarvet bär på och bevarar dem på ett hållbart vis. Projektet står därför på etisk professionell grund. I E.C.C.O.s strategiska plan som antogs 2015, var kvalitet ett av fem långsiktiga strategiska målen.

I E.C.C.O.s kvalitetsmål framkommer att kulturarvet utgör ett *allmänintresse* (dvs. något som finns och blir till för det gemensamma bästa – jämförbart med ett *väsentligt samhällsintresse*). Konservatorer har en väsentlig roll i att identifiera och förvalta kulturarvsobjektens betydelse. Kvalitet inom konserveringen och kulturarvet som sådant är därför nära förknippat med allmänintresset. Även i Europaparlamentet och rådets direktiv om erkännande av yrkeskvalifikationer från 2005 framhävs kulturarvets betydelse för samhället som allmänintresse:

I Svenska kyrkans kyrkobyggnadsregister uppfyller 2 954 av kyrkobyggnaderna kriterierna som krävs för tillståndsplikt enligt 4 kap. 3 § kulturmiljölagen. Av dessa är 136 uppförda efter 1940 och har därför inlemmats i de skyddade byggnaderna genom att RAÄ tagit ett särskilt beslut enligt 4 kap. 4 § kulturmiljölagen

Svenska kyrkan, 2023 a, s. 13 och Svenska kyrkan, Redovisning för år 2023 angående de kyrkliga kulturvärdena och användningen av den kyrkoantikvariärska ersättningen, s. 15.

Figur 1

Quality derives from an ethical approach that ensures a consistently high standard of work and its results, achieved in an accountable manner.

How does this relate to E.C.C.O.'s mission?

The Conservator-Restorer is uniquely placed to influence the physical and intangible nature of our common cultural heritage. It is therefore a critical responsibility of the Conservator-Restorer to ensure that any action is conducted to the best standard possible at that time regardless of any opinion of the market.

What are the benefits of these goals?

A high quality level of Conservation-Restoration decision-making ensures the authenticity of our common cultural heritage is maintained. By insisting on a high level of quality, E.C.C.O. is increasing the trust in the profession to behave and act in a responsible manner for the benefit of the cultural heritage that is in the public interest. This trust strengthens argumentation for appropriate Conservation-Restoration treatments that do not undermine cultural heritage and legitimises the Conservator-Restorer's role as an expert in the field.

Goal 5: Identify and develop common principles, criteria and values for the profession

The challenge is to understand the values that contextualize heritage as a social-cultural experience and include this understanding in the practice of Conservation-Restoration. E.C.C.O.'s imperative requires that these values are considered while maintaining the ethical principles on which Conservation-Restoration is based.

Goal 6: Define and promote recognised standards of practice throughout Europe

Recognised standards support good practice and underline the ethical approach that is central to the profession. They can be used both by the Conservator-Restorer and other stakeholders within society.

Goal 7: Enhance the quality of Conservation-Restoration through education, research and innovation

Provide support for appropriate levels of education, research and innovation, both technical and conceptual, including the implementation of research results for the sustainable management of cultural heritage.

Text om relationen mellan kvalitet och etik hämtad från E.C.C.O.s strategiska plan från 2015

(27) Arkitektur, byggnaders kvalitet, det sätt på vilket dessa smälter in i omgivningen, respekt för naturliga landskap och stadsmiljön samt det kollektiva och individuella kulturarvet är angelägenheter av allmänt intresse. Därför bör det ömsesidiga erkännandet av kvalifikationer grundas på kvalitativa och kvantitativa kriterier, som garanterar att innehavarna av erkända bevis på formella kvalifikationer kan förstå och ge praktiska uttryck åt enskilda personers, samhällsgrupper och myndigheters behov i fråga om fysisk planering, utformning, projektering och uppförande av byggnader, bevarande och tillvaratagande av det arkitektoniska arvet och bevarande av jämvikt i naturen.

EUROPAPARLAMENTETS OCH RÅDETS DIREKTIV 2005/36/EG av den 7 september 2005 om erkännande av yrkeskvalifikationer

Konservatorns ansvar är kopplat till att deras huvudsakliga målsättning ofta beskrivs som att bevara och värna om kulturarvsobjekts *autenticitet* som är viktigt för att kulturarvets, dvs. allmänintresset, värden ska upprätthållas, innefattande både materiella och immateriella aspekter. E.C.C.O. framhåller därför att:

A high quality level of Conservation-Restoration decision-making ensures the authenticity of our common cultural heritage is maintained. By insisting on a high level of quality, E.C.C.O. is increasing the trust in the profession to behave and act in a responsible manner for the benefit of the cultural heritage that is in the public interest. This trust strengthens argumentation for appropriate Conservation-Restoration treatments that do not undermine cultural

heritage and legitimises the Conservator-Restorer's role as an expert in the field.

E.C.C.O. *Strategic plan 2015*, s. 13

Autenticitet är ett omstritt, värdeladdat och etiskt koncept vars betydelse förändras genom tiden. Det tolkas sålunda på olika vis, men står i centrum för konservatorns verksamhet (se bland annat Muñoz-Viñas, 2005, s. 91 ff och 2020 s. 17–31, Riksantikvarieämbetet 2015, s. 70–71. Naradokumentet 1994, och Lindblad 2023, s. 121 ff). Konservatorns kompetens och expertis är särskilt lämpad för att kunna navigera i tolkandet och hanterandet av kulturarvets värden tillsammans med olika intressenter och experter, även när värdena är motstridiga, när kulturarvet ska behandlas på olika vis.

Under E.C.C.O.s kvalitetsmål i den strategiska planen från 2015 är en av aktiviteterna att söka definiera och verka för att upprätta och följa erkända standarder inom praktiken i hela Europa. Föreliggande kvalitetssäkringsprojekt kan ses som en del av den aktiviteten, vad gäller hanteringen av det kyrkliga kulturarvet.

Kvalitetssäkringsprojektet initierades av att NKF-S styrelse eftersom det under lång tid funnits frågetecken kring beslutsfattandet om konserveringsarbeten gällande det kyrkliga kulturarvet, vilket i olika sammanhang identifierats av NKF-S. Bland annat hade det framkommit att få konservatorer är inblandade när beslut fattas om konservering på länsstyrelserna, eller vid medverkan och besiktning av utförda konservatorsarbeten.

Det föranledde NKF-S styrelse att lyfta frågan i samband med att RAA senast såg över regelverket om de kyrkliga kulturminnena. NKF-S styrelse hävdade då att det fanns ”behov av ett system för kvalitetssäkring av konserveringsuppgifterna i kyrkorna”. Det motiverades med att:

Det framkommer i rapporten att det råder brist på kompetens på länsstyrelserna vad det gäller konservering. NKF-S har i tidigare remissvar framfört synpunkter på att konserveringen oftast bedöms av tjänstemän på länsstyrelsen utan sakkunnig konserveringskompetens. De följs även av medverkande antikvarier som inte heller är sakkunniga inom området. Detta är anmärkningsvärt eftersom konserveringsåtgärderna oftast utförs på kyrkliga inventarier och inredningar som äger höga kulturvärden. Det borde därför finnas ett system för kvalitetssäkring av konserveringsarbeten som utförs i kyrkorna. Ett sådant system borde innefatta tydligare regler samt en remissinstans med sakkunnig konservatorskompetens. Hur det går till är oklart i dagens läge och klargörs inte i översynen. NKF-S föreslår därför att frågan utreds och deltar gärna i en sådan utredning.

NKF-S remissvar - Riksantikvarieämbetets rapport
Översyn av regelverket om de kyrkliga kulturminnena,
dnr: Ku2015/02346/KL, daterat 2016-03-09

Frågan har sedan dess diskuterats inom NKF-S och det har funnits indikationer på att Svenska kyrkan också noterat utmaningar i frågan. Ett sådant exempel är ett KAE- finansierat stiftsprojekt om kvalitetssäkring av konserveringsarbeten, genomförts 2010–2012, inom Västerås pastorat. Projektets utgångspunkt formulerades med att:

Antikvarisk medverkan i projekt som utförs med stöd av kyrkoantikvarisk ersättning utförs av personer med byggnadsantikvarisk kompetens – oavsett projektets karaktär. Västerås stift ser det som ett problem att såväl från stiftets som kulturmiljövårdens sida saknas kompetens att bedöma föreslagna och genomförda åtgärders relevans när det gäller speciella projekt, som till exempel målerikonservering, textilkonservering och tekniska installationer (larm mm).

Slutrapport Västerås stifts projekt Försök till
kvalitetssäkring av KAE-projekt Västerås 2012

Försöksverksamheten omfattade konserveringsåtgärder inom pastoratet som erhöll KAE-medel under år 2011. Under två års tid anlätades konservatorer som experter vid bedömning av konservering. Viktigt var att konservatorer skulle medverka i hela processen, d.v.s. från ansökan till rekvisition av KAE-medlen. För att det skulle fungera ställde stiftet villkor om att endast bevilja medel om stiftet fick utse en antikvarisk medverkande konservator. I slutrapporten framkommer det att projektet inte var tillräckligt omfattande för att ge ett adekvat resultat. Det rörde sig om för få projekt och försvårades också av att de medverkande konservatorerna kom in för sent i studien. Slutsatsen var att det hade varit bättre om de medverkande konservatorerna varit med redan i upprät-

tandet av åtgärdsprogrammen för konservering och vid handläggningen av ärendet på länsstyrelsen. Detta kunde emellertid bli fördyrande och begränsades av att det fanns för få konservatorer tillgängliga. Slutsatsen var ändå att medverkan av en konservator sannolikt lett till en högre kvalitet på arbetet. I synnerhet var det positivt med en medverkande konservator i ett tidigt skede:

En tidig antikvarisk medverkan (av en konservator – egen notering) kan leda till att problem och konflikter uppmärksammas på ett tidigt stadium och får en snabbare lösning. En väl genomförd antikvarisk förundersökning (konservatorsundersökning – egen notering) kan leda till att billigare och enklare lösningar kan väljas. Den kan dock även leda till att det ställs krav på mer tidskrävande och därmed dyrare metoder. Detta bör dock kompenseras av en högre kvalitet i det färdiga resultatet.

Slutrapport Västerås stifts projekt Försök till
kvalitetssäkring av KAE-projekt Västerås 2012

Förutom bristen på konservatorer inom projekt på länsstyrelser har NKF-S noterat andra omständigheter som leder till vetenskaplig kvalitetsbrist; inom bland annat metod- och materialutveckling, möjlighet att få tillgång till de senaste yrkesrönen, forskning och, inte minst, vidareutbildning i olika form.

1.3. Historisk bakgrund om konserveringen av Svenska kyrkans kulturarv

Svenska kyrkans inventarier och arkitekturbundna konst har sedan länge varit under statens kontroll i och med att de räknas som del av det nationella kulturarvet. De har funnits olika praxis i hur de hanterats över tid. RAÄ hade länge ansvaret att ställa krav och godkänna arbetena, men sedan 25 år har de statliga kulturarvsmyndigheternas roll och ansvar förändrats.

År 1995 överfördes tillsynen och tillståndsgivningen avseende de kyrkliga kulturminnena från RAÄ till länsstyrelsen. En period efter det hade RAÄ fortfarande överblick över konservatorsärendena eftersom länsstyrelsen remitterade ärenden till RAÄ. Det upphörde i princip 2008, när avdelningen för konservering flyttade till Gotland. Idag har RAÄ visserligen överinseende över KML och därmed även över den konservering som sker bland Svenska kyrkans församlingar, men myndigheten tar inte emot remisser. Det beror på att de anser att det kan leda till en jävsituation eftersom de även har överklaganderätt på länsstyrelsernas beslut. Någon lösning på hur konservatorsärendena skulle behandlas när remisshanteringen förändrades togs dock inte fram. Länsstyrelserna står idag i stort sett utan tillgång på konserveringskompetens när de fattar beslut avseende konservering och har i flera olika utredningar framhållit detta.

Enligt *Överenskommelsen mellan staten och Svenska kyrkan i frågor som rör de kulturhistoriska värden inom Svenska (KU 2000/470/Ka)* år 2000 ska Svenska kyrkan ha tillgång till erforderlig kompetens i frågor som rör förvaltningen av kyrkliga kulturminnen. Formuleringen skulle kunna inkludera konserveringskompetens, men har i stort sett tolkats

som antikvarisk kompetens inom stiftet, inte konserveringskompetens i någon högre grad. Förändringarna har inneburit att ansvaret för specialistkompetens på konserveringsområdet inte har någon tydlig hemvist. Konserveringsfrågor angående kyrkligt kulturarv har förflyttats till länsstyrelsen och Svenska kyrkan, och kunskapsutvecklingen lämnas till privata aktörer i hög grad. Detsamma gäller fornminnena (2 kap. KML) och byggnadsminnena (3 kap. KML).

1.3.1. Historiska skiljelinjer

Konservering inom kyrkan har påverkats av hur lagar och finansiering förändrats sedan 1988:

- Att den nya KML (Kulturmiljölagen) trädde i kraft 1989 och kom att sammanföra skyddet för kulturminnen i flera olika kapitel, som sinsemellan skiljer sig i åt i skyddsformer och detaljeringsgrad
- Att länsstyrelsen gjordes till ansvarig för tillämpningen av kap. 4 om kyrkliga kulturminnen
- Att staten och Svenska kyrkan skiljdes åt år 2000.
- Att KAE-systemet skapades som en ersättning till Svenska kyrkan för "antikvariska merkostnader".
- Att RAÄ helt lade ner sin expertrådgivning avseende konserveringen i kyrkorna 2008.
- Att KAE-medlen inte ökat i takt med till samhällskostnaderna i övrigt som legat fast på 460 miljoner sedan 2009. Under 2024 bestämdes till slut att anslaget från 2025 kommer att höjas till 490 miljoner, dvs med 30 miljoner, vilket emellertid är mycket mindre än vad Svenska kyrkan ansåg nödvändigt.

I rapporten *Bättre koll på kulturarvet en översyn av den kyrkoantikvariska ersättningen* (2018:28) konstaterar Statskontoret att RAÄ i stor utsträckning har avvecklat sin kompetens i specifika kyrkoantikvariska frågor. I rapporten skrivs att RAÄ "har medvetet valt att ändra sin roll i kyrkoantikvariska frågor. Det framgår av våra samtal med myndigheten. Myndigheten vill betona att det är kyrkan som har förvaltningsansvaret för det kyrkliga kulturarvet. Riksantikvarieämbetet ger därför inte längre råd och anvisningar i olika enskilda ärenden."

Statskontoret (2018:28), s. 52.

Dessutom konstaterades att "kunskaperna om kulturarvets tillstånd och vårdbehov delvis är bristfälliga."

Statskontoret (2018:28), s. 53.

I underlaget som hämtades från länsstyrelserna av RAÄ framkommer det att de flesta länsstyrelserna särskilt påpekar bristen på kompetens i konservatorsärenden.

Riksantikvarieämbetet, 2018 b, s. 46

1.3.2. Projektets utgångspunkter

I ansökan till KAE för finansiering av projektet anförde NKF-S 2021 att man önskade undersöka om det går att hitta lösningar på följande identifierade utmaningar:

- Att det kunde vara **svårt för församlingarna** att förstå vad som förväntas av dem när de ska upphandla konserveringsarbeten. NKF-S hade erfarit att det inte alltid tydligt vad som krävdes för att uppnå kvalité eftersom frågorna kunde behandlas olika hos länsstyrelserna. Länsstyrelserna har sällan tillgång till konservatorskompetens och kunde därför inte ge råd i konserveringsärenden.
- Att **gränsdragningen mellan olika professioner och yrken verkade oklar**; t.ex. mellan konservatorer, bygghantverkare inriktade på kulturvård och antikvarier. Varken inom lagstiftningen eller praxisen är de olika rollernas kompetenser tillräckligt tydliggjorda.
- Att det kunde framstå som **oklart vad konservatorer gör och vilken särskild kompetens de besitter**. Det fanns tecken på okunskap om detta hos främst projektledare, beställare, arkitekter, men även anställda på länsstyrelsen.
- Att det hände att **antikvarisk medverkan under konservatorsarbeten utfördes av antikvarier utan konservatorskompetens** och att **det fanns brist på konservatorskompetens hos myndigheter och beställare**. Det leder till att det kvalitetskontrollen lämnas till den utförande "konservatorn"/entreprenören, vars kompetens inte alltid är verifierad.
- Att det saknades regler **och professionella krav i Sverige för konservatorsarbeten med stöd i lagstiftning och/eller genom certifiering**, vilket ofta andra yrken som utför arbeten som inbegriper allmänintressen styrs av. Vid en jämförelse med länsstyrelsens roll vid arkeologiska undersökningar blir det extra tydligt att konserveringen inte är styrd på samma sätt.
- Att det kunde vara **svårt för konservatorer att få utföra de undersökningar som krävs innan och efter att arbetet utförs**. Det fanns tecken på att det inte finns någon vedertagen process som avgör när en förundersökning och en uppföljning av arbetet behövs. Det beror till viss del på att det verkade råda brist på sakkunniga experter i Sverige som upprätthåller och utvecklar kunskap inom flera sakområden inom konserveringen.
- Att **konserveringen av kyrkligt kulturarv inte verkade vara tillräckligt anpassad till byggprocessen**. Konservering som utförs under större restaureringar saknar vedertagna system för besiktning och uppföljning av arbetet förutom egenkontroll
- Att det saknades **sakkunnig kompetens på länsstyrelser inom konservering**, vilket kunde leda till att ärenden inte kunde bedömas professionellt och att inte rätt krav ställs på förundersökningar. Det kan leda till att konserveringsåtgärder inte alltid utförs i enlighet med senaste rön inom forskningen.
- Att **kunskap om konservering inte längre utvecklades och fördjupades i Sverige inom vissa områden**. Till viss del skedde det inom RAÄ:s museiavdelning som ägde konservatorskompetens, men deras roll var i huvudsak att möjliggöra andras forskning och att ägna sig åt samlingsförvaltning på museerna. Identifiering av forskningsbehoven inom konservering av kyrkligt kulturarv blev nedprioriterat till förmån för satsningar på samlingsförvaltning, kulturarvslaboratoriet och nätverksbyggande i stort. Inom de ska gästkolleget projekten förekom visserligen projekt som berörde konservering inom Svenska kyrkan och vissa av nätverken som RAÄ drev bland annat Samlingsforum, Färgforum, Heritage Science, samlingsförvaltning, katastrofberedskap och restvärdesräddning berör konservering inom kyrkan, men flera sakområden hade lämnats.

Utifrån dessa antaganden framförde NKF-S att det finns risk att personer utan rätt kompetens utför och bedömer konservatorsåtgärder som utförs inom Svenska kyrkan. Det bedömdes att det därför fanns en risk att lagligt skyddade inventarier och arkitekturbunden konst kan bli felaktigt åtgärdade eller lämnas att förfaras. Vidare fanns en oro att viktiga konserveringsområden i Sverige inte utreds, kunskapen om konserveringens betydelse för ett hållbart samhälle försvagas och att konserveringskunskapen inte längre utvecklas och fördjupas i Sverige. Dessa frågor har därför utretts inom projektet för att bekräfta eller avfärda dem samt att i de fall de stämmer söka hitta vägar att förbättra situationen. I analysen har NKF-S sökt utgå från vedertagna metoder inom kvalitetssäkring som presenteras i avsnitt 5.1. Att projektet fokuserar på brister har att göra med att det handlar om att söka förbättra situationen, det motsäger inte att det inte finns förtjänster och sådant som fungerar i befintligt system.

Figur 2

- 1988** KML. Lagen skapades av tre olika lagar som gavs tre olika kapitel. Kapitel 4 handlar om de "kyrkliga kulturminnena". En kulturmiljöförordning (1988:1188) tillkom även.
- 1995** Länsstyrelsen huvudsaklig ansvarig för kyrkoärendena. Fram till 2008 kunde länsstyrelsen skicka remisser avseende konservering till RAÄ.
- 1995** Riksdagen fattade principbeslut om relationsändringen mellan stat och kyrka. Enligt Regeringens proposition 1995/96:80.
- 1997** SOU 1997:43 Staten och trossamfunden. Utredning om den kulturhistoriskt värdefulla kyrkliga egendomen och de kyrkliga arkiven efter relationsändringen.
- 1998** Riksdagsbeslut enligt prop. 1998/99 om KAE. Det var beräknat till 460 miljoner kronor årligen, krav på Svenska kyrkan att ha erforderlig förvaltningskompetens, samt uppföljningar vart femte år, med början 2009.
- 2000** Svenska kyrkan delade från staten. Överenskommelse stat-kyrka reform (Ku2000/470/Ka, KU 2992/2531/Ka).
- 2006** Återrapportering regleringsbrev om konservering av föremål och inventarier.
- 2008** Vägledning - Antikvarisk medverkan.
- 2010** RAÄ handbok om konservering i kyrkan som arbetas om 2022.
- 2012** RAÄ Föreskrift of kyrkliga kulturminnen: KRFS 2012 220113.
- 2014** RAÄ Vägledning för tillämpning av kulturminneslagen.
- 2015** Översyn av regelverket om de kyrkliga kulturminnena. Regeringsuppdrag Ku2013/1343/KA
- 2016** Kyrkomötet. Gemensamt ansvar - fastigheter, kyrkor och utjämningsystem.

Figuren visar de huvudsakliga stegen i hur det kyrkliga kulturarvet hanterats av staten sedan 1980-talet.

1.4. RAÄ – Vård och konservering av inventarier och föremål. Resursbehov och samordning

2005 genomförde RAÄ en kartläggning och studie av området vård och konservering av inventarier och föremål inom kulturarvssektorn i enlighet med 2005 års regleringsbrev. Det rapporterades i *Återrapportering av regeringsuppdrag. Vård och konservering av inventarier och föremål. Resursbehov och samordning* (2006). Bakgrunden till uppdraget var att regeringen ville skapa förutsättningar för ökad samordning av konserveringsresurserna i Sverige. I översynen kartlades behoven och resurserna som då fanns inom konserveringen, dvs. tillgången till lokaler och olika kompetenser och några internationella utblickar gjordes. Det är intressant att försöka förstå om det skett en förändring sedan 2005 inom konserveringen. Det är tydligt att konserveringen har utvecklats sedan dess, t.ex. i hur konservering definieras. I avsnittet "Vad är konservering?" framställs enbart den förebyggande och aktiva konserveringen, medan den estetiskt-gestaltande restaureringen och konservatorns aktiva del i det värdebärande arbetet inte omnämns. Sådana aspekter som konserveringsrosen visar på (se kap. 7). Det visar att vissa delar av konserveringen inte alltid varit självklara i Sverige där minskandet av den materiella fysiska nedbrytningen framförallt framhåvts. Det framkommer tydligt i nedanstående beskrivning:

Konserveringens arbetsuppgifter omfattar alla aspekter av det fysiska bevarandet. De flesta objekt kan bevaras för en lång tid, men alla material åldras och bryts långsamt ned. Genom kunskap, varsam hantering och bra förvaringsförhållanden skapas optimala förutsättningar för att bevara objekten. Bevarandet kräver ständiga ställningstaganden. Konservatorns arbete innebär bland annat analys och dokumentation av objektens materialtekniska uppbyggnad och skadebild, samt en bedömning av behovet av konserveringsåtgärder. Det går sällan att ge några generella lösningar på hur ett föremål eller ett objekt ska konserveras eller hur en ändamålsenlig förvaring ska lösas. Konservering delas in i två huvudgrupper; förebyggande konservering och aktiv konservering. Ibland används även termen vård. Vård avser i huvudsak enklare förebyggande insatser som städning av förvaringsutrymmen, montrar och dylikt är en del av förebyggande konservering.

Riksantikvarieämbetet, 2006, s. 9

Samtidigt var det tydligt att konservators roll i samlingsvården skulle vara central och att denne skulle inneha en ledande position i sådant arbete. Men att när titeln inte var skyddad eller yrket reglerat i Sverige kunde det leda till

svårigheter vid anställnings- och upphandlingsförfaranden. I översynen framställdes att en konservator främst var universitetsutbildad, dvs, en person som avslutat en konservatorutbildning eller en person som gått lärlingsutbildning innan utbildningen kom till på Göteborg universitet 1985 och som är ordinarie medlem i NKF-S eller SFT, Svenska Föreningen för Textilkonservering. NKF-S hade då 350 medlemmar varav 137 är ordinarie medlemmar och SFT hade 54 medlemmar" (Riksantikvarieämbetet, 2006, s. 15). Med andra ord något färre än idag. Enligt RAÄ:s sammanställning fanns det då 179 offentligt anställda konservatorer (antal årsverken), varav 164 var tillsvidareanställda. Sammanlagt 54 offentliga institutioner hade konservatorer anställda (Riksantikvarieämbetet, 2006, s. 16). Den enskilt störste arbetsgivaren för konservatorer i Sverige var RAÄ som då hade 21 tjänster, vilket idag har minskat till cirka 9 st. enligt en undersökning som Sara Roberts som är chef för SVK (Studio Västsvensk konservering) genomfört som presenterades i *Konservatorers arbetsmarknad* under workshopen den 8 november 2024 i Stockholm.

RAÄ:s översyn ägnades i huvudsak åt vården och konserveringen inom de offentliga intuitionerna med andra ord främst museerna, men åtgärder beställda av Svenska kyrkans församlingar berördes ändå till viss del. De framhöll då att KAE var viktigt för konserveringen. Stiftshandläggarna som ägande sig åt KAE ansåg att det fanns ett stort behov av konservatorsåtgärder på inventarier, fast inredning och byggnader inom Svenska kyrkan. Problemen var att församlingarnas kunskaper om bevarande, och kompetensen som beställare av konserveringsåtgärder, var "mycket varierande". Det berodde på att det fanns för få konservatorer anställda inom Svenska kyrkan och att denna borde bli en "bättre beställare av bevarandeåtgärder" (Riksantikvarieämbetet, 2006, s. 22). I RAÄ:s översyn framhålls därför att Svenska kyrkan borde anställa fler konservatorer, samt även "öka kunskapen om den dagliga skötseln och hanteringen" i allmänhet (Riksantikvarieämbetet, 2006, s. 22). Denna kompetens skulle enligt RAÄ kunna finnas på stiftsnivå:

Önskemålet från många församlingar och samfälligheter är att visst grundläggande konservatorsstöd finns tillgängligt inom Svenska kyrkans egen organisation. Konservatorn ska vara rådgivande och kunna bistå i konserveringsärenden och hjälpa till med att förmedla kontakt till olika expertiser. En möjlighet är att Svenska kyrkan centralt eller på stiftsnivå anställer konservatorer, som skulle kunna bidra till att höja

Behoven inom konserveringen i RAÄ:s Återrapportering av regeringsuppdrag. Vård och konservering av inventarier och föremål. Resursbehov och samordning (2006)

1. Fler fackutbildade personer inom vård och konservering.
2. Fort- och vidareutbildning för konservatorer och andra som hantera kulturarvet
3. Mer ekonomiska medel till konservering.
4. Bredd och kontinuitet inom staten som rådgivande resurs och för att upprätta kompetensförsörjning över tid. Tanken var att det kunde ske genom regionala centra men att det behövde utredas vidare eftersom:

Någon allmängiltig modell för hur konserveringsinstitutioner i offentlig regi kan organiseras ser vi inte i dagsläget. Förutsättningarna och behoven varierar över landet. För att fylla funktionen av en operativ och rådgivande resurs behövs kontinuitet och stabilitet. Enbart privat konserveringsverksamhet har inte möjlighet att bygga upp den bredd och kontinuitet som behövs. Att arbeta med små uppdrag där konsultation är en huvuddel, är det få privatpraktiserande konservatorer som har råd att ägna sig åt. Av samma anledning är det av stor vikt att eventuella konserveringscentra får en balans mellan anslag och uppdragsfinansiering för att det ska vara möjligt att kunna arbeta med uppsökande verksamhet, rådgivning och utveckling. Samtidigt är det viktigt att de har en marknadsanpassad taxa för att inte bidra till att undergräva marknaden för privata konservatorer.

Riksantikvarieämbetet 2006, s. 33
5. Upprättande av ett samverkansråd med ett sekretariat på Riksantikvarieämbetet. Det skulle:

finna arbetsformer mellan kulturarvssektorns olika delsektorer och konserveringsdiscipliner, att initiera gemensamma projekt och uppmärksamma nya idéer. Samverkansrådet bör vidare bevaka händelser och faktorer i omvärlden som kan påverka arbetsfältet. Genom samverkansrådet kan man bli informerad om utvecklingen inom respektive ämnesområden, både nationellt och internationellt. Att genomföra gemensamma konferenser, seminarier och utvecklingsprojekt samt internationellt samarbete kan också möjliggöras med gemensamma satsningar. En betydelsefull post i rådets arbete bör vara att gemensamt söka finansiering för gemensamma projekt. Även frågor av bevarandeideologisk karaktär kan behandlas. Internationell samverkan om forskning och utveckling är av stor vikt för att nyttja befintliga resurser än mer effektivt. Genom de kontakter som finns på central och regional nivå samt hos utbildningsinstitutionerna, bör ett ökat internationellt samarbete i konservering kunna realiseras.

Riksantikvarieämbetet 2006, s. 31
6. Forskning och utveckling för att sektorn skulle kunna delta i internationellt sammanhang med hög kvalitet.
7. Mer nationell samordning för kunskapsutbyte och kunskapsuppbyggnad.
8. Riktlinjer och standarder för hur bevarandearbetet bör bedrivas som kan utgöra hjälpmedel för verksamheten.
9. Certifiering av konservatorer. RAÄ skrev:

Avsaknaden av en skyddad yrkestitel innebär en osäkerhet för såväl beställare som arbetsgivare. Genom certifiering kan kvaliteten på teoretisk och praktisk kunskap inom konserveringsområdet säkerställas. Certifieringen stärker den pågående utvecklingen av konservatorsyrket.

Riksantikvarieämbetet 2006, s. 37
10. En breddad inriktning avseende konservering på RAÄ med större fokus på metodutveckling, tillämpad forskning och förvaltningstekniska frågor. RAÄ hade främst arbetat med förebyggande och aktiv konservering av arkeologiska fynd, kyrkliga kulturminnen samt sten- och muralmaleri. Nya områden som de ansåg behövde utvecklas var uppföljning och utvärdering av konservering samt att de borde vara mer aktiva i att hålla i en kunskapsbank och vara nätverkshållare.
11. Resurserna avseende konservering var ojämnt fördelade över landet. De fanns i huvudsak fanns i storstadsområdena och borde spridas bättre. RAÄ hävdade att "En nationell samordning löser inte alla de insatser och åtgärder som måste utföras regionalt och lokalt för att tillgodose de behov som finns. För att arbetet med vård och konservering ska kunna säkerställas måste de operativa insatserna på enskilda institutioner lösas genom en förstärkning av bevaranderesurserna." (Riksantikvarieämbetet 2006, s. 33). Ett förslag var därför att skapa regionala konserveringscentra i offentlig regi. Dessa hade som förebild Danmark:

där varje amt (motsvarande län) har en konserveringsateljé som bistår de regionala museerna. Amtskonserveringen ger stöd i frågor om förebyggande konservering, utbildar i bevarandefrågor och utför praktisk konservering. I Sverige kan SVK vara en möjlig förebild, som organisatoriskt hör till Västra Götalandsregionen. Ett annat alternativ är ökat samarbete mellan läns museerna.

Riksantikvarieämbetet. 2006, s. 33
12. Katastrofberedskap och restvärdesräddning behövde utvecklas inom konserveringen.

kunskapsnivån både vid beställande av konserveringsåtgärder och vid utbildningar av Svenska kyrkans personal i bevarandefrågor. Exempelen från Uppsala domkyrkoförsamling och Västerås kyrkliga samfällighet ser vi som möjliga modeller.

Riksantikvarieämbetet, 2006, s. 22

Länsstyrelsernas brist på kompetens inom konserveringen diskuterades även som ett problem och att de behövde anlita extern kompetens som ibland kunde vara svår att få tag på:

I vilken grad länsstyrelserna anlitar extern kompetens för bedömning av tillståndsärenden varierar. Vissa vänder sig till länsmuseet, RAÄ eller till privata konservatorer. I vissa delar av landet kan det finnas problem med att få tillgång till konservatorskompetens. Förutom att länsstyrelserna behöver stärka sina egna kunskaper för att mer självständigt kunna handlägga konserveringsärenden och bli bättre på att beställa konserveringstjänster, behövs fler aktörer inom konserveringen på det regionala planet som länsstyrelserna kan konsultera.

Riksantikvarieämbetet, 2006, s. 22

Man ansåg sålunda även att det åtminstone delvis skulle kunna avhjälpas med mer utbildning av handläggarna på länsstyrelsen i konserveringstekniska frågor.

Tillståndsansvaret innebär bland annat att länsstyrelsen ska bedöma lämpligheten och rimligheten i förslagna konserveringsåtgärder (....)

För att kunna göra en korrekt bedömning av föreslagna konserveringsåtgärder krävs kunskaper i konserverings- och materialteknik. Den antikvariska kompetensen är god på länsstyrelserna, men den behöver kompletteras med bättre kunskaper i konservering för att handläggarna på länsstyrelsen ska kunna göra en så adekvat bedömning av ärendet som möjligt.

Riksantikvarieämbetet, 2006, s. 21

RAÄ ansåg att länsstyrelsens handläggare därför behövde kunna vända sig till RAÄ för *Stöd och vägledning*, men på ett övergripande plan.

RAÄ:s stöd till länsstyrelserna ska fungera på ett övergripande plan, till exempel genom föreskrifter och allmänna råd som fungerar som vägledning för länsstyrelserna i deras arbete. För att stärka länsstyrelsernas roll som beställare av konserveringstjänster behöver RAÄ göra en översyn av befintliga råd samt i större omfattning ta initiativ till utbildnings- och informationsinsatser riktade till länsstyrelserna.

Riksantikvarieämbetet, 2006, s. 22

RAÄ trodde 2005 att länsstyrelserna skulle bygga upp en sådan kompetens inom konserveringsområdet på sikt

och även utveckla samarbetet med varandra för att kunna leva upp till sitt ansvar. Vidare trodde man att det skulle komma in fler aktörer inom konservering på regional nivå. I den här studien har vi kunnat se att det inte har skett.

Begrepp & termer

I kapitlet skärskådas termer och begrepp som används inom kulturarvssektorn eftersom de är av vital betydelse för kvalitetssäkring. Utgångspunkten är att det är avgörande att alla inom sektorn förstår vad som avses när man talar med varandra om konservering. Diskussionen inbegriper hur olika engelska begrepp som conservation-restoration, conservation och preservation översätts och används på svenska, som konservering, kulturvård och bevarande. Kapitlet inkluderar en diskussion om hur konservering blandas samman med begreppet kulturvård i översättningen från engelska till svenska i gällande SIS standard och som kan leda till förvirring i samband med konserveringsarbeten. En slutsats är därför att bruket av olika samtidigt förekommande definitioner inom kulturarvssektorn kan orsaka svårigheter för kvalitetssäkring och leda till svårigheter att anlita rätt kompetens för konservering inom Svenska kyrkan.

Rengöring av en av 161 paneler i Faderns fönster, Uppsala domkyrka.

Amanda Sörhammar, Uppsala Domkyrkas Glasmålningsateljé.

Foto: Sissela Jensen

I detta kapitel definieras några vanligt förekommande koncept som rör kulturarvssektorn där konservering ingår. Orsaken till att utreda begreppen är att bidra till ökad förståelse, vad som egentligen avses. Att man talar om samma företeelse är en grundförsättning för kvalitetsarbete. Anders Johnsson skriver därför om kvalitetsarbete att:

Det flesta kvalitetsproblem uppstår faktiskt därför att vi missförstår varandra. En bland flera orsaker till missförstånd är att vi tolkar orden olika. I kvalitetsfacket är vi därför lite noga med ordens exakta betydelse

Johnsson, 2016, s. 11

Som vi kommer att se är det inte lätt när det kommer till konservering. I det här projektet vill vi lyfta frågan och tydliggöra vad konservering är av kvalitetsskäl. Som utgångspunkt för att förstå vad som utgör koncept, begrepp och termer har Tekniska Nomenklaturcentralen (TNC) Språkrådet och Terminologiframjandet använts. TNC är numera nedlagd och det ska vara olika samhällssektorer/branscher som ska ansvara för framtagande av termer och begrepp. Som stöd finns en internationell standardiseringsgrupp, ISO – ISO/TC 37, där SIS medverkar i spegelkommittén SIS/TK 115. Arbetet i kommittén ska främja en ”entydig, effektiv och rationell fackspråkskommunikation” inom en rad fackområden gemensamma principer och metoder och bidra till:

en effektiv och konsekvent informationsbehandling och bidrar till att höja kvaliteten på terminologier som skapas och utvecklas inom olika fackområden. Standardisering av språkliga resurser syftar till att tydliggöra struktur och systematik i språket.

Standardutveckling – Språk och terminologi SIS/TK 115 – Svenska institutet för standarder, SIS, hämtad 2025-01-02

Standarder som getts ut är bland annat: *SS ISO 704:2022, Terminologiarbete – Principer och metoder* och *SS-ISO 24495-1:2023, Klarspråk – Del 1: Principer och riktlinjer*. De har tillhandahåller även handböcker i hur terminologiarbetet ska gå till som tidigare utformats av TNC som Heidi Suonuuti, *Terminologiguiden. En introduktion till terminologiarbete i teori och praktik* (2004).

Enligt Språkrådet har varje myndighet ansvar för att termer och begrepp inom respektive område är klargjorda:

Språklagen säger att varje myndighet har ansvar för terminologin inom sitt ämnesområde. Det innebär att myndigheter ska arbeta med sina ämnesspecifika termer och begrepp så att svensk terminologi finns tillgänglig, utvecklas och används.

<https://www.isof.se/svenska-spraket/facksprak-och-terminologi/terminologiarbete-enligt-spraklagen>, hämtad 2025-03-15

Det innebär att RAÄ är ansvarig för kulturarvssektorns allmänna terminologi. Som ett led i detta ansvar med-

verkar och medfinansierar RAÄ SIS-standarderna för *Bevarandet av kulturarv* där de innehar ordföranderollen. Standarderna tas från början fram i ett europeiskt nätverk med cirka 100 organisationer och översätts sedan till svenska i en grupp knuten till SIS. I detta SIS-arbete ingår Bohusläns museum, Göteborgs universitets institution för kulturvård, RISE KIMAB, Göteborgs universitet, institutionen för marina vetenskaper, Statens historiska museer, Kungliga biblioteket, Sveriges Stenindustriförbund, Livrustkammaren, Trossamfundet Svenska kyrkan, Moderna museet, MTAB (leverantör av specialtransporter), Uppsala universitet, Campus Gotland och Nationalmuseum. Även SFV har varit aktiv i vissa fall. Det förekommer även intressentmöten. RAÄ har friköpt standarderna för bevarandet av kulturarv, för användning inom Sverige.

Tanken med att definiera begrepp och termer är att tydliggöra och visa hur begrepp och termer förhåller sig till varandra på ett systematiskt vis. Terminologiframjandet förklarar vad som menas:

Terminologiarbete syftar till att bidra till att kunskap överförs och utbyts utan oklarheter, att förbättra och effektivisera den fackspråkliga kommunikationen. En väl utarbetad, utredd och överenskommen terminologi är en nödvändig ingrediens i alla de situationer där entydighet är av yttersta vikt.

Vidare förklarar de att:

Terminologers arbetshypotes är att missförstånd eller brus i kommunikationen uppstår när det är oklarhet vad gäller term- och begreppsbildning. När olika personer använder samma term, men menar olika saker eller använder olika termer men menar samma sak.

Anna-Lena Bucher, Ingen kunskap utan terminologi ... Terminologiframjandet (terminologiframjandet.se, hämtad 2024-06-09)

För att upprätta en fungerande terminologi behövs enligt Terminologiframjandet några moment gås igenom. Dessa är:

- Undersökning av befintligt språkbruk inom det fackområde som ska utredas
- Begreppsanalys
- Avgränsning och precisering av begrepp i definitioner
- Termval

För att komma så långt som möjligt i förståelsen av ett kunskapsområde är det viktigt skilja på begrepp och termer. Begrepp är något man har en ”inre bild” av. Det är:

en icke-språklig tanke- eller kunskapsenhet, en samling av kännetecken (begreppets intension) som ”täcker in” en viss kategori av referenter i verkligheten (begreppets extension).

Henrik Nilsson, Begrepp om begrepp – Terminologiframjandet (terminologiframjandet.se, hämtad 2024-06-09)

Och vidare:

det är begreppet som definieras, inte termen. Genom en (terminologisk) definition avgränsas begreppet från andra begrepp – förvisso genom att definitionen uttrycks med hjälp av språk, men inte genom att definitionen beskriver själva språket som uttrycker begreppet.

Henrik Nilsson, Begrepp om begrepp – Terminologiframjandet, terminologiframjandet.se, hämtad 2024-06-0

Begrepp brukar därför inte kunna ställas samman i lista på samma vis som termer och termerna är ord som anger vad som ingår i begreppen. Terminologiframjandet anser att det som är svårast i arbete med att upprätta terminologier är analysen av begreppen och deras avgränsning. Det beror på att det både kräver kunskap inom fackområdet och en bred analys av användningen av begreppet. Det är viktigt eftersom

Definitionen ska spegla kunskandet inom fackområdet som den ser ut just nu – den ska ge en rimlig och sann bild av begreppet om man så vill. Den ska ge uttryck för en samlad och helst överenskommen kunskap, inte för ett tyckande eller känslor genom användning av värdeladdade ord.

Anna-Lena Bucher, Ingen kunskap utan terminologi – Terminologiframjandet, terminologiframjandet.se, hämtad 2024-06-09

Ovanstående resonemang antyder att begreppsanalys och upprättande av definitioner är ett neutralt område. Att undgå politisk positionering är dock inte alltid möjligt inom kulturarvsfältet. Det är fullt av värderande politiskt laddade begrepp som t.ex. autenticitet som ändras över tid och är beroende av kontext. Det är viktigt att när man stöter på terminologiska oklarheter ska man utreda om de härrör ur begreppet, i det som representerar deras definitioner eller termer, eller både och, enligt Terminologiframjandet. Först då det utretts kan man ta reda på vilka åtgärder som krävs för att rätta till otydligheterna.

Med utgångspunkt från detta resonemang är ”konservering” både ett begrepp och en term, vilket skapar förvirringen. Vidare används begreppen konservering och kulturvård ibland som synonymer och ibland som åtskilda fenomen. Därför behöver man utreda hur dessa skiljer sig åt, liksom hur begreppet kulturvård skiljer sig från begreppet kulturmiljövård.

Genom en kvalitetssäkringsprocess skulle dessa svårigheter kunna åtminstone hjälpligt lösas. Det är dock viktigt att visa på skillnaderna mellan olika begrepp och att det speglar olika yrkesgruppers kunskaper och färdigheter. Det handlar om att ta ansvar för och att ha rätt kompetens att utföra arbetet på ett etiskt sätt. För att kunna göra det behövs en gemensam grundförståelse för olika begrepp och deras betydelse som accepteras av sektorn som helhet.

2.1. Om att definiera konservering

Under projektets gång har det framkommit att det råder oklarheter hur konservering definieras i förhållande till kulturvård och att det ger upphov till brister i kvalitets-säkringen. Det är inte ovanligt att begrepp uppfattas olika, i synnerhet om de ingår i kunskapsområden som är under pågående utveckling, vilket både konservering och kulturvård är. Begrepp kan även vara i grunden omtvistade. Professor Ola Wetterberg diskuterar detta i en artikel om kulturvård och hänvisar till filosofen Walter Bruce Gallie (1955–1956, 1957). I *grunden omtvistade begrepp (essentially contested concepts)* var enligt Gallie sådant som t.ex. vetenskap och konst. Sådana begrepp har människor alltid har olika förhållande till och oförenliga åsikter om deras betydelse.

I grunden omtvistade begrepp kan inte fångas genom en tydligt definierad terminologi. Eftersom de är öppna för tolkning så bör oförenligheter om begreppens betydelse inte slätas över, utan hanteras i en öppen diskussion, där värden som betydelserna behålls lyfts fram. Frågan är om begreppet *konservering* är ett sådant begrepp eller om det går att definiera? Wetterberg anser åtminstone att *kulturvård* är det. Men även i grunden omtvistade och besläktade

begrepp borde gå att åtskilja från varandra, annars är det omöjligt att komma överens om vad det är man ägnar sig åt.

Svårigheten att skilja kulturvård från konservering härrör delvis från översättningen av engelskans ”conservation” till svenska. Conservation har fler och bredare betydelser än konservering på svenska. Conservation kan betyda *bevarande i allmänhet* av allt från fysiska lagar, landskap, biologisk mångfald till mat eller konservering

De omtvistade begreppen ska
”vara värderande; de skall ha en
intern komplexitet; de skall vara
öppna till sin karaktär; och de
skall användas både för att försvara
och bekämpa något. Gallie menar
också att det skall finnas en kärna
i tolkningen av begreppet och att
det utvecklas över tid”

Wetterberg, 2021, s. 46

inom kulturarvssektorn. Det senare motsvarar ungefär det som man i Sverige benämner konservering d.v.s., konservatorns verksamhet.

I Storbritannien används *Conservation* på samma vis; deras konservatorsförbund benämns till exempel ICON (*The Institute of Conservation*). ICON har utrett skillnaderna i begreppen på engelska (ICON, Conservation-v-Restoration-2020.pdf, hämtad 2025-01-03). Men begreppet används inkonsekvent inom det engelska språket, där även begrepp som *preservation* (ibland *historic preservation*) är i bruk. I USA används *preservation* ungefär på samma sätt som *conservation*, den begränsade

aktiviteten, medan *conservation* betecknar disciplinen. Val av begrepp skiljer sig sålunda åt i olika engelskspråkiga länder.

Inom E.C.C.O. har det lösts genom att man tagit begreppet *conservation-restoration* som skapades 1984 när ICOM-CC definierade yrket. Begreppet är numera vedertaget i Europa (ICOM-CC | Definition of the profession (1984), hämtad 2024-06-09) och skapades för att kunna ta hänsyn till hela det europeiska konserveringsfältet, och medförde att man inkluderade restaurering som är det huvudsakliga hierarkiskt överordnade begreppet för konservatorns verksamhet i södra Europa.

Conservation enligt Wikipedia, 2024-06-09

Environment and natural resources

Nature conservation the protection and management of the environment and natural resources, Wetland conservation, protecting and preserving areas where water exists at or near the Earth's surface, such as swamps, marshes and bogs. Conservation, the science of protection and management of biodiversity, Conservation movement, political, environmental, or social movement that seeks to protect natural resources, including biodiversity and habitat, Conservation organization, an organization dedicated to protection and management of the environment or natural resources, Wildlife conservation, the practice of protecting wild species and their habitats in order to prevent species from going extinct, *Conservation* (magazine), published by the Society for Conservation Biology from 2000 to 2014, *Conservation Biology* (journal), scientific journal of the Society for Conservation Biology.

Physical laws

Conservation law, principle that a particular measurable property of an isolated physical system does not change as the system evolves over time, Conservation of energy, principle that the total energy of an isolated system remains constant over time, Conservation of mass, principle that the mass of any closed system must remain constant over time

Conservation of linear momentum, principle that the total momentum of a closed system is constant Conservation of angular momentum, principle that total angular momentum of a system is constant Charge conservation, principle that the total electric charge in an isolated system never changes.

Land designated for conservation

Conservation area (United Kingdom), an area considered worthy of preservation because of its architectural or historic interest Conservation designation, the status of an area of land in terms of conservation or protection, government entities that help manage and protect land and water resources in U.S. states and insular areas Conservation easement, a power of an organization to constrain the exercise of rights otherwise held by a landowner to achieve certain conservation purposes Conservation community, a community committed to saving large parcels of land from ecological degradation Conservation (psychology), learning development of logical thinking, according to Jean Piaget Conservation and restoration of cultural property, the conservation or restoration of cultural heritage Conservation and restoration of immovable cultural property Conservation science (cultural property), the interdisciplinary study of conservation of cultural works.

Conservation

The profession devoted to the preservation of cultural property for the future. Conservation activities include examination, documentation, treatment, and preventive care, supported by research and education.

Conservation Terminology, hämtad 2024-02-02

Preservation

The protection of cultural property through activities that minimize chemical and physical deterioration and damage and that prevent loss of informational content. The primary goal of preservation is to prolong the existence of cultural property.

Men begreppet fungerar även som ett sätt att urskilja konservatorns verksamhet från det breda begreppet conservation, dvs. bevarande i allmänhet.

Begreppet *conservation-restoration* tydliggör sålunda konservatorns verksamhet i förhållande till det allmänna bevarandet och införlivar samtidigt begreppet restaurering. I Sverige kompliceras begreppsapparaten av att vi inte använder *conservation-restoration*, dvs. konservering-restaurering, och att institutionen för kulturvård vid Göteborgs universitet översätts till Departement of Conservation. På institutionen för kulturvård utbildas konservatorer, bebyggelseantikvarier och hantverkare som är specialiserade i traditionellt hantverksskunnande. Dessa tre yrkesgrupper motsvarar inte det som omfattas av det breda begreppet *conservation*. Om det skulle motsvara hela kulturarvssektorn borde flera yrkesgrupper inkluderas som inte utbildas inom institutionen, som t.ex. arkitekter, arkeologer, etnologer och kulturgeografer. Begreppet kulturvård motsvarar inte heller det mer begränsade begreppet *conservation*, som oftast hänvisar till det som benämns conservation-restoration och motsvarar konservatorns kunskapsfält. De andra två utbildningarna på institutionen för kulturvård har delvis överlappande kompetenser som delas med konservatorerna, men inbegriper inte alla färdigheter en konservator har (se konserveringsrosen i kap. 7).

Sammanblandningen mellan begreppen konservering och kulturvård som enligt projektets ståndpunkt är vanlig i Sverige och den förstärks av översättningen av terminologin som tagits fram för "bevarandeområdet", *SS-EN 16853:2017, Bevarande av Kulturarv – Kulturvårdsprocess – Beslut, planering och implementering*, *SS-EN-16898:2019, Bevarande av Kulturarv – Generella termer och definitioner* och *SS-EN-15 17429:2020, Bevarande av Kulturarv – Upphandling av varor tjänster och entreprenader inom kulturvård*. Olika översättningar eftersom standarderna på engelska heter *Conservation of cultural heritage* som översätts till *Bevarande av kulturarv*. Det är möjligen vanligare att begreppet *preservation* översätts till bevarande på svenska, men de används ibland synonymt. Det har översatts till bevarande i standarden. Begreppet och aktiviteten *conservation* har översatts på olika sätt på svenska. Det liknar till viss del i den engelska versionen där *conservation* används som huvudtitel för alla standarder inom området och för aktiviteten konservering. För att tydliggöra att verksamheten/aktiviteten *conservation*

handlar om *conservation-restoration* (dvs. konservering och inte kulturvård eller ett allmänt bevarande) står *conservation-restoration* under begreppet.

I den svenska versionen har det övergripande begreppet *conservation* översatts både till *bevarande* och *kulturvård*. I det senare fallet står det *konservering* under kulturvård som om det vore samma sak. RAÄ förordar begreppet kulturvård framför konservering med argumentet att det inkluderar fler yrkeskategorier inom kulturarvssektorn, dvs att konservering är för smalt som endast riktar sig till konservatorer. Men vid en analys av begreppen blir det tydligt att begreppet *kulturvård* varken motsvarar det allmänna bevarandet eller konserveringen som *conservation* kan göra. *Kulturvård* är en svensk verksamhet som inkluderar delar av det allmänna bevarandet och används oftast för att beteckna det *akademiska fältet* där konservatorn, antikvarien och byggnadsvårdaren ingår. Begreppet används nästan aldrig som en aktivitet, vilket *conservation*, dvs. både det allmänna bevarandet och konservering gör. Det är projektets ståndpunkt att detta skapar svårigheter att förstå standarderna.

Att kulturvård och konservering jämföras i översättningen av standarden leder till att andra standarder som berör verksamheten kan bli svårbegripliga. Till exempel har *conservation process* översatts till *kulturvårdsprocess* (SS-EN 16853:2017). Om den ska spegla vad den engelska versionen verkligen syftar till borde den kallas konserveringsprocess. Vad en kulturvårdsprocess är och vem den riktar sig till är oklart för många i branschen som inte använder begreppet på det viset. *Däremot används* begrepp som förvaltningsprocess, konserveringsprocess, arkeologisk uppdragsprocess, samhällsbyggnad-, bygglovs- och byggprocess. De tre senare inkluderar ofta uppdrag som utförs av en antikvarisk

**Om termen konservator-restorer i ICOM-CC
Definition of the profession (1984)**

It is used throughout this text, as a compromise, since the same professional is called, "conservator" in the English speaking countries, and "restorer" in those where Romance and Germanic languages are spoken.

ICOM-CC | Definition of the profession (1984),
hämtad 2025-01-03

Figur 3

3.3 Conservation terms	3.3 Termes relatifs à la conservation-restauration	3.3 Begriffe zur Konservierung
3.3.1 conservation conservation-restoration measures and actions aimed at safeguarding cultural heritage while respecting its significance , including its accessibility to present and future generations Note 1 to entry: Conservation includes preventive conservation , remedial conservation and restoration (see [11]). Note 2 to entry: The term "preservation" is also used, e.g. in libraries and archives. Note 3 to entry: All conservation actions are based on documentary and/or material evidence (see [1]).	3.3.1 conservation conservation-restauration mesures et actions ayant pour objectif la sauvegarde du patrimoine culturel , dans le respect de son intérêt patrimonial , tout en garantissant son accessibilité aux générations présentes et futures Note 1 à l'article: La conservation comprend la conservation préventive , la conservation curative et la restauration (voir [11]). Note 2 à l'article: Le terme « préservation » est également utilisé, par exemple dans les bibliothèques et les archives. Note 3 à l'article: Toutes les actions de conservation sont fondées sur des preuves documentaires et/ou matérielles (voir [1]).	3.3.1 Konservierung Konservierung-Restauration Bestandsverhaltung Vorkehrungen und Maßnahmen, die auf die Bewahrung des Kulturerbes bei gleichzeitiger Respektierung der Bedeutung abzielen, einschließlich der Zugänglichkeit für gegenwärtige und zukünftige Generationen Anmerkung 1 zum Begriff: Konservierung umfasst präventive Konservierung , stabilisierende Konservierung und Restaurierung (siehe [11]). Anmerkung 2 zum Begriff: Die Bezeichnung „Bestandsverhaltung“ wird ebenfalls, vor allem in Bibliotheken und Archiven, verwendet. Anmerkung 3 zum Begriff: Alle Maßnahmen der Konservierung beruhen stets auf dokumentarischem und/oder materiellen historischen Nachweis (siehe [1]).
3.3.2 conservation process conservation-restoration process process of decision-making, planning and implementing conservation	3.3.2 processus de conservation-restauration processus de prise de décisions, de programmation et de mise en œuvre de la conservation-restauration	3.3.2 Erhaltungsprozess Konservierungs-Restaurationsprozess Prozess des Entscheidens, Planens und Umsetzens der Konservierung materiellen Kulturerbes

Standarden SS-EN 15898:2019, bevarande av kulturarv – Generella term och definitioner på andra språk. Notera att det är konservering som avses. Att notera är även att 3.3.2 konserveringsprocess inte översatts i den svenska versionen.

Figur 4

3.3 Termer för kulturvård 3.3.1 kulturvård konsverering åtgärder och insatser som syftar till att skydda och bevara kulturarv och samtidigt ta hänsyn till dess signifikans inklusive dess tillgänglighet för nuvarande och framtida generationer ANM. 1 till termpost: Kulturvård omfattar förebyggande konservering, aktiv konservering och restaurering, se [20]. ANM. 2 till termpost: Termen konservering-restaurering används huvudsakligen för flyttbart kulturarv. ANM. 3 till termpost: Termen "bevarande" används också, i t.ex. bibliotek och arkiv. ANM. 4 till termpost: Alla kulturvårdande insatser baseras på dokumenterade och/eller materiella belägg, se [9].

Standarden SS-EN 15898:2019, bevarande av kulturarv – Generella term och definitioner

sakkunnig och antikvarisk medverkande. Antikvarier ses ju som en del av kulturvården och en kulturvårdsprocess borde omfatta *även deras verksamhet*. Men processen i standarden SS-EN 16853:2017 är inte riktad mot sådana uppdrag, utan mot att projektera *åtgärder*, vilket inte ingår i antikvariens verksamhet i allmänhet (se avsnitt 8.3). Det gör däremot konservatorer, ingenjörer och arkitekter i hög grad. Vilka aktörers processer som kulturvårdsprocessen ska reflektera är därför otydligt. Översättningen leder även till att standarderna SS-EN 15898:2019, SS-EN 16853:2017 och SS-EN 15 17429:2020 blir svåra att begripa. Översättningen gör det svårt att förstå när de ska användas, då ingen av de som verkar i sektorn känner igen sig i begreppen. De gör det även svårt att skilja på konservatorns, antikvariens, arkitektens och bygghantverkarens

med inriktning mot kulturvårds olika roller.

Den här otydligheten hindrar dock inte att konservatorer kan använda standarderna, och att man i framtiden förhoppningsvis endast behåller begreppet konservering som i det här projektet motsvarar det kunskapsfälten i konserveringsrosen (se kap. 7). I standarden är det tydligt att det är möjligt:

Denna första CEN-terminologistandard på kulturvårdsområdet kan inte förväntas lösa alla problem och heller inte skapa allmän konsensus. Precis som alla standarder kommer den att förändras efter återkoppling från dem som använder den och som resultat av förändrade arbetssätt, liksom av språkförändringar som sker under årens lopp.

SS-EN 16853:2017

2.2. Kvalitet och kvalitetssäkring avseende kulturarv och i byggprocessen

Kvalitet är den grad i vilken inneboende egenskaper hos ett objekt uppfyller krav
SS-EN ISO 9001:2015

Begreppet kvalitet härstammar etymologiskt från latinet. Det motsvarar svenskans egenskap, beskaffenhet. Enligt Tekniska Nomenklaturcentralen, TNC, numera Terminologicentrum, definieras kvalitet som ”alla sammantagna egenskaper hos en produkt eller tjänst som ger dess förmåga att tillfredsställa uttalade eller underförstådda behov” (TNC 2000). Vedertagen är även den internationella kvalitetsstandard SS-EN ISO 9001:2015 där kvalitet definieras som ”grad i vilken inneboende egenskaper hos ett objekt uppfyller krav”. Ytterligare en definition presenteras av Anders Johnsson som att ”kvalitet är förmågan av en vara eller en tjänst att uppfylla kundens behov, krav och förväntan” (Johnsson, 2016 s. 16). Ofta framhålls det att det är kunden som avgör vad som är kvalitet.

Som ett resultat av detta utgör kvalitet inte något som kan fastställas eller uppfyllas på ett entydigt sätt, utan nivån av kvaliteten hos en vara eller tjänst kommer att variera beroende på vilka egenskaper som efterfrågas och erhålls av den aktuella kunden

Emma Carlsson Sandelin & Maja Mattsson, 2019, s. 10

ISO 9001s definition utgår ifrån att beställaren kan ställa krav på produkten/tjänsten som någon sedan ska uppfylla.

När det gäller kulturarv är svårigheten att definiera vad det är som ska uppnås. Det är ett allmänintresse, med vittförgrenad och komplicerad signifikans. Kunden är allmänheten. För när det är kulturarv ska bevaras och framhävas – vem äger då ansvaret för kravställningen? Då finns inga fastställda fackmannamässiga regler och målbilden kan variera från projekt till projekt. Det är otydligt vem som är den rättmätige kravställaren; det kan vara kulturarvssektorn som representerar allmänintresset, men även församlingen som äger objektet. Olika kravställare kan ha olika målbilder. För att ett konserveringsprojekt ska kunna kvalitetssäkras måste därför kvalité och målbild definieras och förhandlas, och tydliga estetiska, tekniska och funktionella krav ställas. Det ska leda till en samsyn och hur det ska uppfyllas.

I senare avsnitt beskrivs vidare vad man ser som gemensamma nämnare och framgångsfaktorer för att uppnå kvalitet (se avsnitt 5.1).

De åtgärder som vidtas för att säkerställa att krav uppnås är kvalitetssäkringen. Till det behövs en plan, som t.ex. i byggprocessen även kallas en kontrollplan enligt PBL och även en kvalitetsplan enligt AB 04 och ABT 06 (se avsnitt 6.3.2). Här planeras hur man ska säkerställa att kraven uppfylls. I praktiken innebär det att man gör kontroller och planerar besiktningar som kan vara egenkontroll eller kontroll som utförs av en utomstående expert. Den svåra är hur man mäter i vilken grad kraven uppfyllts. I nuvarande kontroll finns endast alternativen godkänt eller icke godkänt, när bedömningen i realiteten skulle kunna vara en glidande skala av resultatet från uselt till mycket väl utfört.

Enligt ICOMOS European quality principles for EU-funded Interventions with potential impact upon Cultural Heritage Revised edition November 2020 definieras kvalitet i förhållande till kulturarvet därför som komplext:

Quality in relation to cultural heritage can in any case be seen as multi-dimensional, bearing environmental, cultural, social, and economic values. Notions of cultural diversity, inclusivity, and an understanding of intangible.

ICOMOS European quality principles for EU-funded Interventions with potential impact upon Cultural Heritage Revised edition November 2020, s. 21-22.

European Quality Principles tillkom för att söka säkerställa att projekt som utförs med EUs fonder styrs av gemensamma kvalitetskriterier. Här lyfts det fram att det är viktigt att kulturarvet behandlas som ett "common good". Men rekommendationerna relateras i mångt och mycket till överstatlig eller nationell nivå på ett övergripande vis. Till exempel beskrivs de viktigaste drivkrafterna för att skapa hög kvalitet vara:

- Governance.
- Risk assessment and mitigation.
- Research.
- Education and training.
- Rewarding quality.

ICOMOS European quality principles for EU-funded Interventions with potential impact upon Cultural Heritage Revised edition November 2020 s. 47-56

Samhällskrav på den byggda miljön hanteras med plan- och bygglagstiftningen och förordningar. De sätter miniminivån för kvalitetsarbetet och kontrollen som utgörs av de tekniska egenskapskraven, förbudet mot förvanskning samt varsamhetskravet i Plan- och bygglagen (PBL) och fram till 1 juli 2025 i Boverkets byggregler (BBR) som sedan ersätts med *Byggandets regler*. I byggprocessen tillkommer system och praxis för hur kvalitetssäkring

ska gå till genom kontroll- och kvalitetsplanerna. Sedan 1980-talet ställs även krav på leverantörens eget kvalitetsledningssystem som ska säkerställa att rätt kvalitet uppnås i projekt. Vanligt är den internationella standarden ISO 9001. ISO 9001 kan användas för certifiering som visar hur ett företag arbetar med kvalitetsfrågor så att kunden lättare kan bedöma leverantörens tjänst eller produkt.

2.3. Kulturarv och kulturarvssektorn

Kulturarv avser alla materiella och immateriella uttryck (spår, lämningar, föremål, konstruktioner, miljöer, system, strukturer, verksamheter, traditioner, namnskick, kunskaper etcetera) för mänsklig påverkan. Oavsett om det skrivs i obestämd eller bestämd form - kulturarv eller kulturarvet - innefattar det en mångfald av kulturarv. Ibland kan begreppet preciseras för att belysa särskilda delar av samhällsutvecklingen, till exempel det biologiska kulturarvet, det industriella kulturarvet eller modernismens kulturarv.

Definition av kulturarv och kulturmiljö | Riksantikvarieämbetet, <https://www.raa.se/kulturarv/definition-av-kulturarv-och-kulturmiljo/> hämtad 2025-02-17

RAÄ är den myndighet som har i uppdrag att definiera och leda kulturarvssektorn. Kulturarvssektorn är den del av samhället som mer eller mindre professionellt ägnar sig åt kulturarvet. Det inkluderar olika verksamheter som RAÄ, Boverket, Statens fastighetsverk, museerna, regionerna, länsstyrelserna, kommunerna, men också fastighetsägare som församlingar och hembygdsföreningar och Svenska kyrkan. Här inkluderas antikvarisk verksamhet, arkeologi, landskapsvård, utveckling av besöksmål för turism och, inte minst, konservering. Kulturarvssektorn kan vara svårt att särskilja från kultursektorn, som i bredare bemärkelse ägnar sig åt kulturarv som teater, bibliotek och konst. I den här rapporten ingår inte dessa.

I *Plattform Kulturbeskrivning och urval Grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet* (2015), härnäst kallad Plattformen, diskuterar RAÄ sektorns olika arbetssätt och definitioner. De framför här att:

Begreppen kultur, kulturarv och kulturmiljö är centrala inom kulturmiljö och kulturarvsarbetet och även om de inte utgör direkta värderingsbegrepp så har det en avgörande betydelse hur de används och definieras i olika sammanhang. Att känna till hur de har uppkommit och utvecklats över tid är fundamentalt för allt arbete som rör kulturmiljö och kulturarv.

Riksantikvarieämbetet, 2015, s. 65

I Plattformen fastställs att kulturarv är det mest omfattande begreppet för vad sektorn ägnar sig åt. RAÄ resonerar sedan kring begreppet och framhåller att det omfattar både materiella och immateriella företeelser, som till exempel:

en byggnad, ett föremål, en verksamhet, en hantverkskunskap eller en tradition. Det kan också omfatta något som sker, dvs. något görs eller skapas till kulturarv i olika processer, till exempel graffiti, nya hus i befintlig bebyggelse, besöksmål

för turistnäring eller skötsel av gamla träbåtar.

Riksantikvarieämbetet, 2015, s. 66

Den process som leder till att ett objekt blir kulturarv benämns för kulturarvsprocess. Via en historisk utredning av begreppet som når fram till mitten av 1990-talet då begreppet kom att användas alltmer uppnås definitionen

Kulturarv – avser alla materiella och immateriella uttryck (spår, lämningar, föremål, konstruktioner, miljöer, system, strukturer, verksamheter, traditioner, namnskick, kunskaper etc.) för mänsklig påverkan. Oavsett om det skrivs i obestämd eller bestämd form – kulturarv eller kulturarvet – innefattar det en mångfald av kulturarv. Ibland kan begreppet preciseras för att belysa särskilda delar av samhällsutvecklingen, t.ex. det biologiska kulturarvet, det industriella kulturarvet eller modernismens kulturarv.

Riksantikvarieämbetet, 2015, s. 12

2.4. Kulturmiljö och kulturmiljövården

Kulturmiljö avser hela den av människor påverkade miljön, det vill säga som i varierande grad präglats av olika mänskliga verksamheter och aktiviteter. En kulturmiljö kan preciseras och avgränsas till att omfatta en enskild anläggning eller lämning, ett mindre eller större landskapsavsnitt, en bygd eller en region. Det kan röra sig om intensivt utnyttjade stads- eller industriområden såväl som extensivt påverkade skogs- eller fjälllandskap. Kulturmiljön omfattar inte bara landskapets fysiska innehåll utan även immateriella företeelser som ortnamn eller sägner som är knutna till en plats eller ett område. Kulturmiljön är en del av kulturarvet.

<https://www.raa.se/kulturarv/definition-av-kulturarv-och-kulturmiljo/> hämtad 2025-03-14

Begreppen kulturmiljö och kulturmiljövården, ibland kulturmiljösektorn, används inom samhällsbyggnadssektorn, bland t.ex. kommunerna, regionerna, länsstyrelserna och privata konsultföretag som de översiktliga begreppen för hela sektorn. I kulturmiljön inbegrips allt från kulturgeografi, etnologi, arkeologi, arkitektur och antikvarisk verksamhet till konservering. Kulturarv inbegriper möjligen fler immateriella aspekter, även om de inräknas i kulturmiljön. Att begreppet miljö är inkluderat i begreppet öppnar möjligen mer mot de naturvetenskapliga och miljömässiga aspekterna i landskapet och naturvården.

2.5. Kulturvård

Kulturvård är ett tvärvetenskapligt ämne som spänner över humaniora, samhällsvetenskap, teknik och naturvetenskap. Kulturvård handlar om att förvalta kulturarv och överföra resurser från det förflutna in i framtiden på ett långsiktigt hållbart sätt. Till kulturarv räknas bland annat föremål, byggnader, platser, miljöer, landskap, samt färdigheter, traditioner och praktiker. En utgångspunkt är att kulturarv inte är en statisk resurs, utan något som är föränderligt.

Kulturvård befinner sig i skärningspunkten mellan objekten, deras betydelse och verkanskraft och en rad olika professionella praktiker. Dessa praktiker återfinns inom såväl offentliga förvaltningar och institutioner som civilsamhället och näringslivet, samt i kulturarvs-, musei- och konstsektorerna. Kulturvård innefattar både tillämpade och teoretiska perspektiv, samt utforskning av kulturarv med kritiska, kreativa och affirmativa metoder. Det innebär också att syna olika bevarandepprinciper och etiker, att utveckla de vårdande praktikerna, samt att studera hur kulturarv iscensätts och tas om hand, och vilka effekter detta har på människor och miljö. Följaktligen innefattas undersökningar av hur överförandet påverkar och påverkas av relationen dåtid-samtid-framtid, och av hur förståelsen för kulturarvets roll i omställningen till ett hållbart samhälle kan fördjupas, till exempel genom innovation och regional utveckling. Kulturvård inkluderar forskning inom kritiska kulturarvs- och hållbarhetsstudier.

Uppsala universitet, Självvärdering för huvudområdet Kulturvård Uppsala universitet 2022, Dnr KULTURVÅRD 2022/52

Kulturvård är definierat i standarden *SS-EN-16898:2019, Bevarande av Kulturarv – Generella termer och definitioner* på samma vis som konservering (se avsnitt 2.1). Trots att kulturvård finns i standarden används begreppet sällan i RAÄ:s olika dokument och rapporter. Det förekommer till exempel inte i *Plattformen: för kulturhistorisk värdering* (2015). I ovan avsnitt om att definiera konservering framkommer även att branschen oftast ser kulturvård som ett akademiskt fält där konservatorer, antikvarier och hantverkare specialiserade på kulturvård (byggnadsvårdare) verkar. Detta synsätt bekräftas av Wikipedia, där det står att det är ett "ämnesområde" som

etablerades som akademiskt ämne vid Göteborgs universitet 1978 och att det idag även används för utbildningar vid Campus Gotland på Uppsala universitet. Här hävdas även att *Kulturvård* är ett akademiskt begrepp med betoning på de professionella specialister som vårdar och hanterar värdefulla kulturobjekt. Detta definieras som:

konsten att bevara, utveckla och hållbart bruka de kulturarv (både materiella och immateriella) som finns i samhället. Det kan handla om värden av byggnader, hela miljöer, föremåls-samlingar men också minnen, traditioner och så kallad tyst kunskap (som hantverksfärdigheter).

I Högskoleverkets utvärdering av utbildningarna på institutionen för kulturvård på Göteborgs universitet 2004, definieras kulturvård på liknande sätt som ett ämnesområde:

Kulturvård som disciplin utforskar dels villkoren för kulturobjekts vård och fortlevnad ur kultur-, samhälls- och naturvetenskapliga perspektiv, dels de sociala och kulturella processer som leder till att vissa kulturobjekt definieras och utnämns till kulturarv. Termen kulturobjekt är generell och innefattar kulturföremål av olika slag, alltifrån t.ex. dagstidningar och fornfynd till medeltida katedraler och nutida urbana miljöer.

Wetterberg, 2021, s. 40–41

Ämnesområdets räckvidd är sålunda något smalare än det breda allmänna begreppet bevarande/conservation, men omfattar mer än vad konservering oftast syftar till på svenska. De som verkar inom kulturvården är en del av kulturarvssektorn som även inkluderar kulturgeografer, etnologer, arkeologer och arkitekter. Dessa brukar dock inte alltid inkluderas i kulturvården. Enligt Wetterberg kan kulturvård även ses som en aktivitet och då använde han en definition från RED19 (Research Evaluation for Development 2019) som var en kvalitetsutvärdering av forskning och forskningsmiljöer inom Göteborgs universitet som löd:

Kulturvård is the art to preserve, develop and in a sustainable way use material and immaterial "objects" from the past.

Wetterberg, 2021, s. 42 och RED 19, 2020, s. 368

Att begreppet etablerades i Sverige inom akademien har att göra med tillkomsten av institutionen för kulturvård vid Göteborgs universitet. Jan Rosvall och Nanne Englebrektsson myntade Kulturvård med hänvisning till Sverker Janssons användning av det i boken *Kulturvård och samhällsbildning* (1974) (Henrik Lindblad 2023, s. 59–60). En annan utgångspunkt för utbildningen kom Bernhard Feildens synsätt att bli.

I forskningsprojektet ”Luftföroreningars påverkan på kulturhistoriska monument och miljöer” definierades det som kom att bli kulturvård, I dess slutsymposium 1985, som beskrevs det som:

Conservation may be defined as the dynamic management of change in order to reduce the rate of decay. The cultural, scientific, technical and natural heritage and resources must be considered as authentic documents and valuable components. Interventions should be limited to actions strictly necessary to insure the continuing conservation of this heritage, but the techniques and materials used should not impede future treatment or examination. Conservation requires comprehensive socio-economic, legal and cultural planning, integrated at all levels.

Final Statement of Air Pollution and Conservation

symposiet Air Pollution and Conservation. Safeguarding our Architectural Heritage i Rom 15-17 oktober 1985. I Air Pollution and Conservation. Safeguarding our Architectural Heritage I Durability of Building Materials, volume 5 3&4, Amsterdam 1988.

I arbetet med boken Conservation of Historic Buildings som kom ut första gången 1982 sökte han sätta ”conservation” i ett brett multidisciplinärt kulturhistoriskt sammanhang, vilket inspirerade. Tanken var att inkludera alla discipliner i hanterandet av kulturarvet.

För att sammanfatta så är begreppet kulturvård knappt använt inom kulturarvssektorn som en aktivitet, utan används som en beteckning för den akademiska disciplinen eller för att beskriva konservatorns, antikvarien och bygghanverkarnas gemensamma ansträngningar att bevara det fysiska och immateriella kulturarvet.

2.6. Konservering

Konservering är de åtgärder och insatser som syftar till att skydda och bevara kulturarv och samtidigt ta hänsyn till dess signifikans inklusive dess tillgänglighet för nuvarande och framtida generation.

SS-EN 15898:2019, bevarande av kulturarv - Generella term och definitioner

Begreppet konservering utvecklas och förändras i takt med tiden. I Europa är E.C.C.O. ledande i att definiera verksamheten som konserveringen innefattar och använder begreppet *conservation-restoration* (som upprättades 1984) för att definiera disciplinen.

Europarådet tog fram ett antal ”Fact Sheets” under Europaåret för kulturarv 2018, vilket ledde till att E.C.C.O. fick i uppgift att definiera konservering. Här framställs konservering som en process där kulturarvsobjektens betydelse upprätthålls på olika sätt:

Conservation-Restoration negotiates action on and participation in the cultural heritage so as to preserve its physical and historical integrity and cultural agency. The processes of documentation carried out during Conservation-Restoration can also enrich the narrative and enable the ‘storytelling’ about the heritage and its associated cultural communities. In short, the aim of Conservation-Restoration is to prolong the life of heritage assets, make them available to the public (including researchers), without compromising their authenticity and significance

Fact Sheet, Conservation-Restoration of cultural heritage in less than 1000 words. 16807bfbba (coe.int) hämtad 2024-06-07

I konserveringen ingår olika aktiviteter som definierats av International Council of Museums – Committee for Conservation (ICOM CC) i som förebyggande konservering, aktiv konservering och restaurering (<https://www.icom-cc.org/en/terminology-for-conservation>, 2008, hämtad 2025-01-13). Även dessa förklaras i Europarådets faktablad. Konservering (conservation eg. conservation-restoration) definieras här som:

all measures and actions aimed at safeguarding tangible cultural heritage while ensuring its accessibility to present and future generations. Conservation embraces preventive conservation, remedial conservation and restoration. All measures and actions should respect the significance and the physical properties of the cultural heritage item.

ICOM-CC | Terminology for conservation (2008) hämtad 2024-06-07

Samma definition finns även i E.C.C.O.s Professional Guidelines (I) och i *Competences for the Access to the Conservation-Restoration Profession* 2011. De har även tagits upp i standarden Bevarande av kulturarv där konservering (här benämnt som conservation/conservation-restoration) definieras som:

åtgärder och insatser som syftar till att skydda och bevara kulturarv och samtidigt ta hänsyn till dess signifikans inklusive dess tillgänglighet för nuvarande och framtida generationer.

SS-EN 15898:2019

Vidare fastställs att konservering omfattar förebyggande konservering, aktiv konservering och restaurering. Konservering ses i den här rapporten, i likhet med ovanstående definitioner, som en aktivitet och att det är i huvudsak

frågan om konservatorns disciplinära tillhörighet som styr, även om det är ett område där flera yrken verkar och att den har överlappningar med de antikvariska, arkeologiska och hantverksmässiga disciplinerna och kunskapsfälten. Vi bortser därmed från att ovan definition även benämns

kulturvård i den svenska översättningen (se avsnitt 5.3 och 8.1.1).

I projektet har en modell, konserveringsrosen, arbetats fram för att visa vad konservering innebär och som presenteras i kapitel 7.

2.7. Konservator

The conservator-restorer is a professional who has the training, knowledge, skills, experience and understanding to act with the aim of preserving cultural heritage for the future, and according to the considerations outlined below. The fundamental role of the conservator-restorer is the preservation of cultural heritage for the benefit of present and future generations. The conservator-restorer contributes to the perception, appreciation and understanding of cultural heritage in respect of its environmental context and its significance and physical properties. The conservator-restorer undertakes responsibility for, and carries out strategic planning; diagnostic examination; the drawing up of conservation plans and treatment proposals; preventive conservation; conservation-restoration treatments and documentation of observations and any interventions.

E.C.C.O. Professional Guidelines (I) The Profession Promoted by the European Confederation of Conservator-Restorers' Organisations and adopted by its General Assembly, Brussels 1 March 2002

En konservator är en professionell utövare av konservering. Verksamheten definieras idag främst genom E.C.C.O.s yrkesrelaterade dokument. I E.C.C.O.s kompetensbeskrivning, *Competences for the Access to the Conservation-Restoration Profession* (2011) beskrivs vilka kompetenser en konservator behöver. Här framkommer även att en självständig konservator enligt den europeiska referensramen för kvalifikationer (EQF, European Qualifications Framework, som infördes 2008. The European Qualifications Framework: supporting learning, work and cross-border mobility (ehea.info), hämtad 2024-06-07) ska inneha kunskaper på EQF nivå 7, dvs. en universitetsutbildning på masternivå eller annan erfarenhet som är jämförbar på samma nivå. Göteborgs universitets konservatorutbildning är idag anpassad efter det.

Den äldsta beskrivningen av konservator togs fram av en arbetsgrupp inom ICOM på 1980-taket och antogs på ett möte i Köpenhamn 1984 ”*The Conservator-Restorer: a definition of the profession.*” Här lades fundamentet till dagens definition. Vidare har ICOM-CC lagt grunden till att definiera vilka aktiviteter en konservator ägnar sig åt, dvs. vad som ingår i konservering. Antalet yrkesutövande konservatorer i Sverige idag är okänt, men det är inte orimligt att det maximalt rör sig om dubbelt så många ordinarie medlemmar i NKF-S, som idag är ca 280 stycken.

2.8. Föremåls-, byggnads- eller bebyggelseantikvarie

Som antikvarie arbetar du med samlingarna på t ex ett museum eller som handläggare på en länsstyrelse. För de som arbetar med byggnader och kyrkor finns också titlarna byggnadsantikvarie och kyrkoantikvarie.

Antikvarie är en vanlig titel för en handläggare för arkeologisärenden på en länsstyrelse. De arbetar normalt med kulturmiljölagen och utfärdar tillstånd, ger råd och utför upphandlingar. Länsantikvarie är den högsta antikvaretiteln på länsstyrelsen och är en expertroll. På länsstyrelsen arbetar också normalt byggnadsantikvarier och kyrkoantikvarier med bland annat bidragshantering, kyrkoantikvarisk ersättning, konservering och byggnadsminnen. På museer kan arbetsuppgifterna vara att

utveckla användningen av samlingarna så att de blir tillgängliga för forskning och utbildning. Arkivarier har även ett strategiskt ansvar i att utveckla riktlinjer kring vad som ska ingå i samlingarna; det handlar om vad som ska köpas in och vad som inte längre ska bevaras. Andra arbetsuppgifter kan vara att på ett pedagogiskt sätt presentera vårt kulturarv och ge råd i kulturmiljöfrågor och i byggnadsvårdsfrågor. Det pedagogiska arbetet kan vara riktat mot studenter och allmänhet i alla åldrar. Som antikvarie kan du även ha ansvar för in- och utlån och vara behjälplig vid utställningsproduktion.

SACO, Kulturmiljörken | Sveriges akademikers centralorganisation, hämtad 2025-02-17

Antikvarie är en ålderdomlig tjänstetitel som funnits i Sverige sedan 1600-talet. Under 1900-talet associerades yrkestiteln antikvarie med personer som läst kulturhistoriska ämnen på universitet och var till en början disputerade. Sedan 1970-talet har det utvecklats till en egen profession där inträdet i yrket kan ske efter tre års kandidatutbildning, men det finns även masterprogram i ämnet. Idag finns tre olika utbildningar i Sverige där man kan bli föremåls-, byggnads eller bebyggelseantikvarie (hädanefter antikvarie). De har lite olika inriktning men påminner om varandra.

På Göteborgs universitets institution för kulturvård definieras det bebyggelseantikvariska kunskapsområdet genom en beskrivning av vad som lärs ut och vad antikvarien gör. Enligt denna ska utbildningen ge:

... teoretiska och yrkesförberedande kunskaper till dig som vill arbeta med hållbar förvaltning och utveckling av befintliga byggnader och landskap. Som bebyggelseantikvarie bidrar du till samhällsplaneringen genom att analysera bebyggelsens historiska lager och medverka till klok hushållning och nyanvändning av resurser. Under utbildningen lär du dig om olika tiders arkitekturstilar och byggnadstekniker. Du lär dig också om landsbygdens och stadsbebyggelsens utveckling och hur den byggda miljön hör samman med samhällsförändringarna i tid och rum. Du får även träna på att undersöka byggnader och miljöer utifrån olika källmaterial och studerar olika former av bevarandestrategier och vårdinsatser. Genom praktiskt arbete tränas du i fysiska planeringsprocesser samt att reflektera över hur kulturarv skapas, definieras och används i olika sociokulturella sammanhang

Bebyggelseantikvariskt program | Göteborgs universitet (gu.se), hämtad 2024-06-07

Vidare sägs att bebyggelseantikvarier arbetar med:

... antikvarisk rådgivning, att ta fram kulturhistoriska kunskaps-, planerings- och beslutsunderlag för samhällsplanering samt för kulturmiljö- och byggnadsvård. Du kan också få arbeta med att skriva informationsmaterial och att ge råd och delta i olika planeringsprocesser. Våra tidigare studenter arbetar i offentlig verksamhet på kommuner, museer och länsstyrelser eller i den privata sektorn hos arkitekt- och konsultföretag. Flera av våra tidigare studenter driver egen verksamhet.

Bebyggelseantikvariskt program | Göteborgs universitet (gu.se), hämtad 2024-06-07

Föreningen Sveriges byggnadsantikvarier (SBA) har tagit fram etiska regler att förhålla sig till:

En byggnadsantikvarie ska värna kulturarvet. I sin verksamhet ska medlemmen, utifrån praxis och de krav som finns i lag, arbeta för att på bästa sätt tillvarata en byggnads eller miljöns kulturhistoriska värden. Beslut ska alltid vara välgrundade. Innan en medlem lämnar råd, utlåtanden eller tillstånd till åtgärder ska han eller hon se till att ha tillräcklig kunskap om det aktuella objektet och dess förutsättningar. Detta för att kunna göra välgrundade och korrekta bedömningar.

SPB, Stockholm 2002-01-15 (spba.se), hämtad 2024-06-07

Föremålsantikvarier arbetar på liknande vis med föremål främst på museerna, byggnadsantikvarierna har en något mer byggnadsorienterad utbildning och bebyggelse-antikvarierna är mer inriktade på landskap och bebyggelse. Det är oklart hur många verkamma antikvarier det finns

idag i Sverige. Många arbetar på RAÄ, länsstyrelserna, regionerna, kommunerna, länsmuseerna men även i privat verksamhet, inom Svenska kyrkan, egna företag, inom teknik- och arkitektbranschen och i akademiska världen. Det finns även antikvarier på kulturdepartementet. Antikvarierna har olika arbetsuppgifter, varav en framträdande är att fungera som sakkunnig avseende kulturvården, d.v.s. en certifierad arbetsuppgift kopplad till PBL (KUL 2, se nedan). Idag finns det cirka 200 certifierade sakkunniga

avseende kulturvården, varav de flesta är antikvarier. SBA har knappt 100 medlemmar. Det är utifrån detta underlag svårt att veta hur många antikvarier det finns idag i Sverige, det figurerar siffror på cirka 500 professionellt verkamma bebyggelse- eller byggnadsantikvarier. Om man räknar in intendenten på museer så blir det givetvis fler. DIK som är fackförbundet för dessa yrkesgrupper för ingen statistik i hur stora olika yrkesgrupper är.

2.9. Byggnadsvård och bygghantverkare med inriktning mot kulturvård – specialisering mot traditionella och icke-traditionella hantverk (byggnadsvård)

Byggnadsvård är ett förhållningssätt där man bygger, utvecklar och renoverar med material, konstruktioner och metoder som skapar bestående värden för hus och människor.

Svenska byggnadsvårdsföreningen,
Vad är byggnadsvård?, hämtad 2025-02-17

En utbildning inom bygghantverk inom kulturvården ges på institutionen för kulturvård vid Göteborgs universitet och kallas Bygghantverksprogrammet. Ofta beskrivs det som utförs som byggnadsvård. Byggnadsvård är ett värdeladdat begrepp som tillkom på 1970-talet i motstånd mot det moderna byggandet. Enligt Wikipedia så innebär byggnadsvård:

... skötsel, underhåll och vård av befintliga byggnader, i form av både praktiskt och teoretiskt arbete. Detta gäller såväl äldre som nyare bebyggelse (även om ordet "byggnadsvård" oftare används i samband med äldre bebyggelse)

Byggnadsvård - Wikipedia, hämtad 2025-02-17

Till en början handlade det sålunda om "traditionella metoder och material", men idag är det även frågan om hantering av modern bebyggelse med moderna material och metoder. Svenska byggnadsvårdsföreningen är den aktör som samlar intresserade och verkamma inom området. Det är dock inte helt uppenbart att konservatorer ser sig som byggnadsvårdare och inte heller att bebyggelseantikvarier ser sig som sådana. RAÄ synes hellre tala om "förvaltning" som är ett mindre värdeladdat begrepp och

som därför är mer inkluderande för hela samhällsbyggsektorn. Byggnadsvård kan lätt uppfattas som något särskilt, som är något annorlunda än den vanliga bygg- och samhällsbyggnadssektorn. Om hantverkarna utför arbete inom byggsektorn måste de dock följa reglerna som gäller där.

Det finns flera olika utbildningsalternativ om man vill bli hantverkare som specialiserar sig på traditionella hantverk (se avsnitt 8.5). Utbildningen på institutionen för kulturvård beskrivs så här:

Bygghantverksprogrammet ger dig kunskaper och färdigheter i traditionellt byggande och utvecklar din förståelse för bevarande utifrån kulturhistoriska och hållbara perspektiv. Du får grundläggande kunskaper om byggnadsvårdens principer och du bekantar dig med de historiskt vanligast förekommande byggnadsteknikerna i praktiska byggövningar. Under utbildningen får du bland annat lära dig att göra byggnadsundersökningar med bedömning av skador och förslag på åtgärder.

Bygghantverksprogrammet | Göteborgs universitet
(gu.se), hämtad 2024-06-07

Och man säger vidare att:

... bygghantverkare med kunskap och förståelse för gamla hus och traditionellt hantverk och möjligheterna till en individuell inriktning i din framtida yrkeskarriär spannar över ett stort område. Våra tidigare studenter driver hantverksföretag som murare, timmerhantverkare, byggnadsvårdare, medan andra arbetar som konsulter eller rådgivare med specialistkompetens på kulturvård och praktisk byggnadsvård.

Bygghantverksprogrammet | Göteborgs universitet
(gu.se), hämtad 2024-06-07

Det handlar om bygghantverkare som i utbildningen kan specialisera sig mot timmerkonstruktioner, snickeri och murarbete. De kan arbeta både med nyproduktion och andra med byggnadsvård och restaurering. För de som ägnar sig åt byggnadsvård finns olika vägar in i yrket; via yrkesutbildningar, lärlingsvägar med mästarbrev etc. Det är ett vittförgrenat fält och det är svårt att bedöma hur många som ägnar sig åt det. Det finns en nationell branschorganisation *Byggnadsvårdföretagen* som värnar om de verksamma, dit cirka 300 företag är knutna och bland dem finns även antikvarier och konservatorer. Hantverkslaboratoriet och FIBOR genomförde en branschstudie 2016–2017 och identifierade 1200 byggnadsvårdsföretag (<https://byggnadsvard.se/omfattande-foretagande-inom-byggnadsvarden>). Det är alltså inte frågan om en renodlad hantverkargrupp. Gränsdragningen mellan hantverkare med kunskap om äldre byggnaders teknik och hantverk som ”vårdar” byggnaderna och konservatorer är inte alltid helt enkel. Det finns dock vissa skillnader i utbildning och etik. Dessa grundas i att konservatorer är mer naturvetenskapligt skolade i frågor om nedbrytningsprocesser än bygghantverkare och för del delen konstnärer (se kap. 7 om konserveringsrosen).

Annmarie Christensson, Acta konserveringscentrum
Foto: Sissela Jensen

Konservering inom Svenska kyrkan idag

Kapitlet redogör för Svenska kyrkans ansvar och befogenheter för förvaltningen av dess byggnader och inventarier, samt hur förvaltningen organiseras och följs upp vid kontrollstationer och med stöd av Kulturmiljölagens vägledning och handböcker. Förvaltningen finansieras till viss del med kyrkoantikvarisk ersättning, KAE, och kyrkounderhållsbidrag, KUB.

3.1. Allmänt

Konsivering som utförs inom Svenska kyrkan omfattar olika typer av tjänster som syftar till att förvalta och utveckla det kyrkliga kulturarvet, dvs. kyrkobyggnaden, dess miljö och inventarier. Även på begravningsplatserna finns uppgifter för konservatorer, t.ex. gravanordningar som identifierats som kulturhistoriskt värdefulla och sköts av församlingen.

Kyrkorummen är ett levande kulturarv som har ett andligt och existentiellt tilltal, i högtid och allvarstid. De berättar inte bara om dem som gått före oss, utan också om hur vi förhållit oss till samtidens behov och utmaningar. Dagens kreativa lösningar blir morgondagens kulturarv.

Svenska kyrkan, 2023 b, s. 13

I hanterandet av det kyrkliga kulturarvet finns det många olika uppgifter som involverar en konservator. Det inkluderar allt från preventiva åtgärder som råd om städning, råd vid hantering av olika inventarier i bruk och förvaring av textilier och metaller, kris- och riskanalyser, vård- och underhållsplaner, klimatutredningar, införande av förebyggande skydd vid eventuella kriser, skadeinventeringar och analys av bevarandetillstånd inför åtgärdsprogram, rådgivning och medverkan inför och vid konservering, projektledning vid mer omfattande konserveringsprojekt, till restvärdesräddningsplaner. Det gäller även upprättande av bevakningsprogram vid infrastrukturprojekt och övervakning, med syfte att utvärdera konserveringsåtgärder eller skador och utredningar hur kulturarvet kan utvecklas och brukas utan att kulturhistoriska värden går förlorade, digital dokumentation av kulturarv, hållbarhetsutredningar och aktiva åtgärder som konserveringsåtgärder. Alla dessa uppgifter involverar församlingar, stift och i de flesta fallen, även länsstyrelsen. Konservatorn har då en avgörande roll att förmedla kulturarvets historiska och estetiska betydelse samt vara delaktig i att bedöma hur tåligt det är när det utvecklas, dvs. hur eventuella förändringar kan genomföras på ett hållbart vis.

Att förvalta kulturarv innebär inte enbart ett strikt bevarande. Svenska kyrkan har med anledning av detta i 2023 års rapport inför kontrollstation 2024 framhållit att det är balansen mellan bevarande, användande och utveckling av kulturarvet som är viktig:

Hur skapar vi förutsättningar för den lokala församlingen att med tro och tradition skapa rum och rit för samtidens behov? Hur uppnår vi en rimlig balans mellan den triad av ord som alla behövs för att beskriva ett framgångsrikt kulturmiljöarbete, det vill säga att bevara, använda och utveckla? Hur agerar vi idag för Att möta förändring? Svenska kyrkan har inte ensamt svaren på frågorna, men vill med denna rapport bidra med ett underlag som ger en

allsidig belysning av de kyrkoantikvariska frågorna, skapar grund för en framåtriktad diskussion och mod att i tid föreslå riktning och fatta beslut.

Svenska kyrkan, 2023 b, s. 7

Konservatorn besitter en särskild kompetens lämpad för att bedöma hur man kan anpassa och genomföra förändringar utan att de kulturhistoriska värdena tar skada (se konserveringsrosen).

De viktigaste styrmedlen i hanteringen av det kyrkliga kulturarvet är länsstyrelsernas tillämpning av kulturmiljölagens (KML) 4:e kapitel och de villkor som stiftet kan ställa vid ansökan om KAE. Alla kyrkor uppförda innan utgången av 1939 skyddas av tillståndsplikt vid väsentliga ändringar, därtill ytterligare ca 140 kyrkor enligt beslut av RAÄ eller länsstyrelsen. Skyddet omfattar också kyrkliga inventarier upptagna i de inventarieförteckningar som församlingarna enligt lag ska föra. Idag använder flertalet församlingar i Svenska kyrkan det digitala registret Sacer för att lista vilka inventarier som är skyddade av lagen. Länsstyrelserna involveras genom tillståndsprövningen av åtgärder som kräver tillstånd enligt KML samt yttrar sig till stiftet vid fördelningen av KAE. Hanteringen av inventarier och själva byggnaden kan vara olika eftersom de bland annat styrs av olika paragrafer i KML, men i stort behandlas de lika när en konservator kopplas in. Däremot medför konserveringsarbeten som utförs som en del av större byggnadsrestaureringar anpassning till byggprocessen, vilket inte sker om en enskild inventarie eller inventariegrupp ska behandlas.

Även om länsstyrelsen har stor påverkan genom tillståndsprövningen så har beställaren av tjänsten, dvs. församlingen, pastoratet, stiftet och på Gotland samfälligheten, avgörande betydelse för konservatorstjänstens kvalitet. Beställarens kunskap om hur förvaltningen bör gå till och hur man väljer att organisera ett projekt, är primär. Vi vet att konservatorer ofta blir anlitade som underkonsulter till teknikkonsultföretag eller huvudentreprenörer vid större projekt. Det leder ibland till att bedömningen av konserveringens kvalitet överläts till huvudentreprenören, vilket blir riskabelt om de inte förstår vilka kulturvärden som berörs.

Svenska kyrkans egen organisation och styre påverkar i hög grad kulturarvsförvaltningen och den varierar väsentligt över landet. Det är viktigt att komma ihåg att Svenska kyrkan främst är ett trossamfund där kyrkobyggnaderna i första hand används för gudstjänst. Svenska kyrkan äger fastigheter för att nyttja dem i sin verksamhet, vilket enligt Kyrkoordningen innebär att fira gudstjänst, bedriva undervisning, utöva diakoni och mission. Begravningsverksamheten är ytterligare ett viktigt uppdrag för merparten av församlingarna, vilken styrs av Begravningslagen (1990:1144).

Vid relationsändringen mellan staten och Svenska kyrkan var ansvaret för det kyrkliga kulturarvet en väsentlig fråga. En överenskommelse träffades mellan parterna (*Överenskommelsen mellan staten och Svenska kyrkan som träffades vid skilsmässan (Ku2000/470/Ka – hädanefter Överenskommelsen)*) som preciserar Svenska kyrkans förvaltningsansvar, men också rätten till ekonomisk kompensation från staten, det vill säga den kyrkoantikvariska ersättningen (KAE). Svenska kyrkan har därefter med egen finansiering byggt upp en avsevärd egen antikvarisk och byggnadsteknisk kompetens. Här ingår ingenjörer, fastighetsförvaltare, -strateger och -samordnare, som arbetar vid stiftens, pastoratens och vid enskilda församlingar. Många församlingar är små och resurssvaga, och de arbetsuppgifter som finns fördelas på få personer. Det innebär också en stor variation då det gäller av vem och i vilken omfattning som fastighetsfrågorna omhändertas. Det ställer särskilda krav på stiftens stöd till församlingarna. År 2022 arbetade vid stiftskanslierna cirka 50 personer helt eller delvis med stöd till förvaltning, varav cirka 20 hade antikvarisk kompetens (*Svenska kyrkan*, 2023 b, s. 68).

Avgörande för förvaltningen är att församlingarna är juridiska personer organiserade var för sig, med eget ansvar för fastigheter och verksamhet. Vid relationsändringen blev församlingarna lagfarna ägare till samtliga kyrkobyggnader som de tidigare förvaltat. Församlingen är också den grundläggande, lokala enheten inom Svenska kyrkan. Ofta samverkar församlingar genom att bilda pastorat, då finns det ofta större möjligheter till professionell

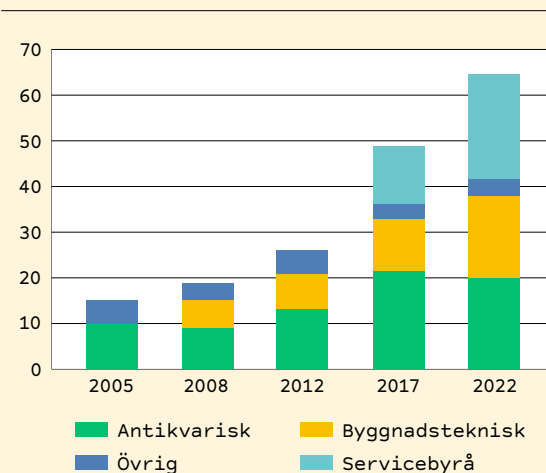
förvaltning. Enligt Kyrkoordningen är det pastoratet som har ekonomiskt ansvar, men det är fastighetsägaren, dvs. församlingen, som har juridiskt ansvar och skyldighet att följa bland annat kulturmiljölagens bestämmelser. I varje församling och pastorat är det kyrkoherden som leder arbetet tillsammans med kyrkorådet eller församlingsrådet. Storleken på både församlingar och pastorat varierar stort över landet. Det finns församlingar med endast en kyrka att förvalta och andra med upp till tjugofyra kyrkor. Några pastorat är större än det minsta stiftet i landet. Även när det kommer till stiftens finns en stor variation i storlek och förutsättningar. Göteborgs stiftskansli har t.ex. en särskild servicebyrå som erbjuder fastighetsrelaterade tjänster till församlingar och pastorat, där även en konservator är anställd.

Överenskommelsen bygger på ett gemensamt åtagande. Svenska kyrkan ska ta sitt förvaltaransvar, men det kräver också att staten, genom sina myndigheter, är tydlig i vad som förväntas utifrån lagkraven och att den ekonomiska kompensationen för de kulturhistoriskt motiverade kostnaderna är rimlig.

Vid relationsändringen inordnades särskilda samrådsgrupper på regional och central nivå med representanter för kulturmiljösektorn och Svenska kyrkan. De är forum för kunskaps- och erfarenhetsutbyte och möten sker i genomsnitt två till fyra gånger per år. Gruppernas sammansättning och närmare anvisningar för vilka uppgifter de bör ha framgår av prop. 1998/99:38. Diskussionerna i samrådsgrupperna ska vara av framtätsyftande karaktär och skapa förutsättningar för olika framtida samförståndslösningar samt bidra till en ökad kunskap och förståelse för varandras organisationer och verksamhetsområden. Enligt uppgift är det oftast principiella frågor som behandlas och någon sådan diskussion kring konservering har av allt att döma inte lyfts ännu. Många ämnen i de regionala grupperna speglar de nationella frågorna; t.ex. hur principerna för fördelning och handläggning av kyrkoantikvarisk ersättning behandlas och RAÄ:s arbete med föreskrifter till 4 kap. KML. På regional nivå kan ämnen som berör konservering tas upp som pågående arbete med insatskort i händelse av brand, kvalitetssäkring av inventarieförteckningar, stöddokument till församlingarna för egenkontroll av textilier samt utbildningsfilmer angående hanteringen av metallföremål (*Svenska kyrkan*, 2023 b, s. 70).

Figur 5

Årsarbetskrafter som arbetar med stöd till fastighets- och kulturarvsförvaltning på stiftskanslierna.

Tabellen är ur Svenska kyrkan, Att möta förändring Svenska kyrkans redovisning till regeringen angående de kyrkoantikvariska frågorna inför kontrollstationen 2024, 2023, s. 69.

3.2. Svenska kyrkans ansvar och befogenheter

Svenska kyrkan (dvs. dess församlingar etc.) är en av landets största fastighetsägare och även förvaltare av kulturarv. Detta utgör den största sammanhållna delen av det svenska kulturarvet som är skyddat av KML. Svenska kyrkan är ett trossamfund, dvs. grunduppdraget är ett annat än kultur och kulturarv, men genom bl.a. sitt fastighets- och föremålsinnehav och den professionella kompetens man besitter för att förvalta detta är man en del av kulturarvssektorn. Församlingarna är den lokala enhet som under århundradena byggt upp och förvaltat det som vi idag kallar kyrkligt kulturarv. När Svenska kyrkan år 2000 blev ett enskilt trossamfund, skilt från staten, formaliserades roller och ansvar i en överenskommelse. Enligt denna är det Svenska kyrkan som genom församlingarna äger och fortsatt har förvaltningsansvaret för det kyrkliga kulturarvet med hänsyn till kulturmiljölagens bestämmelser. Det är ett ansvar som åligger varje församling.

Den som är ansvarig för förvaltningen av en kyrkobyggnad eller kyrkotomt ska vårda och underhålla denna så att de kulturhistoriska värdena inte minskar och utseendet och karaktären inte förvanskas.

Riksantikvarieämbetet 2014 b, s. 34

Ett resultat av de statliga utredningarna blev även en kyrkoantikvarisk ersättning (KAE) för antikvariska merkostnader eller kulturhistoriska överkostnader som uppstår för att församlingarna ska kunna leva upp till kulturmiljölagens bestämmelser. Förslag på hur det skulle utformas lades fram i propositionen *Staten och trossamfundet – begravningsverksamheten, kulturminnena, personalen, avgiftsbetalningen, m.m. (prop. 1998/99:38)*. Överenskommelsen innehåller krav på att Svenska kyrkan ska ha erforderlig kompetens för förvaltningen och rätt till viss ekonomisk kompensation, den kyrkoantikvariska ersättningen (KAE). Staten och Svenska kyrkan ska genom samrådsgrupper på central och regional nivå samarbeta och samverka i övergripande frågor. Svenska kyrkan ska till regeringen (kulturdepartementet) även redovisa hur den kyrkoantikvariska ersättningen används varje år. Vart femte år läggs en kontrollstation in då man följer upp och analyserar den användningen av KAE, såväl ur ekonomisk som antikvarisk synvinkel. Den första kontrollstationen genomfördes 2009, den andra 2014, den tredje 2019 och den fjärde i år 2024. Det krävdes även ändringar i KML:s 4:e kapitel för att möjliggöra KAE-ersättningen, vilket infördes i § 16.

Med tiden har ett system skapats som inbegriper olika verktyg som anpassats när praxis växt fram. Svenska kyrkan har utarbetat villkor och handledning till den kyrkoantikvariska ersättningen. RAÄ har utarbetat en ny

föreskrift, *Riksantikvarieämbetets föreskrifter om kyrkliga kulturminnen KRFS 2012:2 beslutade den 26 mars 2012*, och två vägledningar som avser tillämpningen av KML:s 4:e kapitel. Avseende konservering kom handboken *Handbok för beställning och utförande av konservering av kyrkliga kulturminnen* (2010) som uppdaterades 2022 i *Konservering i kyrkan ABC för upphandling*. Bland Svenska kyrkans vägledande arbetet är *Svenska kyrkans handbok för arbetet med kyrkoantikvarisk ersättning version 2.0* (2019) viktig. 2023 tillkom en ny handledning *HANDEFAST Handledning i fastighetsförvaltning och upphandling* som vänder sig till församlingarna och ska vara ett stöd i fastighetsförvaltning och upphandling på en övergripande nivå, men där konserveringsfrågorna inte berörs specifikt.

I *KRFS 2012:2* tydliggörs villkoren för hur Svenska kyrkan ska efterleva sina skyldigheter avseende kulturarvet. De medför skyldigheter och begränsningar, däribland:

- **Tillståndsplikt.** I *KRFS 2012:2* § 7 står att man ska söka tillstånd hos länsstyrelsen enligt KML om en ändring är väsentlig och påverkar det kulturhistoriska värdet hos en kyrkobyggnad, kyrkotomt eller begravningsplats. Åtgärdens omfattning avseende tid, resurser eller fysisk påverkan ska inte vara avgörande för om ändringen är väsentlig. Vad som krävs för en ansökan om tillstånd tydliggörs i § 9:

1. En beskrivning av och motivering till den föreslagna åtgärden,
2. En redovisning av tilltänkt arbetsmetod och materialval, samt
3. En beskrivning av den föreslagna åtgärdens påverkan på byggnadens, föremålets eller anläggningens kulturhistoriska värde.

Ansökan ska vara daterad och signerad av behörig företrädare för fastighetsägaren.

Vidare framkommer det i 10 § att länsstyrelsen vid beslut om tillstånd kan förena det med villkor om dokumentation. Villkoren ska dock vara skäliga med hänsyn till förhållandena. Det ska vara tydligt vilka dokument som behövs och vad de ska innehålla. Dessutom ställer länsstyrelsen ofta villkor om antikvarisk medverkan, och det händer att de specificerar just konservatorskompetens.

I Vägledningen till KML från 2014 12–18 §§ behandlas inventarierna närmare. Där står det att tillstånd krävs för reparation och ändring.

- Enligt *KRFS 2012:2* § 11 ska församlingen ha en uppdaterad vård- och underhållsplan (V- och U-plan) för tillståndspliktiga kyrkobyggnader, kyrkotomter och

begravningsplatser. Länsstyrelsen ska ha fått yttra sig om planen. *Villkor för kyrkoantikvarisk ersättning Version 2.0*, 2019, anger att åtgärderna som församlingen söker ersättning för ska vara införda i vård- och underhållsplanen. Planen ska även vara registrerad i kyrkobyggnadsregistret (KBR).

- Enligt 4 kap. KML § 16 och *KRFS 2012:2* § 17 ska KAE användas till kulturhistoriskt motiverade kostnader och inte till kostnader för förvaltning av annan kyrklig egendom, för allmän kompetensutveckling, eller för att bedriva verksamhet eller för administration.

Svenska kyrkan som ägare av kyrkliga kulturminnen, såväl fastigheter som av inventarier, har sålunda en hel del skyldigheter att leva upp till. Men de har även befogenheter och i synnerhet över KAE. På nationell nivå är det Kyrkostyrelsen som utställer villkor för den kyrkoantikvariska ersättningen samt fattar beslut om de beslutsramar som nationell nivå och stiftet disponerar i enlighet med 4 kap. 16 § KML. De ska dock delge RAÄ förslaget till fördelning i landet för yttrande. På den nationella nivån finns Kyrkokansliet med bland annat fastighets- och kulturarvskompetens som ska stödja arbetet i stiftet och församlingarna. Det är stiftsstyrelserna som fattar besluten om fördelningen av den KAE som församlingarna ansökt om. Stiftsstyrelsen har möjlighet att ställa särskilda villkor för församlings- och stiftsprojekt, utöver det av kyrkostyrelsen fastställda regelverket för ersättningen. Det kan då ställas krav på kompetens och/eller på besiktning av särskild expertis för att säkerställa kvaliteten i utförandet. Det är trots allt byggherrens, det vill säga församlingens, ansvar att säkra kompetens och lämplig sakkunskap enligt villkor som ställts. Relevanta sakkunniga arbetar på uppdrag av byggherren. Det är alltså Svenska kyrkan som har uppdraget att fördela KAE, efter att RAÄ och länsstyrelserna givits möjlighet att yttra sig. Denna princip fastställdes vid relationsändringen med hänvisning till att Svenska kyrkan hade bäst överblick över behoven. Som vid all remittering har det beslutande organet, dvs. stifts- och kyrkostyrelsen, att ta ställning till de yttranden som lämnas. Avvikelser mellan parterna då det gäller prioriteringar och ersättningsnivåer förekommer.

En viktig förutsättning för hur Svenska kyrkan hanterar olika förvaltnings- och byggprojekt inklusive konservering är att man inte lyder under lagen om offentlig upphandling (LOU 2016:1145). Istället förhåller man sig till de ramar som framgår av 47 kap. i kyrkoordningen (1992:300) om ekonomisk förvaltning som sätter ramarna och där man särskilt framhåller de etiska aspekterna. I 1§ framkommer det att Svenska kyrkan ska ha "god ekonomisk hushållning".

I 3 § står att när en upphandling görs ska man utnyttja de konkurrensmöjligheter som finns och även i övrigt genomföra den affärsmässigt. Vid upphandling ska alla anbudsgivare, anbudssökande och anbud behandlas utan ovidkommande hänsyn.

Det är tydligt i de rapporter som tagits fram i anslutning till kontrollstationerna att medlen varit ovärderliga för värden av det kyrkliga kulturarvet. Däremot har de inte höjts sedan 2010 och därför i praktiken blivit lägre pga. inflation och kostnadsökningar. 2024 har Svenska kyrkan för att kunna efterleva sitt uppdrag därför begärt en rejäl höjning.

Inför kontrollstationen 2024 framkommer i Svenska kyrkans och RAÄ:s skrivelser till regeringen att KAE är ovärderlig men man utvärderar situationen utifrån olika fokus. RAÄ skriver att deras intryck är

att merparten av landets kyrkobyggnader vårdas och underhålls så att de hålls i gott skick. I några län finns dock kyrkobyggnader med stora vård- och underhållsbehov, och det löpande underhållet beskrivs här som eftersatt. Riksantikvarieämbetet ser allvarligt på att det finns län där kyrkobyggnader inte vårdas och underhålls.

Riksantikvarieämbetet, 2023 e, s. 6.

Vidare anser de att deras:

... samlade bedömning är att den kyrkoantikvariska ersättningen i de flesta fall används till kulturhistoriskt motiverade kostnader. Men myndigheten uppmärksammar att ersättningen också riskerar att användas till sådant som inte är kulturhistoriskt motiverade kostnader och att ersättningen inte alltid går till de objekt där det finns störst vård- och underhållsbehov.

Riksantikvarieämbetet, 2023 e, s. 7

RAÄ anser även att det behövs en översyn och mer aktiv tillsyn av länsstyrelserna och att inte allt kulturarv tas om hand. Svenska kyrkan anser att man tagit sitt ansvar på allvar, men att KAE måste höjas och följa kostnadsutvecklingen om Svenska kyrkans åtagande ska vara realistiskt. Svenska kyrkan bedömer att en översyn av befintlig lagstiftning kan bli aktuell om statens kompensation urholkas samtidigt som lagkraven är oförändrade:

Om tillämpningen av befintlig lagstiftning inte förmår möta aktuella samhällsförändringar kan det i stället bli nödvändigt att helt eller delvis omarbota bestämmelserna. Det är regeringen som har att bedöma behovet av en översyn av kulturmiljölagen, annan angränsande lagstiftning och formerna för ett sådant arbete. Utförliga konsekvensanalyser är viktiga, både utifrån kulturmiljöperspektiv och påverkan på Svenska kyrkans verksamhet

Svenska kyrkan, 2023 b, s. 12

Vad det gäller bristen på översyn av de verkliga vårdbehoven så är det beroende av att vård- och underhållsplanerna som används inom olika stift är likvärdiga och möjliga att jämföra över landet. Det är en fråga som Svenska kyrkan aktivt arbetar med.

3.3. Hur nuvarande system med KAE och KUB påverkar

KAE är ett viktigt stöd till Svenska kyrkan i vården och underhållet av kyrkobyggnader, kyrktomter, inventarier och begravningsplatser som omfattas av skydd enligt KML. Den första KAE-utbetalningen gjordes 2002 och till en början var det inte så många församlingar som sökte. Staten hade inför relationsändringen bedömt att ett belopp på 460 miljoner årligen i 1996 års penningvärde var en rimlig nivå på den kyrkoantikvariska ersättningen. Beloppen kom dock att trappas upp med början på 50 miljoner år 2002 fram till den avsedda summan 2009. Stora satsningar på vården och underhållet hade gjorts inför relationsändringen, och Svenska kyrkan behövde tid att axla ansvaret med att fördela och följa upp ersättningen. Sedan 2009 har summan uppgått till 460 miljoner kronor årligen. Med tiden har medvetenheten och kunskapen om hur man söker ökat, behoven blivit tydligare genom att vård- och underhållsplanering och nu söker församlingarna för mer än vad det finns medel för. Vård- och underhållsplaneringen samt och hur medlen fördelas påverkar givetvis konserveringen som är en av de åtgärder som berättigas störst stöd procentuellt i förhållande till kostnaden.

Att Svenska kyrkan förlorar medlemmar i kombination med de ökade fastighetskostnaderna påverkar ekonomin och medför att många församlingar har svårt att bära den egenfinansiering som alltid krävs. I Svenska kyrkans utredning *"Gemensamt ansvar – en utredning om fastigheter, kyrkor och utjämnningssystem (2015:1)"*, som behandlades av kyrkomötet 2016, berördes dessa frågor. Då beslutades om att förstärka det gemensamma ansvaret för kyrkobyggnader, vilket bland annat innebar en översyn av Svenska kyrkans eget utjämnningssystem och att det skulle vara möjligt att överlåta en kyrkobyggnad till Trossamfundet Svenska kyrkan som inte längre behövdes för församlingsverksamheten. I dess ursprungliga form visade sig beslutet om överlåtelse vara svårt att genomföra och man arbetar nu fram nya handlingsalternativ för församlingarna (Svenska kyrkan, 2023 b, s. 45).

Svenska kyrkan har utarbetat ett system med villkor, fördelningsprinciper och handbok som uppdaterats efter hand. Det nuvarande systemet beskrivs i *Handbok för arbetet med kyrkoantikvarisk ersättning Version 2.0*. Det skedde efter kontrollstationen 2019 då principen för fördelningen av medlen ändrades, med början från handläggningen av ramår 2021. Syftet var att skapa bättre regional balans i ersättningsfördelning och mer likartade ersättningsnivåer, smidigare ansökningsprocesser och tidigare lagda beslut. Fördelningen enligt den nya modellen sker i femårsperioder, vilket ger förutsättningar för stiftens att arbeta långsiktigt och strategiskt planera och prioritera mellan

projekt. Man använder nyckeltal som inkluderar historisk tilldelning. Fördelningsmodellen säkerställer dock inte att medlen följer de verkliga behoven ur antikvarisk synvinkel, utan fortsatt är det stiftens ansvar att utifrån ansökningarna och sin regionala överblick prioritera tilldelningen till konkreta åtgärder.

Det nya systemet inkluderar ett nytt IT-stöd som automatiskt ger riktvärden enligt regelverket. Stiftens kan dock göra avsteg från riktvärdet i de fall det är motiverat. Syftet med riktvärden för olika åtgärder är att ersättningen ska användas på ett likartat sätt över hela landet (Svenska kyrkan, 2023 b, s. 23).

Handboken innehåller tydliga fördelningsprinciper för hur mycket medel som erhålls för olika åtgärder. För konservering är riktvärdet 75%, men det är möjligt att erhålla mellan 50 och 90 % (*Villkor för kyrkoantikvarisk ersättning, version 2.0, 2019*). Själva benämningarna av åtgärderna påverkar hur mycket medel som kan erhållas för olika konserveringsuppdrag och lämnar ett stort utrymme för tolkning, vilket kan påverka vilka åtgärder som utförs. Som ett exempel avseende vård- och underhåll avseende fasader står det:

- Åtgärder på fasad. Riktvärde ersättningsnivå: 50% (33–75 %). Kan också inkludera åtgärder på sockel och omfattningar etc.
- Konserverings- och rengöringsåtgärder. Riktvärde ersättningsnivå: 75 % (67–90 %). Avser utvändig konservering och underhållsinsatser utförd av särskild kompetens på exempelvis skulpturer, detaljer och ornament av sten eller metall eller dekorationsmåleri.

Vad skillnaden består i mellan åtgärder på fasad och konserverings- och rengöringsåtgärder är inte definierat. Formuleringen tyder på att de restaurerande åtgärderna borde få mindre ersättning. Vidare synes det som om konservering avser det som inom konserveringen benämns *aktiv konservering*. Men varför särskiljs då rengöringen och var ska restaurerande åtgärder, t.ex. stenbyte placeras? Det är tydligt att det som avses med konservering i handboken inte överensstämmer med varken E.C.C.O., ICOM-CC eller SIS standarderna. Inte heller utredande aktiviteter eller analyser inkluderas i konservering. De faller snarast under kategorin; *antikvariska konsultinsatser med riktvärde ersättningsnivå: 75 % (67–90 %)* eller *projekterings- och upphandlingsunderlag*, eller kanske t.o.m. inom *vård- och underhållsplaner med riktvärde ersättningsnivå: 75 %*. Projekteringskostnadernas riktvärde varierar beroende på projekt. Även de så viktiga skadeförebyggande åtgärderna inom konservering faller under andra kategorier,

såsom åtgärder inom klimat, värme och ventilation, samt förvaring av inventarier där riktvärdet ligger mellan 25 % och 75%.

Med det sagt är det tydligt att olika uppdrag som konservatorer utför inom Svenska kyrkan oftast faller under det som ger en hög ersättningsnivå inom KAE. Regeringen har framhållit att Svenska kyrkans arbete med att ta fram handboken med riktvärden för ersättningsberättigade åtgärder, har bidragit till ökad samsyn och mer likriktad hantering kring ersättningsfördelning över landet (Svenska kyrkan, 2023 b, s. 43). Trots det kvarstår stora tolkningsmöjligheter i hur åtgärderna definieras. Det skulle vara bättre om den var mer likalydande med begrepp och terminologi som används inom konserveringsprofessionen. Olika tolkningarna påverkar nämligen uppdelningen i kategorier och hur de kulturhistoriska värdena tas om hand och vem som anlitas att göra vad. Alltså vilka som utför konserveringsarbetena i praktiken och kvalitén på det som utförs. I förlängningen även vilka steg i processen konservatorn medverkar i, vad som anses ingå i "konservering", och om alla åtgärder och prioriteringar blir synliggjorda.

Förutom KAE har Svenska kyrkan ytterligare en gemensam utjämnande finansieringsform, kyrkounderhållsbidraget (KUB). Bidraget är en del av

utjämnningssystemet som stiftet använder med utgångspunkt i församlingens ekonomiska förutsättningar. Det används till underhållsåtgärder på alla kyrkobyggnader, oavsett om de omfattas av kulturmiljölagen eller inte. Det kan däremot inte användas till inventarier men till skadeförebyggande åtgärder.

I projektets intervjuer med stiftsantikvarier har det visat sig att konservering inte prioriteras i några stift. Det kan bero på det som framkom i avsnittet ovan, att Svenska kyrkan inte anser att nuvarande KAE räcker till. Inför kontrollstationen 2024 framhöll man att:

Svenska kyrkan bedömer att en utebliven uppräknings av den kyrkoantikvariska ersättningen får betydande konsekvenser för vården och underhållet av de kyrkliga kulturminnena.

Svenska kyrkan, 2023 b, s. 12

Om medlen inte ökar kommer detta givetvis att påverka konservering inom Svenska kyrkan som i sådan hög grad är beroende av statliga medel. Konservering utförs för att Svenska kyrkan ska kunna bevaras, användas och utvecklas på ett hållbart vis. Förhoppningen var att man skulle erhålla en höjning av anslaget från och med statsbudgeten 2025, men höjningen av KAE blev mindre än vad man begärt och hoppats på.

3.4. Volym och typ av ärenden

Projektet har undersökt andelen medel som använts till konserveringsarbeten och om det förändrats sedan Svenska kyrkans skiljande från staten. Som framkommit i tidigare avsnitt är det inte helt enkelt eftersom konserveringsarbeten inte definieras på ett enhetligt sätt och kan innebära både aktiva åtgärder, vård, underhållsplanering och räddgivning. Konserveringsarbeten faller inom ett antal kategorier och kan också döljas i större restaureringsprojekt. Dessa invändningar till trots ger ändå figurerna nedan en fingervisning om hur situationen ser ut.

I Svenska kyrkans rapport *Att möta förändring Svenska kyrkans redovisning till regeringen angående de kyrkoantikvariska frågorna inför kontrollstationen 2024* redovisas förbrukningen av KAE för perioden 2002–2022.

Under perioden 2002–2022 användes den största andelen KAE till åtgärder på kyrkobyggnaderna, 83 %. Det är inte så konstigt med tanke på att sådana åtgärder är mer omfattande än inventarier, vilka erhöll 6 %.

Vad gäller olika kategorier av åtgärder är det vårdsinsatser som erhållit den största delen av ersättningen 2002–2022, 79 %. Konserveringsuppdrag kan oftast inkluderas

i dessa åtgärder, men kan även ingå i övriga kategorier.

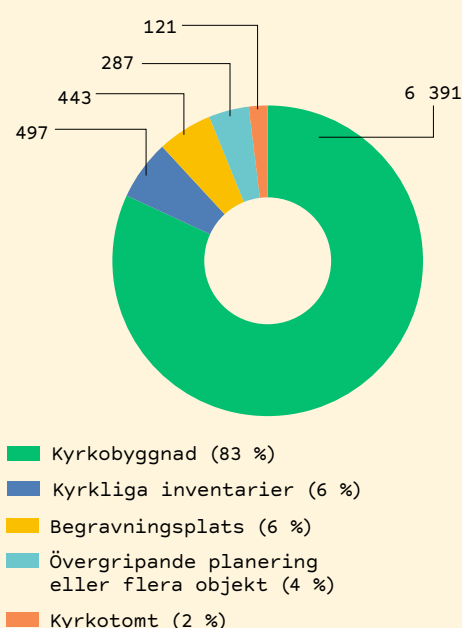
Tittar man närmare på hur förbrukningen av KAE under samma period inom kategorin vårdsinsatser har fördelats, så har den största delen varit vård av engångskaraktär, 39 %, tätt följt av renovering och restaurering, 34 %. Det som kategoriserats som vård och konservering var en mindre del, 13 %. Det är sannolikt att det handlar om aktiv konservering, och att andra åtgärder i konserverings- och förvaltningsprocessen som konservatorer utför (se avsnitt 8.1.2) kan falla in under andra kategorier. Det innebär att det inte räcker att endast studera vård- och konserveringskategorien för att förstå hur mycket medel som tilldelas konserveringsuppdrag inom Svenska kyrkan.

En sammanställning av statistik som använts i Svenska kyrkans rapporter till regeringen under perioden 2017–2024 visar hur mycket medel som med säkerhet kan sägas ha använts till konserveringsarbeten.

I tabellen redovisas vilka medel som förbrukats mellan 2017 och 2024. Under perioden har det som definieras som konserveringsarbeten utförts uppgående till mellan 33,1 och 57,3 miljoner kronor, vilket utgör 7,7 % till 13,2 %

Figur 6

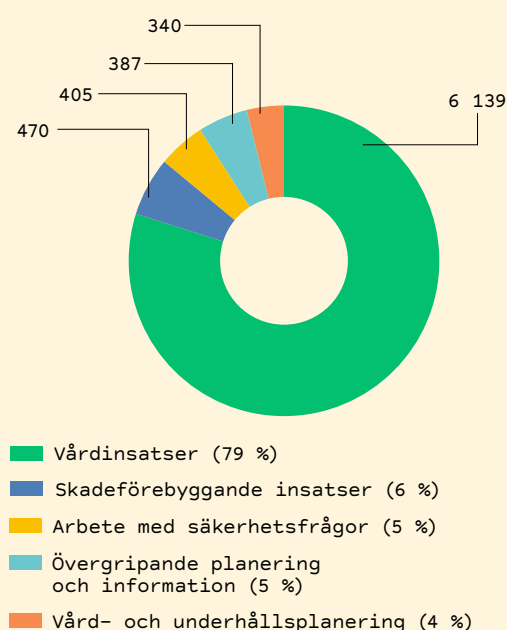
Förbrukning av kyrkoantikvarisk ersättning under 2002–2022 per objektstyp, miljoner kronor

Figuren är framtagen för Svenska kyrkans rapport *Att möta förändring Svenska kyrkans redovisning till regeringen angående de kyrkoantikvariska frågorna inför kontrollstationen 2024* (2023), s. 66.

Figur 7

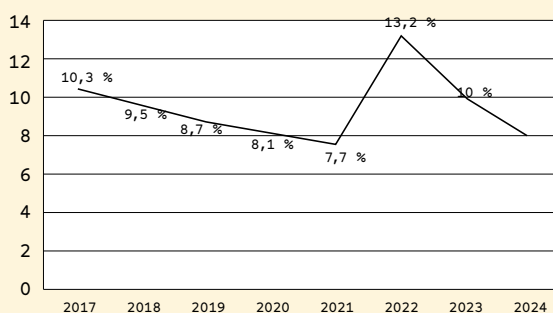
Förbrukning av kyrkoantikvarisk ersättning under 2002–2022 per objektstyp, miljoner kronor

Figuren är framtagen för Svenska kyrkans rapport *Att möta förändring Svenska kyrkans redovisning till regeringen angående de kyrkoantikvariska frågorna inför kontrollstationen 2024* (2023), s. 66.

Figur 8

Procentuell andel av årlig förbrukad KAE som använts till konserveringsåtgärder.

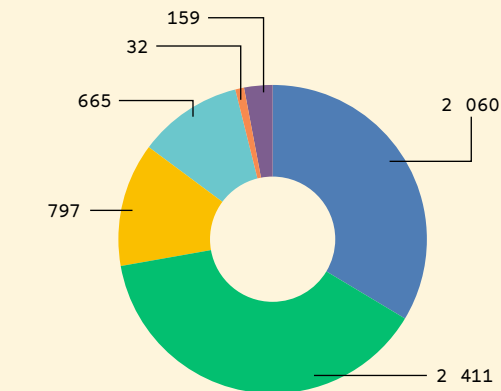
Figuren är framtagen av Svenska kyrkan som underlag för Svenska kyrkans rapporter till regeringen under perioden 2017–2024, och visar vilken andel av medlen som använts för det som definierats som konserveringsåtgärder.

av de sammantagna KAE medlen. Diagrammet visar att förbrukningen varierat över tid. Då perioden 2002–2016 inte ingår i underlaget är det svårt att bedöma hur förbrukningen fluktuerat under längre tid. Tydligt är dock att det skedde en ökning efter pandemin, som sedan mattats av. Utöver dessa medel är det sannolikt att andra konserveringsarbeten utförts som faller inom andra åtgärds-kategorier, och som därför inte går att särskilja ur statistiken. Det innebär att konserveringsuppdragen inom Svenska kyrkan sannolikt är fler än vad statistiken visar.

I Svenska kyrkans redovisning till regeringen 2018 framkommer att i genomsnitt 60 miljoner per år, vilket motsvarar i genomsnitt 14 % mellan 2002–2018 användes till konservering. I underlaget som omfattar perioden 2017–2024 framkommer att det i genomsnitt förbrukades cirka 9,4 %, vilket motsvarar knappt 50 miljoner/år. Det kan tyda på att medlen till konserveringsarbeten har minskat sedan 2018, men det är inte verifierat.

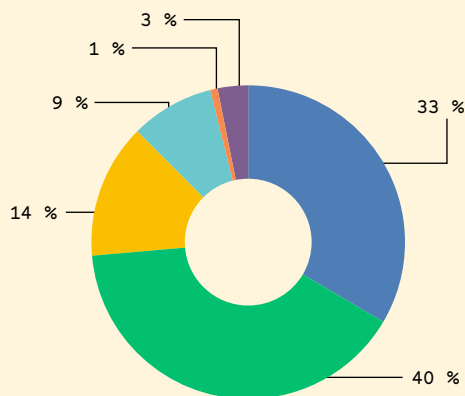
Figur 9

Förbrukning av kyrkoantikvarisk ersättning under 2002–2022 inom åtgärds-kategori vårdinsatser, miljoner kronor

- Vård av engångskaraktär (39 %)
- Renovering, restaurering (34 %)
- Vård, konservering (13 %)
- Vård, underhåll återkommande (11 %)
- Projektering/utredning (11 %)
- Övrig vård (1 %)
- Vård, driftskostnader (<1 %)
- Antikvarisk kontroll (<1 %)

Figuren är framtagen för Svenska kyrkans Att möta förändring Svenska kyrkans redovisning till regeringen angående de kyrkoantikvariska frågorna inför kontrollstationen 2024 (2023), s. 67. Konserveringsuppdrag ingår sannolikt inte enbart i kategorin "vård, konservering", vilket gör det vanskligt att bedöma hur mycket konservatorsarbete som utförs inom Svenska kyrkan.

Figur 10

- Vård av engångskaraktär (40 %)
- Renovering, restaurering (33 %)
- Vård, konservering (14 %)
- Vård, underhåll återkommande (9 %)
- Projektering/utredning (3 %)
- Övrig vård (1 %)
- Vård, driftskostnader (<1 %)
- Antikvarisk kontroll (<1 %)

Figuren visar på förbrukningen av KAE 2002–2018 inom åtgärds-kategori vårdinsatser och är hämtad från Svenska kyrkans "Svenska kyrkans redovisning för år 2018 angående de kyrkliga kulturvärdena och användningen av den kyrkoantikvariska ersättningen Svenska kyrkans rapport till kulturdepartementet, s. 18.

3.5. RAÄ:s handbok "Konservering i kyrkan, ABC för upphandling" (2022)

RAÄ:s handbok om hur konserveringsprojekt inom Svenska kyrkan bör utföras, *Handbok för beställning och utförande av konservering av kyrkliga kulturminnen* utkom i sin första upplaga 2010. En andra, bearbetad upplaga kom 2022 och heter nu *Konservering i kyrkan ABC för upphandling*. Handboken har under 15 år varit en värdefull utgångspunkt i hanteringen av konservering inom Svenska kyrkan utifrån nuvarande praxis. Uppdateringen innebar ingen större förändring av innehållet.

Handboken vänder sig i första hand till församlingar som beställer enskilda konserveringsarbeten som inte är en del av ett större byggprojekt. Fokus ligger på vilka handlingar som behövs under processen. Konservatorer använder handboken i syfte att veta vad som förväntas av dem. Den är sålunda skriven för både aktörer som inte är insatta i konservering och professionella konservatorer. Detta speglas i handbokens två delar:

1. En del som beskriver hur konservering hanteras från att en församling uppmärksammar ett behov av ett konserveringsarbete till att projektet avslutats. Konservering beskrivs sålunda i projektform, där det framgår vilka aktörer som oftast deltar och vilka beslut och tillstånd som behövs. Den här delen är skriven i huvudsak för församlingarna.
2. En del som utförligt presenterar alla dokument som behövs under projektet. Den utgår från krav som länsstyrelsen kan ställa, och vänder sig huvudsakligen till de som skriver handlingen, dvs. konservatorerna.

Föreliggande projekt, som behandlar kvalitetssäkring av konserveringsarbeten, har lett till att otydligheter och utmaningar kunnat identifieras inom nuvarande praxis. Handboken synliggör dem, då den avspeglar nuvarande system. Ordalydelsen och tolkningen av 4 kap. KML både möjliggör och begränsar länsstyrelsens roll och hur de i samband med tillståndsprövningen kan begära in handlingar och ställa villkor i sina beslut. I de diskussioner som förts inom ramen för projektet har RAÄ framhållit att det som i första hand behövs är att handboken implementeras bättre och att det är bra att länsstyrelserna styr verksamheten genom mjukare styrmedel som handböcker och standarder snarare än förtydliganden i lag, vilket kan bli begränsande. Men det är tydligt att RAÄ ofta agerar restriktivt när det kommer till länsstyrelsens möjlighet att ställa krav och att handboken speglar den situationen. Med utgångspunkt från detta resonemang så är de identifierade utmaningarna i nuvarande hantering av konserveringsprojekt:

Figur 11

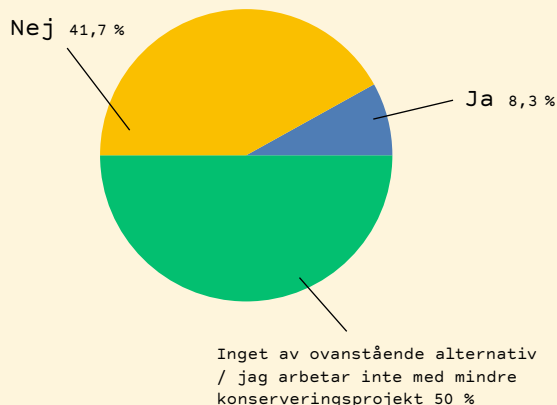
Nuvarande handbok som beskriver hur konservering i Svenska kyrkan bör gå till publicerades av RAÄ 2022.

- att handboken i sig har en låg juridisk status (4.1), råden i handboken är frivilliga och därför skriva i medvetet vaga termer.
- en identifierad vaghet finns i beskrivningen av vad en konservator och konservering är. I avsnittet som berör konservatorns ansvar och befogenheter finns inkonsekvenser och otydligheter. Sannolikt beror det på att professionen inte är definierad eller tydligt accepterad av RAÄ. I avsnittet som beskriver de olika aktörernas roller framställs konservatorn och konservering därför i relativt otydligt utan hänvisning till exempelvis E.C.C.O. Konservatorn beskrivs som:

... den person eller firma som upprättar vård- och underhållsplan för kyrkliga inventarier och fast inredning, skriver åtgärdsprogram, utför konservering eller agerar sakkunnig inom ramen för antikvarisk medverkan. Konservering syftar till att bevara föremål och material genom att fördröja nedbrytningsprocesser och stärka föremålens struktur. I vissa fall behövs andra former av åtgärder, till exempel restaurering och komplettering beroende på föremålets funktion. Konservatorn är utbildad på universitet eller högskola

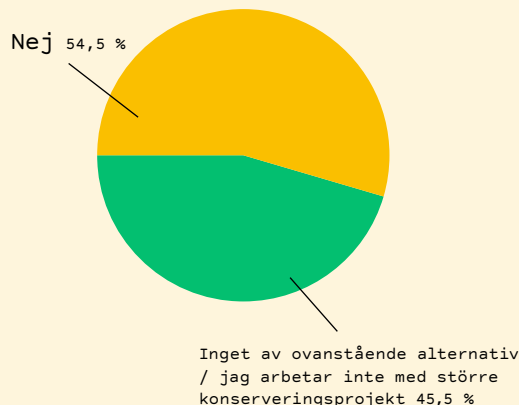
Figur 12

Frågor om mindre konserveringsprojekt.
Använder du Riksantikvarieämbetets handledning i den här typen av projekt, exempelvis boken *Konservering i kyrkan: ABC för ansökan, upphandling och utförande*?

Figur 13

Konserveringsarbeten som en del av ett större byggprojekt. Använder du Riksantikvarieämbetets handledning i den här typen av projekt, exempelvis boken *Konservering i kyrkan: ABC för ansökan, upphandling och utförande*?

Enkät svar från de som arbetar på länsstyrelsen avseende deras användning av handboken när de handlägger mindre och större konserveringsprojekt. I det första fallet svarade 12 anställda på länsstyrelsen, endast en av dem använder handboken. I det andra fallet svarade 11 anställda på länsstyrelsen där ingen av dem använder den.

och har ofta en specialinriktning, till exempel måleri, sten, metall eller textil. Större ärenden, som ombyggnad eller restaurering/renovering, sköts oftast av en entreprenör som i sin tur anlitar konservator. Konservatorn kan rekommendera att en annan typ av specialist utför uppdraget, till exempel finmetallsmed eller lässmed.

Riksantikvarieämbetet, 2022 b, s. 7-8

En otydlighet är att konservatorn sägs ha universitetsutbildning, men inte att den måste ha konservatorutbildning, godkänd av ENCoRE som stöds av E.C.C.O. eller är ordinarie medlem i NKF-S. Det öppnar upp för aktörer med andra typer av universitetsstudier. I avsnittet som berör upphandling av konservatorer fördjupas frågan lite mer. Det framkommer i handboken att om församlingen är osäker på vad en konservator är, så kan de vända sig till stiftskansliet och/eller ta in referenser. Det sägs vidare att det i Sverige inte finns någon reglering av konservatorsyrket, men att *många* konservatorer är ordinarie medlemmar i NKF-S. Här är det tydligt på flera plan. I avsnittet om antikvarisk medverkan framkommer ytterligare otydligheter om vem som egentligen kan utföra själva konserveringsarbetet. Det synes här som om arbetet även kan utföras av en hantverkare:

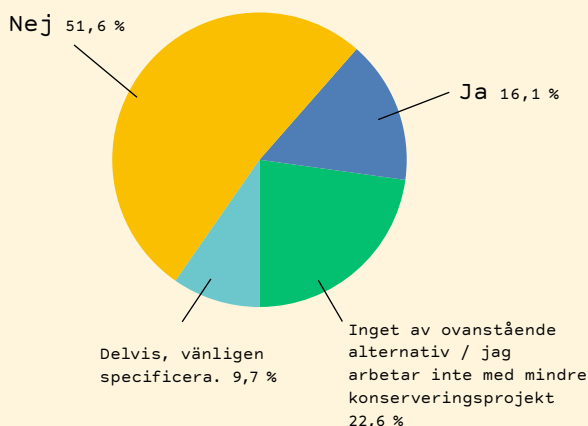
Det kan behövas specialkompetens hos en metall, måleri eller stenkonservator för att följa arbetet, särskilt om arbetet utförs av en hantverkare utan konserveringskompetens

Riksantikvarieämbetet, 2022 b, s. 8

- otydligheterna i lagen. Dessa leder till att det under vissa avgörande moment i processen finns stort utrymme för tolkning. Till exempel begränsas länsstyrelsen av de relativt svaga skrivningarna i KML vad gäller krav som kan ställas på handlingar, medverkande expert och på den som ska utföra arbetet. RAÄ framhåller dock att det går att ställa krav. De vidhåller att möjligheten att tolka skapar utrymme för anpassning till varje situation. Men eftersom länsstyrelsen inte äger sakkompetens i konservering eller möjlighet att remittera till en konservatorssakkunnig oberoende part så blir det i praktiken svårt att ställa sådana anpassade krav.
- oklarheter om vad som gäller vid antikvarisk medverkan under konservatorsarbeten. Det framkommer i handboken i avsnittet ovan att om en hantverkare utför konserveringsarbetet ska en konservator vara antikvariskt medverkande expert. Det sker dock alltid att sådana krav ställs, vare sig från stiftet eller länsstyrelsen (se kap. 9). I många regioner är det en antikvarie som är medverkande. Det framgår inte heller vad denna specialistkompetens har för roll och ansvar, eller vilka handlingar denna ska producera för att säkerställa kvalitén. Frågor som uppstår är om specialisten kan vara en föremåls- eller byggnadsantikvarie eller någon annan som arbetar i en konservatorfirma. Och hur avgör man om konservatorernas färdigheter/kunskaper är relevanta för uppdraget?
- oklarheter i beskrivningen av konserveringsprojekten

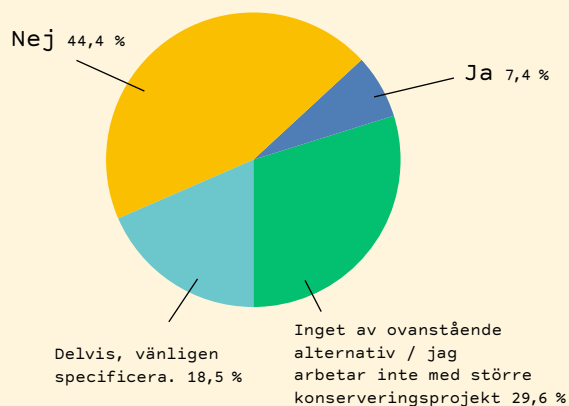
Figur 14

Frågor om mindre konserveringsprojekt. Använder du Riksantikvarieämbetets handledning i den här typen av projekt, exempelvis boken *Konservering i kyrkan: ABC för ansökan, upphandling och utförande*?

Figur 15

Konserveringsarbeten som en del av ett större byggprojekt. Använder du Riksantikvarieämbetets handledning i den här typen av projekt, exempelvis boken *Konservering i kyrkan: ABC för ansökan, upphandling och utförande*?

Enkät svar från de som arbetar inom Svenska kyrkan avseende deras användning av handboken när de hanterar mindre och större konserveringsprojekt. I det första fallet svarade 31 anställda inom Svenska kyrkan, varav fem använder handboken, dvs. 16 %. I det andra fallet svarade 27 anställda inom Svenska kyrkan, varav två använder den, dvs. 7 %.

och de dokument som behövs under arbetets gång. I bakgrunden finns den otydliga lagstiftningen och att beskrivningen främst vänder sig till beställaren och ger egentligen inga råd till länsstyrelsen. För församlingen utgörs då konserveringsprojekten av tio steg:

1. Församlingen identifierar konserveringsbehovet som måste finnas med i vård- och underhållsplanen.
2. Församlingen kontakter konservator som ska göra ett åtgärdsprogram som medför en kostnad för församlingen.
3. Programmet ska godkännas av kyrkorådet.
4. Tillstånd om att utföra åtgärden söks hos länsstyrelsen
5. Länsstyrelsen beslutar om tillstånd och kan då ställa villkor om antikvarisk expertis, som ibland är en konservator, och ibland även på vilken typ av kompetens den som ska utföra arbete ska ha, samt om dokumentation.
6. När församlingen fått tillstånd ska åtgärdsprogrammet användas som förfrågningsunderlag tillsammans med en kravspecifikation/upphandlingsunderlag.
7. Konserveringsarbetet utförs. Ofta finns en antikvarisk medverkande som följer projektet, men inte alltid. Det har framkommit att det t.ex. vid textilkonservering sällan medverkar någon antikvarisk expert.
8. Konservatorsarbetet avslutas med en konserveringsrapport.
9. Avslutande besiktning och rapportering. I handboken står att det är beställaren som kallar konservatorn, den

antikvariska experten och en representant från länsstyrelsen till avslutande besiktning.

10. Efter arbetet ska information om vad som skett uppdaterad i vård- och underhållsplan och i inventarieförteckningen.

I de här tio stegen framkommer många utmaningar och frågetecken vad gäller kvalitetssäkring.

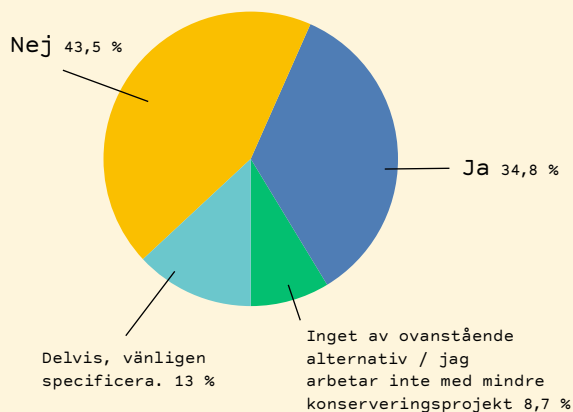
Vid identifieringen av konserveringsbehovet, steg 1, uppstår frågan vem som säkerställer att de mest angelägna behoven som åtgärdas? Utformningen av vård- och underhållsplanerna varierar i mycket hög grad mellan stift och församlingarna. Konservatorskompetenser har heller inte alltid medverkat när planerna upprättades.

Flera utmaningar uppkommer vid steg 2 och 3, upphandling och utförande av åtgärdsprogrammet. Vem ställer krav på rätt kompetens, omfattning, utredningar och frågeställningar som behövs utredas här? Hur vet församlingen vad de ska ställa för krav? I programmet ska konservatorn beskriva syfte och målsättning om varför det är viktigt att utföra tilltänkta åtgärder, vilka konsekvenser åtgärderna får på sikt och på vilket sätt det kulturhistoriska värdet påverkas. Att utreda dessa frågor kan vara komplext med många olika möjliga åtgärder som får olika effekter. Hur vet man att en enskild konservator har valt rätt väg utan någon utomstående medverkan eller kontroll av andra professionella konservatorer? Hur kvalitetssäkras ett åtgärdsprogram?

Vidare är själva finansieringen av förfrågningsunderlaget

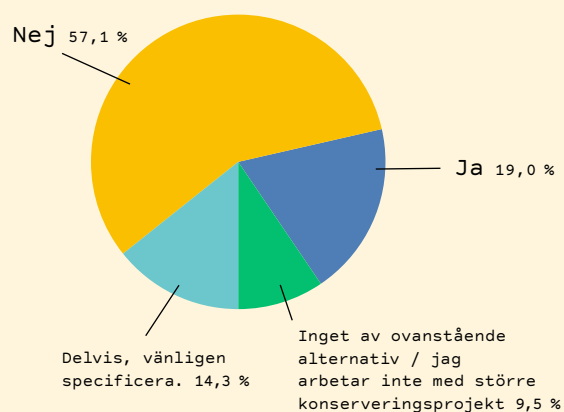
Figur 16

Frågor om mindre konserveringsprojekt. Använder du Riksantikvarieämbetets handledning i den här typen av projekt, exempelvis boken *Konservering i kyrkan: ABC* för ansökan, upphandling och utförande?

Figur 17

Konserveringsarbeten som en del av ett större byggprojekt. Använder du Riksantikvarieämbetets handledning i den här typen av projekt, exempelvis boken *Konservering i kyrkan: ABC* för ansökan, upphandling och utförande?

Enkät svar från konservatorer avseende deras användning i mindre och större konserveringsprojekt av handboken. I det första fallet svarade 23 konservatorer på frågan, varav åtta använder handboken, dvs. 35 %. I det andra fallet svarade 21 konservatorer, varav fyra använder den, dvs. 19 %.

oklar. Det behövs sannolikt KAE till det och då måste det vara ytterligare ett steg där man avgör vad som behöver undersökas. Det är viktigt eftersom det är i det inledande skedet av konserveringsprocessen som grunden läggs till hur själva arbetet utförs. Borde inte detta skede kräva fler inblandade professionella experter? Sammanlagt finns otydligheter om omfattning, finansiering och kvalitets-säkring av själva programmet. Frågan är vilket underlag kyrkorådet och länsstyrelsen egentligen har att fatta beslut på? Villkoret för KAE *punkt 4. Utredningar* m.m., bör sannolikt vara tillämplig för sådana underlag:

Villkoret avser att stödja församlingarna i framtagande av kvalitativa beslutsunderlag i samband med vård- och underhållsåtgärder. Det kan också handla om att ta fram underlag för att upprätta gränsdragning av kyrkotomt. För att ersättning ska kunna tilldelas krävs att det tydligt framgår på vilket sätt utredningen är till gagn för bevarandet av kyrkliga kulturminnen. Det kan till exempel avse:

4.1 Projekterings- och upphandlingsunderlag

Projekterings- och upphandlingsunderlag är en vårdförberedande åtgärd som syftar till att säkra arbetets kvalitet och säkerställa att projektet blir klar inom utsatt tid. Det är viktigt att ta fram tydliga underlag innan arbetet påbörjas. Det kan också vara en förutsättning för att tillstånd ska kunna beviljas från länsstyrelsen. Ersättningsnivån bör motsvara den som åtgärden avser.

Svenska kyrkan 2019 c, s 9.

Nästa utmaning sker i steg 4 och 5, vid länsstyrelsernas handläggning. Deras beslut är till viss del begränsade av lagen och forskrifterna och det är sällan någon handläggare som är sakkunnig i konservering inblandad i beslutet. Det är en orsak till att handboken råder att åtgärdsprogrammet ska vara lättförståeligt, utan komplicerade fackuttryck. RAÄ har även framhållit vid workshop och i diskussioner om föreliggande rapport att konservatorns handlingar ska vara tydliga och pedagogiska så att antikvarier förstår dem vid handläggningen av ärendena. Projektet är av uppfattningen att det främst är avsaknad av sakkunnig kompetens som kan utgöra en kvalitetsbrist. Vidare så framhåller RAÄ att länsstyrelsens möjlighet att ställa skäliga villkor kring arbetets utförande är tillräckligt.

I steg 6, skedet när församlingen ska göra ett förfrågningsunderlag och en kravspecifikation, finns det fler oklarheter, t.ex. hur de kan avgöra vem som är mest lämpad att göra förfrågningsunderlaget. Resultatet av olika förfrågningsunderlag kommer att medföra stora skillnader i offerternas pris, och därmed påverka valet av både utförare och av kvaliteten.

Vid steg 7, själva utförandet, uppkommer många kvalitetsfrågor. Ibland ställer länsstyrelsen krav på en medverkande antikvarisk expert med konserveringskompetens, vilken ibland kallas tekniskt medverkande konservator som oftast ska godkännas av länsstyrelsen. Hur väljs denna person? Kan man använda någon av konkurrenterna till anbudet? Vidare finns oklarheter om rollen och vilka handlingar som ska framställas. Här finns ingen kvalitetsplan

och det ställs heller inte alltid samma krav på slutrapport som när en antikvarisk expert med antikvariebakgrund är inblandad. Och om det är en antikvariskt medverkande utan konservatorskompetens, ska då denne även kontrollera konserveringens kvalitet?

Det har framkommit att det t.ex. vid textilkonservering sällan medverkar någon antikvarisk expert. I de fall när det inte finns någon medverkande expert alls och länsstyrelsen inte har konservatorskompetens blir kvalitén helt beroende av konservatorn som utför arbetet, vilket gör det svårt att avgöra om arbetet är väl utfört. Slutligen, om det är en hantverkare som utför arbetet i samarbete med en teknisk medverkande konservator – vem skriver konserveringsrapporten? Vem är det som är ansvarig för utförandet? Och om det i samma projekt även finns en antikvarisk medverkande, vad är ansvarsförhållandet mellan antikvarien och konservatorsexperten?

Även vid steg 8 och 9, besiktning och rapportering, finns utmaningar – kanske främst i vem som ansvarar för vad. Det finns otydligheter i de olika rollerna. Kan den antikvarisk medverkande som inte har en besiktigande roll ta på sig det ansvaret för att utförandet har varit väl genomfört och kan länsstyrelsen bedöma åtgärderna om denne inte har konservatorskompetens? Den antikvariska expertens avslutande rapport ska ju inte vara en besiktning av arbetet utan innehålla iakttagelser av *kulturhistoriskt intresse*. Kanske är flera roller sammanblandade här? I byggprojekt finns av det skälet en oberoende besiktningsman som bedömer arbeten enligt vad som överenskommits och att eventuella ändringar under arbetets gång är dokumenterade.

För att sammanfatta så är *handboken* mycket värdefull för församlingar när de behöver en inblick i hur man ska hantera konservering inom Svenska kyrkan. Men förekomsten av alltför många godtyckliga bedömningar av sakkunniga inom konservering i avgörande skeden när man ska anpassa processen, leder till kvalitetsbrist. Processen utgår i alltför hög grad från att det är en och samma konservator som gör alla bedömningar själv och länsstyrelsens avsaknad av möjliga rådgivning eller sakkunskap inom konservering gör det svårt att ställa anpassade krav. Dessutom tillkommer oklarheterna i vem som egentligen kan kalla sig konservator och vad denne ska ha för kompetens. Det gäller vid projektering, utförande, medverkan och besiktning av konserveringsarbeten. Det nuvarande systemet utgår från att det finns sakkunniga i konservering på myndigheterna, vilket det egentligen inte finns. I enkäten visade det sig att *handboken* används i ganska liten grad av konservatorer, på länsstyrelserna och inom Svenska kyrkan. Det framkommer även att den används i mindre grad i stora projekt. Det är oklart om det beror på att den inte är anpassad till sådana projekt eller om den inte har nått ut.

Styrmedel & lagstiftning

Kapitlet redogör för fakta och resonemang om att kulturarvet ses som ett allmänintresse både inom EU och i Sverige. Här redogörs även för de svenska lagar, förordningar och vägledningar som används inom kulturarvssektorn. Här belyses även några av dessa styrmedels otydligheter som kan påverka kvaliteten av konserveringsarbete inom Svenska kyrkan.

4.1. EU-direktiv, svensk lagstiftning, handböcker och standarder som styrmedel

Förutom det ekonomiska ramverket som redogjorts för i kapitel 3 finns andra överordnade styrmedel som både kan vara tvingande och frivilliga. Dessa styrmedel är verktyg som EU och staten använder för att påverka olika aktörers agerande i en riktning de satt upp för att uppnå olika samhällsmål. De starkaste är lagar, föreskrifter och allmänna råd. De allmänna råden utgörs inte av krav. EU styr genom förordningar, direktiv och beslut som måste följas, men utfärdar även rekommendationer som inte är bindande. Olika myndigheter har som uppgift att bevaka olika sakområden som staten ser som viktiga och utvärderar styrmedlens effekter för att uppnå målen inom området. EU:s fördrag begränsar hur de kan använda sina styrmedel genom subsidiaritetsprincipen, även kallad närhetsprincipen. I vissa områden som lyder under denna ska inte EU ingripa även om de i vissa fall kan göra det enligt *Fördraget om Europeiska unionen* (26.10.2012).

Enligt subsidiaritetsprincipen ska unionen på de områden där den inte har exklusiv befogenhet vidta en åtgärd endast om och i den mån som målen för den planerade åtgärden inte i tillräcklig utsträckning kan uppnås av medlemsstaterna, vare sig på central nivå eller på regional och lokal nivå, och därför, på grund av den planerade åtgärdens omfattning eller verkningar, bättre kan uppnås på unionsnivå.

Fördraget om Europeiska unionen eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016M/TXT, hämtad 2024-06-09

I Artikel 3 står det att unionen ”ska respektera rikedomerna hos sin kulturella och språkliga mångfald och sörja för att det europeiska kulturarvet skyddas och utvecklas” (*Fördraget om Europeiska unionen*, eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016M/TXT, hämtad 2024-06-09). Vilka befogenheter unionen har inom olika områden regleras av *Fördragets funktionssätt*. Här framkommer det att unionen inom kulturområdet har befogenhet att ”vidta åtgärder för att stödja, samordna eller komplettera medlemsstaternas åtgärder.” Vidare sägs det att:

1. Unionen ska bidra till kulturens utveckling i medlemsstaterna med respekt för dessas nationella och regionala mångfald samtidigt som unionen ska framhäva det gemensamma kulturarvet.
2. Unionens insatser ska syfta till att främja samarbetet mellan medlemsstaterna och vid behov stödja och komplettera deras verksamhet när det gäller
 - att förbättra kunskaperna om och att sprida de europeiska folkens kultur och historia,

- att bevara och skydda det kulturarv som har europeisk betydelse,
- icke-kommersiellt kulturutbyte,
- konstnärligt och litterärt skapande, även inom den audiovisuella sektorn.

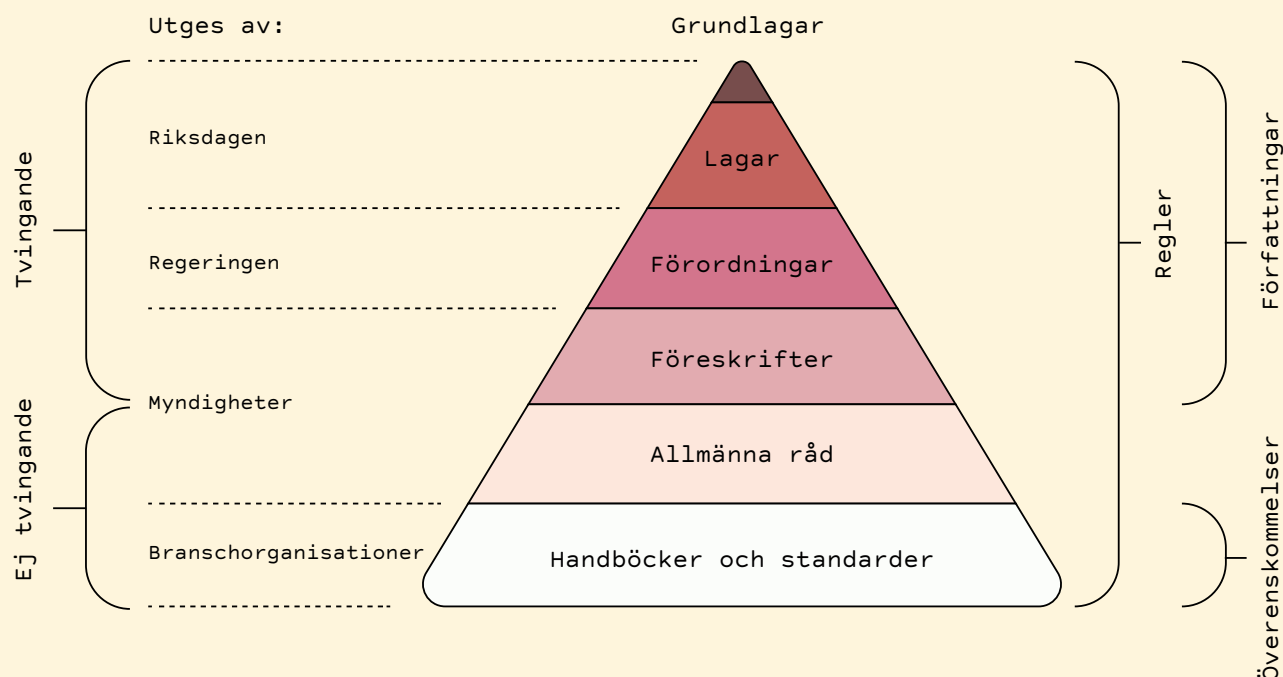
3. Unionen och medlemsstaterna ska främja samarbetet med tredjeland och behöriga internationella organisationer på kulturområdet, särskilt Europarådet.
4. Unionen ska beakta de kulturella aspekterna då den handlar enligt andra bestämmelser i fördragen, särskilt för att respektera och främja sin kulturella mångfald.
5. För att bidra till att de mål som anges i denna artikel uppnås ska
 - Europaparlamentet och rådet i enlighet med det ordinarie lagstiftningsförfarandet och efter att ha hört Regionkommittén besluta om stimulansåtgärder som dock inte får omfatta någon harmonisering av medlemsstaternas lagar eller andra författningar,
 - rådet på förslag av kommissionen anta rekommendationer.

Fördraget om europeiska unionens funktionssätt (konsoliderad version) C_2016202SV.01000101.xml (europa.eu), hämtad 2024-09-06

Det visar på att det finns intresse för kulturarvsfrågorna i EU. Intresset har ökat med tiden.

Sveriges lag följer en hierarki där dokument har olika status och grad av tvång. Lagarna och förordningarna och deras underordnade föreskrifter/allmänna råd är i olika grad tvingande. Vägledningarna syftar till att förklara hur lagen ska tillämpas och handledningarna och handböckerna ger råd om hur något bör genomföras i praktiken (Figur 18). Vad det gäller det kyrkliga kulturarvet så styrs det huvudsakligen genom Kulturmiljölagen 1988:950. RAÄ har överinseende över kulturmiljövården i landet och har föreskriftsrätt för bl.a. 4 kap.

Standarder har ett annat syfte, de har tillkommit för att man ska kunna säkerställa att en process utförs på ett fastställt sätt. De är inte tvingande i sig, men kan användas av en uppdragsgivare eller av länsstyrelsen som ett krav för att skapa systematik, transparens och jämförbarhet mellan olika projekts resultat. Standarder används inom en rad sektorer – inte minst byggsektorn och miljöcertifiering. Det finns ett europeiskt standardiseringsinitiativ, CEN/TC346, inom kulturarvssektorn som i Sverige drivs av SIS. CEN/TC346 har funnits i 20 år där drygt 100 organisationer från hela Europa deltar i framtagningen av standarderna. Här finns standarder som avser terminologi, metoder och processer. Vissa standarder är översatta från i huvudsak engelska till svenska.

Laghierarki i Sverige.

4.2. Om kvalitetssäkring av kulturarvet som ett allmänintresse

I det inledande avsnittet till kapitlet förklarades att kulturarvet behandlas som ett allmänintresse inom EU. Ett *allmänintresse* är ett generellt samhällsintresse som fyller behov som berör alla medborgare. Vad det "europeiska kulturarvet" består i är inte definierat men det refererar till det som är utpekat nationellt och regionalt. Förutom det strävar EU efter att bibehålla Europas mångfald och varje medlemsland bestämmer därför över "sitt" kulturarv. Men att kulturarvet uttrycks som ett europeiskt allmänintresse får konsekvenser för hur det kan behandlas (se avsnitt 1.2).

Även i Sverige är kulturarvet utpekat som ett allmänintresse i flera lagstiftningar, däribland PBL (Plan- och Bygglagen 2010:900), MB (Miljöbalken 1998:808) och KML (Kulturmiljölagen 1988:950). I KML:s första paragraf framställs allmänintresset som en nationell angelägenhet som delas av alla:

1 § Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön.

Ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som

myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas.

Bestämmelserna i denna lag syftar till att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer.

Det möjliggör att staten som företrädare för det allmänna kan ställa krav på det utpekade kulturarvets behandling, även om det går emot privata intressen. Sedan Svenska kyrkan skildes från staten företräder de ett privat intresse fastän de äger och förvaltar den mest omfattande delen av det nationella kulturarvet, vilket kan leda till intressekonflikter. Men att det är ett allmänintresse leder även till att allmänna medel kan användas för att bevara det, vilket är orsaken till att KAE tillskapades.

Statens allmänna syn på kulturarvets roll är formulerade i de nationella kulturmiljömålen som antogs 2013 utifrån propositionen *Kulturmiljöns mångfald* (prop. 2012/13:96). Här sägs det att det statliga kulturmiljöarbetet ska främja:

- ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas.
- människors delaktighet i kulturmiljöarbetet och möjlighet att förstå och ta ansvar för kulturmiljön.
- ett inkluderande samhälle med kulturmiljön som gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser.
- en helhetssyn på förvaltningen av landskapet som innebär att kulturmiljön tas till vara i samhällsutvecklingen.

Kulturmiljöns mångfald (prop. 2012/13:96, s. 35).

Det innebär att staten även eftersträvar att det kyrkliga kulturarvet "bevaras, användas och utvecklas" med

hänsyn till de kulturhistoriska värdena. Kyrkomiljöerna har sedan länge utpekats inneha höga kulturvärden och skyddas från förvanskning både i KML och PBL. Kyrkorna och deras kyrkomiljöer inkluderar eller ligger ofta i närheten av fornminnen. Många kyrkomiljöer ingår dessutom i ett riksintresseområde för kulturmiljövården enligt Miljöbalken (1998:808) som bevakas av länsstyrelsen. Detta gör att kyrkorna och kyrkomiljöer ofta har flera överlappande starka skydd i lagen avseende deras kulturvärden. När det kommer till konserveringsarbeten är det dock i första hand KML men även i vissa fall PBL som styr arbetet.

4.3. Kulturmiljölagen (KML 1988:950)

Konserveringsarbeten som utförs i Svenska kyrkan styrs av bestämmelserna i 4:e kapitlet om "kyrkliga kulturminnen" i KML. Det finns även en *Kulturmiljöförordning* (1988:1188) som preciserar delar av lagen. För att förtydliga lagen har RAÄ tagit fram *föreskrifter om kyrkliga kulturminnen KRFS 2012:2*. Vidare har två vägledningar tagits fram som ytterligare preciserar lagens tillämpning: *Vägledning antikvarisk medverkan* (RAÄ 2014-01-08 *Vägledningantikvariskmedverkan_2012_2* (raa.se), hämtad 2025-01-06) och *Vägledning för tillämpning av Kulturminneslagen. Kyrkliga kulturminnen* (4 kap. 1-18 §§) 2014-12-18 (*Vägledning för tillämpning av Kulturminneslagen - Kyrkliga kulturminnen* (4 kap. 1-18 §§) (diva-portal.org), hämtad 2025-01-06). En ny vägledning för 4:e kapitlet är under bearbetning och den beräknas vara färdigställd 2025.

Fornlämningar och fornfynd kan finnas i kyrkomiljö, då även 2 kap. KML kan vara tillämplig. I dessa fall hanteras konserveringen enligt den process som anges i 2018:6, *Föreskrift om ändring i Riksantikvarieämbetets föreskrifter och allmänna råd (KRFS 2017:1) om uppdragsarkeologi*. Här framkommer att undersökare som ska utföra uppdragsarkeologi ska "ha rutiner för att hantera, förvara och konservera fornfynd." Konservering är därmed omnämnd i föreskriften i detta fall.

Nio kyrkor, tidigare tillhöriga församlingar i Svenska kyrkan förvaltas av SFV. Det statliga övertagandet skedde i flertalet fall redan under 1800-talet när för församlingen byggde ny kyrka och den gamla, medeltida kyrkan lämnade öde eller riskerade att rivas. Flera av dem lämnades då som gåva till Vitterhetsakademien, däribland Araslöv, Bunneby, Dädesjö, Enångers, Källa, Risinge och Suntak och Trönö kyrkor. De är idag statliga byggnadsminnen och hanteras enligt *Förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen* och är inte berättigade till KAE, och lämnas därför utanför detta projekt. Arnö kyrka ägs däremot av Svenska kyrkan, men förvaltas av SFV. RAÄ är tillsynsmyndighet för de

statliga byggnadsminnena och fattar beslut om ändringar utifrån de skyddsföreskrifter som upprättats för det aktuella byggnadsminnet.

De kyrkor som den 1 januari 2000 ägdes eller förvaltades av Svenska kyrkan omfattas av 4 kap. KML, för vilket länsstyrelserna är tillsynsmyndighet. RAÄ får överklaga beslut fattade av domstol eller annan myndighet enligt detta kapitel. Det är en av anledningarna till att RAÄ framhåller att de inte kan vara remissinstans för enskilda ärenden eftersom det skulle kunna leda till en jävsituation. Hittills har vi inte hittat något fall där RAÄ överklagat länsstyrelsebeslut enligt 4 kap. KML avseende konservering. Vilket innehåll som ska läggas i RAÄ:s överinseenderoll är en fråga för myndighetens samtliga verksamhetsområden. Det innebär enligt vägledningen:

att utveckla samarbetet mellan aktörer inom området, att analysera och följa upp och utvärdera konsekvenserna för kulturmiljön av förändringar i samhället, att fungera som centralt expertorgan då det gäller system- och principfrågor vid tillämpningen av KML, att vid behov ge ut föreskrifter, allmänna råd och handböcker till stöd för tillämpningen av denna lag samt att initiera och stödja relevanta FoU-projekt. Det yttersta redskapet för att kunna sätta makt bakom överinseendet är möjligheten att överklaga länsstyrelsens beslut eller ett beslut av domstol. Målsättningen med ett överklagande från Riksantikvarieämbetets sida bör likaså i första hand vara att pröva system- och principfrågor i tillämpningen av KML.

Riksantikvarieämbetet 2014 b

Det är ordalydelsen och tolkningen av 4 kap. KML som möjliggör och begränsar länsstyrelsens roll och hur de i samband med tillstånd kan begära in handlingar och ställa villkor i sina beslut. Begreppen i lagen kan ges en extensiv eller restriktiv betydelse, vilket får konsekvenser

för tillämpningen, I den extensiva lagtolkningen utgår tolkningen i hierarkisk ordning från fler olika styrmedel och underlag: författningar (lagar med mera), förarbeten (till exempel propositioner), rättspraxis (prejudikat), doktriner (juridisk och rättsvetenskaplig litteratur) och sist övrigt (bland annat sedvänja). I den restriktiva tolkningen utgår tolkningen endast från själva lagtexten.

4:e kapitlet inleds med konstaterandet att det är de ”kulturhistoriska värdena i kyrkobyggnaderna, kyrkotomterna, kyrkliga inventarierna och begravningsplatserna” som är skyddade enligt bestämmelserna i kapitlet. Vad dessa värden består i är inte självklart och har tolkats olika över tid. I förarbeten och klargörande texter samt *Vägledning för tillämpning av Kulturminneslagen Kyrkliga kulturminnen*, daterad 2014-12-18 är det tydligt att det som avses inkluderar s.k. ”upplevelsevärden” (bland annat estiska aspekter) och ”dokumentvärdena” som i plattformen beskrivs som kulturhistoriska aspekter. Men det förekommer även inslag av sociala aspekter i värderingarna. I SOU 1997:43 står det att kulturhistoriska värden ”kan omfatta både objektiva faktorer – exempelvis byggnadshistoriskt intressanta företeelser – och rena upplevelsevärden som skönhet och ålderdomlig patina.” (SOU 1997:43, s. 89). Vidare framhålls att det som anses ”kulturhistoriskt värdefullt förändras över tiden, ändras även principerna för tillämpning av skyddsbestämmelserna” (SOU 1997:43, s. 90). I RAÄ:s vägledning hänvisar man avseende de kulturhistoriska värdena till både *karaktiseringsprojektet* (Schwanborg, 2005) och till Svenska kyrkans utredning som utfördes av Henrik Lindblad, *Utvärdering och utveckling av karaktäriseringar och prioriteringar, delrapport 1, Svenska kyrkan*, 2009. I den senare är de sociala brukarperspektivet framträdande. Uppdelningen i *plattformen* av sådana aspekter, där estetiska, kulturhistoriska och sociala värden renodlas, fungerar sålunda inte för KML. Man kan till exempel inte skydda liturgin i sig. Men det går ändå att hävda det kyrkliga kulturarvets olika aspekter, dvs de sociala, estetiska och kulturhistoriska är nära förknippade.

Vidare görs en viss åtskillnad i KML mellan kyrkobyggnader/kyrkotomter och inventarier, då de behandlas var för sig. Kyrkobyggnader avser ”byggnader är de som innan den 1 januari 2000 invigts för Svenska kyrkans gudstjänst och den 1 januari 2000 ägdes eller förvaltades av Svenska kyrkan eller någon av dess organisatoriska delar.” Dessa ska ”vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas och deras utseende och karaktär inte försvanskas.” Här finns ett stort utrymme för tolkning. Hur ska staten veta att detta sker? För att ha kunskap om det måste länsstyrelserna utföra *tillsyn*. Enligt kulturminnesförordningens 2 § ska länsstyrelsen vid en sådan tillsyn samverka med kulturminnesvärden inom länet, särskilt läns museerna och motsvarande museer. Tillsynen genomförs dock sällan enligt RAÄ. I myndighetens skrivelse inför kontrollstationen 2024 framhålls att bristen på tillsyn utifrån KML är ett generellt problem och att tillsynen därför behöver

förbättras. De föreslår att länsstyrelserna ges ett regeringsuppdrag att redovisa vilken tillsyn som bedrivs utifrån KML:s andra, tredje och fjärde kapitel samt resultatet av genomförd tillsyn (Riksantikvarieämbetet, 2023 e, s. 7–8). Inom Svenska kyrkan används biskopsvisitationerna som ett medel att få kännedom om situationen. Vård- och underhållsplanerna som varje kyrka måste, är ett verktyg för att få en överblick över vårdbehoven, men planen är i första hand avsedd för det individuella kulturminnet och inte jämförbara med varandra i dagsläget.

När det gäller kyrkliga inventarier finns bestämmelserna i 6 §. Här står det att ”Inventarier av kulturhistoriskt värde, som hör till kyrkobyggnad eller annan kyrklig byggnad, kyrkotomt eller begravningsplats, skall *förvaras och vårdas väl*.” KML fastslår även att varje församling ska ha en förteckning över de kyrkliga inventarierna av kulturhistoriskt värde och att två personer i församlingen, ska ansvara över dem. Vad som räknas som kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde framgår av Kulturmiljöförordningen (1988:1188). Till kyrkliga inventarier hör bland annat äldre skrudar, rökelsekar, kärl, böcker, altartavlor, kors och krucifix, dopfuntar, andra målningar och konstarbeten, avlatsskrin, förvaringskistor, fattigbössor, ljuskronor och ljusstakar, epitafier, vapensköldar, banér, sorgfanor, vapen, rustningar, votivskepp, kyrkklockor, musikinstrument samt vissa äldre gravvårdar. Inventarieförteckningarna har på församlingarnas initiativ successivt överförts till digitala inventarieregister, varav Sacer, som förvaltas av Svenska kyrkans nationella nivå, är det mest använda (se avsnitt 6.2). Länsstyrelsen har här möjligheter att ingripa om värden inte sköts, men något tillsynsärende rörande de kyrkliga inventarierna har inte undersökts i detta projekt.

Tillståndsplikten för kyrkobyggnaden formuleras i 4 kap. § 3 KML, vilket har bäring också på konserveringsärenden. Här står det att kyrkobyggnaden inte på *något väsentligt vis sätt får ändras* utan tillstånd av länsstyrelsen. Det preciseras med ”I fråga om en kyrkobyggnad krävs alltid tillstånd för rivning, flyttning eller ombyggnad av byggnaden liksom för *ingrepp i eller ändring* av dess exteriör och interiör med dess fasta inredning och konstnärliga utsmyckning samt för ändring av dess färgsättning.” Angående inventarierna framgår i 9 § vad som kräver tillstånd av länsstyrelsen. Detta är: ”1. för att avyttra det, 2. för att avföra det från förteckningen, 3. för att reparera eller ändra det, eller 4. för att flytta det från den plats där det sedan gammalt hör hemma.”

Ordalydelserna om vad som kräver tillstånd är sålunda inte desamma vad det gäller kyrkobyggnaderna och inventarierna. I det första fallet är det frågan om en väsentlig ändring, medan det andra handlar om åtgärder när man ska ”reparera eller ändra det”. Ordvalen lämnar utrymme för tolkning om vad ”ingrepp”, ”ändring” och ”reparation” betyder. I föreskrifterna om kyrkliga kulturminnen (KRFS 2012:2) förklaras att *väsentlig ändring* innebär åtgärder som påverkar det kulturhistoriska värdet hos kyrkobyggnaden.

Det *väsentliga* handlar därför inte om tid och resurser. Tillstånd krävs alltid för konserveringsåtgärder som utförs både på byggnader och inventarier, eftersom man framhåller att sådana åtgärder kan påverka de kulturhistoriska värdena. Konserveringsarbete anses inte vara "sedvanligt ej tillståndspliktigt underhållsarbete". Det kan även krävas tillstånd vid utförande av åtgärdsprogram om det inbegriper provkonservering och provtagning. Enligt vägledningen till 4:e kapitlet är det tillståndspliktigt att byta ytskiktets material eller färgtyp och att ändra färgsättning invändigt. Här nämns "konserveringsåtgärder" avseende, t.ex. innertaket, den fasta inredningen eller kyrkliga inventarier. Vidare sägs det att:

Konservering innefattar en rad av åtgärder som vanligen syftar till att stoppa eller fördröja en pågående nedbrytning. Ofta innebär sådana åtgärder att främmande material tillförs eller att bortfall retuscheras eller kompletteras, vilket är tillståndspliktigt. Vid tveksamhet om en åtgärd är tillståndspliktig bör samråd ske med länsstyrelsen.

Riksantikvarieämbetet 2014 b. s 38

Vad ansökan ska innehålla är som vi sett knapphändigt beskrivet i föreskriften och vägledningen. Det som krävs är ju enbart en "beskrivning av och motivering till den föreslagna åtgärden", "en redovisning av tilltänkt arbetsmetod och materialval", samt "en beskrivning av den föreslagna åtgärdens påverkan på byggnadens, föremålets eller anläggningens kulturhistoriska värde." Det står inget om vilken kompetens som krävs för att kunna avgöra vad som ska utföras, vilka underlag som ska tas fram eller krav på vetenskaplighet i val av metod och material.

Det saknas med andra ord skrivningar om kvalitets-säkring, att man ska använda vetenskapligt framprovade metoder och verifierad kunskap. Länsstyrelsen har rätt att begära in kompletterande uppgifter om de anser att det saknas information. De kan även enligt 4 kap. 10 § KML förena besluten om tillstånd "med villkor om dokumentation ska villkoren ange vilka dokument som ska tas fram vad de ska innehålla och hur ändringen ska utföras". Villkoren måste dock vara *skäligen* med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen av kyrko-byggnader.

Länsstyrelsen bör inte med villkorsskrivelse kompensera för brister i beslutsunderlaget, utan begära kompletterande handlingar innan beslut fattas. Vanliga villkor i besluten är att arbetet ska utföras i enlighet med inkomna handlingar samt krav på antikvarisk medverkan och på dokumentation. Den antikvariska experten ska medverka under hela eller delar av planerings- och ändringsprocessen från det att projektet aktualiseras till den avslutande besiktningen enligt *Vägledning för tillämpning av Kulturminneslagen Kyrkliga kulturminnen*, daterad 2014-12-18. Denne ska dokumentera arbetet. Men det är inte länsstyrelsen som utser eller upphandlar vem som ska vara antikvarisk expert

utan det är församlingen. Den ska dock uppfylla villkoren som länsstyrelsen ställt i sitt beslut. De måste anmäla vem som ska göra arbetet och länsstyrelsen får ges på så vis en möjlighet att bedöma den föreslagna expertens kompetens och lämplighet för uppgiften. Men det är oklart om de kan neka någon uppdraget eftersom inget står i de styrande regelverken om kompetens. I Vägledningarna finns dock rådet att den "antikvariska experten bör ha en lämplig utbildning och erfarenhet av antikvarisk medverkan. RAÄ bedömer att de kompetenskrav som finns i Boverkets certifieringssystem av sakkunniga kontrollanter av kulturvärden vid ändring av byggnadsverk också i de flesta fall bör kunna tillämpas då villkor ställs om antikvarisk medverkan enligt KML." (Riksantikvarieämbetet 2014 b, s. 71).

I *Vägledning antikvarisk medverkan*, daterad 2014-01-08 preciseras det med att:

Ett grundläggande krav är att den antikvariske experten har en adekvat utbildning, t.ex. en akademisk examen med de traditionella museiämnena eller en utbildning med bebyggelseantikvarisk inriktning. Kompletterande utbildning i restaurering är av stort värde. Experten behöver ha kunskaper om byggnadsvård, d.v.s. byggnadsteknik, material och metoder. Det är också viktigt att experten är införstådd med hela projekterings- och byggprocessen för att rätt kunna bedöma när insatser behövs.

Här förklarar man även var skiljelinjen går gentemot myndighetsutövningen och vilka uppgifter den antikvariska experten (medverkande) kan ha. Dessa är att:

... bistå byggherren med råd, delta i byggmöten och besiktningar, lämna detaljanvisningar, t.ex. den exakta dragningen av en ledning eller placeringen av en nytillkommande byggnadsdetalj, bevaka vad som framkommer under arbetet, t.ex. när ytskikt eller senare tillägg avlägsnas eller murverk friläggs, dokumentera iakttagelser av byggnadshistorisk art, uppmärksamma planerade och gjorda avvikelser från tillståndsbeslutet, se till att material som ska återanvändas demonteras varsamt och förvaras på lämpligt sätt tills det återmonteras och ställa samman rapport efter avslutat arbete.

Riksantikvarieämbetet 2014 a

Det framkommer även att vissa mer komplicerade projekt kan kräva flera olika kompetenser/personer. Men vilka dessa är och vilka uppgifter de skulle ha förtydligas inte. Det är sådant som länsstyrelsen förklarar i villkoren och då kan de ställa krav på antikvariskt medverkande/expert som är konservator.

Utifrån RAÄ:s allmänna råd har vissa länsstyrelser, Norrbotten och Västerbotten, utvecklat en förhandskvalificering för antikvariska medverkande, dvs. "godkänd antikvarisk expert" enligt 4 kap. KML, vilket framgår av information lämnad på länsstyrelsernas hemsidor. Länsstyrelsen i Norrbotten skriver:

När Länsstyrelsen fattar beslut enligt kulturmiljölagen eller enligt förordningen om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer, ställer vi ofta krav på antikvarisk medverkan.

När en antikvarisk expert medverkar, säkerställer vi att åtgärder utförs på ett sådant sätt att de kulturhistoriska värdena bevaras och att de genomförda åtgärderna dokumenteras på ett fullgott sätt. De antikvariska experter som utför antikvarisk medverkan i sådana ärenden ska vara godkända av Länsstyrelsen.

Prövningen sker årligen och oftast i början av året. Vid behov kan prövning av nya antikvariska experter också ske löpande under året.

Godkänd antikvarisk expert | Länsstyrelsen Norrbotten, hämtad 2025-02-13

På så vis söker Norrbottens och Västerbottens länsstyrelser garantera att den antikvariska experten har rätt kompetens.

För att summera: det saknas överlag krav på och tydlighet i vad som är kompetens och vetenskaplighet. Det

gäller även länsstyrelsen och deras hantering av kunskapsområden som man saknar kompetens inom. Angående kunskapsfrågor hänvisas man till de regionala museerna, dvs. länsmuseerna och motsvarande museer. Dessa har sällan konserveringskompetens som motsvarar det som behövs för att bedöma åtgärdsprogrammen. De läns museer och regioner som har sådan kompetens, utför ofta själva uppdragskonservering för Svenska kyrkan. Detta håller dock på att försvinna eftersom det kan anses vara otillbörlig konkurrens. Det saknas därför en oberoende statligt finansierad part. Vidare finns det inget i vägledningarna som förklarar hur och när en konservator kan och bör vara expert. En konservators medverkan har ju en annan karaktär även vad som beskrivs ovan som antikvarisk medverkan. Det innebär att experten ska kunna vara ett stöd i valet av metoder och material och att kunna bedöma vad som genomförs tekniskt. Det krävs helt enkelt kunskaper och färdigheter i enlighet med *konserveringsrosen* (se kap. 7).

För att blir godkänd för antikvarisk medverkan krävs vana vid uppdrag som styrs genom Länsstyrelsens beslut enligt kulturmiljölagen och förordningen om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer.

Kompetenskrav

Relevant utbildning motsvarande Boverkets kriterier för certifiering av sakkunnig kontrollant av kulturvärden (KUL 2), eller utbildning som Länsstyrelsen bedömer som likvärdig med det.

Erfarenhet som krävs

- Du ska ha arbetat som antikvarisk expert med ansvar för ett flertal uppdrag av normal eller större omfattning och av varierande karaktär under de senaste åren. Uppdragen ska vara styrda genom länsstyrelsebeslut enligt kulturmiljölagen eller bidragsförordningen och innefatta antikvarisk medverkan under arbetenas utförande, upprättande av besiktningsutlåtanden och antikvariska rapporter. Saknas sådan erfarenhet, krävs för godkännande att ha arbetat med flertalet sådana bebyggelseantikvariska uppdrag

under dokumenterad ledning av en av Länsstyrelsen godkänd expert.

- Du ska ha god kunskap om kulturmiljölagen och insikt i annan lagstiftning som rör den byggda miljön, Boverkets byggregler samt Länsstyrelsens roll och rutiner
- För uppdrag som rör kyrkomiljöer som skyddas genom KML ska ovanstående kriterier vara uppfyllda specifikt för kyrkliga ärenden och innefatta erfarenhet av varierande sådana uppdrag, såväl invändiga- som utvändiga samt exempelvis fast inredning, begravningsplatser, inventarier m.m.
- Du ska kunna ge referenser som visar att kriterierna är uppfyllda.

Övriga bedömningskriterier

På vilket sätt antikvarisk medverkan utförs ligger också till grund för Länsstyrelsens godkännande. Antikvarisk medverkan förutsätter regelbunden och god kontakt med uppdragsgivaren och vid behov med Länsstyrelsen, sakkunnig hantering under hela processen, att du håller hög kvalitet på besiktningsutlåtanden och antikvariska rapporter och levererar i tid.

Godkänd antikvarisk expert | Länsstyrelsen Norrbotten, hämtad 2025-02-13

4.4. Plan- och bygglagen (PBL 2010:900)

I Plan- och bygglagen regleras byggandet i Sverige, dvs. planering, nybyggnad och ändringar av befintlig bebyggelse eller byggnad. I PBL finns flera paragrafer som avser att skydda de allmänna intressena, däribland byggnader och bebyggelseområden som äger *särskilda kulturvärden*. Lagen reglerar även vad som är bygglovs- och anmälningsskyldigt. Det är kommunen som ansvarar för lagen och de styr och reglerar byggandet i kommunen genom i huvudsak översiktsplan, detaljplan och bygglov. I detaljplanerna regleras vad som är möjligt, men alla områden har inte någon detaljplan och i synnerhet inte landsbygden. Då gäller andra regler. I detaljplanerna kan det skyddade byggnaderna och områdena vara utpekade, liksom även i kommunens kulturmiljöunderlagen.

De paragrafer i PBL som rör kulturvärden byggnader finns i 8 kap. som avser ”krav på byggnadsverk, byggprodukter, tomter och allmänna platser.” Dessa krav är:

13 § Förvanskningförbud

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

14 § Underhåll och varsamhet

Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

17 § Varsamhet och ändringar

Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Eftersom kyrkorna äger särskilda kulturvärden krävs det bygglov om det som ska utföras påverkar byggnadens kulturvärden vid det som definieras som *ändring* av byggnaden. Bygglövspliktigt är dock inte underhåll, vilket kan leda till diskussioner om gränserna mellan ändring och underhåll. Men fasadarbeten där puts, utsmyckningar, dekorationer och sten etc. påverkas, och som ofta behandlas av konservatorer, kan vara fråga om ändring även om underhåll definieras som att upprätthålla en viss egenskap. I dessa fall inordnas ofta konserveringen tydligare i byggprocessens olika moment med kontrollplan och besiktning. Enligt föreskrift (BFS 2006:6) kan kommunen ställa krav på att en antikvarisk sakkunnig avseende kulturvärden (KUL) ska följa arbetet med syftet att bevaka att kulturvärdena behandlas varsamt och inte förvanskas. Detta är en annan roll än den antikvariska medverkande inom ramen för KML. Här är det andra typer av redovisning som kommunen kräver. I detta fall är det även Boverket som har det nationella överinseendet över lagen, som dock samverkar med RAÄ i kulturmiljöfrågorna.

4.5. Förvaltningslagen (2017:900)

Förvaltningslagen innehåller bestämmelser om hur förvaltningsmyndigheten ska gå tillväga vid sin handläggning av ärenden. Om någon annan lag eller förordning innehåller bestämmelser som avviker från förvaltningslagen, så gäller de bestämmelserna över lagen. Lagen innehåller också regler om överklagande samt anger rättigheter och skyldigheter för förvaltningsmyndigheten och enskilda. Lagen försöker balansera rättssäkerhet och service. Lagen sätter sålunda ramar runt RAÄ och länsstyrelsernas agerande. I 5 § som berör legalitet, objektivitet

och proportionalitet står det att en myndighet endast får vidta åtgärder som har stöd i rättsordningen och ”I sin verksamhet ska myndigheten vara saklig och opartisk.” Vidare står det att ”Myndigheten får ingripa i ett enskilt intresse endast om åtgärden kan antas leda till det avsedda resultatet. Åtgärden får aldrig vara mer långtgående än vad som behövs och får vidtas endast om det avsedda resultatet står i rimligt förhållande till de olägenheter som kan antas uppstå för den som åtgärden riktas mot.” I 16 § som handlar om jäv står det att:

Den som för en myndighets räkning tar del i handläggningen på ett sätt som kan påverka myndighetens beslut i ärendet är jävig om:

1. han eller hon eller någon närstående är part i ärendet eller annars kan antas bli påverkad av beslutet i en inte oväsentlig utsträckning,
2. han eller hon eller någon närstående är eller har varit ställföreträdare eller ombud för en part i ärendet eller för någon annan som kan antas bli påverkad av beslutet i en inte oväsentlig utsträckning,
3. *han eller hon har medverkat i den slutliga handläggningen av ett ärende hos en annan myndighet och till följd av detta redan har tagit ställning till frågor som myndigheten ska pröva i egenskap av överordnad instans, eller*
4. det finns någon annan särskild omständighet som gör att hans eller hennes opartiskhet i ärendet kan ifrågasättas.

Inom ramen för projektet har frågan om RAÄ kan fungera som remissinstans för länsstyrelserna diskuterat. Som ovan nämnts skulle det, om det blir frågan om ett överklagande, innebära att åtminstone den som svarat på remissen är jävig. Men det framgår i Vägledningen till 4:e kapitlet kyrkliga kulturminnen att länsstyrelsen i vissa fall ska samråda och remittera frågor till RAÄ:

Enligt förordning (1988:1188) om kulturminnen m.m. ska länsstyrelsen samråda med Riksantikvarieämbetet om ett beslut enligt KML kan medföra ersättningsskyldighet (gäller

ej 4 kap.) eller är av större vikt. Riksantikvarieämbetet anser att begreppet ”av större vikt” är frågor som har att göra med tolkningen och tillämpningen av lagen och inte primärt avvägningar i enskilda ärenden. När ett ärende remitteras till Riksantikvarieämbetet bör länsstyrelsen precisera vilka frågor länsstyrelsen önskar ha besvarade eller belysta.

Riksantikvarieämbetet 2014 b, s. 69–70

Det synes dock som om enskilda ärenden för en viss kyrka inte skulle ingå här, men frågan är om det gäller något av principiell art inom ett enskilt ärende?

I Förvaltningslagen enligt 26 § står det även att en myndighet kan remittera frågor till en annan myndighet vid behov:

En myndighet kan inom ramen för sitt utredningsansvar enligt 23 § begära ett yttrande från en annan myndighet eller från någon enskild (remiss). Om en myndighet behöver inhämta yttranden från flera ska det göras samtidigt, om inte ett annat tillvägagångssätt framstår som lämpligare. Det ska framgå av remissen vad yttrandet ska avse och när det senast ska ha kommit in till myndigheten.

Som vi ser syftar skrivelsen på 23 § som berör ”utredningsansvaret” där det står att en ”myndighet ska se till att ett ärende blir utrett i den omfattning som dess beskaffenhet kräver.” Frågan är om då inte länsstyrelsen ändå har rätt att remittera enskilda ärenden om konservering till RAÄ med tanke på att de själva inte har specialistkompetens i frågan?

4.6. Kyrkoordningen

Kyrkoordningen är en central del i Svenska kyrkans regelverk. Den anger vilka strukturer och beslutsformer som ger de bästa förutsättningarna för Svenska kyrkan och förklarar vilka regler som gäller i Svenska kyrkan, bland annat relationen mellan församlingar och stift.

I kyrkoordningen fastställs att det är församling som är den primära enheten inom Svenska kyrkan och att församlingens grundläggande uppgift är att ”fira gudstjänst, bedriva undervisning samt utöva diakoni och mission”. Flera församlingar kan samverka i ett pastorat. Svenska kyrkan är rikstäckande och delas i territoriella församlingar och pastorala områden. Den förklarar även hur kyrkobyggnaderna ska hanteras i den tionde avdelningen. Här står det att församlingarna:

Sedan tidig kristen tid har rest särskilda byggnader som samlingsplatser för de gemensamma gudstjänsterna. Dessa byggnader gavs namnet kyrka, samma namn som användes om det folk som samlades där. Ordet kommer från

grekiskans *kyriake*, som betyder ”det som hör Herren till”.

Kyrkans erfarenhet visar att det behövs särskilda kyrkorum, avskilda för att tjäna församlingens gudstjänstliv, även om det inte är nödvändigt med särskilda lokaler för att Guds folk ska kunna samlas till gudstjänst. De helgade kyrkorummen är över hela landet tecken på Guds närvaro. De är för många förknippade med avgörande skeden i livet. De rymmer också mycket av en bygds identitet och är en del av det offentliga rummet. Kyrkorummet behöver vara tillgängligt för alla som söker sig till det. Eftersom det är avskilt för sitt särskilda ändamål ska där inte förekomma något som strider mot kyrkans tro, bekännelse och lära eller i övrigt kränker kyrkorummets helgd.

Domkyrkan har en särskild ställning bland kyrkorna i ett stift. Förutom att vara församlingskyrka är den också biskopens kyrka, stiftets katedral och den normala platsen för stiftets högtider och vigningsgudstjänster.

SVKB, dvs. Svenska kyrkans bestämmelser, 2023:5, Tionde avdelningen: Kyrkobyggnader

I avdelningen om ekonomi hanteras utjämningsystemet inom Svenska kyrkan. Vidare så framhålls att i 47:e kapitlet om *ekonomisk förvaltning m.m.* för församlingar och pastorat att målet för den ekonomiska förvaltningen är att församlingen ska ha en god ekonomisk hushållning i sin verksamhet. Svenska kyrkan ska ha en etisk och effektiv förvaltning (Svenska kyrkan, 2023 a, s. 118). Det innebär att man ska upphandla affärsmässigt med konkurrensmöjligheter, vilket framhålls i kap. 47 3 §:

När en upphandling görs ska man utnyttja de konkurrensmöjligheter som finns och även i övrigt genomföra den affärsmässigt. Vid upphandling ska alla anbudsgivare, anbudssökande och anbud behandlas utan ovidkommande hänsyn.

Inom Svenska kyrkan har man tolkat det som om lagen om offentlig upphandling, (LOU:s) regelverk bör användas även inom Svenska kyrkan (Svenska kyrkan, 2023 a, s. 118). Att det finns otydligheter här och att KML är relativt svag avseende vetenskapliga kompetens- och kvalitetskrav kan leda till kvalitetsbrist i upphandlingsförfarandet då kvalitet och kompetens inte måste premieras.

Kvalitets- säkring i praktiken

I kapitlet presenteras processer och medel som bidrar till att höja och kontrollera kvalitet inom professioner som arbetar med väsentligt samhällsintresse (allmänintresse). Inledningsvis identifieras ett antal framgångsfaktorer och dess komponenter som behövs för att uppnå kvalitetssäkring som sedan diskuteras genom kapitlets olika avsnitt. Att kulturavet är ett allmänintresse leder till etiska ställningstaganden som flera professioner berörs av. Standardiserade metoder som syftar till att kvalitetssäkra utbildning och fortbildning, reglering av ansvarsfördelning, fastställda regler, standarder och processer ingår även. Att verksamheten är baserad på forskning och kunskap och att branschen ägnar sig åt systematiskt förbättringsarbete poängteras. I kapitlet förs ett resonemang om en skyddad titels möjliga fördelar och exemplifieras med sådan titel inom sjukvården. Vikten av branschöverenskommelser, standarder och att vara en lärande organisation berörs.

Uppsala Domkyrkas Glasmålningsateljé.
Foto: Sissela Jensen

5.1. Om kvalitetssäkring inom sektor som arbetar med ett väsentligt samhällsintresse

Inom alla områden som arbetar med ett väsentligt samhällsintresse (eller allmänintresse) eftersträvas kvalitet och standardiserade metoder för att kunna säkra och mäta effekterna av det som utförs. Att det finns olika roller som fyller olika funktioner och sköter olika uppgifter inom viktiga samhällssektorer är även vanligt. För att uppnå kvalitet finns det då ofta krav på att personen som utför uppgiften har rätt verifierad kompetens. Inom sektorn brukar det även finnas metoder för systematisk kvalitetssäkring. Att säkra kvalitet innebär då att det finns tillgång till professionella processer byggda på ett systematiskt, effektivt och transparent förbättringsarbete grundat på förbättringskunskap. Det inkluderar även fortbildning. Kvalitetsarbete ska utformas så att man kan åtgärda brister och skapa långsiktig förbättring, och då måste ny kunskap nå dem som arbetar i praktiken.

För att sammanfatta är grundförutsättningarna för att uppnå verifierbar kvalitet och kvalitetssäkring inom en samhällssektor som arbetar med att upprätthålla ett allmänintresse dessa komponenter:

- **Kvalitetssäkrad utbildning och fortbildning som syftar till att kunna utföra den definierade samhällsuppgiften.** Utbildningarna ska leda till ansvarstagande och autonoma yrkespersoner med färdigheter/kunskaper anpassade för uppgiften, bland annat genom att följa kvalitetssäkrade processer för att säkerställa att det som krävs uppnås. I Europa har Bolognaprocessen och European Qualifications Framework tagits fram för att tydliggöra vad som krävs i olika nivåer av kunskap i form av lärandemål och lärande resultat. I Sverige styrs detta av UHR (Universitets- och högskolerådet), som är ”den myndighet som skapar förutsättningar för att möta behovet av kompetens, nu och i framtiden.”, och av UKÄ (Universitetskanslersämbetet) som bland annat utvärderar universitetsutbildningar. Många yrken som fyller rollen att se till att ett samhällsintresse upprätthålls kräver en universitetsutbildning, såsom läkare och advokat, men vissa utbildas även genom yrkeshögskolan. Yrkeshögskolorna styr av *Myndigheten för yrkeshögskolan* som har uppdraget att granska kvaliteten i utbildningarna. Vad gäller övrig utbildning krävs metoder för att verifiera/certifiera kunskapen (se avsnitt 5.6).
- **Tydliga regleringar vad det gäller ansvarsfördelning mellan olika yrkesroller med olika professionella arbetsuppgifter med fastställda verifierbara kompetenskrav.** I Sverige finns det reglerade yrken och professionella organisationer som bevakar kompetens-

utvecklingen och samhällskraven över tid. Även här spelar UHR en roll som ansvarig för yrkesdirektivet och reglerade yrken.

- **Fastställda etiskt och vetenskapligt grundade regler, standarder och processer.** Sådana kan vara både branschöverenskommelser och standarder (se avsnitt 4.1) som är frivilliga eller lagstyrda. I kulturarvssektorn är de etiska reglerna mycket viktiga. Även terminologin är viktig eftersom alla behöver kunna förstå varandra i komplexa samhällssektorer med olika yrken samverkan.
- **Att verksamheten baseras på forskningsbaserad kunskap med pågående kunskapsutveckling inom det aktuella fältet och med tillgång till en öppen gemensam kunskapsbank att lära ur.**
- **Att myndigheter, organisationer och företag i branschen ägnar sig systematiskt åt förbättringsarbete, livslångt lärande och kompetensutveckling.** Det finns ledningssystem som utvecklats för att systematiskt och fortlöpande identifiera problem i avsikt att utveckla och säkra en verksamhets kvalitet. Ledningssystem hjälper till att planera, leda, kontrollera, följa upp, utvärdera och förbättra verksamheten.
- **Att utveckla transdisciplinära och transversala kunskaper för att agera i mötet med komplexa samhällsuppgifter.** Detta är tydligt i dokument som framkommit i CHARTER. Frågan är hur man mäter kvalitén? (*Report: Forecast to fill gaps between education and training supply and labour market needs. A preliminary analysis. CHARTER 2024* samt *ICOMOS European quality principles for EU-funded Interventions with potential impact upon Cultural Heritage Revised edition November 2020*)
- **Att kvalitet premieras och att det som har hög kvalitet uppmärksammas.** Detta kan ske genom att belöna det som bedöms som vara av hög kvalitet på olika vis. Det kan ske genom priser och att det uppmärksammas inom organisationen som ”best praxis”.

5.2. Utbildning

En mer utförlig presentation av kulturvårdens universitetsutbildningar i Sverige finns i bilaga I. I det här avsnittet diskuteras vad som krävs av en utbildning i förhållande till hög kvalitet. Som nämnts ovan behöver utbildningen i sig vara kvalitetssäkrad för att man ska vara säker på att den leder till den kunskap som krävs för en viss uppgift. Inom kulturarvssektorn finns det många olika processer att ta hänsyn till eftersom även hantverkare som inte har akademisk utbildning verkar här. Några exempel på deras utbildningssystem kommer att diskuteras nedan, även om fokus ligger på universitetsutbildning relaterade till konservatorer.

5.2.1 Svenska yrkesexamina

Inom universitet kan man få olika typer av examina. Dessa är generella examina, konstnärliga examina och yrkesexamina. Den generella leder till högskoleexamen (två år), kandidatexamen, (tre år), magisterexamen (ett år) och masterexamen (två år). I dessa har universiteten och studenten större frihet att välja innehållet. Dagens konservatorutbildning på Göteborgs universitet, konser-

vatorsprogrammet (Bachelor's Programme in Conservation of Cultural Heritage Objects 180 hp) och masterprogram kulturvård med inriktning mot konservering (Master's Programme in Conservation of Cultural Heritage Objects 120 hp) är sådana. Yrkesexamina instiftats av regeringen eftersom det rör yrken som svarar mot samhällsbehov där det finns krav på en speciell utbildning eller legitimation för att man ska få arbeta inom yrket. Idag finns det 35 sådana i högskoleförordningen (1993:100) och ytterligare 12 i bilagan till förordningen. Några sådana yrkesexamina är: Apotekarexamen, 300 hp, Agronomexamen, 300 hp, Civilekonomexamen 240 hp, Civilingenjörsexamen, 300 hp, Hortonomexamen, 300 hp, Arkitektexamen, 300 hp, Grundlärarexamen med inriktning mot arbete i grundskolans årskurs 4-6, 240 hp, Barnmorskeexamen, 90 hp (kräver sjuksköterskeexamen och yrkeslegitimation), Juristexamen, 270 hp, Psykologexamen, 300 hp, Landskapsarkitektexamen, 300 hp, Läkarexamen 360 hp, Tandläkarexamen, 300 h, Veterinärexamen, 330 hp och Ämneslärarexamen 240/270/300/330 hp.

5.3. ENCoRE

Eftersom konservatorutbildningar i Europa, sedan de tillkom på 1930-talet, har befunnit sig på olika nivåer i utbildningssystemen har det varit svårt att jämföra dem och de kunskaper som lärs ut. Det har även funnits skillnader mellan akademiska utbildningar inom konservering där man kan disputerat, samt fackhögskolor och konstakademier. Sverige var först med att inrätta en akademisk utbildning på Göteborgs universitet där man kan disputerat som konservator. När yrket började professionaliseras ville man säkerställa konservering som ett akademiskt ämne inom den högre utbildningen och kvalitetssäkra och göra utbildningarna jämförbara. När E.C.C.O. bildades 1991 blev frågan alltmer aktuell när nya professionella dokument togs fram. Det ledde 1997 till att *Paviadokumentet* (The Document of Pavia of October 1997 Document_of_Pavia.pdf (ecco-eu.org)) togs fram. Där framhålls att:

The recognition and promotion of conservation-restoration as a discipline covering all categories of cultural property and taught at university level or recognized equivalent, with the possibility of a doctorate.

Document_of_Pavia.pdf (ecco-eu.org), hämtad 2024-06-09

Det ledde till att konservatorutbildningarna slog sig samman 1997 i ENCoRE (European Network for Conservation-Restoration Education) med syftet att kvalitetssäkra utbildningarna. ENCoRE:s huvudsakliga syfte är att förespråka forskning och utbildning inom konserveringen av kulturarvet. I samklang med E.C.C.O.s Professional Guidelines söker man uppnå likvärdiga *curriculum* (läroplaner) och kvalitet inom konservatorutbildningar.

Idag har ENCoRE 36 fullvärdiga medlemmar, varav en är institutionen för kulturvård vid Göteborgs universitet, och 5 associerade medlemmar. Det viktigaste dokumentet som ENCoRE tagit fram är "*On Practice in Conservation-Restoration Education (approved by the ENCoRE GA 28. March 2014.*" (PracticePaper2014.pdf (encore-edu.org)) hämtad 2024-06-09). Där beskrivs vad en konservatorutbildning ska lära ut och vad som är kärnan i undervisningen. Här framhålls olika lärandemål/lärande resultat i form av aktivitetsområden:

- strategisk planering
- diagnostisk
- undersökning av bevarandetillstånd
- upprättande av konserverings- och restaureringsprogram och åtgärdsförslag

- förebyggande konservering
- utförande av konserverings- och restaureringsåtgärder och att dokumentera de observationer och åtgärder som genomförs under arbetet
- utvecklande av program, projekt och undersökningar inom konserveringen
- rådgivning och teknisk assistans avseende bevarandet och vården av kulturarvet
- framställande av tekniska rapporter avseende kulturarvet
- verkställande av forskning
- ombesörjandet av förmedling av kunskaper som upp-

- nåts i undersökningarna, åtgärderna och forskningen
- plädering för djupare förståelse för konservering och restaurering
- kunskapsutveckling i samklang med forskningen
- bevakning: utvärdering av behandlingarnas effektivitet (kvalitetskontroll)

PracticePaper2014.pdf (encore-edu.org), hämtad 2024-06-09

Dessa aktiviteter har idag utökats med lärandemål/lärande resultat inom digital datahantering, hållbarhet och ledarskap, och som har tagits med i *konserveringsrosen* (se kap. 7).

5.4. Reglerat yrke/legitimation/ackreditering /certifiering och skyddad titel

Med reglerade yrken menas yrken och professioner som enligt lag eller annan reglering kräver någon form av legitimation eller behörighet för att kunna utövas. I Sverige finns idag cirka 75 reglerade yrken. Regleringarna i lagstiftningar styrs av lika myndigheter som har utsetts som ansvariga i lagen. ESCO definierar reglerade professioner som de som är styrda av en lag, vilket inkluderar professioner som automatisk erkänns som reglerade på EU nivå, på nationell nivå eller i några eller alla medlemsstater (*Report: Forecast to fill gaps between education and training supply and labour market needs. A preliminary analysis. (2024) D4.2.-Forecast-to-fill-gaps-between-education-and-training-supply-and-labo.alysis.pdf (charter-alliance.eu)*).

EU är mycket aktiv i frågor om reglering av yrken eftersom det påverkar arbetsmarknaden och den fria rörligheten som är en grundläggande tanke inom unionen. Genom direktiv har unionen påverkat medlemsländerna i den här frågan och satt ramar runt vad som är möjligt att reglera. Det nu gällande *yrkeskvalifikationsdirektivet* tillkom 2005 och uppdaterades 2013, samt *proportionalitetsprövning före antagandet av ny reglering av yrken*, 2018. Direktivet genomfördes i svensk lagstiftning genom lag (2016:145) och förordning (2016:157) om erkännande av yrkeskvalifikationer. Det föregick av en utredning om hur regleringen skulle se ut. Regeringen gjorde även ett utlåtande 2012 genom Utbildningsdepartementet hur man såg på reglering och skrev:

Få yrken är reglerade i Sverige, vilket innebär att förutsättningarna för rörlighet till Sverige är mycket goda. Regeringen verkar för att antalet reglerade yrken i EU minskar då dessa kan utgöra ett hinder för yrkesutövares marknadstillträde.

*Regeringskansliet, Utbildningsdepartementet,
Fakta-pm om EU-förslag 2011/12:FPM94 : KOM(2011) 883,
daterad 2012-01-23*

Det är genom den dåvarande regeringens skrivelse tydligt att regeringen inte hade för avsikt att reglera fler yrken i Sverige. Sedan dess har det ändå skett när undersköterskornas yrkestitel reglerades 1 juli 2023. Flera olika myndigheter är utsedda att vaka över de reglerade yrkena i Sverige, som framkommer i *Yrkeskvalifikationsdirektivet – ett samlat genomförande. Betänkande av Utredningen om genomförande av det moderniserade yrkeskvalifikationsdirektivet. SOU 2014:19*:

Utredningen anser att den nuvarande myndighetsstrukturen ska bibehållas. Myndigheter som kontrollerar tillträdet till ett visst reglerat yrke ska även fortsättningsvis handlägga ärenden som behörig myndighet enligt direktivet.

Av myndigheterna som är uppräknade finns inte RAÄ omnämnd, däremot Boverket med ansvar över PBL, som är den överordnade lagen då det gäller vissa reglerade yrken.

Det finns olika sätt att reglera yrken. I utredningen från 2014 sammanfattades det som att en reglering innebär att i lag eller författning kräva bestämda yrkeskvalifikationer, direkt eller indirekt, samt genom att skydda yrkestiteln. Med direkt reglering avses:

... lagar, förordningar och föreskrifter som uttryckligen ställer krav på vissa bestämda yrkeskvalifikationer för att få utöva en yrkesverksamhet eller någon form av denna. Motsatsvis gäller att personer som inte innehar dessa kvalifikationer är förbjudna att utöva yrket, eller som EU-domstolen uttrycker det: Tillträdet till och utövandet av ett yrke ska anses vara direkt styrt av juridiska bestämmelser då det i värdmedlemsstatens lagar och andra författningar fastställs regler som har till följd att uttryckligen förbehålla denna

yrkesutövning dem som uppfyller särskilda krav, och att förvägra dem som inte uppfyller dessa krav tillträde till densamma.

Yrkeskvalifikationsdirektivet – ett samlat genomförande. Betänkande av Utredningen om genomförande av det moderniserade yrkeskvalifikationsdirektivet. SOU 2014:19, s. 251

Med indirekt reglering avses:

För att fastställa om en indirekt reglering föreligger måste man se till vilka effekter krav i lagar, förordningar och forskrifter har för möjligheten att utöva en viss yrkesverksamhet eller form av denna. Även om det inte uttryckligen anges i en författning att det krävs bestämda yrkeskvalifikationer för att få utöva ett yrke kan författningen få till effekt att det i praktiken blir olagligt att utöva yrket för personer som saknar viss kompetens. Så skulle exempelvis kunna vara fallet om en domstol eller myndighet i sin tillsyn eller genom allmänna råd tolkar en generell regel på ett sätt som innebär att personer som saknar kompetens bryter mot den generella regeln om de utövar yrket.

Yrkeskvalifikationsdirektivet – ett samlat genomförande. Betänkande av Utredningen om genomförande av det moderniserade yrkeskvalifikationsdirektivet, s. 251

Med skyddad yrkestitel avses:

Om det i lag, förordning eller föreskrift fastställs att endast personer med vissa yrkeskvalifikationer har rätt att använda en yrkestitel innebär det enligt ordalydelsen i artikel 3.1.a alltid att yrket ska anses vara reglerat. Det är det faktum att en yrkestitel skyddas som är det avgörande. Således anses yrket vara reglerat även om det är tillåtet för andra att utöva yrket så länge de inte använder den skyddade titeln.

Yrkeskvalifikationsdirektivet – ett samlat genomförande. Betänkande av Utredningen om genomförande av det moderniserade yrkeskvalifikationsdirektivet. SOU 2014:19, s. 251

Exempel på skyddade titlar i Sverige är advokat, revisor, elinstallatör, bergsguide och försrännare. Yrkesregleringarna i Sverige sker sålunda genom lagen dels med krav på *yrkesexamina*, genom *certifieringsförfaranden* där kontrollen utförs av om kvalifikationerna är uppfyllda görs av ackrediterade *certifieringsorgan*, genom krav på *ackreditering av ett företag* som ska utföra vissa uppgifter och yrken som endast reglerats genom kompetenskrav.

Ackreditering innebär att ett företag eller en organisation får ett opartiskt och internationellt accepterat godkännande av att ha kompetens, system och rutiner för att utföra vissa bestämda uppgifter inom provning, kontroll eller certifiering. All ackreditering i Europa följer *Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 765/2008 av den 9 juli 2008 om krav för ackreditering och marknadskontroll i samband med saluföring av produkter och upphävande av förordning (EEG) nr 339/93*. I Sverige är det *Swedac, Styrelsen*

för ackreditering och teknisk kontroll, som är den nationella myndigheten för ackrediteringar (Ackreditering eller certifiering? – Swedac, hämtad 2024-06-09). I det senare fallet ställs krav på vissa yrkeskvalifikationer, men det saknas krav på legitimation, auktorisation, godkännande eller annat behörighetsbevis för att få utöva yrket. Det krävs ett lagrum för yrkeslegitimationer som definiera vilka krav som ställs på den person som är behörig att erhålla legitimationen. Det är en myndighet som tillhandahåller legitimationen i form av ett intyg och håller en lista på de som är legitimerade.

5.4.1 EU:s yrkeskvalifikationsdirektiv och direktivet om proportionalitetsprövning före antagandet av ny reglering av yrken

Den styrande lagstiftningen gällande reglerande yrken i EU är harmoniserad med *Yrkeskvalifikationsdirektivet 2005/36/EG* som uppdaterades 2013 i *Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/55/EU 2013/55/EU*. I direktivet framkommer det att medlemsländerna undantagsvis kan få göra undantag från grundläggande rättigheter som rätten till fri rörlighet om det finns skyddsvärda intressen som kan motivera inskränkningar genom begreppet ”tvingande hänsyn till allmänintresset”. Det inkluderar allmän ordning, allmän säkerhet och folkhälsa, skydd för människors liv och hälsa, socialpolitiska mål, konsumentskydd, arbetarskydd samt social trygghet, men även bevarande av det ”nationella historiska och konstnärliga kulturarvet” (*Europaparlamentets och rådets direktiv 2018/958 av den 28 juni 2018 om proportionalitetsprövning före antagandet av ny reglering av yrken, s. 27*)

Det står även uttryckligen i *Yrkeskvalifikationsdirektivet* (2005) att:

Arkitektur, byggnaders kvalitet, det sätt på vilket dessa smälter in i omgivningen, respekt för naturliga landskap och stadsmiljön samt det kollektiva och individuella kulturarvet är angelägenheter av allmänt intresse. Därför bör det ömsesidiga erkännandet av kvalifikationer grundas på kvalitativa och kvantitativa kriterier, som garanterar att innehavarna av erkända bevis på formella kvalifikationer kan förstå och ge praktiska uttryck åt enskilda personers, samhällsgruppers och myndigheters behov i fråga om fysisk planering, utformning, projektering och uppförande av byggnader, bevarande och tillvaratagande av det arkitektoniska arvet och bevarande av jämvikt i naturen.

Europaparlamentets och rådets direktiv 2005/36/EG av den 7 september 2005 om erkännande av yrkeskvalifikationer, s. 25

Vidare har ett proportionalitetstest tillkommit vid varje reglering genom *Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2018/958 av den 28 juni 2018 om proportionalitetsprövning före antagandet av ny reglering av yrken*. Skälet till detta är att man vill säkerställa att länderna inte skapar handelshinder. Proportionalitetstest formuleras:

Rätten till fritt yrkesval är en grundläggande rättighet. Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna (nedan kallad stadgan) garanterar rätten till fritt yrkesval och näringsfriheten. Den fria rörligheten för arbetstagare, etableringsfriheten och friheten att tillhandahålla tjänster är grundläggande principer för den inre marknaden som fastställts i fördraget om Europeiska unionens funktionssätt (EUF-fördraget). Nationella regler om tillträde till reglerade yrken bör därför inte utgöra ett omotiverat eller oproportionellt hinder för utövandet av dessa grundläggande rättigheter.

Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2018/958 av den 28 juni 2018 om proportionalitetsprövning före antagandet av ny reglering av yrken, s. 25

Samt:

Syftet med detta direktiv är att fastställa regler för proportionalitetsbedömningar som ska genomföras av medlemsstaterna före införandet av nya, eller ändringar av befintliga, yrkesregleringar i syfte att säkerställa en väl fungerande inre marknad samtidigt som öppenhet och en hög konsumentskyddsnivå garanteras.

Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2018/958 av den 28 juni 2018 om proportionalitetsprövning före antagandet av ny reglering av yrken, s. 26

Direktivet ställer krav på att en medlemsstat som vill en reglera ett yrke måste utföra en *proportionalitetsprövning* där regleringen ska vägas i förhållande till EU:s överenskommelser i enlighet med proportionalitetsprincipen (Proportionalitetsprincipen – EUR-Lex (europa.eu, hämtad 2025-01-10).

Det framkommer dock att regleringen av ett yrke kan motiveras om det just handlar om skydd av ett allmänintresse, till vilket kulturarvet räknas.

Medlemsstaterna ska särskilt beakta om de bestämmelser som avses i punkt 1 är objektivt motiverade med hänsyn till allmän ordning, allmän säkerhet eller folkhälsa, eller av tvingande hänsyn till allmänintresset, såsom bevarande av

den ekonomiska jämvikten i systemet för social trygghet, skydd för konsumenter, tjänstemottagare eller arbetstagare, skydd av en god rättskipning, säkerställande av rättvisa handelstransaktioner, bekämpning av bedrägerier, förhindrande av skatteflykt och skatteundandragande och säkrande av en effektiv skattekontroll, transportsäkerhet, skydd av miljö och stadsmiljö, djurhälsa, immateriella rättigheter, skydd och bevarande av det nationella historiska och konstnärliga kulturarvet samt socialpolitiska och kulturpolitiska mål.

Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2018/958 av den 28 juni 2018 om proportionalitetsprövning före antagandet av ny reglering av yrken, s. 31

Dessa två direktiv visar att konservering kan regleras, vilket redan är fallet i europeiska länder som Italien, Malta, Slovakien, Grekland och delvis i Tyskland. Det förklarar även varför det vore möjligt att reglera sakkunniga avseende kulturvärden i Sverige. Men yrket kan inte regleras på EU-nivå pga. en av EU:s andra grundläggande principer: Subsidiaritetsprincipen (Subsidiaritetsprincipen – EUR-Lex (europa.eu), hämtad 2024-06-09). Kulturområdet är ett sådant område där lagar ska stiftas på nationell nivå. Det framgår i artikel 6 i fördraget om *Europeiska unionens funktionssätt (konsoliderad version)* där det står avseende unionens befogenheter att:

Unionen ska ha befogenhet att vidta åtgärder för att stödja, samordna eller komplettera medlemsstaternas åtgärder. Områdena för dessa åtgärder ska på europeisk nivå vara a) skydd för och förbättring av människors hälsa, b) industri, c) kultur.

eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2016:202:FULL, hämtad 2025-01-06

Det innebär alltså att det går att reglera yrken på nationell nivå som hanterar kulturarvet, vilket detta projekt exemplifierar nedan i fallet med antikvariskt sakkunnig avseende kulturvärden. Inom EU finns det redan förslag på att införa en lag som reglerar konservatorsprofessionen i Frankrike.

5.5. Vad är en profession och ett yrke? ISCO, ESCO och SSYK

Yrken och professioner, ibland kallade liberal professions på engelska, står ofta för samma sak i Sverige, men brukar åtskiljas inom forskningen. Åtskillnaden är viktigare i vissa länder där man har särskilda intresseorganisationer för professioner. Inom EU är CEPLIS (European Council of the Liberal Professions) en aktör som verkar för dessa. Professioner är yrken som bär särskilda samhällsuppgifter;

varav de ”klassiska” är läkare, präst och jurist. Professioner arbetar ofta för att uppnå ett allmänt intresse och har en yrkesetik (Brante, 2009). Inom forskningen har man sökt definiera vad en profession är och det finns olika teorier som framhåller vissa områden mer än andra. Följande drag inkluderas ofta:

- Högre utbildning, dvs. universitetsutbildning.

- Abstrakt kunskap ligger till grund för verksamheten.
- Autonomi. Professionellt yrkesutövande karakteriseras av utrymme för att fatta självständiga beslut inom sitt kunskapsområde.
- Förtroende. Framgångsrika professioner åtnjuter ett starkt förtroende som är baserat på en allmän uppfattning om verksamhetens betydelse och svårigheter. Förtroendet utgör själva kittet som binder samman den professionelle med samhället. När utövaren kan förmedla en känsla av säkerhet gällande det okända kommer han/hon att vara i den starkaste positionen.
- Samhällelig acceptans. Professionell status är relaterad till den kulturella uppfattningen eller perceptionen av professioner.
- Etik. Förtroendet för professionen grundas i en sträng yrkesintegritet och etik samt en allmän kollegialitet.
- Organisation. Professioner är organiserade på något sätt. Dessa kan variera i olika länder med olika traditioner, i anglosaxiska länder gäller en annan struktur än i de kontinentala föreningarna som har mer av fackföreningskaraktär.
- Utbytbarhet. Organisationerna betonar kårens färdigheter och kompetens och i princip ska vilken utövare som helst inom kompetensområdet vara kapabel att utföra uppgiften.
- Förmedlare av kunskapssystem.

Brante, 2009

För att summera framhåller Brante att:

Professionella yrken är i något avseende organiserade, relativt autonoma bärare och förmedlare av samhälleligt sanktionerade, abstrakta kunskapssystem som ger dem förmågan att utföra handlingar som uppfattas som svåra, skickliga och värdefulla av allmänheten/klienten.

Brante, 2009, s. 28

Yrke är en universell term som inkluderar alla verksamma specialister, dvs. allt från taxichaufför till läkare. Över tid har olika yrken haft olika status: det är samhällsvärderingarna som avgör vilka kompetenser som uppfattas som de viktigaste. Enligt E.C.C.O. är konservatorn en profession, men i Sverige likställs professioner och yrken i lagen och UHR gör ingen egentlig skillnad mellan dem. Internationellt och i EU försöker man få en överblick över arbetsmarknaden genom upprättandet av klassificeringssystem av yrken/sysselsättningar samt deras kunskapsområden och färdigheter (skills). Här gör man heller ingen åtskillnad förutom att man särskiljer utbildningsnivån. Internationellt kallas systemet ISCO (International Standard Classification of Occupation) som styrs av ILO (International Labour Organisation). Systemet delar upp yrken/sysselsättningar i fyra nivåer baserade på den utbildningsnivå som är nödvändig för att utöva yrket. I Europa har man skapat ett liknande system; ESCO (European Skills, Competences,

Qualifications and Occupations) som bygger på ISCO. ESCO ska vara ett verktyg som underlättar mobiliteten för arbetskraften inom EU.

I ESCO:s databas/plattform samlas alla yrken/sysselsättningar samt de färdigheter och kompetenser som behövs för att utföra yrket. Vad är då kompetens? Det brukar definieras som förmågan att använda erhållna kunskaper, färdigheter och förhållningssätt för att åstadkomma ett önskat resultat. Färdigheter är en form av paraplyterm för bevisbara kompetenser (CHARTER project *A new landscape for heritage professions – preliminary findings*, s. 58). ESCO:s plattform ska fungera som en uppslagsbok för att beskriva, identifiera och klassificera yrken och deras kompetenser/färdigheter och nödvändig kunskap. I ESCO:s plattform finns idag 3007 yrken som alla har en kod och 14 295 olika färdigheter som kan kopplas till koderna. Allt är översatt till 27 språk, inklusive svenska.

ESCO

ESCO works as a dictionary, describing, identifying and classifying professional occupations and skills relevant for the EU labour market and education and training" using ISCO as a pillar. ESCO competences profiles allow a detailed description of a profession, identifying its specific and technical skills, the field of knowledge and competencies expected from each profession to be able to perform tasks and duties. ESCO glossary on skills and competences is in constant revision and upgrade as the EU analyses sectoral needs to meet employment, education and training gaps and challenges.

CHARTER, *A new landscape for heritage professions – preliminary findings*, s. 27

ESCO är inte alltid uppdaterad med arbetsmarknaden eller professionerna. Vid en närmare granskning av konservatorsprofessionen är det tydligt. När man jämför med engelskan så har översättningen återigen skapat förvirring. Koderna 2621.3 är *conservator* på engelska men har översatts till *antikvarie* på svenska. Yrkets hierarki är denna: 1) fördjupad högskolekompetens, 2) krav på fördjupad högskolekompetens inom juridik, kultur och socialt arbete, 3) bibliotekarier, arkivarier och museitjänstemän, 4) antikvarie,

Figur 19

conservator Download

Professionals > Legal, social and cultural professionals > Librarians, archivists and curators > Archivists and curators > conservator

Description

Code
2621.3

Description
Conservators organise and realise works of art, buildings, books and furniture. They work in a wide range of areas such as creating and implementing new collections of art, preserving heritage buildings by applying restoration techniques as well as forecasting the conservation of literary works, films, and valuable objects.

Scope note
Includes people performing restoration.

Alternative Labels

books conservator building conservation officer conservator
furniture conservation officer furniture conservator

Regulatory Aspect
To see if and how this occupation is regulated in EU Member States, EEA countries or Switzerland please consult the Regulated Professions Database of the Commission: Regulated Professions Database: http://ec.europa.eu/growth/singie-market/services/free-movement-professionals/qualifications-recognition_en

Figur 20

antikvarie Ladda ner

Yrken med krav på förtäppest högskolekompetens > Yrken med krav på förtäppest högskolekompetens inom juridik, kultur, socialt arbete m.m. > Biblioteksyrken, arkivarier och museiförmedlare > Arkivarier och museiförmedlare > antikvarie

Concept overview

Kod
2621.3

Description
Antikvarier organiserar och värnare konstverk, byggnader, böcker och möbler. De arbetar inom diverse områden, till exempel skapande och etablering av nya konstsamlingar, bevarande av kulturarvsvärde genom tillämpning av restaureringsmetoder samt bevarande av skriftliga verk, filmer och värdefulla föremål.

Scope note
Includes people performing restoration.

Alternativ beteckning

byggnadsantikvarie landsantikvarie konstarkivarie stadsantikvarie

Rättslig aspekt
För att se om och hur detta yrke är reglerat i EU-länderna, EES-länderna eller Schweiz, se kommissionens databas över reglerade yrken: Databasen över reglerade yrken: http://ec.europa.eu/growth/singie-market/services/free-movement-professionals/qualifications-recognition_sv

Figurerna är hämtade från ESCO:s databas.

Figur 21

Skills & Competences

Essential Skills and Competences

apply strategic thinking assess conservation needs assess museum object condition
coordinate operational activities cope with challenging demands
create collection conservation plan create solutions to problems
ensure safety of exhibition examine conservation issues meet deadlines
plan measures to safeguard cultural heritage provide conservation advice
structure information use ICT resources to solve work related tasks

Essential Knowledge

museum databases

Optional Skills and Competences

apply restoration techniques estimate restoration costs
estimate restoration costs of antique items evaluate art quality interact with an audience
perform project management present reports provide project information on exhibitions
respect cultural differences in the field of exhibition
supervise projects for the conservation of heritage buildings

Optional Knowledge

art collections art history art historical values cultural history cultural projects
furniture, carpet and lighting equipment products historic architecture history

Figur 22

färdigheter / kompetenser

Nödvändiga färdigheter/kompetenser

använda ICT-resurser för att lösa arbetsrelaterade uppgifter bedöma museiföremåls skick
bedöma restaureringsbehov gå till om konservering hantera utmanande krav
lita lösningar på problem hålla tillräckligt koordinera driftsansvariga arbete
planera åtgärder för att skydda kulturarvet se till att utställningsmiljön är säker
strukturera information lösa strategiskt undersöka konserveringsproblem
upprätta en konserveringsplan för en samling

Nödvändig kunskap

musedatabaser

Kompletterande färdigheter/kompetenser

använda restaureringsmetoder bedöma konstverks kvalitet genomföra projektledning
leda projekt för bevarande av kulturarv lägga fram rapporter
respektera kulturella skillnader i samband med utställningar samspela med publik
tillhandahålla projektinformation om utställningar upprätta reparationskostnader
upprätta restaureringskostnader för antikvarier

Kompletterande kunskap

arkitekturhistoria historia konsthistoria konsthistoriska värden konstsamlingar
kulturhistoria kulturprojekt möbler metoder och bevarandemetoder

Figurerna är hämtade från ESCO:s databas.

Figur 23

konservator Ladda ned

Tjänst med krav på färdighet i högskoleutbildningen > Tjänst med krav på färdighet i högskoleutbildningen inom konst, kultur, socialt arbete m.m. > Restaurering, skötselverksamhet m.m. > Konservator > konservator

Description

Code
26512

Description
Konservatorer arbetar med korrigerande åtgärder på grundval av utvärdering av konstverks estetiska, historiska och vetenskapliga värden. De fastställer den strukturella stabiliteten hos konstverk och åtgärder problem med kemisk och fysisk försämring.

Rättslig aspekt
För att se om och hur detta yrke är reglerat i EU-landerna, EES-landerna eller Schweiz, se kommissionens databas över reglerade yrken (Databasen över reglerade yrken: http://ec.europa.eu/growth/single-market/services/free-movement-professionals/qualifications-recognition_en)

Figur 24

art restorer Download

Professionals > Legal, social and cultural professionals > Creative and performing artists > Visual artists > art restorer

Description

Code
26512

Description
Restorers work to perform corrective treatment based on an evaluation of the aesthetic, historic and scientific characteristics of art objects. They determine the structural stability of art pieces and address problems of chemical and physical deterioration.

Alternative Labels
artfact conservator art objects restorer art restorer preserver
restoration artist restoration technician restorer restorers

Regulatory Aspect
To see if and how this occupation is regulated in EU Member States, EEA countries or Switzerland please consult the Regulated Professions Database of the Commission. Regulated Professions Database: http://ec.europa.eu/growth/single-market/services/free-movement-professionals/qualifications-recognition_en

Figurerna är hämtade från ESCO:s databas.

Figur 25

färdigheter / kompetenser

Nödvändiga färdigheter/kompetenser
använda ICT-resurser för att lösa arbetsrelaterade uppgifter använda restaureringsmetoder
bedöma restaureringsbehov bedöma restaureringsförfaranden ge råd om konservering
 hitta lösningar på problem koordinera differentierat arbete
restaurera konst med vetenskapliga metoder se till att utställningsmiljön är säker
välja restaureringsaktörer

Nödvändig kunskap
museedatabaser

Kompletterande färdigheter/kompetenser
arbeta med ett restaureringsteam bedöma konstvalör genomföra projektledning
lägga fram rapporter respektera kulturella skillnader i samband med utställningar
samarbeta med publik
specialisera sig inom konservering och restaurering av en viss typ av föremål

Kompletterande kunskap
konsthistoria konsttekniker

Figur 26

Skills & Competences

Essential Skills and Competences
apply restoration techniques assess conservation needs coordinate operational activities
create solutions to problems ensure safety of exhibition evaluate restoration procedures
provide conservation advice restore art using scientific methods
select restoration activities use ICT resources to solve work related tasks

Essential Knowledge
museum databases

Optional Skills and Competences
evaluate art quality interact with an audience perform project management
present reports respect cultural differences in the field of exhibition
specialise in conservation-restoration of specific types of objects work in restoration team

Optional Knowledge
art collections art history

Figurerna är hämtade från ESCO:s databas.

Yrkesgrupp 265**Konstnärer, musiker och skådespelare m.fl.****2651 Bildkonstnärer m.fl.**

Skapar konst i olika former t.ex. måleri, grafik, teckning och skulptur, video och film, relationell konst, objekt, installation, miljögestaltning, performance, ljuskonst m.m. Vårdar, konserverar, restaurerar och preparerar föremål och material. Gör bokomslag, bokillustrationer, skisser till kläder m.m.

2652 Musiker, sångare och kompositörer

Framför klassisk musik, populär- eller kyrkomusik som sångare eller instrumentmusiker. Komponerar musikaliska verk, leder och instruerar orkestrar, körer m.m.

2653 Koreografer och dansare

Skapar och utformar konstnärlig dans. Tränar in och uppträder i dansuppsättningar.

2654 Regissörer och producenter av film, teater m.m.

Regisserar teater-, film-, TV- och radioproduktion m.m. Sätter upp föreställningar och leder repetitioner och inspelningar.

2655 Skådespelare

Gestaltar roller i teater-, film-, TV- och radioproduktion m.m. Läser och reciterar litterära verk.

Figuren är hämtad från SSYK:s hemsida. Här har konservatorn tydligt sammanförts med bildkonstnärerna, vilket inte stämmer med varken utbildningen eller praktiken.

museitjänsteman och sist 5) antikvarie. Det motsvarar inte antikvariens verksamhetsfält som ju oftast befinner sig inom länsstyrelser, kommuner, RAÄ (myndighet), teknikonsultbolag och endast i vissa fall läns museerna, där de arbetar de oftast med den "yttre" kulturmiljövården. På museerna är kallas motsvarande profession oftast intendenten.

Då det gäller kompetenser som är kopplade till antikvarien (the conservator) så synes det vara konservatorn som avses. Vidare är det tydligt att antikvarien är ett svenskt yrke som inte finns internationellt men som till viss del har överlappande kompetenser med konservatorn (se avsnitt 8.1 och 8.4). Vid en granskning av färdigheterna under "the Conservator" som E.C.C.O. har utfört framkommer även att kompetenserna inte heller till fullo överensstämmer med konservatorns.

För att komplicera saken så finns ytterligare ett till yrke med koden 2651.2 som ligger under ett annat träd: 1) Yrken med krav få fördjupad högskolekompetens, 2) Yrken med krav få fördjupad högskolekompetens inom juridik, kultur och socialt arbete, 3) konstnärer, skådespelare etc. 4) konstnärer, och sist 5) konservator. I den engelska versionen kallas detta yrke för *art restorer*. I det här fallet framhålls endast den skapande kreativa delen av yrket.

Inom E.C.C.O. har frågan diskuterats och man enades då om att konservatorn inte hör hemma under de konstnärliga yrkeskategorierna.

Det framgår av ovan diskussion att klassificeringen av antikvarien och konservatorn varken motsvarar verksamheterna inom utbildningen eller i praktiken. Inom CHARTER kommenteras även ISCO och ESCO och det framhålls att den senare behöver ses över och anpassas till arbetsmarknaden (*Report: Forecast to fill gaps between education and training supply and labour market needs. A preliminary analysis. (2024) D4.2.-Forecast-to-fill-gaps-between-education-and-training-supply-and-labo.alysis.pdf (charter-alliance.eu), hämtad 2024-06-09*). E.C.C.O. håller för närvarande på att ta fram en konservators kompetensprofil som sannolikt kommer att vara färdig i slutet av 2024 som sedan kommer att presenteras för ESCO.

I Sverige används *Standard för svensk yrkesklassificering* (SSYK) som speglar koderna i ISCO och ESCO. Det innebär att konservatorns kod är 2651 och antikvariens kod är 2621. Konservatorn sammanförs därför liksom i ESCO med de konstnärliga yrkena (yrkesgrupp 265) och antikvarien med museitjänstemännen. Det har snarast framhålls i den svenska klassificeringen.

5.6. Validering av kompetenser på arbetsmarknaden och inom yrkeshögskolan

Att validera kompetenser är viktigt för att kunna säkerställa att en yrkesperson kan något. Inom EU är frågan viktig eftersom den anses grundläggande i underlättandet av arbetskraftens rörelse över gränserna. Idag sker det enligt direktiv där olika myndigheter har som uppgift att bedöma utländska examen. EU:s nätverk, *ENIC-NARIC* (*European Network of Information Centres-National Academic Recognition Information Centres in the European Union*) ska garantera att länderna följer gemensamma regler och riktlinjer i arbetet och för att följa upp att bedömningarna gjorts på rätt sätt.

ENICs and NARICs have developed projects, tools and instruments to facilitate recognition, foster mobility and enhance internationalisation of higher education.

ENIC-NARIC <https://www.enic-naric.net/page-recognition-tools-projects>, hämtad 2025-03-14

Universitets- och högskolerådet (UHR) är ENIC-NARIC-kontor i Sverige. De beskriver sin uppgift som att:

- informera om det svenska utbildningssystemet
- informera om erkännande av examina och andra kvalifikationer
- bedöma utländska utbildningar och vad de motsvarar i det svenska utbildningssystemet
- informera om vart man vänder sig om man vill arbeta inom ett reglerat yrke i ett visst land.

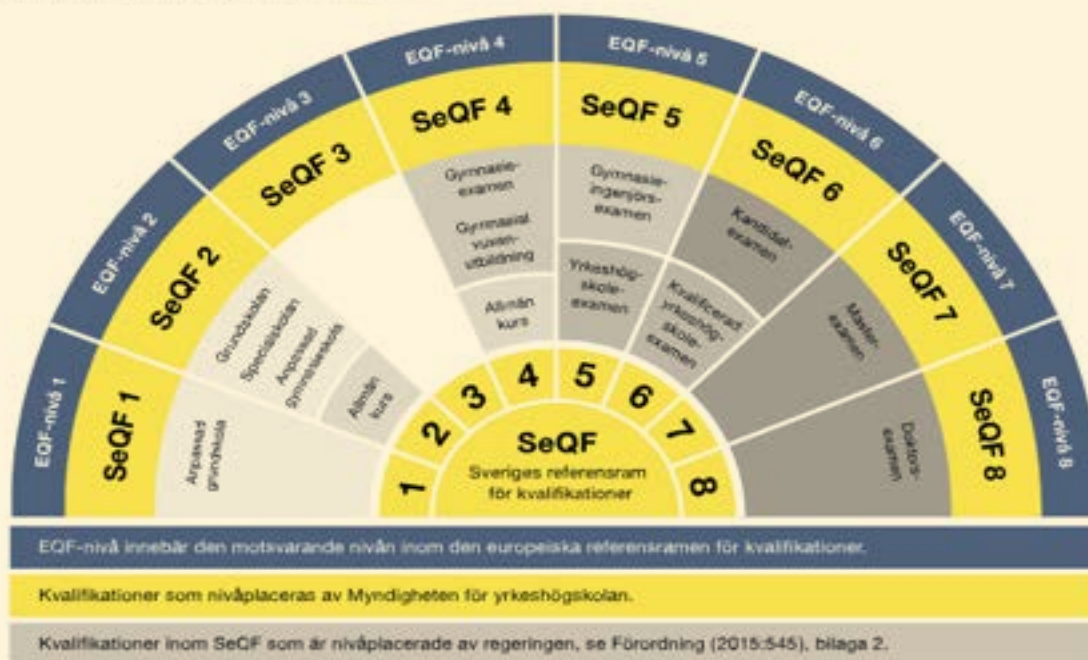
ENIC-NARIC Sverige - Universitets- och högskolerådet (UHR), hämtad 2024-06-09, hämtad 2025-01-06 förening för byggnadsantikvarier. Föreningens syfte är att verka för goda förutsättningar för medlemmarnas yrkesutövning och

I ändringsdirektivet 2005/36/ från den 7 september 2005 om System för erkännande av yrkeskvalifikationer, vilket ska skapa förutsättningar för ett ömsesidigt erkännande av yrkeskvalifikationer inom EU finns tre typer av erkännanden:

Figur 28

SeQF – Sveriges referensram för kvalifikationer

Sveriges referensram för kvalifikationer för livslångt lärande (SeQF) är ett system som hjälper oss att få ett gemensamt språk när vi pratar om olika krav på kompetens, både i Sverige och utomlands.

Figuren är hämtad från SeQF - Sveriges referensram för kvalifikationer - Myndigheten för yrkeshögskolan (myh.se), hämtad 2024-06-09.

1. **Automatiskt erkännande** för yrken vars **minimikrav på utbildning i viss utsträckning är harmoniserade** på EU-nivå: läkare, sjuksköterskor med ansvar för allmän hälso- och sjukvård, tandläkare, veterinärer, barnmorskor, apotekare och arkitekter.
2. **Automatiskt erkännande** för **vissa yrken** baserat på yrkeserfarenhet: yrkesutövare inom hantverk, handel och industri.
3. Den generella **ordningen** för ovannämnda yrken som inte omfattas av systemet för automatiskt erkännande bygger på **principen om ömsesidigt erkännande av yrkeskvalifikationer**. System för erkännande av yrkeskvalifikationer | EUR-Lex (europa.eu), hämtad 2024-06-30

I Sverige sker validering av hantverksyrken på Myndigheten för yrkeshögskolan som arbetar med översyn och modeller för att validera kompetenser. Då det gäller validering ska myndigheten enligt sin instruktion arbeta för att:

6 § ...med beaktande av valideringsförordningen (2022:1549) 1. främja användningen och utvecklingen av validering inom de utbildningar som myndigheten ansvarar för, och 2. stödja branscherna i deras arbete med att utveckla och kvalitets-säkra samt informera om modeller för validering.

Förordning (2011:1162) med instruktion för Myndigheten för yrkeshögskolan

De har tagit fram Sveriges referensram för kvalifikationer för livslångt lärande (SeQF) som hänvisar till European Qualifications Framework (EQF).

Inom European Centre for the Development of Vocational Training (Cedefop) undersöks hela EU:s yrkesutbildningsområdet i Europa. Det är tydligt att det genomförs på olika sätt i Europa och att det har funnits en strävan och att styra upp kvalificeringen och validering av kunskap. I Cedefop, *Changing qualifications. A review of qualifications policies and practices*, Cedefop Reference series; 84, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010 är det tydligt. Se även European inventory on validation of non-formal and informal learning | CEDEFOP, hämtad 2025-01-06.

5.6.1. Exempel 1:

Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden (KUL 2)

Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden är en reglerad yrkesroll enligt plan- och bygglagen (PBL) som oftast utförs av bebyggelse- eller byggnadsantikvarier. Denne utgör ett reglerat yrke enligt definitionen i yrkeskvalifikationsdirektivet. Regleringen har uppkommit eftersom det finns krav i PBL på varsamhet och förbud mot förvanskning av kulturvärden. Bakgrunden

till certifieringen är att kontroll av viktiga funktioner inom byggandet ska utföras av ”någon som har särskild sakkunskap och erfarenhet i frågan om sådana åtgärder som kontrollen avser”, dvs. vara sakkunnig. Denne ska kunna styrka sin sakkunnighet med ett certifikat som har utfärdats av ett ackrediterat organ. Dessutom följer av den närbesläktade plan- och byggförordningen (PBF) att en sakkunnig ska ha den kunskap, erfarenhet och lämplighet som behövs för uppgiften och kunna styrka detta med ett intyg om certifiering samt att certifieringen ska vara tidsbegränsad och avse ett visst slag av arbete.

För att säkerställa att kulturvärden hanteras varsamt kan en byggherre som planerar att ändra en byggnad ta hjälp av en antikvarie och för att denna ska ha rätt kompetens har Boverket upprättat en föreskrift (KUL 2, Boverkets föreskrifter och allmänna råd, BFS 2011:15, om certifiering av sakkunniga avseende kulturvärden). I denna framgår vilka krav en person ska uppfylla för att kunna bli certifierad som sakkunnig för kontroll av kulturvärden enligt PBL. I BFS 2011:15 fastställs den kompetens och utbildning som krävs för att en ansökan om certifiering ska godkännas. Dessa är krav på kunskap om svensk kulturhistoria, det svenska regelverket, formell utbildning och yrkeserfarenhet. De teoretiska kunskaperna kontrolleras genom ett skriftligt prov. Prövningen om man uppfyller föreskriftens krav görs av ett certifieringsföretag, idag RISE, som har blivit ackrediterat för ändamålet. (Sakkunnig kulturvärden – PBL kunskapsbanken – Boverket, hämtad 2024-06-09). Enligt föreskriften 6 § ska den sökande av den högsta nivån K, kunna intyga att man har något av följande alternativ:

1. högskoleexamen från byggnadsantikvariskt program omfattande minst 180 högskolepoäng, 2. arkitektexamen innefattande eller kompletterad med 90 högskolepoäng med byggnadsantikvarisk inriktning, 3. högskoleexamen med byggnadsteknisk inriktning (byggnadsingenjör) innefattande eller kompletterad med 90 högskolepoäng med byggnadsantikvarisk inriktning, eller 4. intyg om att den sakkunnige genom mångårig yrkesverksamhet innehar teoretiska kunskaper motsvarande utbildningskravet.

Boverkets föreskrifter och allmänna råd (2011:15) om certifiering av sakkunniga avseende kulturvärden, hämtad 2024-06-09

Vidare ska man visa på praktisk erfarenhet:

Den sakkunnige ska ha utfört minst tre årsarbeten, varav ett under den senaste treårsperioden, med uppgifter som i väsentlig grad innefattar kulturhistorisk värdering av bebyggelse. Den sakkunnige ska även ha arbetat med kulturhistorisk konsekvensanalys av ändringsförslag och kontroll av kulturvärden vid ändring av byggnadsverk.

Boverkets föreskrifter och allmänna råd (2011:15) om certifiering av sakkunniga avseende kulturvärden, hämtad 2024-06-09

Slutligen ska man skicka in intyg om lämplighet:

Den sakkunnige ska vara lämplig för uppgiften. Lämpligheten ska styrkas med intyg omfattande den senaste yrkesverksamma treårsperioden.

Boverkets föreskrifter och allmänna råd (2011:15) om certifiering av sakkunniga avseende kulturvärden, hämtad 2024-06-09

Certifieringen görs om var femte år genom en tentamen som främst handlar om lagstiftningen, Varje år ska den certifierade lämna in uppgifter om arbete man har utfört.

Som KUL-certifierad kan man medverka under byggprocessen och ta fram olika handlingar, bland annat inför bygglov och i kontrollplanen. Kontrollplanen ska inbegripa tillräcklig kompetens för att samhällets krav ska kunna antas bli uppfyllda, däribland det s.k. varsamhetskravet, som är del av PBL.

Certifieringen avser sålunda antikvariska bedömningar som görs i enlighet med PBL, och är knappt kopplad till KML eller till konserveringskompetens. Trots det har RAÄ i vägledningen till antikvarisk medverkan avseende KML från 2012 uppgett att kompetenskraven är likvärdiga:

Boverket har infört ett system för certifiering av sakkunniga kontrollanter av kulturvärden vid ändring av byggnadsverk. I en föreskrift (BFS 2006:6) har man tydliggjort vilka kompetenskrav som kan ställas på dessa sakkunniga kontrollanter. Syftet är att underlätta för byggnadsnämnderna att bedöma om en viss person uppfyller kraven, underlätta för byggherrarna att finna personer med tillräcklig kompetens samt underlätta för enskilda personer att visa att de har kompetens för att utföra sakkunnig kontroll. Riksantikvarieämbetet bedömer att de kompetenskrav som finns i detta certifieringssystem även bör kunna tillämpas då villkor ställs om antikvarisk medverkan enligt KML eller bidragsförordningen. Därmed inte sagt att den antikvariske experten måste vara certifierad, har experten motsvarande kompetens kan denne godkännas.

Riksantikvarieämbetet 2014 a

KUL-certifieringen är dock främst framtagen för PBL och för byggnadsantikvarier. Med tanke på att det handlar om en kontroll enligt PBL som ofta handlar om större åtgärder, fasadändringar, ombyggnader och tillbyggnader när någon söker bygglov och därför som styrs av andra definitioner (om varsamhet och förbud mot förvanskning av kulturvärden) så är det inte KUL certifieringen tillämplig för en medverkande konservator under konservatorsarbeten enligt KML vars kompetens handlar om konservering.

5.6.2. Exempel 2:

ICON:s certifiering (ackreditering)

The Institute of Conservation (ICON) är konservatorerna i Storbritanniens professionella organisation. ICON upp-

rättades 2005 genom en sammanslagning av fem olika konservatorsorganisationer. År 2000, innan sammanslagningen, hade den dåvarande United Kingdom Institute for Conservation of Historic and Artistic Works upprättat ett system med "ackreditering" av konservatorer som kallades PACR (Professional Accreditation of Conservator-Restorer). År 2022, hade ICON ungefär 2 300 medlemmar och 2024 har de cirka 800 ackrediterade medlemmar (ACR). Man behöver inte vara bosatt i Storbritannien för att bli certifierad, utan även konservatorer i andra länder är certifierade.

Orsaken till att "ackrediteringen" skapades var att konservatorsyrket inte är skyddat i lagen i Storbritannien. Det fanns därför behov av att säkerställa att beställare av konservatorsarbeten kunde vara säkra på att de som anlitas har tillräckligt djup kunskap och förståelse för vedertagna konserveringsprinciper, hög kompetens och bedömningsförmåga, dvs. sådant som borgar för kvalitet inom konserveringen. I Storbritannien ansåg man att en certifiering var den bästa lösningen för att garantera det. I Sverige är ackreditering oftast något som ett företag eller en organisation har, medan en certifiering är personlig. I ICON:s fall handlar det om personlig certifiering, vilket leder till att certifiering används fortsättningsvis för att beskriva processen.

Enligt ICON är certifieringen, här kallad ackreditering, det enda sättet för konservatorer att erhålla samhällets erkännande i Storbritannien. För den kandiderande konservatorn är ICON:s system relativt krävande både i tid och medel. Den omfattar en process som skapats med syfte att efterlikna andra professioners högt ställda krav på kompetens och professionalism. Den utgår dock inte från krav på särskilt uppställda akademiska meriter men att kandidaten måste antingen ha en universitetsexamen på kandidat eller master eller minst 6–7 år arbetslivserfarenhet. Det som eftersöks är en garanti för att konservatorn som certifierats äger rätt kunskap, hög kompetens och gott etiskt omdöme. Eftersom processen är krävande har ICON skapat ett särskilt medlemskap, en "pathway", för att locka fler konservatorer. Genom processen leds kandidaten av en mentor. För att kunna bli ackrediterad ställs tre villkor på att kandidaten ska:

- vara "Pathway"-medlem i ICON.
- arbeta eller ha arbetat i en roll där denne har ägnat sig åt skydd och bevarande av kulturarvet.
- äga tillräcklig praktisk erfarenhet på en "proficient" nivå, dvs. vara tillräckligt kunnig för att utöva yrket.

Det ställs inte formella krav på universitetsutbildning utan antingen en konservatorutbildning på kandidat- eller masternivå eller ett minimum av 6–7 års arbetslivserfarenhet inom konserveringen.

Certifieringen består av ett ramverk med tre huvudkomponenter:

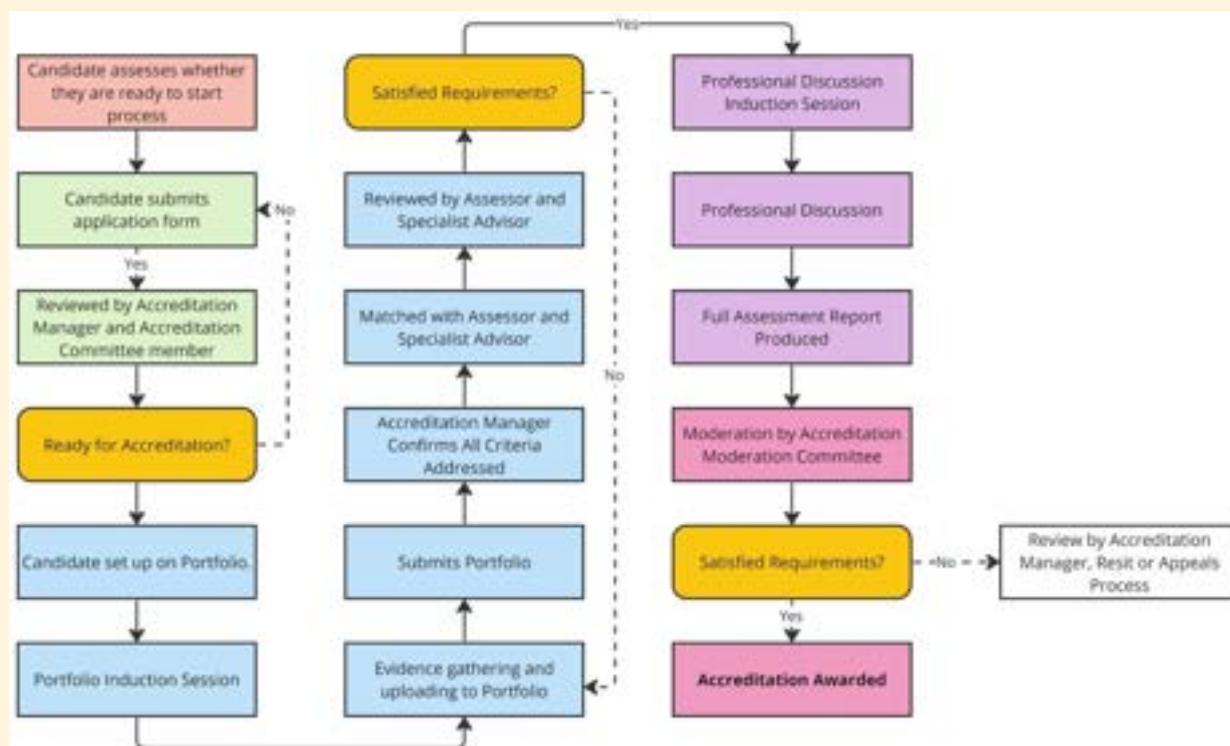
- En utvärderingsprocess där den sökandes professionella kapacitet bedöms i enlighet med ICON:s standarder.

Figur 29

ICON:s certifiering marknadsförs som ett sätt att hitta pålitliga konservatorer

Figur 30

ICON:s väg till "ackreditering", hämtad från [ICON:s 20230622-Assessment-Plan-Icon-Accreditation-Website.pdf](#), hämtad 2024-06-09

- Ett system som stöder och fördjupar de ackrediterade konservatorernas professionella kapacitet genom *professionell vidareutbildning*.
- Möjligheten att utesluta konservatorer som inte i sin praktik och etik når upp till standardernas minimikrav och som inte deltar regelbundet i ICON:s *professionella vidareutbildningar*.

Processen tar normalt 6–9 månader, men kan fortlöpa upp till 18 månader. Efter det kan kandidaten återkomma inom 12 månader med nya exempel och en ny diskussion om man inte får ett godkännande. Utvärderingsprocessen, inbegriper två steg:

1. Förberedelse och inlämning av en portfölj med projekt/exempel som ska utvärderas. Portföljen ska bland annat innehålla: Exempel på arbeten på objekt/samlingar som kandidaten arbetat med, där

The Professional Standards and Development Committee (PSD) is the accountable body responsible for all aspects of Icon Accreditation. They are accountable for:

- ensuring that standard of delivery is consistent and maintains the high professional standards of the conservation profession.
- leading the ongoing review and continuing development of Icon Accreditation to ensure it remains fit for purpose and is delivered in line with best practice.
- developing and reviewing underpinning assessment policies, including Complaints & Appeals, Conflict of Interest, Fair Access, Malpractice & Maladministration and Quality Assurance
- reviewing annual evaluation reports from the Accreditation Moderation Committee.
- implementation of the complaints and appeals process.

Icon, Accreditation: Assessment Plan, 2022, s. 11, 20230622-Assessment-Plan-Icon-Accreditation-Website.pdf, hämtad 2025-01-03

hela arbetsprocessen ska framgå med olika typer av dokumentation som ska visa motiv till hur och varför kandidaten utfört arbetet samt intyg från kollegor, beställare eller chefer och på utförd professionell fortbildning.

2. En professionell diskussion mellan kandidaten, den utsedde utvärderaren (Assessor) och den speciella rådgivaren (Specialist Advisor). Diskussionen berör professionell etik och omdöme, fortbildning, arbetsmiljö, förståelse för värdering av kulturarvsobjekt och samlingar signifikans och betydelse, kunskap om terminologi och konserveringsteori, materialkunskap, tekniska färdigheter, dataanalys, bedömning av objekts bevarandestatus och tidigare åtgärder, standarder och policys som relaterar till praktiken.

Det tar cirka 3 månader att bygga portföljen och förbereda sig inför den professionella diskussionen. Den utsedde utvärderaren avlönas för att leda arbetet. Utvärderaren ska vara ackrediterad men inte vara jävlig, vilket leder till att den ofta inte är aktiv inom samma specialområde som kandidaten. Denne ska dock ha professionell erfarenhet som relaterar till den sökandes verksamhet. Den speciella rådgivaren som stöder utvärderaren ska däremot vara kunzig inom samma specialområde som kandidaten.

Hela processen kostar 2 950 pund (drygt 40 000 SEK år 2024) men ICON tar på sig större delen av kostnaden och sökande betalar endast 950 pund (13 500 sek 2024). Pathway-medlemskapet kostar däremot ytterligare 15 pund/månad (drygt 200 sek/månad år 2024) och som ackrediterad betalar man sedan knappt 22 pund/månad (drygt 300 sek/månad år 2024).

ICON söker på olika sätt kvalitetssäkra processen och säkerställa att den är så likvärdig och professionell som möjligt. Det finns bland annat en *Akkreditation Moderation Committee* som ska se till att det går rätt till. Vidare finns en professionell standard- och utvecklingskommitté som har överinseende över arbetet.

5.6.3. Exempel 3:

Sjukvårdens systematiska kvalitetsarbete, patientsäkerhet och legitimation

En intressant jämförelse för kvalitetssäkring av en verksamhet, som går att likställa med ett allmänintresse, är sjukvården. Här finns en lång tradition av kvalitetssäkring, uppdelning av arbetsuppgifter mellan olika yrken och starka etiska regler. Det är Socialstyrelsen som följer upp kvalitetsfrågorna och har överinseende över det nationella regelverket inom vården. De har även ansvar över regleringen av de yrken som verkar inom området.

I kvalitetsarbetet inom vården finns många olika aspekter att ta hänsyn till där målet är att garantera patientsäkerheten. Det inbegriper allt från patientens delaktighet och upplevelse av vården, till systematisk uppföljning och möjlighet till att framföra klagomål, till reglering av de

som utför arbetet. I *kap. 5 Hälso- och sjukvårdslagen 2017:30* sammanfattas det med att:

- 1 §** Hälso- och sjukvårdsverksamhet ska bedrivas så att kraven på en god vård uppfylls. Det innebär att värden särskilt ska
1. vara av god kvalitet med en god hygienisk standard,
 2. tillgodose patientens behov av trygghet, kontinuitet och säkerhet,
 3. bygga på respekt för patientens självbestämmande och integritet,
 4. främja goda kontakter mellan patienten och hälso- och sjukvårdspersonalen, och
 5. vara lätt tillgänglig.

Begreppet ”god vård” är central för värden och inbegriper värdeladdade begrepp som ”dignitet” och ”människovärde”:

3§ Innan en ny diagnos- eller behandlingsmetod som kan ha betydelse för människovärde och integritet börjar tillämpas, ska vårdgivaren se till att metoden har bedömts från individ- och samhällsetiska aspekter.

Kap. 5 Hälso- och sjukvårdslagen 2017:30

Begreppet ”god vård” lanserades i samband med publiceringen av *Socialstyrelsens föreskrift om ledningssystem för kvalitet och patientsäkerhet (SOSFS 2005:12)*. I denna definierades sex förutsättningar för att uppnå ”god vård”. Dessa är:

- kunskapsbaserad och ändamålsenlig hälso- och sjukvård
- säker hälso- och sjukvård
- patientfokuserad hälso- och sjukvård
- effektiv hälso- och sjukvård
- jämlik hälso- och sjukvård
- hälso- och sjukvård i rimlig tid.

Socialstyrelsen, 2009, s. 7

Den goda människovärdiga vården har sålunda starka etiska och kvalitetsorienterade drag som handlar om säkerhet, kunskap, effektivitet och jämlikhet. Personalen har ett personligt ansvar för att uppfylla den ”goda vården”. Socialstyrelsen skriver:

Den som tillhör hälso- och sjukvårdspersonalen har eget personligt ansvar för hur utför sitt arbete. Grunden i det egna yrkesansvaret är att arbeta utifrån vetenskap och beprövad erfarenhet och ge patienterna en sakkunnig och omsorgsfull vård.

Socialstyrelsen, Hälso- och sjukvårdspersonal - Socialstyrelsen, hämtad 2024-06-17

Man understryker även det betydelsefulla att utgå från ”vetenskap och beprövad erfarenhet” för att hälso- och sjukvård ska vara av god kvalitet och vara patientsäker. Enligt Socialstyrelsen bygger en kunskapsbaserad vård ”på systematiskt insamlad, granskad, värderad och

sammanställd vetenskaplig kunskap på ett metodiskt sätt. Men även reflekterad, kollektiv klinisk erfarenhet. Vidare krävs kunskap om kommunikation och bemötande samt kunskaper om enskilda patienters förståelse, önskemål och förväntningar som inhämtats genom dialog med patienterna. För detta krävs ett genomtänkt etiskt förhållningssätt.” (Socialstyrelsen 2009, s. 19). Eftersom kunskapen växer kontinuerligt både inom forskningen och inom den praktiska verksamheten behövs både fakta- och färdighetsbaserad kontinuerlig kunskapsuppgygnad. Den som bedriver vårdverksamhet måste även planera för kompetensutveckling. Kvalitetsfrågorna finns med i 5 kap. *Hälso- och sjukvårdslagen, (2017:30)* där det står att:

4 § Kvaliteten i verksamheten ska systematiskt och fortlöpande utvecklas och säkras.

För att uppnå det används ett *övergripande ledningssystem för ett systematiskt kvalitetsarbete (SOSFS 2011:9)*. Genom systemet ska man se till att vårdverksamheten ”uppfyller de krav och mål som gäller för verksamheten enligt lagar och andra föreskrifter”, vilket innebär att det

tillämpas i arbetet med att systematiskt och fortlöpande utveckla och säkra kvaliteten i verksamheten.

Socialstyrelsen, Senaste version av SOSFS 2011:9 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete - Socialstyrelsen, hämtad 2024-06-17

Angående kvalitetsdefinitionen uppger Socialstyrelsen att den kan ”beskrivas som en ram som ska fyllas med det innehåll” som finns i flera andra lagar och föreskrifter och beslut som gäller för verksamheten. ”Det räcker därför inte med att endast läsa SOSFS 2011:9 för att veta vad som ska uppnås med hjälp av ledningssystemet.” (Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd, *SOSFS, 2011:9*, om ledningssystem för ett systematiskt kvalitetsarbete – Patientsäkerhet, hämtad 2023-06-7).

Det krävs alltså personal med vidimerad lämplig utbildning och erfarenhet för att uppnå kvalitén. All personal omfattas av kompetenskrav eftersom rätt kompetens är en förutsättning för att kunna ge en god patientsäker vård, medverka i kvalitetsarbetet med dess fastställda processer och rutiner samt fullgöra rapporteringsskyldigheten (Socialstyrelsen, *Ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete. Handbok för tillämpningen av föreskrifter och allmänna råd, SOSFS 2011:9, om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete, s. 33–34*). Socialstyrelsen kommenterar vidare att:

En förutsättning för en patientsäker vård är att hälso- och sjukvårdspersonalen har rätt utbildning, till exempel som legitimerad, eller på annat sätt förvärvat kompetens genom praktisk yrkesverksamhet eller fortbildning.

Hälso- och sjukvårdspersonal - Socialstyrelsen, hämtad 2024-06-17

Regleringen av yrken inom vården sker genom *Lag (1998:531) om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område* och Patientsäkerhetslagen (2010:659). I den senare står det:

Legitimationen ska vara en garanti för att personen har de kunskaper, färdigheter och egenskaper som krävs för yrket. Ett särskilt förordnande är ett tillfälligt tillstånd för att få jobba i yrket.

Hälso- och sjukvårdspersonal - Socialstyrelsen, hämtad 2024-06-17

I dagsläget är det 22 yrken som har skyddade yrkestitlar med legitimation inom vården. Förutom det kan läkare, tandläkare och sjuksköterskor erhålla specialistkompetens inom vissa reglerade områden. Begränsningarna har om vi sett uppkommit för att skydda patienterna och för att garantera kvalitén.

Socialstyrelsen för ett register över legitimationerna och specialistkompetenserna. Yrkespersonen vänder sig till dem med sin ansökan. Det är *Lag (1998:531) om yrkesverksamhet*

på hälso- och sjukvårdens område som reglerar yrkena och här framkommer att endast de som har erhållit legitimation får kalla sig legitimerad optiker, barnmorska, kiropraktor, logoped, naprapat, tandhygienist, sjukgymnast, läkare eller tandläkare och psykolog eller psykoterapeut, samt att sådana som inte är legitimerade inte får inte ge sken av att ha sådan kompetens. Inte bara det; man har även tagit fram indikatorer för att kunna följa upp att vården är ”god” nog. Det är en del av kvalitetssäkringen. Även framtagande av nationella indikatorer för ”god vård” sköts av Socialstyrelsen, och som delvis drivs på nordisk nivå där man tar fram indikatorer på all hälso- och sjukvård, mer specifikt för vissa sjukdomsområden, samt indikatorer för patientsäkerhet (Socialstyrelsen, 2009, s. 14–15).

Inget liknande finns för hantering eller uppföljning av hur kulturarvet ”mår”, trots att det är ett allmänintresse. Intressant är att regleringarna för sjukvården även hänvisar till vetenskap, etik och beprövad erfarenhet. Sådana formuleringar saknas i stort sett i 4 kap. KML. Hänvisning till vetenskaplig god kvalitet finns dock i kap. 2.

5.7. Ansvar och etik för olika yrkesroller inom kulturarvssektorn

I rapporten är ett genomgående tema att ansvaret över vården och värderingen av kulturarvet leder yrkena inom kulturarvssektorn till etiska avvägningar med kvalitativa inslag. När det kommer till kyrkomiljöerna är de berörda yrkesgrupperna i huvudsak byggnadsantikvarierna (som är en särskild yrkesroll i Sverige), restaureringsarkitekterna (dvs. arkitekter som i huvudsak ägnar sig åt restaurering). Det finns ingen officiell specialisering i Sverige då man kan bli restaureringsarkitekt, däremot en ett-årig utbildning i ”restaureringskonst” på Kungliga Konsthögskolan, konservatorerna, hantverkarna specialiserade inom traditionella hantverk och arkeologerna. Även om de har gemensamma etiska nämnare så finns det skillnader mellan dem, vilket speglar att de har olika roller i förhållande till kulturarvet. Tydligt är att ju mer centralt yrket är för sektorn desto mer handlar om etiken om ansvaret över objektens kulturvärden.

Konservatorerna är ett av kärnyrkena i sektorn. Även arkeologerna och antikvarierna (på museerna kan dessa erhålla titeln intendent) är centrala för sektorn och deras etiska regler har likheter med konservatorernas, men det finns också skillnader. Etiken i dessa yrken växte fram som ett resultat av misstag i hanteringen av kulturvärdena historiskt och har förändrats när bedömningarna av vad som är betydelsefullt ändras. Det leder till att det ständigt pågår professionella diskussioner om vad kulturvärden är och står för. Under senaste tjugo åren har det lett till att

etiken integrerat hållbarhetsaspekterna med större hänsyn till olika sociala och miljömässiga förhållanden. Numera inbegrips därför medverkan av berörda ”stakeholders” med mångskiftande värderingar i bedömningen och behandlingen av kulturarvet.

De flesta etiska reglerna för yrken inom sektorn berör avvägningar mellan allmänna och enskilda intressen, samt att de professionella ska verka för demokratiska värden och motverka diskriminering på grund av ålder, etnicitet, kön, funktionsvariation, sexuell läggning, nationalitet, religion, etc. I arkeologernas etiska riktlinjer som utvecklats sedan 1980-talet är detta extra tydligt. Den arkeologiska etiken har etablerats dels internationellt genom EAA (European Association of Archaeologists) och dels i Sverige, bland annat genom Svenska arkeologiska samfundet och inom DIK (Fackförbundet för kultursektorn inom SACO) (Se Håkan Karlson, 2004). Att arkeologerna utvecklats i den riktningen har att göra med deras roll inom kulturmiljösektorn. Den är att studera förhistoriska samhällen och civilisationer genom att undersöka och analysera bosättningar och föremål som hittas vid utgrävningar. I EAA ”Code of Practice” och ”Principles” (fjärde versionen) framställs det så här:

Archaeology is the multi-faceted study of the past and its remains which generates knowledge and understanding

ICOMOS European Quality Principles for EU-funded Interventions with potential impact upon Cultural Heritage Revised edition November 2020 summeras ICOMOS etiska principer i förhållande till kvalitets som:

- Understanding of and respect for cultural heritage and its significance: uses of – and interventions on – cultural heritage must respect and keep the character of a place and its values.
- Adequacy of feasibility studies and detailed conservation plans: analysis and diagnosis of the cultural asset are a prerequisite for any intervention.
- Use of the cultural asset and regular programmed maintenance: necessary to extend life of the cultural asset.
- Preventive care: always better than subsequent traumatic interventions.
- Maintaining authenticity and integrity: is essential, also in cases of compatible and respectful re-use, so that future generations will continue to have access to the full richness of any intervention on cultural heritage.
- Collective and transparent decision-making: important decisions are not solely taken by the author of the project but are the result of a collective and interdisciplinary reflection.
- Exploring options: viable options must be carefully explored and the chosen options adequately justified.

- Minimum intervention: “do as much as necessary but as little as possible”.
- Precaution in designing: a requirement, especially if knowledge/information is insufficient or unaffordable.
- Compatibility of design solutions: “use adequate materials, techniques and detailing” in regard to material and physical-chemical-mechanical interactions between the new and the existing.
- Reversibility of the interventions: recommended and to consider in any event.

Multi-disciplinary: “call upon skill and experience” from a range of relevant disciplines.

- Efficacy: the desired results must be formulated and agreed upon in advance.
- Community involvement and public interest: must be taken into account at all stages.
- Accessibility and inclusiveness: interpretation should be the result of meaningful collaboration between heritage professionals, the host and associated communities, and other stakeholders. Every effort should be made to communicate the site’s values and significance to its varied audiences (cognitive accessibility).

ICOMOS European quality principles for EU-funded Interventions with potential impact upon Cultural Heritage Revised edition November 2020, s. 25

for the benefit of humanity. Archaeological research can be destructive of material but also serves to preserve it. The objective of this Code is to inspire good practice for the members of the European Association of Archaeologists, both amongst their colleagues and amongst other parties in society.

EAA Codes (e-a-a.org), hämtad 2024-07-04

Etiken präglas därför både av deras historieskrivande roll och direkta kontakt med lämningarna som till stora delar förstörs av deras verksamhet. De etiska reglerna berör därför ansvaret de har vid hantering och utgrävning av mänskliga kvarlevor, historieskrivningen och handeln med kulturarvsobjekt. I EAA "Code of Practice" och "Principles" (fjärde versionen) framhålls att det leder till att alla perspektiv måste ges plats:

Archaeologists should have regard for the interests and viewpoints of all stakeholders concerning the past and its remains, considering that Archaeology is a scientific activity in the most comprehensive sense, and works for the benefit of humanity and the world.

EAA Codes (e-a-a.org), hämtad 2024-07-04

Ofta beskrivs ansvaret över historieskrivningen som "en del av samhällets maktutövning" eftersom arkeologer skapar och sprider "berättelser om det förflutna" och bevarar och beskriver lämningarna. Analysen måste då spegla många röster, vilket kan leda till konfliktfyllda situationer som kräver svåra och aktiva etiska ställningstaganden (*etiska-riktlinjer-for-arkeologer.pdf* (ctfassets.net), hämtad 2024-07-08).

EAA:s etiska principer antogs i Göteborg 1998 och efter det tog även Svenska arkeologiska samfundet fram *riktlinjer för god arkeologisk praxis* 2005 med inspiration från dem (*SAS-Arkeologisk praxis*2 (arkeologiskasamfundet.se), hämtad 2024-07-09). De antogs eftersom man ansåg att de behövdes klara och uttalade värderingar att visa upp för allmänheten eftersom arkeologerna har ett "sammällsansvar beträffande de kulturella arven". De skulle även ge arkeologerna "moralisk styrka". En god praxis inom arkeologin skulle inbegripa "dialog med det omgivande samhället eftersom det" är en förutsättning för ett fördjupat historiemedvetande med perspektiv." Vidare framhölls att för att uppnå en hög etisk och vetenskaplig standard skulle reglerna inte vara statiska, utan ligga till grund för "ständigt återkommande diskussion" och "kontinuerlig omprövning". *DIK:s etiska riktlinjer för arkeologerna* (sannolikt antagna 2016) var även tänkta som stöd och vägledning till hur "oberoende arkeologi" ska bedrivas. De tillkom i samband med en diskussion om certifiering av arkeologerna som inte genomförts. Däremot är de tydligt reglerat genom lagen. Etiken inbegriper sådant som för "god vetenskaplighet och ekonomisk ansvarsfullhet." Vidare ska arkeologerna ta "hänsyn till kulturmiljön, såväl som naturmiljön. Det innebär arbete i bred samverkan för en hållbar utveckling"

(*etiska-riktlinjer-for-arkeologer.pdf* (ctfassets.net), hämtad 2024-07-08).

Det etiska hanterandet av kulturvärdena är sålunda mångfacetterat, vilket kanske är särskilt påtagligt för konservatorerna. Konservatorernas yrke skapades i slutet av 1800-talet som ett resultat av brister i förståelsen för kulturvärdena hos konstnärer och hantverkare som utförde arbetet. Konservatorns etik ska vara en garant för ett ansvarsfullt och kunnigt agerande i förhållande till kulturarvet. Konservatorsutbildningen formas runt det. I ICOM:s (International Council of Museum, som är den internationella organisationen för museer och yrkesverksamma inom museiområdet) etiska regler för museerna (*The ICOM Code of Ethics for Museums*, 2017, på svenska ICOM:s etiska regler, 2011), som har fungerat som en gemensam etisk utgångspunkt för museisektorn, har det varit tydligt att konservatorn behövs om ett museum ska agera etiskt. Under rubriken *Samlingarnas vård* framkommer det i punkten 2.24 om konservering och restaurering av samlingarna:

Museet bör noga övervaka samlingarnas tillstånd för beslut om när ett föremål kan behöva åtgärdas genom konservering eller restaurering av en kvalificerad konservator. Huvudsyftet bör då vara att stabilisera föremålet. All konservering bör dokumenteras och vara så reversibel som möjligt, och alla förändringar bör lätt kunna identifieras i jämförelse med originalskicket.

ICOM:s etiska regler, Svenska ICOM 2011, s. 14

Konservatorerna har här varit den enda utpekade yrkeskåren som är tydligt definierad i dokumentet, övriga yrkesverksamma förs samman i gruppen "museiprofessionellt verksamma".

ICOM:s etiska regler från 2011 visar att konservatorn haft en särskild professionell status och betydelse för kulturarvets fortlevnad. De etiska reglerna har sedan flera år diskuterats eftersom ICOM ser behov av att anpassa dem till den nya museidefinitionen. I de nuvarande förslaget är detta stycke ändrat, vilket NKF-S påpekat i remissvar (*NKF-S, REVISION OF THE ICOM CODE OF ETHICS och Revised-ICOM-Code-of-Ethics-First-Draft.pdf*, hämtad 2025-01-03). Konservators särskilda position kan därmed komma att ändras.

Konservatorsetiken utgår dock främst från E.C.C.O.'s regler samt från andra principer som lärs ut på utbildningarna. Yrket har en stark internationellt baserad etik som är gemensam för alla konservatorer. I E.C.C.O.'s *Professional Guidelines (II) Code of Ethics* (2003) framställs det som konservatorns skyldigheter gentemot kulturarvet, mot kollegor och mot yrket. I de inledningen i de generella principerna framkommer att det som konservatorer skyddar utgörs av ett allmänintresse:

The profession of the conservator-restorer constitutes an activity of public interest and must be practised in obser-

vance of all pertinent national and European laws and agreements, particularly those concerning stolen property.

Microsoft Word - ECCO professional guidelines II.doc (ecco-eu.org), hämtad 2024-07-08

I avsnittet om skyldigheten mot kulturarvet i artikel 5 framkommer det att det handlar om en komplex hantering av värden med stor betydelse för samhället:

The conservator-restorer shall respect the aesthetic, historic and spiritual significance and the physical integrity of the cultural heritage entrusted to her/his care.

Microsoft Word - ECCO professional guidelines II.doc (ecco-eu.org), hämtad 2024-07-08

Men eftersom konservatorer ofta arbetar på marknaden måste denne kunna balansera det allmänna mot privata intresset, där det senare alltid går i andra hand:

The conservator-restorer must work to the highest standards regardless of any opinion of the market value of the cultural heritage. Although circumstances may limit the extent of a conservator-restorer's action, respect for the Code should not be compromised

Microsoft Word - ECCO professional guidelines II.doc (ecco-eu.org), hämtad 2024-07-08

Att konservatorer arbetar och agerar på och med material som tillskrivs särskilda värden i sig leder till krav på återhållsamhet:

The conservator-restorer shall not remove material from cultural heritage unless this is indispensable for its preservation or it substantially interferes with the historic and aesthetic value of the cultural heritage. Materials, which are removed, should be conserved, if possible, and the procedure fully documented

Microsoft Word - ECCO professional guidelines II.doc (ecco-eu.org), hämtad 2024-07-08

Det medför att konservatorer tillägnar sig andra kunskapsområden. Vidare så tillhandahåller de tjänster, likt sjukvården, snarare än att de skapar produkter som hantverkare oftast gör. Antikvariernas bidrag likheter men de agerar inte själva direkt på kulturarvet och deras etik är mer inriktad mot samhällsplaneringen.

Antikvariernas etiska regler utgörs av dokument som är internationellt förankrade inom ett brett kulturmiljöfält och lärs ut på utbildningen. Viktiga är dokument som tagits fram av ICOMOS (International Council of Monuments and Sites), RAÄ:s och Boverkets vägledningar och handböcker samt de som tagits fram av branschorganisationen SPBA. På byggnadsantikvarieprogrammet på Campus Gotland (Uppsala universitet) lärs etik bland annat ut i kursen *Bevarandepprinciper och kulturvärden*. Kursen ska lära studenten hur ”principer för bevarande har förändrats över tid samt konserveringens och restaureringens historia, kulturvårdens värdebegrepp och dess teoretiska

underbyggnad.” Studenten ska efter godkänd kurs kunna visa färdighet och förmåga att:

- kritiskt reflektera över samt problematisera kulturella, etiska, juridiska, ekonomiska och praktiska grundfrågor och arbetsmetoder vid värdering och bevarande av det materiella kulturarvet,
- identifiera och diskutera de olika ideal och praktiker kring autenticitet, sanningsenlighet, objektivitet, vetenskaplighet och reversibilitet som påverkat bevarande av kulturarv, samt
- skriftligt och muntligt kunna kommunicera sina iakttagelser och reflektioner, utbyta erfarenheter och synpunkter med andra grupper och kunna förhålla sig till relevanta vetenskapliga, samhälleliga och etiska aspekter.

Göteborgs universitet, Kursplan för Bevarandepprinciper och kulturvärden - Uppsala universitet (uu.se), hämtad 2024-07-08

ICOM:s etiska regler (2011)

Konservator (conservator-restorer). Museianställd eller fristående personal med kompetens att företa teknisk undersökning, bevarandeåtgärder, konservering och restaurering av kulturarvsföremål.. Museiprofessionellt verksamma (museum professionals).

De museiprofessionellt verksamma består av den personal (avlönad eller oavlönad) i museer eller institutioner enligt definitionen i Artikel 2, par. 1 och 2 i ICOM:s stadgar som har fått särskild utbildning, eller har motsvarande praktisk erfarenhet på ett område med betydelse för förvaltningen och arbetet i ett museum, liksom också fristående personer som respekterar ICOM:s etiska regler för museer och som arbetar för museer eller institutioner sådana som definieras i de ovan citerade stadgarna, men omfattar däremot inte personer som arbetar med försäljning och marknadsföring av produkter och utrustning för museerna och deras tjänster.

På Göteborgs universitet finns en liknande kurs som är gemensam för konservatorerna kallad *Kulturvårdens teori och historia*. Efter kursen ska studenten kunna "tillämpa begrepp och historiska perspektiv på kulturvårdande uppgifter för att identifiera och kritiskt bearbeta professionella frågeställningar", kunna "identifiera, ge exempel på och kritiskt bearbeta konserverings- och kulturvårdsetisk problematik i verkliga situationer" och "beskriva och analysera relationen mellan vetenskaplig kunskap och kulturvårdande ställningstaganden". (Kursguide – Course Syllabus, hämtad 2024-07-08). Det finns här en hög grad av kritiskt tänkande som borgar för ett dynamiskt förhållningssätt.

Antikvariens roll i samhällsplaneringen präglar också synsättet på dennes funktion. Det är även tydligt i SPBA:s *Etiska riktlinjer för medlemmar i Sveriges praktiserande byggnadsantikvarier* (antagna 2004 och reviderade 2009). Här framkommer att antikvarien måste väga mellan olika intressen under rubrikerna *ansvar för kulturarvet* och *mot uppdragsgivaren*. Vad det gäller skyldighet mot kulturarvet så ska antikvarien "utifrån praxis och de krav som finns i lag, arbeta för att på bästa sätt tillvarata en byggnads eller miljöns kulturhistoriska värden." Beslut ska endast fattas när tillräcklig kunskap "erhållits för att kunna göra välgrundade och korrekta bedömningar". Medan ansvaret mot uppdragsgivaren handlar om att vara tydligt med vilken roll antikvarien har samt att vara rimlig i omfattning vad det gäller tid man lägger ner på kundens besök. Förutom det så ska antikvarien tillåta fri konkurrens och vara opartisk. (Stockholm 2002-01-15 (spba.se), hämtad 2024-07-08). Se även avsnitt 8.4)

Konservatorernas etik inbegriper andra typer av avgränsningar eftersom deras roll är annorlunda, där man velat avskilja sig från hantverkarna och konstnärerna etiskt. Dessa, liksom arkitekterna, arbetar även inom kulturarvssektorn, men de ingår även i angränsande fält som är konstnärligt och funktionellt *nyskapande*. Deras etik utgår därför inte i första hand från värden som definierar kulturarvet, utan från konst- och funktionsvärden. I *E.C.C.O.s Professional Guidelines (I) The Profession* (2002) söker man förklara skillnaden under rubriken "distinktion från andra relaterade fält (konst och hantverk)". Här står det att konservatorernas:

primary aim is the preservation of cultural heritage, as opposed to the creation of new objects or maintaining or repairing objects in a functional sense.

E.C.C.O. *Professional Guidelines (I) The Profession*, 2002, ECCO_professional_guidelines_I (ecco-eu.org), hämtad 2024-07-08

Även i ICOM-CC:s definition av konservatorsyrket från 1984 framgår detsamma under rubriken "distinktion från andra relaterade yrken att:

The conservator-restorer's professional activities are distinct from those of the artistic or craft professions. A

basic criterion of this distinction is that, by their activities, conservator-restorers do not create new cultural objects. It is the province of the craft and artistic professions such as metal-smiths, gilders, cabinet-makers, decorators, and others to reconstruct physically what no longer exists or what cannot be preserved. However, they too can benefit immeasurably from the findings of conservator-restorers, and from their guidance.

ICOM-CC | Definition of the profession (1984), hämtad 2024-07-08

Men vad är det som skiljer ut konservatorerna etiskt från hantverkaren? Det framgår mellan raderna i utbildningsplanen för Bygghantverksprogrammet på Göteborgs universitet. Visserligen läser de en kurs i "Kulturvårdens teori och historia", där denne ska lära sig om "Värderingsförmåga och förhållningssätt", "identifiera, ge exempel på och kritiskt bearbeta kulturvårdsetisk problematik genom fallstudier", samt "beskriva och analysera kulturvårdande ställningstaganden" (*GKM200 Kulturvårdens teori och historia (gu.se)*, hämtad 2024-07-08)

Etiken utgår från att bygghantverkarna ska:

... på ett kvalificerat sätt tolka, förstå, utveckla och vårda det traditionella hantverkarskunnandet genom *autentiska processuella metoder eller i nyskapande tillämpningar* (min kursivering) inom ramen för kulturvårdens specifika krav på hänsynstagande

Utbildningsplan Bygghantverksprogrammet (gu.se), hämtad 2024-07-08

Det handlar sålunda om "nyskapande och processuella arbetssätt snarare än ett aktivt bevarande av befintlig materia, dvs. ett annat förhållningssätt där det går att byta ut och restaurera byggnader med liknande metoder som de befintliga helst, där traditionella metoder föredras.

En hantverkare har andra uppgifter och arbetar därför på ett annat sätt där vissa färdigheter i konserveringsrisen är viktigare än andra som man inte behärskar. Peter Sjömar framhåller att det handlar om kunskaper i traditionella hantverk och nytänkande i Hantverksvetenskap (Göteborg 2013). Målet med bygghantverkutbildningen är därför att ge studenten:

... kunskaper och färdigheter i traditionellt byggande med inriktning mot bygghantverk och kulturvård för yrkesverksamhet som bygghantverkare samt specialist med kompetens i frågor rörande hantverk och byggnadsvård. Kunskaper och färdigheter uppnås utifrån hantverksmässiga, funktionella, kulturhistoriska, ekologiska och hållbara utgångspunkter.

Göteborgs universitet, Utbildningsplan Bygghantverksprogrammet (gu.se), hämtad 2024-07-08

Målet för en hantverkare är att skapa en fackmannamässigt utförd tilltalande produkt, vilket i restaureringssammanhang innebär att återställa dess funktionsduglighet. Det inkluderar estetiska aspekter, men de är inte alltid i

Kulturmiljö plus förändring
som till exempel...

- Restaurering
- Kulturmiljövård
- Varsam utveckling/förädling
- Bevarande
- Konservering
- Förändringar av byggnadsminnen, natur- och kulturresevat etc.
- Stads- och landskapsomvandling
- Underhåll och förvaltning
- Ombyggnad/renovering
- Verksamhetsanpassning/omprogrammering
- Komplettering

...blir ny arkitektur

Figuren är hämtad från Agera! En handlingsplan för Sveriges Arkitekters arbete med kulturmiljö (2023), s. 7. Illustrationen visar hur arkitekterna ser hur målet med kulturmiljöarbete är att "bli ny arkitektur."

första rummet. Hantverkarens etik ligger nära arkitekten som dock inte själv utför arbetet. Vidare spelar estetiken möjligen en ännu viktigare roll för arkitekten. Sveriges arkitekter arbetar med att sätta ramarna runt arkitekternas arbete och upprättar olika policydokument. Här finns en etisk nämnd som arbetar med arkitektens etiska regler som ska befrämja "en god yrkes- och affäretik", "en god yrkessed" samt möjliggöra "resultat av god kvalitet". Det huvudsakliga syftet för arkitekten är att "verka för god arkitektur och omsorgsfull planering av miljön." Det handlar om "att hävda och tillvarata långsiktiga och allmänna intressen samt verka för god totalekonomi ska vara vägledande i arkitektens arbete".

Även arkitekten har ett ansvar över "det allmänna" som delaktig i att skapa den livsmiljön som berör många människor. Den ska även här vara "god" och ge trivsel och skönhetsvärden. Det framkommer att det är frågan om en helhetssyn, vilket innebär "hänsyn mot tredje man och respekt för människors skiftande värderingar, natur- och kulturvärden, tradition och förnyelsebehov" (Etiskt program och etiska regler – Sveriges Arkitekter, hämtad 2024-07-08). Det är tydligt att kulturvärdena är en del av idén om "god arkitektur", där kulturarvet är en fråga bland flera att förhålla sig till.

Intresset för kulturmiljöfrågorna har dock ökat bland arkitekterna, vilket lett till instiftandet av ett kulturmiljöråd inom Sveriges arkitekter 2022. Idéerna lades fram i *Agera! En handlingsplan för Sveriges Arkitekters arbete med kulturmiljö* (2023). I skriften framhålls att kulturmiljöfrågorna är

strategiskt viktiga för arkitekten i den pågående omställningen till ett hållbart samhällsbyggande. I handlingsplanen framhålls att arkitekten ska befinna sig i arkitekturens framkant och vara ledande i omställningen till ett hållbart samhälle. Det kräver bland annat att denne äger "kompetens och skicklighet att ta ansvar för att vidmakthålla eller skapa kvalitativ arkitektur i kulturmiljön". (Kulturmiljörådet13.pdf, hämtad 2025-01-06, s. 6).

Genom att värna och vidareutveckla befintliga kulturmiljöer bidrar arkitekten till hållbara lösningar som ger ett ökat värde till dagens och morgondagens samhälle. Men för att kunna göra det behöver arkitekterna utveckla sin kompetens (Sveriges arkitekter, handlingsplan för att kulturmiljöfrågorna (2024-07-08), hämtad 2025-01-06). I *Agera!* framgår det att det för arkitekterna är den goda arkitekturen som står i fokus, vanligen genom att kulturarvet inkluderas i en ny helhet kanske med nya funktioner. Arkitekterna vill dock lära sig metoder för att värdera kulturvärden. Här spelar etiken roll. För dem handlar det därför oftast om att skapa något nytt, men utifrån ett helhetstänkande, där kulturarvet ska inbegripas.

För att kunna bedöma och hantera värden i befintliga miljöer och byggnader måste arkitekter kunna använda metoder för att analysera och beskriva kulturmiljö och de långsiktiga värden som finns i den

Sveriges arkitekter, handlingsplan för att kulturmiljöfrågorna (2024-07-08), hämtad 2025-01-06

Både när det gäller arkitekter och hantverkare så är en ny produkt som eftersträvas, där framförallt nyskapande och funktion och står i centrum, dvs hur produkten ska användas. När det kommer till kulturarvet så är funktionen även att vara ett arv med historiska värden, vilket skapar ytterligare lager att ta hänsyn till. Restaureringsarkitekter och hantverkare äger överlappande kompetens med antikvarier och konservatorer, men i grunden skiljer

sig en rent antikvarisk utbildning från en hantverkares och en arkitekts. Det beror på att dessa yrkena har andra uppgifter utöver arkeologerna, konservatorerna och antikvarierna. De senare utbildas för att enbart arbeta med kulturarv. För dem står det historiska materialet och dess betydelse och värden alltid i centrum och frågan är hur de ska överföras över tid på ett hållbart vis.

5.8. Branschöverenskommelser, fackmannamässighet och standarder

Branschöverenskommelser, fackmannamässigt och standarder finns för att skapa en god kvalitet i ett arbete. Arbetet styrs och påverkas av nämligen av praxis inom olika branscher/samhällssektorer som ofta styrs av mer eller mindre frivilliga överenskomna regler. Det handlar om sådant som standarder, tekniska specifikationer och modeller för kvalitets- och verksamhetsutveckling. Konserveringsarbete är en del av kulturarvssektorn. Vissa delar av arbetet inom sektorn regleras mer av lagar, som till exempel uppdragsarkeologin som styrs av KML. När det kommer till konservering så påverkas det av att konservatorer verkar och levererar tjänster i två olika samhällssektorer med olika system, dvs. både i kulturarvssektorn i museisfären, och när det gäller kyrkliga objekt även inom byggsektorn. Det leder till komplikationer.

Inom byggsektorn kallas det som är kvalitetsmässigt godtagbart ofta för *fullgott fackmannamässigt arbete*. Det är en form av kvalitetsbeteckning, även om det handlar om minsta gemensamma standard och funktion och egentligen inte om *hög* kvalitet. Det säkerställer att man åtminstone lever upp till en "lägsta nivå" som godkänns av olika parter. Juridiskt definieras fackmässigt eller fackmannamässigt med vad som skäligen kan förväntas av en normalt skicklig, kunnig och seriöst arbetande fackman inom fackområdet. Fackmannamässigt innebär sålunda att ett arbete ska utföras på ett sakkunnigt och yrkesmässigt sätt som normalt kan förväntas av en seriös fackman. Det är dock inte alltid tydligt vad det innebär och svårigheter kan uppstå när olika aktörer har olika uppfattning om vad som egentligen är fackmannamässigt. Det behövs då överenskommelser om ett ramverk för hur kontroller av arbetet ska gå till och om kraven är uppfyllda. För att undvika godtycklighet har man skapat standardiserade processer med kvalitetskontroller. Standarder är av avgörande betydelse för alla kvalitetsprocesser.

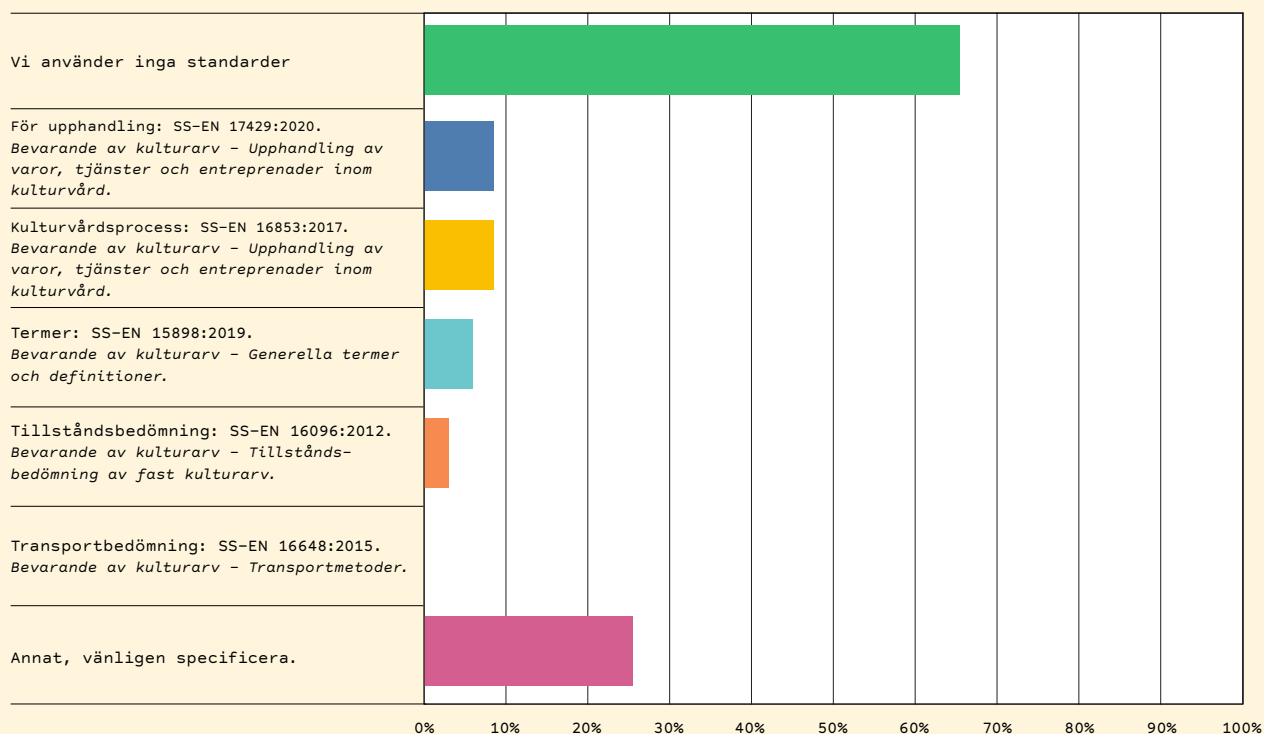
Byggsektorn styrs av avtal mellan det som kallas för samhällsbyggandets parter och som företräder olika roller i byggprocessen. Här skiljer man på byggherre, konsulter och

entreprenörer. Åtskild är även besiktningen (kontrollen). Viktigt är att de olika parterna är överens om vem som gör vad och att det finns tydliga regler om det uppstår fel som behöver dokumenteras. Överenskommelserna om hur detta ska gå till sker genom avtal och kontrakt som reglerar risk- och ansvarsfördelningen. För att underlätta används standardiserade avtal. Om varje kontrakt och avtal ser olika ut vore det omöjligt att avgöra när något gått fel eller vems ansvar det är. Standardavtalen har skapats för att beställaren och entreprenören inte ska behöva lägga tid på att utforma egna avtal varje gång. De begrepp och terminologin som används är viktiga för att parterna ska kunna jämföra och avgöra vad som är avtalat. Det gör det även lättare att förstå. Utförandet behöver även vara möjligt att besiktiga och granska.

Ytterligare en komplikation är att konservatorer inom byggbranschen agerar både som konsulter och som entreprenörer. De utför ofta egenkontroll och använder terminologi som inte är fastställd och standardiserad av alla verksamma, vilket leder till otydligheter om något blivit fel. Det är även ofta oklart vad som kan förväntas och det finns inga tydliga regler om vad som är fackmannamässigt eller vilken kompetens den som möjligen besiktigar arbetet ska ha. Konservatorerna har en stark etik att luta sig emot, men det kan vara svårt att upptäcka fel och utreda varför något blivit fel, när rollerna är sammanblandade, terminologin svår att förstå, det inte finns en fastställd handling där det framgår vad som ska göras och varför samt vilken kompetens den som besiktigar ska ha. Konservatorer använder dessutom begrepp anpassade till museisektorn som styrs av helt andra system. Även här finns standardiserade processer som ska främja kvalitén. Men standarderna som tagits fram inom *Bevarande av kulturarv (SIS/TK 479)* är som vi sett till viss del otydliga och använder begrepp som inte överensstämmer med byggsektorn (se avsnitt 2.1). Det har möjligen lett till att bevarandestandarderna, *SS-EN 16853:2017, Bevarande av Kulturarv – Kulturvårdsprocess – Beslut, planering och*

Figur 32

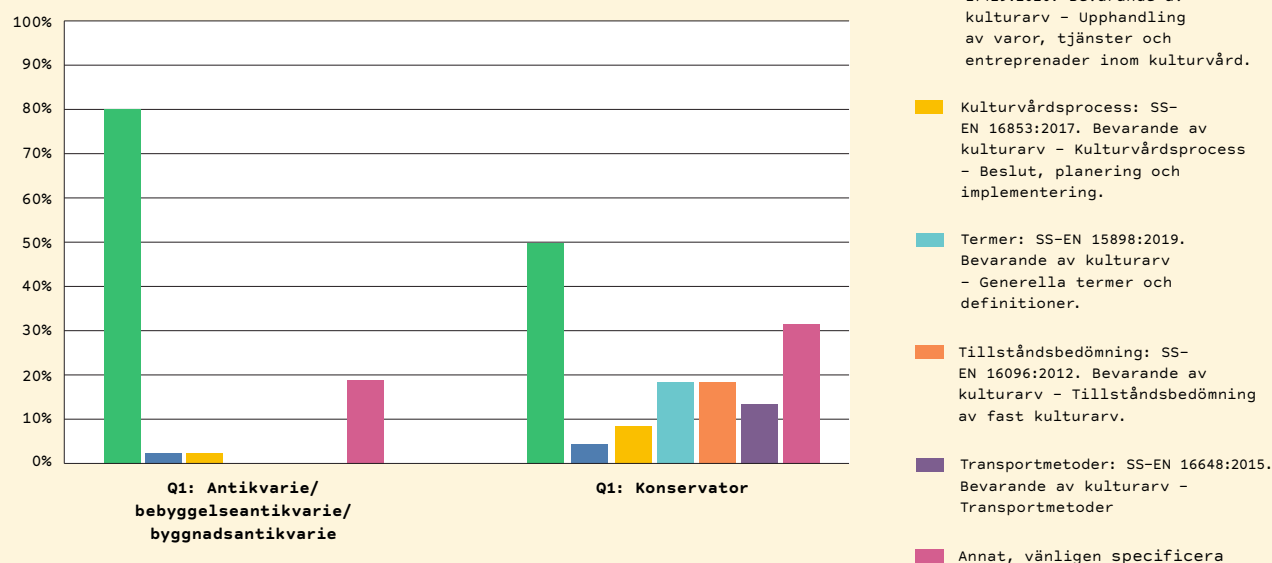
Vilka standarder inom SIS/TK 479/Bevarande av kulturarv använder ni?
Du kan välja flera alternativ

Grafen visar i vilken grad standarder används av Svenska kyrkans församlingar, stift och nationella nivå. Drygt 65 % använder dem inte alls och standarder för upphandling och kulturvårdsprocess används av drygt 8 % (dvs. 3 st.).

Figur 33

Vilka standarder inom SIS/TK 479/ Bevarande av kulturarv använder ni? Du kan välja flera alternativ

Vid en jämförelse av användning av standarder framkommer att konservatorer använder dem i något högre grad än antikvarier.

implementering, SS-EN-16898:2019, *Bevarande av Kulturarv – Generella termer och definitioner* och SS-EN-15 17429:2020, *Bevarande av Kulturarv – Upphandling av varor tjänster och entreprenader inom kulturvården* inte används inom förvaltnings- eller byggbranschen i Sverige. Däremot används de i hög grad inom förvaltnings-, forskning- och museivärlden där standarder för transporter, klimat, laboratorieverksamhet, restvärdesräddning etc. är aktuella. SIS-statistik från 2023 visar enligt RAÄ att bevarandestandarderna används av över 1000 aktörer och laddats ner över 5000 gånger sedan 2018. I enkäten framkommer det att standarderna för upphandling och kulturvårdsprocess etc. knappt används inom Svenska kyrkan och inte alls av länsstyrelser och läns museer. Det framkommer i kommentarer att de är många som inte känner till dem alls. Konservatorer är den grupp i enkätaterialet som använder mest standarder.

Inom byggsektorn är det *Byggandets Kontraktskommitte* (BKK) som tar fram och ger ut bestämmelser och publikationer med råd som utgår från juridiken. BKK är en ideell förening med medlemmar från de huvudsakliga aktörerna inom byggsektorn, dvs. byggherrarna, entreprenörerna och konsulterna. BKK håller sig uppdaterade på rättspraxis och söker se till att olika bestämmelsers innebörd är tydlig för parterna, med optimala allmänna bestämmelser i alla standardiserade entreprenad- och konsultavtal. Det innebär att de ska vara "användarvänliga med en optimal riskfördelning" och "transparenta och förutsägbara med hög kvalitet". De ska skapa förutsättningar för kvalitetssäkrade och effektiva arbetsmetoder och processer. Det innebär att deras mål är att skapa förutsättningar som främjar "sund konkurrens, hög produktivitet, innovation, kvalitet och kostnadseffektivitet" och som ska "underlätta standardavtalens tillämpning och rättstillämpning" genom "samarbete, effektiv kommunikation och lojalitet". De huvudsakliga standardiserade avtalen är Allmänna bestämmelser AB 04, ABT 06 och ABK 09. Beskrivning av vad som ska

göras sker även efter AMA (allmänna bestämmelser). Det finns en standard: SS-EN 17429:2020 *Bevarande av kulturarv – Upphandling av varor, tjänster och entreprenader inom kulturvård* som söker vara en gemensam utgångspunkt för hur arbeten inom kulturarvssektorn ska handlas upp och vad som ska ingå här. Denna är dock inte vedertagen i svensk praxis på samma vis som ovan processer och avtal som förhandlats fram mellan byggandets olika parter.

Yrken som har egna förbund inom byggsektorn ansvarar över sina egna bestämmelser och regler, dvs vad som anses vara fackmannamässigt. I vissa fall har man skapat certifierade system som till exempel *Mur & Putsföretagen* som utfärdar intyg för certifierade fasadentreprenörer. Bakgrunden till det är att de försöker uppnå en gemensam kvalitetsstämpel så att kunderna ska kunna känna sig säkra på ett de beställer en fullgod tjänst och som ska kunna ligga till grund för besiktning. Reglerna ska kunna hänvisas till för att bedöma eventuella fel.

Andra hjälpmedel för att skapa gemensamma överenskomna arbetssätt är handböcker. *Arkitektens handbok* är ett exempel, avsedd för de arkitekter som har konsultuppdrag inom byggbranschen. Den utgörs av en sammanställning av basfakta med illustrationer som arkitekter behöver för att utföra sin verksamhet på ett likvärdigt sätt. Handboken beskriver inte om hur arbetet ska utföras, utan är ett hjälpmedel för att visa på vad som är "fackmannamässigt" inom arkitektens praktik. Inom konservering finns inte några sådana jämförbara handböcker. RAÄ har dock arbetat med olika former av handböcker och råd som *Tidens tand. Förebyggande konservering* (redaktör Monika Fjæstad, Stockholm 1999) och *Vård väl*-blad som är digitala rådgivningsblad och ger "praktiska råd kring frågor som rör vården av kulturarvet". De berör exempelvis "rengöring av sten" och "färgundersökningar".

5.9. Kunskapsutveckling, livslångt lärande och konservering

För att uppnå kvalitet behövs en löpande uppdatering av kvalifikationer, färdigheter och kunskaper under arbetslivet, efter grundutbildningen och när en yrkesperson börjar verka inom en viss sektor, dvs. ett *livslångt lärande*. Det inkluderar det som utförs i själva arbetet på arbetsplatsen och externa vidareutbildningar. När sådana vidareutbildningar skapas är det viktigt att de är anpassade till den aktuella branschens behov både på kort och lång sikt. I livslångt lärande ingår olika typer av lärande; formellt lärande från utbildning som leder till ett diplom, icke-formellt lärande från utbildning utan diplom och informellt lärande som sker genom arbete i praktiken (*CHARTER Guidelines on innovative/emerging cultural heritage education and training paths 27/12 23 deliverable D3, s. 12-13*).

Svenska statens och EU:s intresse för livslångt lärande handlar inte enbart om att öka kvalitén på arbetet och människors rätt till att leva ett gott liv, utan även om att skapa en grund för ökad konkurrenskraft. Man vill se till att Europas arbetskraft ska vara "anställningsbar, rörlig och socialt integrerade inom EU." Det framgår i *Förordning (2015:545) om referensram för kvalifikationer för livslångt lärande*. Det är myndigheten för yrkeshögskolan som ansvarar över förordningen. Den innehåller bestämmelser om en nationell referensram för kvalifikationer för livslångt lärande. Med en kvalifikation avses "ett dokumenterat resultat av lärande i form av kunskaper, färdigheter, ansvar och självständighet." Syftet är att underlätta jämförelser nationellt och internationellt och samtidigt avgöra nivåer för kvalifikationerna under det livslånga lärandet. Referensramen består av åtta nivåer där den första nivån motsvarar *slutbetyg från anpassade grundskolan* och den 8:e som är den sista motsvaras av *examina på forskarnivå*. En kvalifikation anses motsvara den nivå i referensramen som bäst överensstämmer med de kunskaper och färdigheter, det ansvar och den självständighet som kvalifikationen representerar. Många lärandeprocesser är dock svåra att mäta på det viset. Inom CHARTER har man framhållit att det är viktigt att lärandet formaliseras för att kvalifikationerna ska kunna erkännas:

In our modern world, almost everything has been formalised. Formal qualifications are often a prerequisite for employment, and they carry a great deal of weight when it comes to collective bargaining agreements or other guarantees for income and employment rights. Moreover, projects funded through the EU financial instruments require contractors to hold formal qualifications. However, as we have seen, non-formal and informal E&T (education

and training) are still common in certain segments of the heritage sector. Therefore, the formalisation of qualifications via validation and certification of non-formal and informal education and corresponding quality control plays such a vital role.

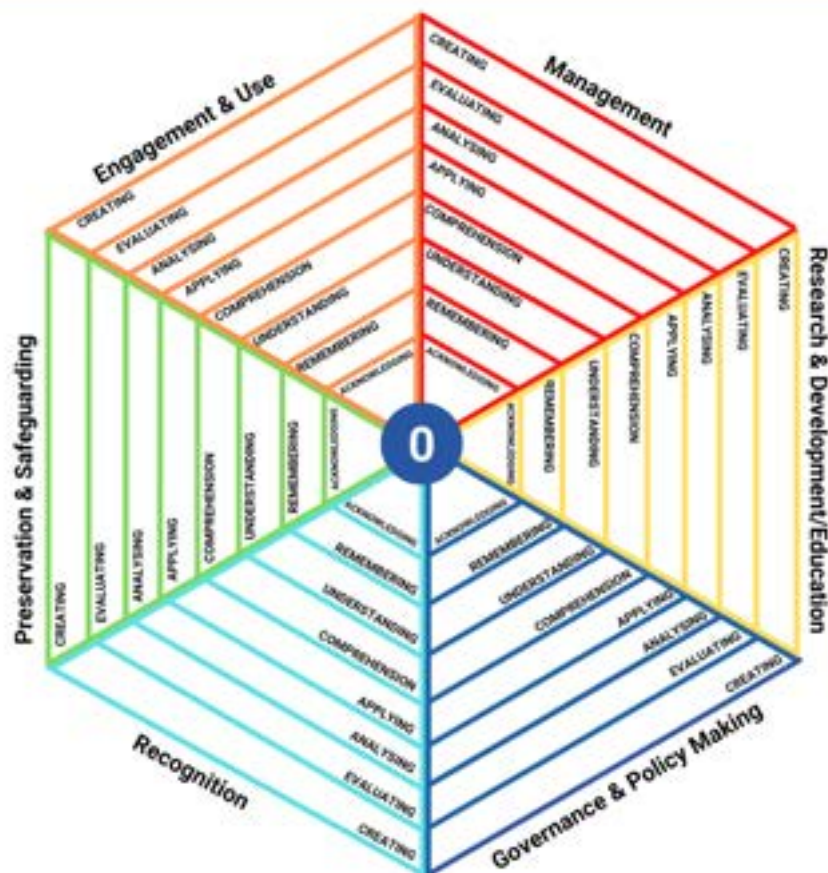
CHARTER Guidelines on innovative/emerging cultural heritage education and training paths 27/12 23 deliverable D3, s. 17

Inom CHARTER har man även utvecklat ett spindel-diagram, vilket är en modell som ska underlätta analysen av vilka kompetenser som finns inom kulturarvssektorn. Genom modellen har färdigheter och kompetenser som karakteriserar kulturmiljösektorn identifierats. Dessa har kombinerats med EQF (European Qualifications Framework) och Blooms taxonomi för att bedöma vilken nivå av kunskap som de verksamma äger inom ett visst segment. Modellen ska kunna användas för att utvärdera olika kompetensprofiler och har använts för att identifiera områden som behöver utvecklas. Utgångspunkten i modellen är sektorns samhällsroll, vilka uppgifter den har och att visa sektorns multidisciplinära arbetssätt, dvs. vad som är kärnkompetens och vad som delas med andra sektorer (transversala färdigheter). I projektet identifierades sex funktioner som sektorn agerar inom: 1) identifiering och värdering, 2) engagemang och bruk, 3) bevarande och skydd, 4) beslutsfattande och styrning (governance), 5) management, 6) utbildning/forskning och kunskapsutveckling. Tre av dessa bedömdes vara nödvändiga för helheten: forskning, utveckling och utbildning, management och "styrning och upprättande av policies". Tre bedömdes vara särskilda för kulturarvesfältet: *Identifiering* – som refererar till aktiviteter som är nödvändiga för att upprätta kulturarv genom tolkning, berättande, identifikation och olika former av befrämjande av det, *bevarande och skydd* – aktiviteter som används för att se till att kulturarvet överlever på lång sikt och *engagemang och bruk* – aktiviteter som är nödvändigt för att tillgängliggöra kulturarvet.

Frågan är vad som behövs i framtiden? Vilka kompetenser och kvalifikationer anser man sig behöva och vad ska man satsa på inom utbildning och icke-formellt lärande? Vilka kvalifikationer kan behövas i framtiden inom konserveringen, hur går lärandet på arbetsplatsen till och finns det vidareutbildningar att tillgå?

I CHARTER har det framkommit att kulturarvsfältet innefattar många yrken och aktörer med överlappande kunskaper och färdigheter, men att dessa ibland arbetar åtskilda från varandra. Det beskrivs som en brist på samverkan (interconnectedness) och det finns professionella begränsningar som hindrar en mer holistisk syn på

CHARTER Spiderweb – an evaluative tool for competences profiles **

Assessment

Each triangle is divided into 8 bandwidths numbered from 0 at the centre out to 8. These bandwidths correspond to the 8 levels of the EQF. Somebody working in the heritage sector should be able to map the types of activities that are core to their work within the Functions, relative to the level of expertise they may have. Competence is the ability to carry out specific tasks with the level of skill and knowledge appropriate to the job. It should be possible to map the activities and levels of skills in the spiderweb.

Proposal

This tool may be used to:

- ✓ Evaluate educational programs which are based on learning outcomes.
- ✓ Assess gaps and needs between educational delivery and work requirements.
- ✓ Design career plan for professional development.
- ✓ Evaluate and develop skills needed to address (external) challenges.
- ✓ Describe competences profiles as they are already used by heritage professionals at national level and sectoral networks such as NEMO, E.C.C.O., ICOM, ICOMOS, etc.

kulturarvet. Man konstaterar därför att det behövs aktörer med kunskaper som går på tvären för att agera i mötet med de komplexa samhällsuppgifterna, dvs. med transdisciplinära och transversala kunskaper (Report: Forecast to fill gaps between education and training supply and labour market needs. A preliminary analysis. CHARTER GA No. 621572-EPP-1-2020-1-ES-EPPKA2-SSA-B Deliverable D4.2, s. 25, 43, 65 m.fl.).

Vidare har man tagit fram åtta innovativa "emerging heritage pathways" Dessa är: "lokalt samhällsengagemang", "hållbarhet i bebyggelse och landskap", "traditionella hantverk och kunskap", "konservering av nytt kulturarv", "i den digitala miljön" medborgardeltagande i beslutfattande och förvaltning", "Policyutformning och regelverk", och "internationella kulturarvsrelationer." Av dem är "konservering av nytt kulturarv" särskilt utpekat som ett kompetensområde för konservatorer. (CHARTER Guidelines on innovative/emerging cultural heritage education and training paths 27/12 23 deliverable D3.6).

Inom CHARTER och inom ICCROM har man på senare år även ägnat sig åt "framsynthet" (foresight), ofta kallad strategisk framsyn, det vill säga en form av

framförhållning som strategisk metod för att möta framtidens behov (Jenny Sjöblom, *Strategisk framsyn för innovation: Internationella insikter för att möta Sveriges framtida utmaningar*, 2024). Tanken är att skapa långsiktiga strategier som skapar bättre förutsättningar för en hållbar utveckling. Under arbete med strategisk framsynthet ska man kunna utforska, upprätta en bild av och samtidigt skapa framtiden. Det handlar inte om att söka tänka sig framtiden, utan snarare upprätta en medvetenhet om olika möjliga framtider som finns i till exempel en sektor. Man ska då utmana tankesätt och självklara sanningar och skapa ett mer expansivt synsätt genom att tänka långsiktigt, dvs. 10-50 år framåt.

Foresight considers alternative pathways, usually hypothesising several plausible scenarios. The processes employed deepen the understanding of the complexities involved and include participatory vision building, to aid the development of more resilient public policies.

Report: Forecast to fill gaps between education and training supply and labour market needs. A preliminary analysis. CHARTER GA No. 621572-EPP-1-2020-1-ES-EPPKA2-SSA-B Deliverable D4.2, s. 19

5.10. Kvalitetsutveckling; förbättringskunskap, lärande organisationer och kvalitetssystem

I ett systematiskt kvalitetsarbete ingår även det som kan kallas för en "offensiv kvalitetsutveckling", som tar vara på det som är "kundens" förväntningar på kvalitetsbegreppet. Enligt Bergman och Klefsjö innebär det att:

... man ständigt strävar efter att uppfylla, och helst överträffa, kundernas behov och förväntningar till lägsta möjliga kostnad genom ett kontinuerligt förbättringsarbete i vilket alla är engagerade och som har fokus på organisationens processer.

Bo Bergman och Bengt, Klefsjö, 2012, s. 38

Hur det genomförs i praktiken studeras inom ämnet *förbättringskunskap*. Ämnesområdet är en översättning från William Edwards Demings uttryck "Profound knowledge". Inom förbättringskunskap skapas teorier, metoder och verktyg som ska leda till att förbättra och utveckla arbetssätt som leder till nytänkande och innovationer inom en verksamhet. Viktigt är att söka utveckla sätt som leder till "ständiga förbättringar i praktiken". Det inkluderar ansträngningar att testa idéer, gärna genom små steg i rätt riktning som ökar möjligheten för att förändringarna ska bli hållbara. Erfarenheter visar att verksamhet som ska

vara framgångsrik och hållbar över tid kräver ett ständigt förbättringsarbete och innovation. När förbättringsarbetet är systematiskt och uthålligt, så leder det till nöjdare kunder och medarbetare, positiv utveckling för samhälle och miljö samt ökad effektivitet.

Om förbättringsarbetet används på rätt sätt, leder det till att organisationer *blir lärande*, vilket definieras som "en organisation med förmåga att skapa, anskaffa och sprida kunskap samt förmåga att skapa, anskaffa och sprida kunskap samt förmåga att anpassa sitt beteende efter ny kunskap och nya insikter". (Bo Bergman och Bengt, Klefsjö, 2012, s. 414.)

Det finns olika kvalitetsstandarder i ISO 9000-serien. I ISO 9001:2015 definieras en förbättring som en "återkommande aktivitet för att förbättra prestanda." Förbättringsarbete kan ha målet att lösa problem, men också att utveckla verksamheten till det bättre och skapa ökat mervärde. Förbättringar består av olika former av mindre eller större genombrott, där man går från en resultatnivå till en ny och förbättrad nivå. Förbättringsarbete kan göras förebyggande, eller reaktivt när förbättringen initieras om ett problem uppstår. Det handlar om att minska verksamhetens kroniska brister, dvs. problem som man lärt sig leva

Fem förhållanden som krävs för att en organisation ska bli en lärande:

- Personligt mästernskap: Varje individ har möjlighet att utvecklas och förverkliga sig själv eftersom organisationer är beroende av medarbetarnas vilja och förmåga att lära sig.
- Mentala modeller: Det är viktigt att vara medveten om sina mentala modeller (kunskap, förmodanden och förutfattade meningar) både på individnivå och organisationsnivå.
- Lära tillsammans: Det är viktigt att kunna lära tillsammans i grupp och inte bara som individer för att kunskapen ska bli operativ.
- Gemensamma visioner: Att gemensamt ta fram visioner bidrar till vilja att uppnå dem tillsammans.
- Systemtänkande: För att undvika suboptimeringar behöver ett systemtänkande finnas i organisationen.

Bo Bergman och Bengt Klefsjö, 2012, s. 414–417

med och knappt reagerar på, och förebygga att man måste lösa frågor från dag till dag. Förebyggande förbättringar rekommenderas eftersom de minimerar kostnader och negativa effekter.

En grundregel när det gäller förbättringsarbete är att det alltid går att uppnå en högre kvalitet till en lägre kostnad eller resursnyttjande. Det sägs även att ”den som slutar bli bättre slutar snart att vara bra” (Bo Bergman och Bengt Klefsjö, 2012, s. 46). Det grundar sig i att allt är i ständig förändring, behov och förväntningar förändras och den tekniska utvecklingen samt kunskapsutvecklingen är kontinuerlig.

Inom hälso- och sjukvård är ämnet förbättringskunskaps etablerat som en del av kvalitetsutvecklingen. *Dartmouth Medical School* i USA har tagit fram en beskrivning för vården i åtta kunskapsdomäner för förbättringskunskap:

1. Vården som process, system
2. Variation och mätningar
3. Kund-/patientfokusering
4. Leda, följa och göra förändringar i vården (dvs. metoder och kunskaper för att designa och testa föränd-

ringar i komplexa vårdorganisationer och förståelse för detta på alla nivåer i organisationen

5. Samarbete
6. Social kontext och samhällsansvar
7. Utveckla ny, lokalt användbar kunskap
8. Professionell kunskap för olika discipliner och att anpassa och knyta ihop den till alla övriga områden

Det kanske går att jämföra med konservering som ju även är en form av vård. Hur används förbättringskunskap inom konserveringen? På stora muser och verksamheter finns med säkerhet sådana processer inbyggda. Men finns det även särskilda kunskapsdomäner inom konserveringen som borde utvecklas mer inom ämnet?

Frågorna tangerar vad som är kvalitet (se bland annat avsnitt 2.1); hur ska en verksamhet styras för att uppnå kvalitet, vad är viktigast för att uppnå det och vad ska prioriteras? För att kunna prioritera, bestämma vilka basrutiner och lathundar som ska gälla för att uppnå kvalitet finns kvalitetssystem som ska se till att arbeten sköts fackmannamässigt och effektivt med bästa möjliga resultat. Systemet inbegriper inte hur styrningen går till, utan vad kvalitetssystemet ska innehålla, som kravlistor och anvisningar till olika aktörer och hur kvalitet byggs upp. Beställaren ska veta att en levererad tjänst är gjord på rätt sätt och enligt avtal, och att tjänsten har kontrollerats av behörig. Kvalitetstänkandet beskrivs av Bergman och Klefsjö i fyra steg, från kvalitetskontroll (efter arbetet utförts), via kvalitetsstyrning (under arbetets slutförande), kvalitetssäkring (innan arbetet utförs), till kvalitetsutveckling som inkluderar de tre ovan system och med ständiga förbättringar innan, under och efter att arbetet utförts (Bo Bergman, och Bengt Klefsjö, 2012, s. 100–101). Det är med andra ord kvalitetsutveckling som även inkluderar förbättringskunskap.

Kvalitén inom många företag, organisationer och kommuner etc. styrs ofta genom kvalitetsledningssystemet SS-EN ISO- 9001. Standarden ställer krav på att det ska finnas processer och rutiner för att utveckla och säkra kvaliteten i verksamheten.

Ett kvalitetsledningssystem är ett verktyg för ledningen att leda verksamheten (och stötta medarbetarna i det arbete som görs. Det vill säga att rätt sak görs vid rätt tillfälle med rätt mängd resurser – samtidigt som man aktivt arbetar med förbättringar och att uppföljning sker löpande.

Detta är ISO 9001 - Svenska institutet för standarder, SIS, hämtad 2025-01-10

Det är intressant att jämföra konservering med sjukvården, som har en mycket mer utvecklad kvalitetsutveckling där man arbetar förebyggande med riskanalyser, dokumenterar och följer upp avvikelser och har rapporteringsskyldighet för att uppnå en systematisk och fortlöpande utveckling. Tanken är att verksamheten ska vara en lärande organisation. Viktigt är att det finns en gemensam kunskapsbank

改善

Kaizen Japanese

Kaizen is the philosophy of constant improvement.
every day you have the choice to improve, even if its
only by 1%

Kaizen is not about being invincible but rather being
unstoppable

Kaizen är en japansk term som betyder «kontinuerlig förbättring». Det är en filosofi som strävar efter att förbättra en verksamhets effektivitet och kvalitet genom att ständigt söka efter små förbättringar i alla delar av en organisation.

som gör det möjligt att rätta fel och som kan användas för att jämföra processer och metoder etc. Värden styrs av *Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om lednings-system för systematiskt kvalitetsarbete (SOSFS 2011:9)* som ska säkerställa att vårdverksamhet planeras, leds, kontrolleras, följs upp, utvärderas och förbättras genom ett fortlöpande systematiskt förbättringsarbete. Eftersom delar av det som ska förbättras är kvalitativt används kvalitetskonceptet "God vård", som man kan se som en form av branschöverenskommelse.

6

Konservatorsuppdrag inom Svenska kyrkan: byggprocesser och som en del av förvaltningen (drift och underhåll)

I kapitlet beskrivs processen för hur ett förvaltningsuppdrag för KML-skyddade objekt inom Svenska kyrkan beställs och följs upp. Processen kan variera något mellan stifteten. Detaljerade vård- och underhållsplaner, och uppdaterade inventarieförteckningar i databasen Sacer är nödvändiga verktyg för att kvalitetssäkra förvaltningen och uppköpta tjänster. Processen är reglerad av länsstyrelser, KML och PBL. Även vilken typ av entreprenad som avtalats styr processen. Att anlita kompetens för såväl åtgärd som besiktning utgör kritiska skeden för att kvalitetssäkra processen.

6.1. Svenska kyrkan som fastighetsägare och beställare av projekt- och förvaltningsuppdrag

Kyrkobyggnaderna och deras inventarier, kyrkotomter och begravningsplatser utgör Sveriges största utpekade och i lag skyddade kulturarv. Svenska kyrkans församlingar har genom bestämmelserna i 4 kap. kulturmiljölagen ett vård- och underhållsansvar för de kyrkliga kulturminnen som de äger och förvaltar. Tusentals vård- och underhållsåtgärder genomförs av församlingar och pastorat varje år. 2022 beviljades till exempel 1 173 åtgärder KAE. Svenska kyrkan har med andra ord ett med staten gemensamt ansvar att bevara och förvalta det kyrkliga kulturarvet i enlighet med den överenskommelse som träffades i samband med att relationerna mellan Svenska kyrkan och staten ändrades. Kyrkorna är dock mer än kulturarv, de används som rum för den kyrkliga verksamheten, gudstjänster och kyrkliga handlingar och utgör även arbetsplatser. Det kan leda till målkonflikter. Å andra sidan är ett fortsatt bruk för att fira gudstjänst, som de uppfördes för och rummets anpassats efter, en förutsättning för att kulturvärden bevaras och fortsätter att utvecklas.

Förutom kyrkobyggnaderna äger Svenska kyrkan fastigheter som inte är skyddade av KML. Sammantaget handlar det om 4,2 miljoner kvadratmeter förvaltd bygg-nadsyta, varav 42 % består av kyrkor, kapell och klockstaplar (Svenska kyrkan, 2023 a, s. 12). Vidare äger församlingarna stora mängder mark, där kyrkotomter och begravningsplatser ingår, och är de också huvudman över begravnings-verksamheten i nästan hela landet (förutom i Stockholm och Tranås, där kommunen sköter verksamheten). Begravningsplatserna är skyddade av KML men regleras även av Begravningslagen (1990:1144). Konservatorer arbetar även med monument, gravstenar och annat på begravningsplatserna, vilket leder till att dessa bestämmelser även påverkar deras arbete. Värden av de allmänna begravningsplatserna finansieras av begravningsavgiften som betalas av alla som är folkbokförda i Sverige. Vissa gravanordningar, vars gravrätt inte längre ägs av en enskild person, kan pekas ut som särskilt kulturhistoriskt värdefulla. Vissa äldre gravvårdar kan enligt *Kulturmiljöförordningen (1988:1188)* 19 § förtecknas som kyrkliga inventarier. Som huvudregel ska begravningsavgiften bekosta förvaltningen av de allmänna begravningsplatserna, inklusive de kostnader som följer av kulturhistoriska hänsynstaganden. Detta har förtydligats i Svenska kyrkans villkor för KAE (2.0). Det har lett till att utbetalningen av KAE för åtgärder på begravningsplatserna har minskat (Riksantikvarieämbetet, 2023 e, s. 30 och Svenska kyrkan, 2019 c, s. 65).

För att kunna ta hand om den stora mängden fastigheter äger Svenska kyrkan en stor förvaltningskompetens som både är lokalt, regionalt och centralt placerad inom församlingar stift eller vid Kyrkokansliet. Idag består

Svenska kyrkan av 592 ekonomiska enheter på lokal nivå. Ytterst bär kyrkorådet och kyrkoherden ett juridiskt ansvar för kyrkobyggnaden. Den dagliga fastighetsverksamheten kan dock delegeras till en kyrkogårds- och eller fastighetschef som i sin tjänst ansvarar för fastigheten. Kompetensen ska svara mot de samhällskrav som församlingen eller pastoratet ansvarar för i egenskap av fastighetsägare. Många församlingar har slagits ihop i pastorat under 2000-talet som blivit en alltmer professionell organiserade. Regionalt på stiftskanslierna och nationellt på Kyrkokansliet arbetar man strategiskt för att stödja församlingarna och pastoraten för att uppnå hållbar förvaltning. Stiftet äger ofta en stor förvaltningskompetens i de stiftsingenjörer och stiftsantikvarier som stöder arbetet. I några stift, Västerås, Göteborg, Lund och Uppsala finns eller har funnits konservatorer, som uppgår till cirka 8 personer.

Som fastighetsägare hanterar församlingarna många olika frågor som berör arbetsmiljö, hållbarhet, förebyggande av risk för olyckor, energieffektivisering, underhåll och drift, samt kunskap om att driva byggprojekt som till exempel restaureringar. Svenska kyrkan har tagit principbeslut om en hållbar förvaltning, i *Svenska kyrkans färdplan för klimatet* (2019) samt om att samtliga församlingar eller pastorat ska ha en lokalförsörjningsplan. Den senare blev till för att Svenska kyrkan såg behov av att strategiskt se över hur deras lokaler används för att skapa en mer hållbar resursanvändning (Svenska kyrkan 2023 a, s. 20–28).

I några stift, däribland Göteborgs, finns en särskild service inom ”Fastighet och kulturarv som tillhandahåller kompetens till församlingarna mot betalning” (Göteborgs stift, Prislista uppdragstjänster – Göteborgs stift, hämtad 2024-12-29). Det beskrivs som att:

Stiftskansliet erbjuder en bred palett av tjänster för teknisk förvaltning, fastighetsekonomi, projekt och upphandlingar samt lokalförsörjning. Genom specialistkompetens och noggrann planering säkerställs fastigheternas värde och anpassning till verksamhetens behov både nu och i framtiden.

Göteborgs stift, Uppdragstjänster Fastighet och kulturarv – Göteborgs stift, hämtad 2024-12-29

En annan modell som används inom Visby stift är Samfälligheten Gotlands kyrkor som upprättats för att ta hand om Gotlands 92 medeltida kyrkor mot en avgift. Samfälligheten tar hand om byggnaden och den fasta inredningen och driver restaureringsprojekt, medan församlingen är ansvarig för lösa inventarier, daglig vård, samt drift och underhåll. (Samfälligheten Gotlands kyrkor, *Bilaga FD § 11/2021 om Ansvarsfördelning, mellan Samfälligheten Gotlands kyrkor och församlingarna* i SKM_C75922011307430, hämtad 2024-12-29)

Vad det gäller inventarierna ska det inom varje församling finnas två inventarieansvariga; kyrkoherden och en av kyrkorådet utsedd kyrkvård, som är ledamot eller ersättare i rådet, i enlighet med bestämmelserna i KML kap. 4 §7 och de förtydliganden som lämnas i föreskrift KRFS 2012:2. Kyrkoherden kan utse någon annan präst i församlingen att ansvara. Församlingen ska anmäla till länsstyrelsen vilka de ansvariga är samt skicka en kopia av förteckningen till länsstyrelsen så snart handlingen upprättats eller ändrats. Inventarieförteckningen ska innehålla alla kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt

värde som hör till kyrkobyggnad eller annan kyrklig byggnad, kyrkotomt eller begravningsplats. Stiftet ska vart sjätte år kontrollera att inventarierna finns kvar. Idag är många inventarier införda i det digitala inventarieförteckningssystemet Sacer som länsstyrelsen har tillgång till (se avsnitt 6.2).

Enligt Svenska kyrkans handledning *Handfast* (2023) kan församlingarnas förvaltning delas upp i två delar: det mer löpande arbetet med drift/ dagligt underhåll, och projekt då något specifikt ska åtgärdas eller förändras. Konservatorer är inblandade i båda typerna av verksamhet.

6.2. Vård- och underhållsplaner och Sacer

Vård- och underhållsplaner för kyrkliga kulturminnen är ett av verktygen som aktualiserades när Svenska kyrkan delades från staten. Sedan 2006 ställer Svenska kyrkan krav på att åtgärden ska ingå i en sådan plan för att den ska erhålla KAE-medel. Föreskriftskrav på vård- och underhållsplaner infördes i KRFS 2012:2, *Riksantikvarieämbetets föreskrifter om kyrkliga kulturminnen*, § 11. Här framgår det att Svenska kyrkans församlingar som ägare ansvarar för att en vård- och underhållsplan finns för de kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser som är skyddade av KML. Vidare står det att planen ska innehålla åtgärder för att de skyddade objekten "vårdas och underhållas så att det kulturhistoriska värdet inte minskas och deras utseende och karaktär inte förvanskas." Enligt villkoren för KAE ska planen ska ha antagits av kyrkorådet och registrerats i Kyrkobyggnadsregistret. En revidering av planen ska ske minst vart tionde år. I den senaste versionen av handboken för att söka KAE hanteras det under villkor I C:

"Kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser som lyder under tillståndsplikt enligt 4 kap. 3, 4, 13 och 14 §§ KML kan beviljas ersättning för kulturhistoriskt motiverade kostnader. Enligt 11 § i Riksantikvarieämbetets föreskrifter om kyrkliga kulturminnen (KRFS 2012:2) ska ägare till dessa objekt ansvara för att det finns en vård- och underhållsplan. För att en kyrkobyggnad, kyrkotomt eller begravningsplats ska kunna få kyrkoantikvarisk ersättning måste objektet omfattas av en vård- och underhållsplan. Objektet ska vara kopplat till en vård- och underhållsplan i kyrkobyggnadsregistret (KBR), vilket förutsätter att objektet först registreras i KBR med uppgift om lagskydd.

Svenska kyrkan, 2021

Vård- och underhållsplanerna syftar till att säkerställa såväl kvalitet som kostnadseffektivitet och barga för en långsiktig fastighetsförvaltning, så att resurser avsätts där

behoven verkligen finns. I KRFS 2012:2, Riksantikvarieämbetets föreskrifter om kyrkliga kulturminnen, står det i 11 § omvård- och underhållsplanen:

Ägare till kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser som avses i 4 kap. 3, 4, 13 och 14 §§ kulturminneslagen ansvarar för att en vård- och underhållsplan finns för dessa objekt. Planen ska redovisa hur objekten ska vårdas och underhållas så att det kulturhistoriska värdet inte minskas och deras utseende och karaktär inte förvanskas. Såväl sedvanligt underhåll som tillståndspliktiga åtgärder enligt 4 kap. 3 och 13 §§ kulturminneslagen ska framgå av planen. Planen ska revideras med intervall om högst tio år. Länsstyrelsen ska ges möjlighet att yttra sig över planen.

Meningen är även att de kompetenser som behöver kopplas till åtgärden ska redovisas i planen samt att det ska framgå vilka tillstånd som behöver sökas och vilka kulturvärden som ska värnas. Men vård- och underhållsplanerna är förvaltarnas dokument, de är inte förknippade med något myndighetsbeslut som ger myndigheterna möjlighet att ställa villkor om sådana kompetenser.

RAÄ utarbetade 2002 ett förslag på hur en vård- och underhållsplan för en kyrka kan se ut. Den utgick från Arnö kyrka, en bevarad medeltida kyrka som sedan länge stått öde och som nu förvaltas av SFV som statligt byggnadsminne. Arbetet utfördes av en grupp med bred kompetens, som även innefattade RAÄ:s sakkunskap inom konservering. Denna vård- och underhållsplan introducerades som en möjlig modell även för Svenska kyrkans planering och ett arbete på bred front vidtog under det första decenniet efter relationsändringen. I praktiken kom Arnömodellen att användas som ett exempel, som varierades utifrån den individuella kyrkans förutsättningar. Vissa regionala variationer uppstod också beroende på stiftens arbetssätt och anlitade konsulter. Vård- och underhållsplaner framtogs emellertid för flertalet av de

skyddade kyrkobyggnaderna. I april 2023 hade 95 procent av Svenska kyrkans skyddade kyrkobyggnader en vård- och underhållsplan registrerad i kyrkobyggnadsregistret. Det är oklart hur många av dem som uppdaterats inom tioårsperioden. Flera av stiftet genomför för närvarande en översyn av de befintliga vård- och underhållsplanerna, som innebär en aktualisering av den kulturhistoriska värdebeskrivningen men framförallt en uppdatering av planerade åtgärder. I vilken mån konservatorer deltagit i upprättandet eller i revideringarna av vård- och underhållsplanerna är inte känt.

Vid kontrollstationen 2019 rekommenderade Statskontoret att Svenska kyrkan i samråd med de antikvariska myndigheterna skulle intensifiera arbetet med att identifiera och kartlägga vård- och underhållsbehoven och utveckla ett nationellt system för arbetet (Riksantikvarieämbetet, 2023 e, s. 55–56). RAÄ gjorde inför kontrollstationen 2024, bland annat med anledning av detta, en översyn av vård- och underhållsplanerna. De noterade då att Svenska kyrkan saknade en systematisk sammanställning och överblick över vård- och underhållsbehoven för hela det kyrkliga kulturarvet. RAÄ ansåg att det berodde på att det funnits för stora variationer i vård- och underhållsplanernas utformning. Skillnaderna kunde enligt RAÄ handla om vilken typ av information som fanns med och hur detaljerade eller övergripande planerna var samt att och att det berodde på hur arbetet organiserats och vilka utförare som anlitats (Riksantikvarieämbetet, 2023 e, s. 51). RAÄ hävdade även att vissa stift börjat ta fram förenklade vård- och underhållsplaner där de kulturhistoriska värdena inte var lika framträdande. De ansåg att sådana förenklingar riskerar att missa sitt syfte (Riksantikvarieämbetet, 2023 e, s. 52–53). Samtidigt pekade RAÄ på möjligheterna att på sikt få bättre översikt genom Svenska kyrkans nya IT-system för handläggningen av KAE, den nya fördelningsmodellen och framtagandet av lokalförsörjningsplaner.

Även Svenska kyrkan uppmärksammade i sin rapport inför kontrollstationen 2024 det delade ansvaret att för att

få överblick över vård- och underhållsbehoven och att den kyrkoantikvariska ersättningen går till det mest angelägna åtgärderna:

... handläggningen av den kyrkoantikvariska ersättningen bygger på det lokala ansvar som församlingarna bär enligt kulturmiljölagen. Stiftets uppgift enligt kyrkoordningen är att främja och ha tillsyn över församlingslivet och förvaltningen. Möjligheten att identifiera antikvariska behov utöver de som resulterar i ansökningar om kyrkoantikvarisk ersättning är beroende av länsstyrelsernas myndighetsutövning och metodutveckling.

Svenska kyrkan, 2023 b, s. 67

De framhöll även att vissa stift sökt erhålla en bättre överblick över kostnader och framtida vård- och underhållsbehov genom att utöva en viss tillsyn. Karlstad stift har skaffat sig en god bild av de framtida behoven genom att årligen uppdatera vård- och underhållsplanerna i ett stiftsgemensamt fastighetssystem. Även i Luleå, Visby och Göteborgs stift har utvecklingsarbete utförts för att erhålla en systematisk överblick över framtida vård- och underhållsbehoven (Svenska kyrkan, 2023 b, s. 67).

När det gäller inventarierna som förvaltas av Svenska kyrkan har församlingarnas användning av Sacer ökat. Det leder till en bättre överblick över vilka kulturhistoriskt värdefulla inventarier som finns. I februari 2023 användes Sacer av 87 procent av alla församlingar/pastorat inom Svenska kyrkan. Det finns omkring 385 000 registrerade objekt i registret, varav cirka 250 000 st. omfattas av 4 kap. 6 § kulturmiljölagen (Svenska kyrkan, 2023 b, s. 47). Sacer är dock inte ett verktyg för vård- och underhåll. Det finns möjlighet att registrera skador i systemet men dess huvudsakliga syfte är att motsvara kraven i KML:s 4 kap. 7 § k på inventarieförteckning. Det är oklart hur många konservatorer som anlitas för att upprätta dessa och därför är det svårt att veta om eventuella uppgifter om skador etc. är sakkunnigt utförda.

6.3. Projektorienterade åtgärder och utrednings-, bygg- och konserveringsprocessen

Enligt Svenska kyrkans handledning Svenska kyrkan, *Handfast: handledning i fastighetsförvaltning och upphandling* (2023) ska projekt som utförs inom Svenska kyrkan och avser deras byggnader och inventarier utföras enligt en tydlig process med olika steg. Tanken är att församlingar och pastorat inte ska utföra onödigt dyra projekt som inte fyller verkliga behov utan att de utreds ordentligt. Det ställer krav på att Svenska kyrkan har en god framförhållning och kunskap.

Processen i *Handfast* följer i stora drag som det allmänt inom byggbranschen benämns utrednings- och byggprocessen och som inbegriper sökande av tillstånd från olika myndigheter (länsstyrelsen och kommunen), vilket ställer krav på typer av olika handlingar (se avsnitt 6.5). Om församlingen avser att söka KAE-medel ska församlingen även följa KAE-processen (se avsnitt 6.5.1).

I små projekt anlitas konservatorer ofta utan att hela

byggprocessens steg följts med hantverkarliknande avtal. Sådana uppdrag innebär ofta egenkontroll, men kan i vissa fall följas av en medverkande antikvarie. I Västerås stiftsprojekt 2010–2012, som behandlade kvalitetssäkring av KAE-finansierade konserveringsärenden i Västerås pastorat, utgick man från en ”processordning” med andra steg och termer, dock med vissa likheter med byggprocessen. ”Kontroll” och ”besiktning” utfördes där av vissa konservatorer i förväg utvalda av pastoratet. Även RAÄ:s handbok *Konservering i kyrkan: ABC för ansökan, upphandling och utförande* (2022) beskriver en process för hur konservatorsarbete ska utföras inom Svenska kyrkan (se avsnitt 3.5). Här omnämns även att en konservator kan fungera som medverkande. Båda dessa använder begrepp som inte används i byggprocessen eller i KML, till exempel åtgärdsprogram.

I större projekt agerar konservatorn ofta underkonsult till en projekteringsorganisation eller vid utförande en huvudentreprenör, och tar del i byggprocessen och i ett bygge. Dessa styrs av avtal mellan olika parter som behöver åtskiljas juridiskt. Parterna är byggherren (beställaren), en projekterande organisation med konsulter, ofta ledd av en projekteringsledare, och slutligen entreprenören som ofta är ledd av en projektledare som kan vara oberoende av entreprenören. De har olika uppgifter och skyldigheter i de fall något går fel och som regleras i avtal. Eventuella risker söker svensk praxis att balansera mellan dem. Konsulter används eftersom de har en särskild kompetens som ska leda projektet i en viss riktning och där det ofta handlar om att ta fram handlingar. Entreprenör är den organisation som utför uppdraget. Konservatorn är i samma person både projektör och entreprenör, vilket kan skapa otydligheter när det kommer till ansvar. Antikvarier som medverkar, och som ska dokumentera arbetet, agerar både utanför och inom den projekterande organisationen. Det finns fall där samma antikvarie som tagit fram handlingar under projektering samtidigt bedömt åtgärderna vid ansökan om tillstånd hos länsstyrelsen och dessutom varit delaktig i besiktningen, vilket skulle kunna uppfattas som en jävsituation. Det är dock länsstyrelsen som har myndighetsansvaret.

Enligt *Handfast: handledning i fastighetsförvaltning och upphandling* (2023) ska ett projekt inom Svenska kyrkan genomföras i olika steg där beställaren/byggherren och konsulter involveras på olika sätt. Dessa steg liknar mycket stegen som definierats i *Svenska teknik- och designföretagen, Arkitektens uppdrag omfattning och redovisningsnivå* (2013) som de flesta följer i byggbranschen. Dessa båda utgör en allmän utgångspunkt för hur projekt genomförs från utredning till slutförande och förvaltning i samhällsbyggandet och inom Svenska kyrkan. Den utredande fasen består av:

1. **Behovsutredning.** I detta tidiga skede tas en vision fram. Denna bör innehålla en problembeskrivning och en första grov kostnadsuppskattning. Om en konservator tillfrågas i detta tidiga, övergripande skede agerar de som konsulter, men det är mycket ovanligt.

Efter detta sonderande skede påbörjas underökningen av förslagen i olika steg i det som enligt arkitektens handbok kallas för **byggprocessen**:

1. **Förstudie.** Nu utreds olika alternativ med syftet att kunna välja vad som är det bästa alternativet. Förstudien ska ligga till grund för det eventuella programarbetet och innefattar projektformulering, inventering av rådande förutsättningar, studier av projektets möjligheter, strategisk utformning och beskrivning av det som planeras. Om en konservator deltar skulle det kunna vara för att undersöka förutsättningar för olika alternativ och om de går att genomföra. Konservatorn agerar då som konsult.
2. **Programskede.** Nu fördjupas undersökningarna och möjligheterna blir färre. Steget resulterar i programhandlingar eller ett byggnadsprogram, där uppgifter om tekniska krav, miljökrav, gestaltungsprogram m.m redovisas. Konservatorer kan i detta skede först göra en inventering av objekten, bestämma vilka tester och undersökningar som behöver utföras i nästa skede. Konservatorn agerar då som konsult.
3. **Projekteringsskede.** I detta skede utreds den slutliga lösningen och **systemhandlingar** tas fram som redovisar en definitiv utformning. Projekteringsfasen kan i sig indelas i: *förslagshandlingsskede, huvudhandlingskede* samt *bygghandlingsskede* enligt *Svenska teknik- och designföretagen*, Arkitektens uppdrag omfattning och redovisningsnivå, 2013. Här kan konservatorn göra klart handlingarna inför upphandling. Konservatorn agerar då som konsult.

Efter detta genomförs projektet:

4. **Byggskede.** Detta skede genomförs i olika steg som börjar med upphandling, framtagning av bygghandling, genomförande av byggprojektet (produktion) och kontroller enligt kontrollplan och slutligen besiktning. Olika åtskilda konservatorer kan här deltar både som entreprenör och som konsult genom medverkande, i olika kontrollpunkter och besiktning.
5. **Utvärdering**
6. **Garantiskede.** Projektet leder sedan in i **förvaltning och drift**.

Figur 36

Handfast: handledning i fastighetsförvaltning och upphandling (2023), s. 82.

Västerås pastorats KAE-projekt om kvalitetssäkring av konservering beskrev en process med flera av ovan nämnda steg som här för jämförelse har indelats på ett liknande sätt:

1. Utredningsprocess

- Kontroll av Vård- och underhållsplanen
- Reviderad / uppdaterad statusbesiktning en form av nuläge (utförd av konservatorn)
- Problemanalys (av konservatorn)

2. Projektering

- Programskrivning (av konservatorn)
- Säkerhetsfrågor / säkerhet (av konservatorn)
- Projektplanering ägare
- Förprojektering utfördes av konservatorn
- Budgetplanering ägare
- Tillståndsansökan - Länsstyrelsens tillstånd ägaren
- Ansökan KAE ägare

3. Genomförandeskede

- Förfrågningshandlingar
- Upphandling – då även kvalitetsfrämjande kriterier som utbildning, erfarenhet och referenser vägs in
- Utförande – konservatorn
- Kontroll – konservatorn
- Besiktning – konservatorn
- Dokumentation – konservatorn
- Slutintyg – konservatorn
- Rekvisition KAE – ägaren

4. Förvaltningsskede – drift och underhåll:

- Utbildning av personal gällande förutsättningarna för vård och tillsyn – konservatorn
- Uppföljning och utvärdering – ägaren/konservatorn

6.3.1. Entreprenadformer

Entreprenad är ett löfte, att till ett i förväg uppgjort pris mellan en beställare och en entreprenör utföra ett arbete eller leverans inom en viss tid. Boverket påpekar att den entreprenadform som beställaren väljer att upphandla kan komma att påverka kvaliteten på resultatet genom att den styr ansvaret för slutprodukten (*Entreprenadformer – Boverket, hämtad 2024-10-29*). Det är därför viktigt att byggherren väjer rätt.

De olika former som används inom byggsektorn utgår från två huvudtyper *totalentreprenad* och *utförandentreprenad*. I en totalentreprenad (ibland kallad funktionsentreprenad) ställer beställaren *funktionskrav* som sedan tolkas och verkställs av totalentreprenören. Funktionskrav är ofta mer övergripande där funktionen framgår men inte exakt hur den ska utföras. Det är dock möjligt att beställaren inom en totalentreprenad använder sig av konsulter och rådgivare som kompletterar med utförandekrav i tekniska beskrivningar, utöver de ställda funktionskraven. Konservatorer kan vara sådana konsulter. Men totalentreprenad är inte det bästa alternativet för konservatorsarbeten eftersom myndigheten som ska ge tillstånd (länsstyrelsen) behöver veta hur och varför en åtgärd ska utföras för att kunna fatta beslut innan entreprenaden påbörjas, dvs. på det som brukar kallas för förundersökning och som är en del av projekteringskedet. Det är möjligt att skjuta på denna

förundersökning och utföra det inom totalentreprenaden som en del av de ”tekniska beskrivningarna” och söka tillstånd senare. Det är dock riskfyllt eftersom det kan uppstå konserveringsfrågor som tar tid att lösa och ofta är tiden pressad under entreprenaden. Det skapar risk för att inte frågorna utreds tillräckligt och att beslut fattas på osäkra grunder. Det är även svårt att beskriva konservering som en form av ”funktion”.

I en utförandeentreprenad utför entreprenören arbetet efter handlingar som beställaren/byggherren tagit fram under en mer omfattande projektering. Det kräver mer arbete och kunskap från beställarens sida, eftersom ansvaret för handlingar då ligger på beställaren själv. Ofta har dock beställaren/byggherren en konsultgrupp som hjälper denne att ta fram handlingarna. Resultatet är systemhandlingar med tekniska beskrivningar som bifogas med ansökan om bygglov samt till länsstyrelsen. Konservatorns åtgärdsprogram skulle kunna beskrivas som en sådan teknisk beskrivning. Eftersom KML förutsätter att de kulturhistoriska värdena inte påverkas av en åtgärd så torde denna form vara mer lämplig vid konservering. Det finns större incitament till insyn av myndigheter, mer tid för eftertanke och att ändra sig vilket borgar för att åtgärderna utreds ordentligt.

Boverket tydliggör att oavsett vilken entreprenadform man väljer ”är det viktigt att säkerställa att det finns kontinuitet längs projektet, att inte tappa kunskap och kompetens under projektets gång, att alla som är med i projektet är väl insatta i varför projektet genomförs, för vem, vad det övergripande målet handlar om samt vilka ställningstaganden som tagits under projektets gång.” (Boverkets: Entreprenadformer - Boverket, hämtad 2024-10-29). Det borde därför vara lämpligt att den projekterande konservatorn även deltar under entreprenaden som medverkande och vid besiktningen.

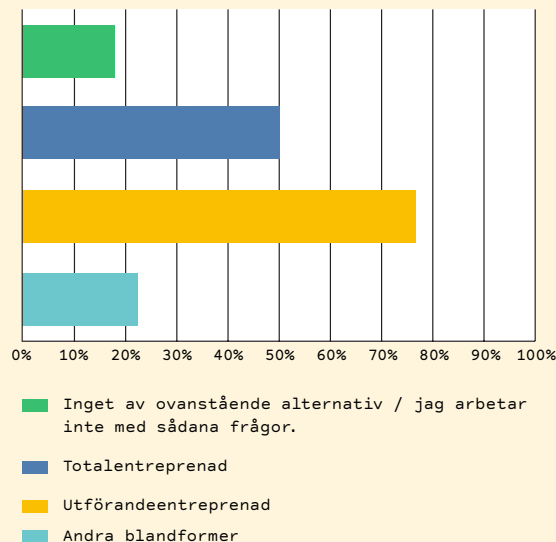
6.3.2. Upphandlingsform

Entreprenadformerna blandas ofta ihop med de s.k. upphandlingsformerna. De utgår från beställarens val av affärssuppgörelse dvs vilken typ av kontrakt de har och vilken typ av ersättning entreprenören får; fast eller rörligt pris. Upphandlingsformen reglerar vilket ansvar entreprenörerna har gentemot beställaren och även vilka ansvarsförhållanden som gäller mellan entreprenörerna. Beställaren kan t.ex. välja att anlita en eller flera entreprenörer.

I Sverige finns två grundläggande upphandlingsformer, delad entreprenad och generalentreprenad. I den första har beställaren parallella avtal med flera entreprenörer och håller ofta själv i byggledningen, i den andra upphandlas en enda entreprenör som sedan knyter underentreprenörer till sig. Konservatorer arbetar ofta inom båda typerna av entreprenader och det händer att en konservatorsfirma agerar generalentreprenör med underentreprenörer. Beställaren kan ge större ansvar till en entreprenör som då kallas

Figur 37

Konserveringsarbeten som en del av större byggprojekt. Vilken typ av entreprenadform har du erfarenhet av vid konserveringsprojekt? Du kan välja flera alternativ.

Entreprenadformer använda för konservatorsarbeten i större byggprojekt enligt konservatorer i enkäten (22 svarade).

huvudentreprenör. Denne kan även låta underentreprenörer utföra en del av uppdragen. Då kan andra entreprenörer stå i direkt avtalsförhållande med beställaren vid sidan av huvudentreprenören som då ofta kallas för sidoentreprenör.

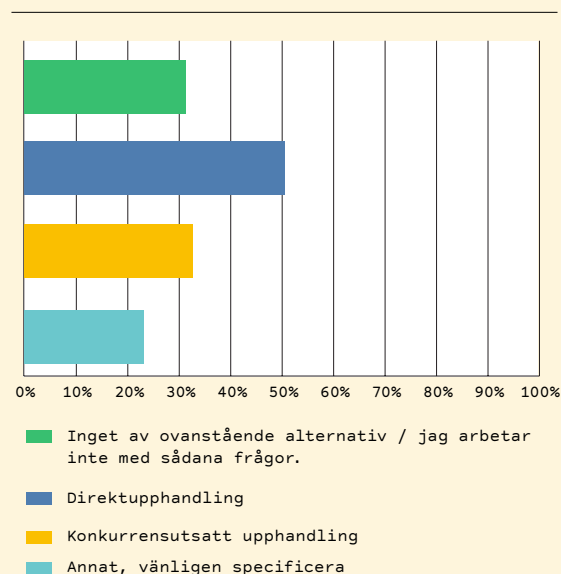
I enkäten framkommer att konservatorer ofta arbetar i totalentreprenader eller som underkonsulter till en generalentreprenör som vanligen inte har kunskap om konservering. I enkäten var det 50 % av de svarande konservatorerna (22 st.) som arbetade under totalentreprenader. Det kan vara svårt för en konservator att utföra nödvändiga undersökningar och för länsstyrelsen att få insyn. Två konservatorer kommenterade det i enkäten:

”Det är svårt med kommunikation med byggchefer. De begriper inte alltid vad vi håller på med. Vi kan anses vara lite nördiga och pilliga med våra små penslar och burkar. Machokultur.”

”Total- och underentreprenad. Problematiskt med kommunikation mellan parter! Kyrkan som beställare kan vara otydliga och brista i kommunikation. Problematiskt att vara en liten konserveringsateljé i samarbete med stora byggföretag med 100-tals anställda. Svårt med förståelse för tidsåtgång.”

Figur 38

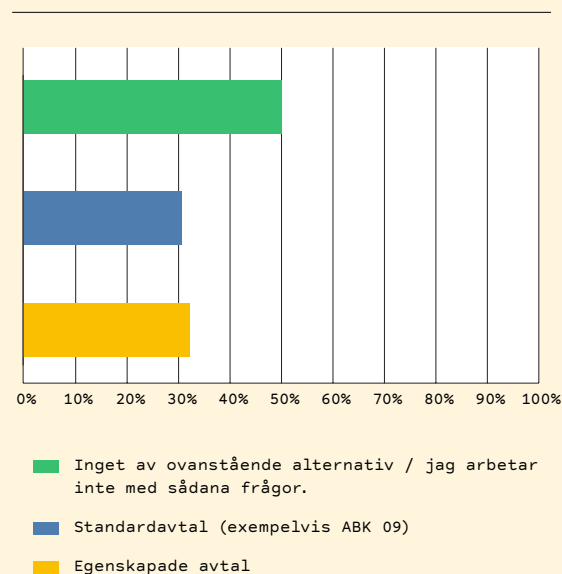
Allmänna frågor. Vilken typ av upphandling används oftast vid konserveringsarbeten? Du kan välja flera alternativ.

I de flesta av svaren under "Inget av nedan alternativ" förtydligade man med att beskriva att bägge förekom och att typen av uppdrag var bestämmande. Större uppdrag är konkurren utsatta medan mindre sker oftare direkt.

Figur 39

Allmänna frågor. Vilka olika typer av avtal använder ni vid beställning av konservering? Du kan välja flera alternativ.

I dryga hälften av svaren från alla som svarat i enkäten på frågan så uppges att Svenska kyrkan använder egna typer av avtal.

Av enkätsvaren framgår det även att man oftast handlar upp konservatorarbeten direkt, dvs utan att det konkurren utsätts. En av konservatorernas kommentarer i enkäten var:

"Mindre jobb kan man få direkt, stora går genom totalentreprenad där konservator är UE. Fungerar dåligt eftersom de stora firmorna bara jobbar med vissa konservatorer. Marknaden blir då skev och vissa konservatorer lämnas utanför. Konserveringen borde ligga utanför den stora entreprenaden så att konservatorer lämnar anbud på lika villkor."

6.3.3. Avtal

Inom byggbranschen används ofta avtal med standardiserade förutbestämda allmänna bestämmelser som förhandlats fram av parterna. Dessa bestämmelser skiljer sig åt mellan konsulter och entreprenörer.

I enkätsvaren framgår det att Svenska kyrkan även använder egna mallar för avtal som stiftens tagit fram.

ABK 09

Vid upphandling av arkitekter och ingenjörer används oftast ABK 09 Allmänna bestämmelser för konsultuppdrag, som avtal. ABK 09 är avsedda att användas vid konsult-

uppdrag inom arkitekt- och ingenjörsvksamhet och kan användas inom alla teknikområden från inledande skeden på idéstadiet till avslutande detaljprojektering under utförandeskedet. Bestämmelserna kan också användas vid andra typer av konsultuppdrag, exempelvis olika slag av utredningar, projektledning, byggledning och besiktning.

AB 04, ABT 06 och AB-U-07

Eftersom avtalsförhållandet mellan professionella parter i byggprocessen inte regleras av den svenska lagstiftningen finns standardavtal även vid de två huvudtyperna av entreprenader. AB står för allmänna bestämmelser och skillnaden mellan AB och ABT är hos vem ansvaret för projekteringen ligger. ABT används vid totalentreprenad och AB används vid utförandeentreprenad. AB 04 och ABT 06 reglerar omfattning, utförande, organisation, tider, ansvar och avhjälpande, ekonomi, besiktning, hävning och tvistlösning.

I ABT 06 finns en del om utförandet. I den framkommer krav på fackmannamässighet både vad det gäller projektering och utförande. Vidare så finns krav på att entreprenören ska ha en kvalitets- och miljöplan som ska inarbetas i deras handlingar och sedan överlämnas till beställaren.

AB 04 *Allmänna Bestämmelser hanterar vad som ska gälla vid upphandling och avtal av byggnads-, anläggnings- och installationsentreprenad* och är avsedda att användas vid byggnads-, anläggnings- och installationsentreprenader på utförandeentreprenad, dvs då beställaren svarar för projektering och entreprenören för utförande.

ABT 06 *Allmänna Bestämmelser för totalentreprenader* är däremot avsedda att användas vid byggnads-, anläggnings- och installationsarbeten som utförs på totalentreprenad, dvs då entreprenören svarar för projektering och utförande.

Även här står det under utförande att entreprenören ska utföra det enligt entreprenadhandlingarna och att det ska vara "fackmannamässigt".

AB-U 07 *Allmänna bestämmelse för avtal mellan generalentreprenör och underentreprenör* är avsedda som avtal för underkonsulter under en generalentreprenör då AB 04 eller ABT 06 samtidigt används mellan byggherre och generalentreprenör.

Besiktning

Besiktningen är en del av bestämmelserna som beställaren och entreprenören avtalar om i AB 04 och ABT 06 och som förhandlats fram av Byggherrens kontraktsskott. Besiktningen utförs därför enligt förutbestämda regler och av en utsedd besiktningsman som ska vara lämpad för uppgiften, dvs. kunnig, oberoende och objektiv. Det finns certifierade entreprenadbesiktningsmän som kan utföra arbetet. Vid konservering händer det att en konservator deltar som en underbesiktningsman i besiktningen enligt en besiktningsplan. Den måste givetvis vara oberoende från entreprenören, men det finns idag inga särskilda kunskapskrav på denna yrkesperson. På en certifierad besiktningsman ställs det dock specifika krav:

För att bli certifierad eller godkänd entreprenadbesiktningsman ska sökanden ha relevant teknisk utbildning enligt ett av alternativen nedan: a) godkänd ingenjörsexamen b) teknisk högskoleexamen, teknisk utbildning på gymnasienivå, yrkeshögskoleutbildning eller högskoleutbildning. Alla med ett minimum på två års utbildningstid c) besiktningsman utan relevant utbildning kan erhålla certifikat om han kan styrka minst 10 år kvalificerad erfarenhet med arbete som bedöms vara inom aktuellt fackområde.

RISE om besiktning: Microsoft Word - CR
Entreprenadbesiktningsman - word, hämtad 2024-10-19

När avtal träffas mellan entreprenör och beställare bör en besiktningsplan tas fram som visar hur besiktningen ska ske och vem som ska besiktiga. Det behövs speciellt vid större entreprenader då det kan ta flera dagar att genomföra besiktningen. Den kan ske i olika former som: *förbesiktning, slutbesiktning, garantibesiktning, efterbesiktning, överbesiktning och särskild besiktning*. Förbesiktning avser färdigställt arbete och slutbesiktning färdigställd del. I större projekt händer det att man genomför olika förbesiktningsplaner. Förbesiktningen utförs när det inte är

möjligt att nå olika delar av entreprenaden i ett senare skede, t.ex. kan delar ha byggts in eller ställningarna tas ner under arbetet som gör det svårt att besiktiga arbetet.

En slutbesiktning kan avse hela entreprenaden eller huvuddel av entreprenaden, men slutbesiktning ska endast utföras när något är färdigställt inför "ibrukttagande." Det är den viktigaste besiktningen för båda parterna då prövas och avgörs nämligen frågan om godkännande av entreprenaden. Enligt AB ska slutbesiktning verkställas "om inte parterna avtalat om annat", "vid kontraktstiden utgång eller, om entreprenaden färdigställs senare, utan dröjsmål efter det att entreprenaden anmält vara färdigställd. Om annat avtalat avser om parterna genom besiktningsplan har träffat särskild överenskommelse att det ske på annat vis.

Entreprenören ska i god tid underrätta beställaren när entreprenaden beräknas vara färdigställd och tillgänglig för slutbesiktning, t.ex. vid ett byggmöte. Om en slutbesiktning inte verkställs inom den tid som har föreskrivits på grund av beställarens underlåtenhet så ska entreprenaden anses som godkänd och avlämnad från det datum besiktningen rätteligen skulle ha ägt rum. Det är viktigt att slutbesiktningen inte sker vid ett allt för tidigt skede då det medför risk att besiktningen inte kan slutföras och att entreprenaden inte blir godkänd. Då får entreprenören stå för kostnaden för besiktningen. Utlåtande ska upprättas även om besiktningen avbryts. Det är vidare viktigt att besiktningsmannen i utlåtandet noterar besiktningens omfattning och särskilt vad det är som ska infattas i slutbesiktningen. Det som entreprenören anmäler som inte färdigställt, ska noteras som fel. Om en slutbesiktning inte kan ske på grund av väderleksskäl kan sådana delar av entreprenaden bli föremål för en kompletterande slutbesiktning. Men det krävs en överenskommelse mellan parterna för att någon del ska bli föremål för kompletterande slutbesiktning. Om entreprenören har påkallat efterbesiktning men någon sådan inte kommer till stånd på grund av beställarens underlåtenhet, skall de fel som efterbesiktningen avsågs omfatta avses avhjälpta. Fel som inte tagits upp tidigare ska inte noteras vid en efterbesiktning.

Efterbesiktning kan påkallas för att konstatera om ett fel avhjälpas eller inte i rätt tid. Då ska besiktningsmannen vid utlåtandet notera kvarvarande fel och eventuella följdfel.

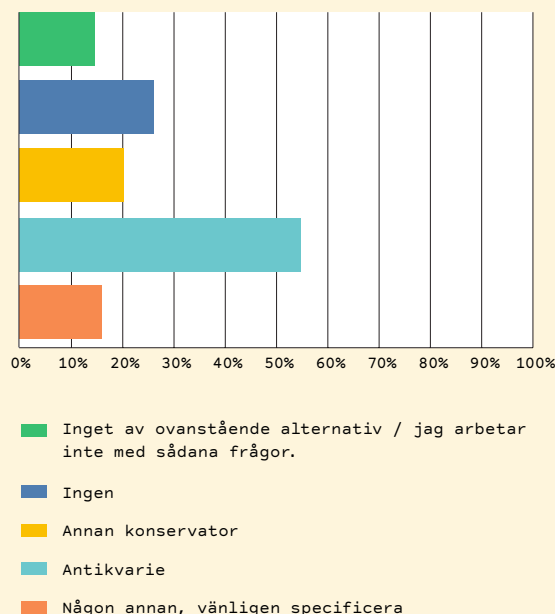
Särskild besiktning genomförs om fel uppstått som beställaren skriftligen påtalat.

Garantibesiktning utförs under garantiskedet. Garantiskedet, eller den s.k. garantitiden, normalt fem år, löper från godkännandet av en del intill utgången av garantitiden för den sist godkända delen i entreprenaden. Det är beställaren som påkallar garantibesiktningen. Konservatorer har svårt att lämna garanti eftersom deras åtgärder ofta kräver underhåll. Det är annorlunda än när entreprenaden levererar något i nyskick.

Besiktningen genomförs med entreprenören, besiktningsmannen och beställaren som tillsammans går igenom

Figur 40

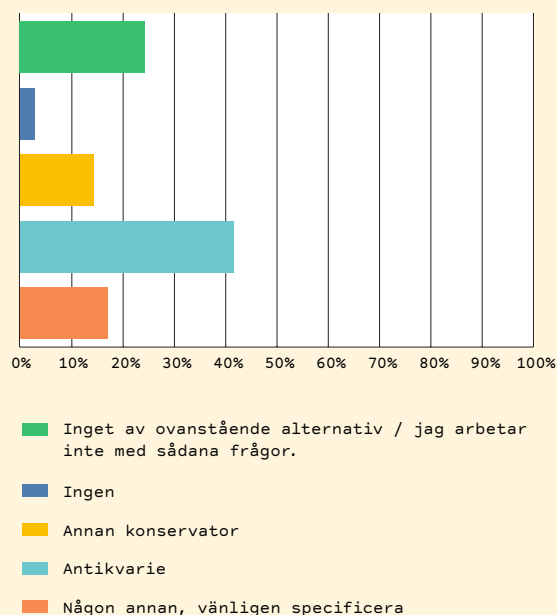
Frågor om mindre konserveringsprojekt.
Vem har oftast utfört slut- och garantibesiktning av konserveringsarbeten i de projekt du deltagit i? Du kan välja flera alternativ.

Svar i enkäten där det ställdes frågor om "mindre konservatorsprojekt", här framkommer det att det oftast är antikvarier (55 %) som besiktigar.

Figur 41

Konserveringsarbeten som en del av större byggprojekt. Vem utför oftast slut- och garantibesiktning av konserveringsarbeten i de projekt du deltagit i?

Vid större byggprojekt finns en knapp skillnad gentemot mindre projekt i antalet av "andra typer av besiktningsmän än antikvarier och konservatorer". En specificerande kommentar var att "länsstyrelsen genomför den antikvariska slutbesiktningen, en bygglidare som församlingen anlitat genomför ofta den tekniska slutbesiktningen."

arbetet. Besiktningen utgår från entreprenadhandlingarna, dvs. de tekniska beskrivningarna och de eventuella avsteg från dessa som under entreprenaden godkänts av beställaren, samt bedömning av huruvida arbetet utförts fackmannamässigt. Det är viktigt att det finns tydliga handlingar och grunder för bedömningen av fackmannamässighet, Besiktningsmannen ska känna till dessa. När det kommer till konservering finns inte alltid tydliga handlingar att besiktiga mot och det finns inte heller några uttalade fackmannamässiga regler. Även om det finns en överenskommen etik och praxis är den varken allmänt känd eller kodifierad i en yrkespraxis. Det gör att det är svårt för beställaren att veta om besiktningsmannen kan bedöma arbetet rätt. I enkäten framkom det i en av kommentarerna till exempel att:

"Normalt sett ingår det i den vanliga besiktningen då det rör ett större byggprojekt, men det händer inte så sällan att det inte är någon tydlig besiktning då kompetensen för detta saknas. Jag tror också att man helt enkelt litar på konservatorns yrkeskompetens."

Ofta händer det även att konservatorer ändrar metoder och material under arbetets gång, vilket inte alltid dokumenteras förrän i efterhand. Det gör att konservatorsarbeten kan vara svåra att besiktiga. Därför finns det behov att regelmässigt lägga in avstämningspunkter under arbetet och flagga för detta i det åtgärdsprogram som ligger till grund för upphandling och tillståndsprövning. Att hitta oberoende besiktningsmän kan även vara svårt då det finns få verksamma, och som kanske även har utfört eller själv varit delaktig i själva arbetet. Det kan uppfattas som att de är "jäviga" om det är frågan om en konkurrent som utför besiktningen. Det har framkommit att det inte heller är vanligt att konservatorer besiktigar t.ex. textil- eller bokkonservering. Vid större entreprenader kan det vara en antikvarie som besiktigar konservatorsarbetet. De ingår i en mer generalistisk nivå men har inte tillräcklig kunskap om konservering vilket leder till att dessa i stort sett lämnas till deras egenkontroll.

6.3.4. AMA (Allmänna Material och Arbetsföreskrifter) samt råd och anvisningar

AMA, det vill säga allmänna material och arbetsföreskrifter, är ett referensverk för hur tekniska beskrivningar ska utföras så att alla inom byggsektorn ska förstå varandra och kunna tolka beskrivningar om vad som ska utföras på samma sätt. Det finns flera AMA, varav HUS AMA och AMA AF (Administrativa Föreskrifter) används till viss del vid konserveringsarbeten. Dessa används när man ska göra *upphandlingsunderlag* och *tekniska beskrivningar* för husbyggnadsarbeten, där konservering kan ingå. AMA Hus uppdateras vart tredje år. Handlingarna i byggsektorn följer BSAB-systemet som ska skapa en effektiv kommunikation som Svensk Byggtjänst ansvarar över. Att beskriva ett arbete enligt AMA innebär att man följer en förutbestämd struktur med bestämda koder, när någon tar fram tekniska beskrivningar. Det finns avsnitt om märkning, kontroll, dokumentation.

Beskrivningarna ska utgå från gällande regelverk inom PBL, Boverkets byggregler (BBR), EUR koder (Eurokoder) och arbetsmiljölagen etc. och från 1 juli 2025 *Byggandets regler*. Även olika lagkrav för produkter ska följas, de ska vara godkända och märkta på olika vis. I beskrivningen utgår man från byggdel och produktionsresultat. Man hänvisar även till standarder och fackmannamässiga branschregler som t.ex. för putsbruk till SS-EN 998-1:2010 och "Rätt murat och putsat", framtagen av Mur & Putsföretagen.

AF-delen är ett verktyg för att upprätta ett förfrågningsunderlag och består av standardiserade texter för anbudshandlingar, bygghandlingar och administrativa föreskrifter. AMA AF är ett dokument som beställaren kan använda sig av för att bland annat ställa krav på kvalitet inom projektet. Här står det om projektets "spelregler", t.ex. vilka avsteg som tas från standardavtalen AB och vilka tider som gäller. I fråga om konservering kan det handla om att säkerställer att de kulturhistoriska värdena beaktas och hur man ska arbeta förebyggande.

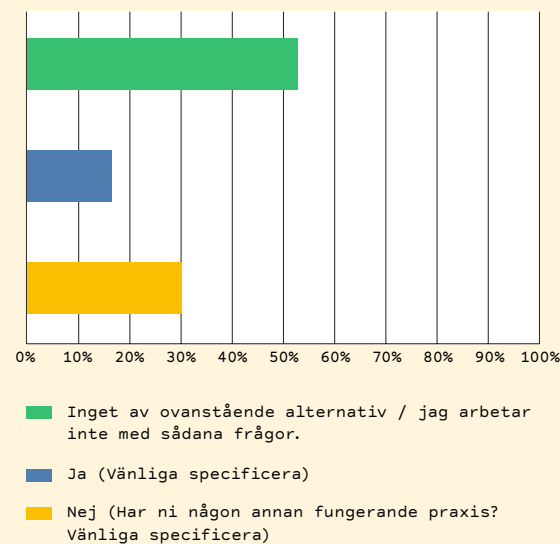
AF-delen är delad i fyra kapitel:

1. AFA – Allmän orientering
2. AFB – Upphandlingsföreskrifter
3. AFC/D – Entreprenadföreskrifter
4. AFD – Allmänna arbeten och hjälpmedel

Ett exempel på hur AMA byggs upp från byggdel till det som är aktuellt att utföra, t.ex. en puts i en kyrka. Då utgår beskrivaren från "Sammansatt byggdel", sedan införs text om "förarbeten, hjälparbeten, saneringsarbeten, flyttning, demontering, rivning, röjning m.m." Här framkommer vilka förutsättningar som krävs för att utföra arbetet. Sedan beskrivs byggdelen som avses där det bärande underlaget är "murverk" och sedan kommer man till objektet "puts". I beskrivningen ställs "material- och varukrav"

Figur 42

Konserveringsarbeten som en del av större byggprojekt. Använder ni AMA (Allmänna material- och arbetsbeskrivningar) som underlag när ni tar fram konserveringshandlingar?

I enkäten framkommer det att AMA används till viss del: knappt 17 % av respondenterna har angett att det förekommer i större byggprojekt. Notera dock det begränsade antalet svarande, de knappt 17 % motsvarar 11 personer.

samt "utförandekrav", helst enligt redan framtagna koder. När det kommer till kvalitetskrav gäller det för ett nytt murverk och handlar om sådant som "regntäthet, frostbeständighet och toleranser".

Konservatorns åtgärdsprogram skulle kunna jämföras med en sådan teknisk beskrivning, men har inte samma struktur och innehåller ofta värderande beskrivningar. AMA:s logiska struktur skulle kanske kunna användas om konservatorn använder fritext för sådana beskrivningar. Vissa konsulter som tar fram konservatorshandlingar i större byggprojekt använder AMA på det viset som en grund för handlingen. Det gör det lättare för andra i byggprocessen att förstå arbetet.

Det är dock inte vanligt att AMA används. I enkäten är det knappt 17 % av de svarande (cirka hälften av de som tillfrågats) om större byggprojekt som säger att de använder AMA. En kommentar av en antikvarie i fritextfältet var:

Jag projekterar inte mer avancerade konserveringsarbeten, åtminstone inte utan samverkan med konservator, men kan då ingå som del i en större beskrivning som följer AMA struktur.

Men det finns en risk att det blir för förenklat och svårt att förstå. Det som skiljer konservatorns åtgärdsprogram från beskrivningar enligt AMA grundas i att konservering handlar om att förhindra och fördröja åldrade, att bevara historiska spår, estetiska uttryck och att skapa läsbarhet på och i ett oersättligt kulturarv, vilket innebär att man inte kan ersätta det om det som bedöms som autentiskt går förlorat. Det finns risk att det förstörs om konserveringen blir felaktigt utförd. Det är svårt att beskriva vad det innebär i form av kvalitetskrav och ännu svårare att kontrollera. För att göra det behövs kunskap och insikt i de olika aspekterna som utgör kulturvärden och hur de förhåller sig till materialens kemi och sammansättning och estetik. Det kräver etiska avgöranden både hos utföraren och kontrollanten.

Vidare framkommer i AMA:s råd och anvisningar att beskrivaren helst ska använda beprövade metoder och material, och att AMA:s koder syftar till att uppnå en viss funktion, vilken kvalitet och utförande funktionen ska ha i *nyskick*. Funktionen ska helst kunna verifieras genom provning eller mätning. Beskrivningarna ska vara korta och koncisa där man undviker uttryck som inte fyller något syfte och som utgår från vedertagna branschstandarder. Dessa standarder och branschregler finns inte för konservering, som dessutom ibland handlar om att utforska och testa nya metoder eftersom metoder och material alltid måste anpassas efter det som är befintligt, vilket gör att det inte finns några godkända material eller metoder inom konservering. De måste alltid testats på plats.

6.3.5 Kvalitetssäkring inom byggprocessen; kontrollplan, egenkontroll och expertkontroll samt något om problemen med fel i byggsektorn

PBL och standardkontrakten vid konsultarbete och entreprenader har olika system för kvalitetssäkring (inkluderande kvalitetskontroll) som innefattar ansvarsfördelning mellan byggherren och övriga parter. Det är byggherren som har ansvaret för kvaliteten även om denne anlitar experter för att kontrollera det. PBL ställer krav på att byggherren vid bygglov presenterar vilka kontroller som behövs för att verifiera att arbetet utförs rätt och att lagens krav på byggnader uppfylls. Det sker genom kontrollplanen. Kontroll definieras i Tekniska Nomenklaturcentralens utgåva av Plan- och Byggtermer (TNC 1995) som en "undersökning för att fastslå om ett objekt beträffande en eller flera egenskaper fyller givna krav". Kontrollerna i kontrollplanen genomförs med hjälp kontrollansvarig som är certifierad genom *BFS 2011:14 KA 4 B Boverkets föreskrifter och allmänna råd om certifiering av kontrollansvariga*. Det är den kontrollansvarige som tar fram förslag till kontrollplan åt byggherren. Även om det är byggherren som är ansvarig juridisk hjälper denne till så att alla kontroller sker enligt föreskrifter och meddelar byggherren om avvikelser. Kontrollerna sker antingen genom entreprenörens egenkontroll eller av certifierade sakkunniga som kontrollerar deras sakområde. I kontrollplanen införs

kontrollpunkter då sakkunniga och egenkontroller skrivs in när och hur de ska utföras. Ofta handlar det om en signatur. Det finns inte mycket information om hur en verifierad egenkontroll egentligen ska gå till utan det hänvisas ofta till branschpraxis, dvs. fackmannamässighet (*Emma Carlsson Sandelin och Maja Mattsson, 2019, s. 30–31*).

Egenkontroll kan definieras som "Undersökning som utförs i egen verksamhet, på eget ansvar, för att fastslå om ett objekt beträffande en eller flera egenskaper fyller givna krav" (*Emma Carlsson Sandelin och Maja Mattsson, 2019, s. 30*). Det är relativt vanligt bland entreprenörer att de utför egenkontroll. I många fall av konservering görs i praktiken egenkontroll, även när det inte finns en medverkande konservator eller en konservator som besiktigar arbetet. Enligt PBL (funktionskontroll) behövs det bedömningar från sakkunniga om byggherrens organisation saknar kunskap inom något eller några specifika områden. Kommunen kan då ställa krav på att kontroll ska göras av en certifierad sakkunnig eller av ett ackrediterat företag. Certifieringar enligt PBL finns inom:

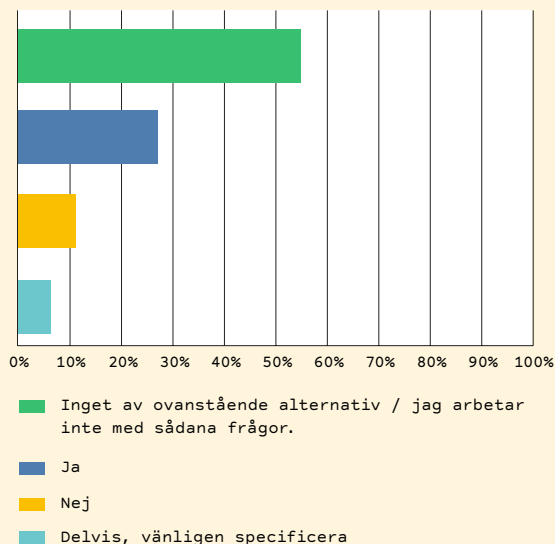
- brandskydd
- energi
- ventilation
- kulturvärden
- tillgänglighet.

Sakkunnig kontroll avseende kulturvärden enligt PBL och enligt KML är två olika uppgifter med olika syften, men med liknande mål. Sakkunnig kontroll utförs av en certifierad person som ska säkerställa lagkrav. Denne har därför en starkare ställning och roll. Den medverkande konservatorns roll är mer otydlig eftersom uppdraget handlar om att dokumentera arbetet och ge råd. Denne ska inte utöva "kontroll". Den antikvariskt medverkande enligt KML, vare sig det är en antikvarie eller konservator utför ju ingen myndighetsutövning. De kan inte ersätta länsstyrelsens tillsynsansvar (se avsnitt 6.5.2 och 8.4).

I enkäten framkommer det att konservering i större byggprojekt finns med i kontrollplanen i 27 % av fallen.

Figur 43

Konserveringsarbeten som en del av större byggprojekt. I rollen som kontrollansvarig/kontroller – händer det att konserveringen ingår med egna kontrollpunkter i kontrollplanen?

Enkät svar angående större byggprojekt och kontroll av konservatorsarbeten enligt PBL.

Såväl i myndigheters uppföljning, i statliga utredningar och genom akademisk forskning har det framkommit kritik på systemet med egenkontroller (*Emma Carlsson Sandelin och Maja Mattson 2019 och SOU 2023:70, Ordning och reda – förstärkt och tillförlitlig byggkontroll*). Det finns tecken på att egenkontroller kan vara verkningsslösa. Carlsson Sandelin och Mattson noterar att det är för stor variation i kvaliteten på kontrollerna och skriver att det beror på: brist på kunskap med en allmän begreppsförvirring, ottydliga kvalitetskrav, avsaknad i utbildning av kvalitetskontroll och egenkontroll och okunnighet om rättsföljder. Vidare förekommer brist på motivation eftersom kvalitetspunkterna kan ses som irrelevanta av entreprenören, d.v.s. att de inte ge något mervärde (*Emma Carlsson Sandelin och Maja Mattson, 2019, s. 31–32*). Andra vanliga orsaker till fel, brister och skador under planerings- och projekteringsskedet och under själva produktionen är tidsbrist, bristande kompetens eller bristande resurser inom den egna organisationen. Det saknas en systematisk återföring av erfarenheter, förbättringskunskap, vilket ökar risken för att samma fel upprepas (*Boverket, 2018:36, s. 10, Kartläggning av fel, brister och skador inom byggsektorn*). Det har visat sig att det leda till rena efterhandskonstruktioner:

Allt för ofta bevitnas att signeringarna är rena efterhandskonstruktioner och sannolikt utförd av en och samma

arbetsledare och inte av olika yrkesarbetare. Det har även framkommit under samtalen att bland vissa mindre byggare är kunskaperna kring kontrollplan, egenkontroller eller arbetsberedningar mer begränsad.

Sweco Bilaga 4: Sammanställning av tillgänglig statistik om byggsador Underlagsrapport, februari 2018 I Boverket, Kartläggning av fel, brister och skador inom byggsektorn, rapport 2018:36 s. 17

Sådana brister finns även i konservatorsarbeten där kvalitetssäkringen i stort sett sker genom egenkontroll. Men det är viktigt att komma ihåg att det inte går att kontrollera allt. För att uppnå verklig kvalitet framhålls även att det behövs en noggrann projektering, produktionsplanering genom arbetsberedningar och riskbedömningar och andra förebyggande åtgärder.

När det väl går fel är det inte effektivt att i efterhand hitta och avhjälpa icke-överenskomelser och försöka avhjälpa grundorsaken till ett uppkommet problem. Genom kvalitetssäkring inriktas därför verksamhetens kvalitetsarbete mot planerings- och förebyggande åtgärder för att på så sätt förhindra uppkomsten av kvalitetsfel vid källan. Arbetet med kvalitetssäkring inbegriper mer än kontroller, det behövs också projektrelaterade verksamhetspolicys, arbetsprocesser, standarder, utbildningar och riktlinjer, förebyggande kvalitetsplanering och riskbedömning, samt involverade och motiverade aktörer för att säkerställa god kvalitet (*Emma Carlsson Sandelin och Maja Mattson, 2019, s. 19*).

I linje med detta har Boverket tillsammans med upphandlingsmyndigheten utrett problem och brister i byggbranschen och identifierat att det är viktigt att kulturen i byggbranschen blir bättre för att uppnå bättre kvalitet. De framhåller att en framgångsfaktor i väl skötta byggprojekt är att roller och ansvar är tydliga och att det finns en *god projektkultur*. Boverket definierar ”projektkultur” som något som ”formas både av de värden och värderingar som tillsammans utgör en grund för hur projektets ledning och personal agerar utåt gentemot kunder och andra externa intressenter och av de handlingar och attityder som chefer och medarbetare utför respektive uppvisar mot varandra. I en god projektkultur råder en samsyn om vad man vill uppnå och skapa; det finns en hög grad av värderingsgemenskap.” (*Upphandlingsmyndigheten: Förändra projektkulturen i byggbranschen – Boverket. Hållbarhetskrav för God projektkultur | Upphandlingsmyndigheten, hämtad 2024-12-29*)

Kritik mot de sakkunniga framförs även i *SOU 2023:70*:

För att säkerställa att den sakkunnige är självständig föreslår vi dels att den kontroll som görs av någon i egenskap av sakkunnig inte ska få omfatta ett arbete som han eller hon själv har varit delaktig i. Dels föreslår vi ett särskilt krav på självständighet för ovanstående tekniska egenskapsområden. Det sistnämnda kravet innebär att den sakkunnige inte får vara närstående till eller anställd hos uppdragsgivaren, den som projekterar eller den som utför de åtgärder som kontrollen avser när det gäller kontroll av åtgärder som avser det tekniska

egenskapsområdet bärformåga, stadga och beständighet, säkerhet i händelse av brand eller säkerhet vid användning. En självständig sakkunnig bidrar enligt vår mening till att kontrollen blir tillräckligt oberoende. Vidare föreslår vi att den sakkunnige ska meddela den kontrollansvarige om den åtgärd som kontrollen gäller avviker från de krav som ska uppfyllas.

SOU 2023:70, s. 19

Detta skulle kunna beskrivas som "jäv" och torde vara samma problem för alla typer av antikvarisk medverkan och kontroll. Utredningen har lagt fram förslag på att ändra i PBL för att förstärka de sakkunnigas roll och ansvar samt regler för att motverka jäv.

6.4. Förvaltningsuppdrag – konservatorsuppdrag kopplade till drift- och underhåll, sk preventiv konservering

I arbetet med att vårda och ta hand om t.ex. kyrkobyggnader, gravanordningar och inventarier med höga kulturhistoriska värden utför konservatorer även andra uppdrag än konserveringsåtgärder. I konservatorns kompetens ingår kunskap om förebyggande vård, däribland klimatåtgärder, bevakning av skador, riskanalyser och hantering av riskförebyggande åtgärder, ett kunskapsområde som kallas ofta för förebyggande eller preventiv konservering. Det handlar om att identifiera och minimera risker från ljus, värme, fukt, och påverkan av vibrationer och klimatförändringar samt att agera hållbart. Dessa uppdrag är vanligen inte kopplade till tillstånd utifrån KML, men skadeförebyggande åtgärder är däremot berättigade KAE. De kräver dock betydlig vetenskaplig kunskap om hur olika material påverkas. Arbetsmetodikerna följer i dessa fall inte samma process som i ett projekt utan är mer cirkulär (se avsnitt 8.1.2).

Uppgifter som konservatorer kan utföra för Svenska kyrkan handlar om inventeringar, rådgivning och utbildning ofta förknippat med vård- och underhållsarbete av fast inredning och inventarier, där det finns olika specialister på böcker, armatur, kyrksilver, kyrkklockor, gravstenar och textilier. Den preventiva vården inkluderar församlingens/pastoratets personal. Konservatorns särskilda kompetens handlar om att bedöma byggnadernas och föremålens bevarandestatus och vårdbehov utifrån en bedömning av deras kulturhistoriska värde samt att se till att inventarier förvaras och hanteras väl.

Vad är då preventiv konservering? Det är ett koncept som växt fram under efterkrigstiden inom konserveringen. I ett av Europarådet utarbetat faktablad finns en utförlig beskrivning av vad det innebär:

Based on the principle that prevention is better than cure, Preventive Conservation refers to a systematic and integrated approach to care, based on strategies developed for the maintenance and up-keep of the heritage. Preventive

Conservation is central to any consideration on the use of and access to cultural heritage, and also supports the long term success and appreciation of interventive procedures carried out during remedial conservation and restoration. Unlike Remedial Conservation and Restoration, which intervene directly on the material fabric of the heritage, Preventive Conservation arises where site-specific evaluation of the factors (physical, chemical, biological, environmental and human) that are contributing to the deterioration of the heritage recommend a management regime built around suitable methods of storage, handling and use. These recommendations also encompass loan, travel and environmental control including pollutants such as dirt and dust. The diagnostics and risk-assessment behind Preventive Conservation, and the design of suitable and specific management regimes, are the work of the Conservator-Restorer. Whereas specialised education is required to directly intervene on the cultural heritage to safeguard it, devising long-term management plans is an iterative and multidisciplinary process, involving many different actors and stakeholders.

Europarådet, Fact Sheet on European Cultural Heritage. ST 21 Preventive Conservation of Cultural Heritage in less than 1000 words... 16807bfb9, hämtad 2024-12-29

6.5. Tillståndsprocesser

6.5.1. Berednings- och beslutsprocess KAE

Av avsnitt 3 framkommer att Svenska kyrkan har rätt till viss ersättning av staten för kulturhistoriskt motiverade kostnader i samband med vård och underhåll av kyrkliga kulturminnen, så kallad KAE (kyrkoantikvarisk ersättning). I KML framställs anledningen till ersättningen och ansvaret för fördelningen så här:

16 § Svenska kyrkan har rätt till viss ersättning av staten för kulturhistoriskt motiverade kostnader i samband med vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena.

Svenska kyrkan beslutar om fördelning av ersättningen mellan stiftet. Stiftet beslutar om fördelning inom sitt område.

Riksantikvarieämbetet skall ges tillfälle att yttra sig över fördelningen i landet. Länsstyrelsen skall ges tillfälle att yttra sig över fördelningen i länet.

Lag 1999:304

Det är således Svenska kyrkan som fördelar medlen. Svenska kyrkan på nationell nivå fördelar KAE i en nationell ram, som ägnas kunskapsutvecklingsprojekt, samt stiftsramar som stiftet efter ett ansökningsförfarande huvudsakligen fördelar till åtgärder hos församlingar/pastorat. Stiftet kan också ta initiativ till egna kunskapsutvecklingsprojekt. RAÄ yttrar sig över fördelningen i landet och länsstyrelserna över fördelningen i länet. Ett handläggningssystem och praxis har utvecklats genom Svenska kyrkan centralt och i stiftet sedan KAE började betalas ut. Den nuvarande modellen trädde i kraft från 2021 och beskrivs i *Villkor för kyrkoantikvarisk ersättning version 2.0* och *Handbok för arbetet med kyrkoantikvarisk ersättning version 2.0, 2019* som är framtagen av Svenska kyrkan. Mer information om införandet av den nya fördelningsmodellen finns i kap. 3. Av villkor och handbok framgår vilka åtgärder som är berättigade till KAE. Det finns även riktlinjer för hur stor procent som ska beviljas normalt för olika typer av åtgärder. I Föreskrifter för kyrkliga kulturminnen KRFS 2012:2 17 § förtydligas hur ersättningen ska användas:

Kyrkoantikvarisk ersättning ska användas till kulturhistoriskt motiverade kostnader som följer av åligganden enligt 4 kap. kulturminneslagen. Kyrkoantikvarisk ersättning får inte användas till kostnader för förvaltning av annan kyrklig egendom, för allmän kompetensutveckling, för att bedriva verksamhet eller för administration.

Det innebär att konservatorsåtgärder som berör kyrkobyggnader uppförda innan 1939 års slut samt kulturhisto-

risk värdefulla inventarier kan få ersättning. För åtgärder på begravningsplatser och deras fasta anordningar ska som regel begravningsavgiften användas, men beviljande av KAE kan enligt villkor och handbok förekomma i vissa fall. Även inventeringar, konsultarbete, projektledning, kontroller och besiktningar kan vara ersättningsberättigade. KAE kan däremot inte användas till att bedriva kyrklig verksamhet, allmän kompetensutveckling och löpande tjänster.

Processen att söka KAE-medel är lång och arbetet bör påbörjas flera år innan medlen ska användas. Behovsutredning för själva åtgärden och tillståndsprövningen enligt KML bör föregå ansökningen om KAE. Själva ansökan om KAE måste vara inne senast den 31 oktober två år innan arbetet kan påbörjas.

De steg som följs i ansöknings- och beredningsprocessen är:

1. Kontroll att åtgärden finns i vård- och underhållsplannen. Om den saknas måste åtgärden tas upp i beslut i kyrkorådet.
2. Beslut i kyrkorådet att ansökan ska göras.
3. Ansökan om tillstånd hos länsstyrelsen och kommunen. Vad gäller konservering, krävs ett färdigt åtgärdsprogram som länsstyrelsen kan ta ställning till. Att fram ett åtgärdsprogram för konservering är normalt ett projekt i sig, vilket ofta innebär provtagning och analys. I praktiken leder det till att konserveringsprojekt ofta delas i två KAE-ansökningar, en för projekteringen och en för utförandet. Detsamma gäller tillstånden från länsstyrelsen. I fall av åtgärd av ett mindre objekt kan allt möjligen vara med i samma ansökan.
4. Angående stiftsprojekt kan ansökningar endast göras som är förankrade i de regionala samrådsgrupperna.
5. Ansökan ska senast vara införd 31 oktober i Svenska kyrkans IT-system för att KAE ska beviljas. Dokument som behöver biläggas är: kyrkorådets beslut, länsstyrelsens beslut, projektbeskrivning innehållande beskrivning av åtgärderna som ska utföras, konsekvenser för de kulturhistoriska värden som omfattas, finansieringsplan, tidsplan för genomförandet, eventuella övriga beslut, yttranden och dokumentation av relevans för ansökan, exempelvis tillstånd från andra myndigheter om så krävs och kommunikationsplan för projektets genomförande, spridning av projektresultatet och redovisning av samverkan med andra parter inom och utanför den egna organisationen, tidsplan för genomförandet och dokumenterad förankring i den regionala samrådsgruppen.
6. Stiftet gör en första bedömning av vilka projekt som prioriteras och vilken nivå på ersättning de kan få. I enkäten har det framkommit att stiftet även har egna

prioriteringslistor och att gränser för hur litet uppdrag som kan få KAE varierar mellan inga beloppsgränser och 10 000, 30 000 eller 50 000 SEK.

7. I samband med eller efter stiftens första beredning av ansökningarna ges länsstyrelserna möjlighet att yttra sig över fördelningen. Detta sker vanligen både genom samråd och ett formellt remissförfarande. Länsstyrelserna uttalar sig då över prioriteringen av projekten och ersättningsnivån. Om länsstyrelsen och stiftet har olika syn ska båda bedömningarna redovisas i Svenska kyrkans IT-system för KAE.
8. De nationella projekten remitteras av Kyrkokansliet till RAÄ för yttrande, samt till sänds över till stiftet för kännedom och eventuella synpunkter.
9. Stiftsstyrelsen beslutar om tilldelning både för församlingsprojekt och stiftsprojekt. Nationella projekt beslutas av kyrkostyrelsen. Beslut om tilldelning till församlingsprojekt ska ske senast den 31 maj året efter ansökan och då registreras i IT-systemet. Samtliga avsteg från riktvärdena ska motiveras utifrån de kulturhistoriska värden som berörs av projektet och åtgärdens kulturhistoriska hänsynstaganden. Förutom villkoren som ställs av Svenska kyrkan centralt kan stiftet ställa egna villkor. Göteborgs stift ställer till exempel villkor när en ny textilförvaring ska tas i anspråk, att en textilkonservator ska vara delaktig och besiktiga förvarningen innan KAE-medel betalas ut (Svenska kyrkan, 2023 b).
10. Under påbörjat projekt kan beviljade medel börja användas från januari året efter beslut, dvs. cirka 1,5–2 år efter att ansökan gjordes. Medlen kan användas under två år, med möjlighet att förlänga det i ytterligare ett år fram till den 30:e november efterföljande år.
11. Slutrekvirering. Enligt beslut från länsstyrelsen ska ofta antikvarisk expertis, vilket kan vara en konservator, följa arbetet och det behövs även ett bilagt antikvariskt intyg vid slutrekvireringen.

I enkätsvaren har det framkommit att man anser att det är relativt tydligt vilka handlingar som krävs, men däremot inte vilken kvalitet handlingarna ska ha. En kommentar är att det:

”Saknas krav på kvaliteten på handlingarna, standarder om vård och underhåll, Åtgärdsprogram osv följs inte av alla, vilket kan ge väldigt konstiga underlag, till exempel vid upphandlingar. Dåligt att undermåliga underlag kan godkännas, vilket gör det svårt för kyrkorna att upphandla, vissa aktörer gör åtgärdsprogram som bara de själva kan tyda.”

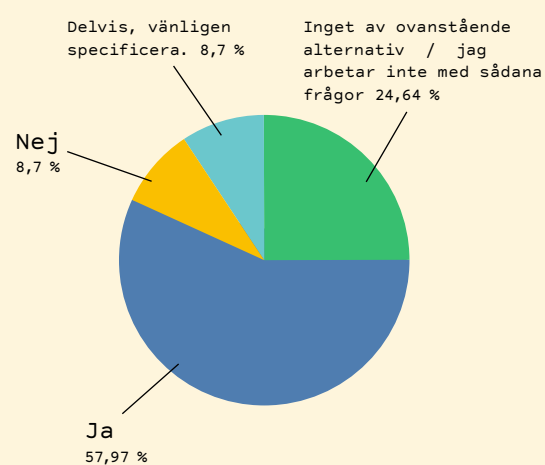
En annan kommentar var:

”På en övergripande nivå är det tydligt vilka handlingar som efterfrågas. Men beroende på åtgärdens karaktär så

kan det behövas svar på flera frågor än vad ett sedvanligt underlag kan ge. Ett krux är att den sedvanliga byggprocessen inte rimmar med tillståndspliktiga/KAE projekt då ofta programhandlingen inte ger en definitiv åtgärd utan snarare en inriktning. Här kan vissa fördjupade utredningar behöva göras vilket inte är tydligt. Därför försöker vi jobba med vårdprogram som på sikt ska tydliggöra vissa grundförhållanden som åtgärden måste svara upp till.”

Figur 44

Allmänna frågor om konservering och kyrkoantikvarisk ersättning (KAE). Är det tydligt vilka handlingar som krävs för KAE och när de ska komma in?

Enkät svar på frågan om handlingarna som bifogas KAE-ansökan.

6.5.2. Tillståndsprocess KML

I enkäten framkommer att hälften av de tillfrågade anser att tillståndsprocessen för KML överlag fungerar bra.

När man tittar på frågan i detalj så framkommer en mer komplex bild (se avsnitt 9.1). Även i exemplen som studerats närmare framkommer det att det finns en hel del oklarheter i hur tillstånd ges och hur underlag bedöms (se avsnitt 9.1). Det stärks av enkät som Hans-Erik Hansson på länsstyrelsen i Gävleborg genomförde under hösten 2024 som vände sig till alla som arbetar med kyrkoärenden på länsstyrelserna. Resultaten presenterades på workshopen den 8 november i Stockholm i föredraget *Konserveringsärenden. En sammanställning av länsstyrelsernas arbete*. Av de 21 länen besvarade 14 enkäten, bestående bland annat av frågor om antalet konserveringsärenden, prövningsprocessen, villkoren i besluten, besiktningar och rapporter. Hansson visade att länsstyrelserna hanterar ca 20 000 ärenden inom kulturmiljöområdet per år, varav cirka 2900 ärenden angående kyrkliga kulturminnen, varav uppskattningsvis ca 200 rör konservering (dvs. mellan 5–25 konserveringsärenden per län och år, där Stockholm hade flest ärenden, ca 60 per år). Konservering motsvarar enligt Hanssons uppskattning cirka 1% av kulturmiljöärendena på länsstyrelsen.

I det här projektets enkät svarade 21 antikvarier från länsstyrelserna. Det är inte fastlagt från hur många län svaren härrör, eftersom enkäten skickades i några fall till

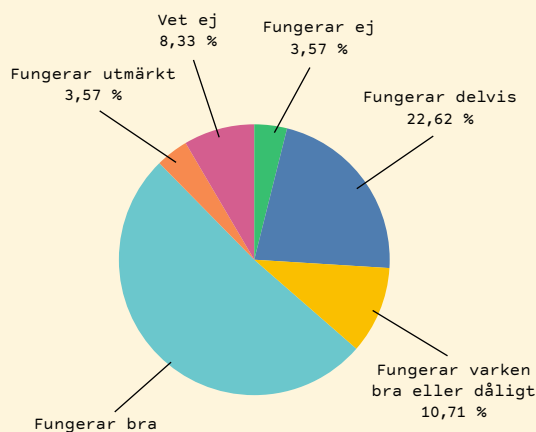
flera personer på samma länsstyrelse. De var dock ganska få, vilket innebär att underlaget torde utgöra ett representativt underlag och spegla de flesta länen.

I frågan om antal ärenden så hade de flesta mellan 10–30 eller 1–10 ärenden per år, men det framkommer i kommentarerna att det kan variera kraftigt. I en kommentar nämns även att konserveringsärendena minskat på senare år. I ett överslag med medelvärden i ovan enkät så blir det cirka 300 ärenden per år, dvs. något fler än i Hanssons beräkning. Slutsatsen är ändå att konserveringsärenden inte är en särdeles omfattande verksamhet på länsstyrelsen, vilket borde vara en orsak till att frågorna lätt hamnar mellan stolarna och att man på länsstyrelsen inte ser det som angeläget att anställa konservatorer.

Av 4 kap. KML framgår vilka objekt som är kyrkliga kulturminnen. Kyrkobyggnader och kyrkotomter ska enligt bestämmelserna vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas och deras utseende och karaktär inte förvanskas. Kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde ska föras upp i en särskild inventarieförteckning och förvaras och vårdas väl. Begravningsplatser (enligt begravningslagens definition) ska vårdas och underhållas så att dess kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas. Av bestämmelserna framgår också att församlingarna vid väsentlig ändring av kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser tillkomna före 1939 års utgång måste söka tillstånd hos länsstyrelserna. Lagen ger också exempel

Figur 45

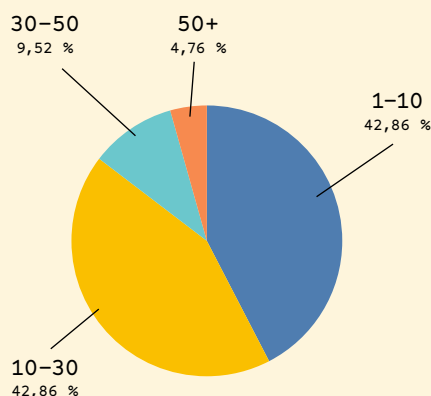
Allmänna frågor om Kulturmiljölagen (KML). Hur tycker du systemet angående tillståndsgivning och KML fungerar idag?

Alla i enkätens svar på frågan om hur väl tillståndsgivning KML fungerar. Cirka 55 % anser att det fungerar bra eller utmärkt.

Figur 46

Denna fråga riktar sig till anställda inom länsstyrelse/stift. Hur många ärenden som berör konservering uppskattar du att ni får in per år i genomsnitt?

Svar av anställda på länsstyrelsen ställd angående antal handlagda konserveringsärenden per år. De flesta handlägger mellan 10–30 st. eller 1–10 st. ärenden. Det framkommer i några kommentarer att antalet ärenden varierar kraftigt från år till år.

på vad väsentlig ändring kan vara. För kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde gäller att tillstånd krävs för att avyttra det, avföra det från förteckningen, reparera eller ändra det eller flytta det från den plats det sedan gammalt hör hemma

I allmänhet står det att Svenska kyrkan ska vårda och förvara byggnaderna och inventarierna med kulturhistoriska värden väl, vilket kan tolkas som att man bör agera preventivt för att skydda dem från negativ påverkan. Svenska kyrkan anser i sin rapportering inför 2024 års kontrollstation att KML är "förhållandevis tydlig i flera avseenden", men att lagen även lämnar "ett stort mått av tolkningsutrymme, då det gäller skyddets omfattning och hur tillståndsprövningen ska ske." Man pekar också på att kulturmiljölagen härrör från den tid då Svenska kyrkan var en del av staten och att lagstiftaren troligen idag skulle:

... ställa större krav på tydlighet och förutsägbarhet i en lag som träffar enskilda lokala fastighetsägare. Svenska kyrkans församlingar skiljer sig också sinsemellan mycket i storlek och tillgången på egen fastighetskompetens, vilket för den lilla församlingen kan innebära svårigheter att orientera sig i möjligheter och begränsningar av gällande regelverk

Svenska kyrkan 2023 b, s. 56

Lagarna som styr konserveringen och tillståndprocessen har i projektet visat sig lämna stort utrymme för tolkning hos länsstyrelsen som är myndigheten som tillstånden söks hos, i synnerhet vad det gäller projektörens, entreprenörens och besiktningens kompetens, samt vilken nivå underlaget ska ha för att länsstyrelsen ska kunna fatta beslut. Länsstyrelsen saknar i princip egen konserveringskompetens. Det finns exempel på konservering av målningar med synnerligen höga kulturhistoriska värden där ingen av de inblandade som fattat beslut eller deltagit varit konservatorer. Vissa länsstyrelser ställer krav på antikvarisk expertis i form av en konservator, andra inte. Det är då även oklart vad som menas med en "konservator" och hur detta kontrolleras.

Vad gäller de kulturhistoriskt värdefulla kyrkobyggnaderna och den fasta inredningen krävs tillstånd vid "väsentlig ändring" (se avsnitt 4.3). I KRFS 2012:2 förtydligas detta i 7 § att:

En åtgärd ska bedömas som en väsentlig ändring om den påverkar det kulturhistoriska värdet. Åtgärdens omfattning avseende tid, resurser eller fysisk påverkan ska inte vara avgörande för om ändringen är väsentlig.

Det kan vara svårt att avgöra vad en väsentlig ändring är och om det är frågan om underhåll när det kommer till konservering. Det står nämligen i 4. kap 5 § KML att:

Sedvanliga underhållsarbeten eller brådskande reparationsåtgärder får utföras utan tillstånd. Sådana åtgärder skall utföras med material och metoder som är lämpliga med hänsyn till

byggnadens eller anläggningens kulturhistoriska värde. Med sedvanligt underhållsarbete avses inte åtgärder som tillför en byggnad eller anläggning nya egenskaper eller funktioner.

För att förtydliga har lagstiftaren i KRFS 2012:2, infört i 8 §

"Med brådskande reparationsåtgärder avses åtgärder som omedelbart måste utföras för att undvika akut skada på byggnaden eller anläggningen."

Vanligtvis tolkas det som att konserveringsåtgärder är tillståndspliktiga eftersom konservatorsarbete oftast berör objekt som har de allra högsta kulturhistoriska värdena och att även till synes preventiva och konserverande åtgärder kan påverka dem på olika vis.

Vad det gäller inventarier krävs tillstånd för att "reparera eller ändra". Även här tolkas "reparera eller ändra" som konservatorsarbete. Vissa åtgärder undantas:

Tillstånd krävs inte för mera obetydliga reparationer. Sådana reparationer får inte utföras så, att föremålets kulturhistoriska värde minskas.

Likt ovan tolkas konservering som en risk för påverkan på det kulturhistoriska värdet.

När länsstyrelsen ger tillstånd kan de ställa villkor "som är skäligen med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen ska utföras och den dokumentation som behövs." I KRFS 2012:2 10 § står det att i "de fall länsstyrelsen beslutar om tillstånd förenat med villkor om dokumentation ska villkoren ange vilka dokument som ska tas fram och vad de ska innehålla. Fastighetsägaren ska skicka in dokumentationen till länsstyrelsen. Länsstyrelsen ska sända kopia av dokumentationen till Riksantikvarieämbetet samt berört museum".

När det gäller byte av värmeanläggning har länsstyrelsen upprättat rutiner som församlingarna/pastoraten måste följa för att visa att byggnaderna, den fasta inredningen och inventarierna inte påverkas negativt av förändringarna. I en sådan rutin ingår klimatomätning och kontroller som utförs av konservatorer. Länsstyrelsen i Södermanland förklarar till exempel i en PM daterad 2011-08-17 som skickades till kyrkorna inför utbyte av värmesystem:

Bland det viktigaste att tänka på vid byte av värmesystem och uppvärmningssätt är att undersöka hur inomhusklimatet i kyrkan ser ut med nuvarande system och hur det kommer att se ut efter att förändringarna är genomförda. Inför byte av värmesystem brukar tillståndsprövande myndighet, länsstyrelsen, ställa krav på att en klimattutredning görs. Detta brukar innebära att man under ca ett års tid utför mätningar av fukt och värme med jämna mellanrum, med hjälp av termometer och hygrometer. Mätinstrumenten bör placeras där risk för mikroklimat finns, exempelvis invid känsliga föremål, men

inte i de kallaste hörnen. Referenspunkter bör även finnas. För att fastställa nuvarande och framtida klimats påverkan på kulturhistoriskt värdefulla föremål bör en konservator göra en besiktning av inredning och inventarier i kyrkan inför byte eller översyn av värmesystem. Klimatutredningen bör utgöra underlag för konservatorns analys

Länsstyrelsen i Södermanlands län, Att tänka på inför översyn eller byte av uppvärmningssystem i kyrka, daterad 2011-08-17

I detta fall synes man ha gjort bedömningen att kravet på konservatorsmedverkan liksom rätt detaljerade instruktioner är "skäliga". Det finns även en standard inom området, *SS-EN 15759-1:2011 Specifikation för styrning av inomhusklimat – del 1*, som de skulle kunna hänvisa till.

Frågan är om det går att formulera liknande instruktioner för projektering av konservatorsarbeten? Länsstyrelserna ställer även krav på antikvarisk medverkan/antikvarisk expert, som ska följa projekt inom Svenska kyrkan. En utvärdering av hur villkoren om antikvarisk medverkan tillämpats i länsstyrelsernas beslut enligt 3 och 4 kap. KML genomfördes av RAÄ mellan åren 2005–2009. Det framkom då att länsstyrelserna ställde olika villkor och att villkoren sålunda genomfördes relativt godtyckligt.

RAÄ har sedan dess gett ut en *Vägledning avseende antikvarisk medverkan 2009* som reviderades 2014. Här står det vilka uppgifter för den antikvariska experten skulle kunna utföra. Dessa är:

- Bistå byggherren med råd.
- Delta i byggmöten och besiktningar.
- Lämna detaljanvisningar, t.ex. den exakta dragningen av en ledning eller placeringen av en nytillkommande byggnadsdetalj.
- Bevaka vad som framkommer under arbetet, t.ex. när ytskikt eller senare tillägg avlägsnas eller murverk friläggs.
- Dokumentera iakttagelser av byggnadshistorisk art.
- Uppmärksamma planerade och gjorda avvikelser från tillståndsbeslutet.
- Se till att material som ska återanvändas demonteras varsamt och förvaras på lämpligt sätt tills det återmonteras.
- Ställa samman rapport efter avslutat arbete.

Däremot står det inget om att antikvarien tar fram handlingar för konservering, vilket ibland sker i praktiken. Tydligt är dock att antikvarisk medverkan inte kan ses som myndighetsutövning: "En klar skiljelinje bör dock finnas mot vad som omfattas av länsstyrelsens egen myndighetsutövning" (*Vägledning avseende antikvarisk medverkan 2009* reviderades 2001-08-14). Vidare kan länsstyrelsen inte utse eller välja vem som ska vara antikvarisk expert (medverkande), utan endast godkänna byggherrens val:

Det finns i 3 och 4 kap. KML inget uttryckligt stöd för att länsstyrelsen kan ange vem som ska vara antikvarisk expert.

Det är byggherrens ansvar att anlita antikvarisk expert med beaktande av de krav på kompetens och lämplighet som länsstyrelsen ställt. Länsstyrelsen bör i sitt beslut ställa som villkor att byggherren ska anmäla till länsstyrelsen vilken antikvarisk expert man avser att anlita. Länsstyrelsen får då en möjlighet att bedöma den föreslagne expertens kompetens och lämplighet för uppgiften, dvs. kontrollera att villkoret för tillståndet/bidraget är uppfyllt.

Vägledning avseende antikvarisk medverkan 2009 som reviderades 2014

Länsstyrelsen kan även följa arbetet själva som en tillsynsåtgärd, men sker sällan eftersom det saknas resurser i praktiken. När det gäller kompetens står det enbart att:

ett grundläggande krav är att den antikvariske experten har en adekvat utbildning, t.ex. en akademisk examen med de traditionella museiämnena eller en utbildning med bebyggelseantikvarisk inriktning. Kompletterande utbildning i restaurering är av stort värde. Expertens kompetens om byggnadsvård, d.v.s. byggnadsteknik, material och metoder. Det är också viktigt att experten är införstådd med hela projekterings- och byggprocessen för att rätt kunna bedöma när insatser behövs.

Vägledning avseende antikvarisk medverkan 2009 som reviderades 2014

I utvärderingen som utfördes 2005–2009 framkom att länsstyrelsen ställde krav på antikvarisk medverkan i 60% av fallen. Man nämnde dock att det syntes öka, så det har möjligen högre andel idag (Riksantikvarieämbetet, 2010 a, s. 11). Då var det ofta läns museerna som anlätades, idag är det möjligen vanligare med olika privata konsulter.

I RAÄ:s handbok *Konservering i kyrkan: ABC för ansökan, upphandling och utförande* (2022) framkommer att det kan behövas specialistkompetens inom konservering för att följa arbetet. I enkäten framgår av de 12 svar som kom från antikvarier på länsstyrelsen att drygt hälften, dvs 9 st., ställer krav på antikvarisk medverkan med konservatorskompetens. I fritextsvar i enkäten framkommer ändå ofta synpunkter på att det finns brister här:

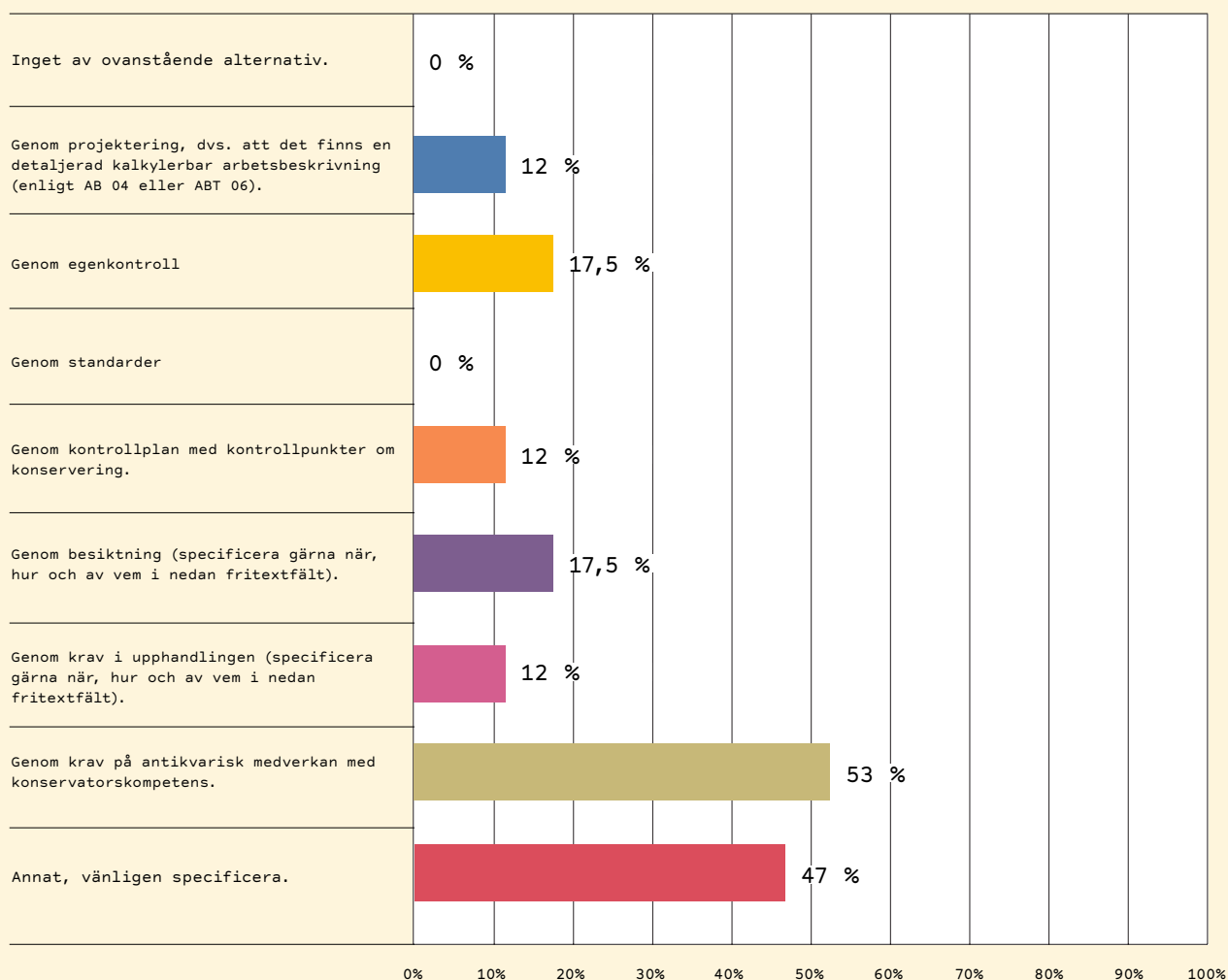
"Länsstyrelsen kräver inte alltid antikvarisk medverkan vid konserveringsarbeten, men stiftet vill ha ett intyg för KAE. Då har jag som bebyggelseantikvarie fått skriva ett sådant slutintyg, även om jag inte har kompetens att bedöma kvaliteten i konserveringsarbetet. Jag kan oftast bara intyga att något har gjorts."

6.5.3. Tillståndsprocess PBL

Det är möjligt att konservatorsarbete som utförs på kyrkobyggnader även kan beröras av PBL där byggherren behöver söka bygglov eller göra bygganmälan för arbetet. Det handlar om "ändringar" på byggnaden som påverkar en byggnad som identifierats ha särskilda kulturvärden. "Underhåll" behöver man inte söka för. Vad som är en

Figur 47

Hur säkerställer ni att det blir rätt kvalitet på konserveringsarbetena som beställs/utförs/kontrolleras av er verksamhet? Du kan välja flera alternativ.

Enkät svar angående hur man säkerställer kvalitet inom konserveringsarbeten. Svaren utgörs av antikvarier som arbetar på länsstyrelsen.

ändring eller underhåll kan även här vara en avvägning som kommunen behöver göra. Bygglov ska sökas när byggnaderna finns inom detaljplanlagt område, eller ett område som identifierats med särskilda kulturvärden (PBL 8 kap §§ 13 14 & 17), eller om de delar som ändringen berör finns införda med särskilda skydd i gällande detaljplan.

Kyrkobyggnaderna är särskilt värdefulla byggnader, inte minst genom sitt generella skydd för kulturhistoriska värden enligt KML. När de "ändras" behövs dock även tillstånd hos kommunen, i synnerhet om de befins inom

detaljplanlagt område och/eller bebyggelseområde med utpekade särskilda kulturvärden. Skyddet beskrivs inte så ingående i detaljplanerna eftersom de redan är skyddade i KML. Byggnader med synnerligen höga kulturvärden ska behandlas varsamt och får inte förvanskas. Många kommuner ställer krav på att ändringar, som man söker bygganmälan och bygglov för, som kan påverka kulturvärdena ska konsekvensbeskrivas av en antikvariskt sakkunnig avseende kulturvärden som är KUL-certifierad. Sällan har, om det någonsin har hänt, konservatorer kontaktats för att göra bedömningar i dessa fall.

Konserveringsrosen – vilka kunskapsfält/ färdigheter behövs för att förvalta kulturarvet?

I kapitlet beskrivs vilka kompetenser och färdigheter en konservator utbildas inom och åskådliggörs som en konserveringsros. Denna, i kombination med Blooms taxonomi och CHARTER spindelldiagram, kan användas för att jämföra kunskapsområden för flera av de professioner som idag arbetar inom kulturarvssektorn. Metoden är ett försök att förtydliga det unika för varje yrke och därmed underlätta val av rätt kompetens i kritiska skeden för till exempel de konserveringsarbeten som utförs inom Svenska kyrkan.

7.1. Steg 1. Identifierade kunskaper/färdigheter

Arbetsgruppen för kvalitetssäkringsprojektet har skapat en modell för att försöka visa olika yrkens kunskaper/färdigheter i förhållande till en hållbar förvaltning av kulturarvet, dvs. det som är målet inom disciplinen *konservering*. Vi har valt att kalla den *konserveringsrosen*, som kom till genom att identifiera vilka kunskaper/färdigheter som är nödvändiga för att utföra arbetsuppgiften som behövs. Dessa grupperades i åtta kunskapsområden och fördes in i ett diagram. I centrum placerades *konservering* eftersom alla områdena krävs för att kunna verka som konservator.

Vi är medvetna om att kunskaperna/färdigheterna är överlappande med varandra i realiteten, men orsaken till renodlingen är tydliggörandet av att olika yrkesgrupper inom kulturmiljövården inte till fullo kan sägas ägna sig åt konservering eftersom de saknar väsentliga delar av den kunskap/färdigheter som krävs. I diagrammet är de därför delvis överlappande. Givetvis är det möjligt att tillgodogöra sig det som saknas genom vidareutbildning, men det kan vara krävande, beroende på vad som saknas och svårt att verifiera i efterhand. Flera av kunskaperna/färdigheterna delas av flera yrken. Modellen har kommit till för att tydliggöra skillnader. Att flera yrken verkar och samarbetar inom kulturmiljövården tillsammans gör det ibland svårt att urskilja vad som är skillnaderna mellan dem. Vi är även medvetna om att de andra yrkena har mer kunskaper/färdigheter än konservatorn i olika kunskapsfält därför har vi lagt till Blooms taxonomi som har tillkommit för att visa på den nivån kunskapen befinner sig. Att man vet något innebär inte att man är specialist. Taxonomin har tillkommit för att kunna bedöma sådana skillnader något så när objektivt.

Konserveringsrosen visar att konservatorn är den enda profession som får lära sig lite av allt inom konservering. Denne har därför förmågan att kommunicera med olika specialister inom hantverk, humaniora, konst och naturvetenskapen. Det innebär att konservatorn är en generalist, men eftersom kunskapsområdena är stora så har enskilda konservatorer ofta en tyngdpunkt i några av områdena. Mängden av kunskap gör även att konservatorer är specialiserade i vissa materialområden. Det är omöjligt att vara lika kunnig om alla material teoretiskt och praktiskt. Rosen visar dock på att det krävs kunskap inom samtliga områden för att kunna ägna sig åt konservering.

Konservatorn använder flera av dessa kunskaper/färdigheter när man utför olika uppdrag. Ett exempel är när en målerikonserverator ska retuschera en tavla, då behövs kunskap inom konst och estetik, humaniora, kulturhantverk, material och teknik, kemi och etik. Det innebär att konservatorutbildningarna ofta sammanför delar av kunskapsområdena i en och samma kurs (se bilaga I om utbildning). Dessa områden är även identifierade i E.C.C.O.s *Competences for Access to the Conservation-Restoration*

Profession (2011), men är då kopplade till en konserveringsprocess. I den här rapporten har de strukturerats lite olika för att lättare möjliggöra en jämförelse med andra yrken. De identifierade åtta kunskapsfälten/färdigheterna är:

1. Material och teknik

Det här området innefattar kunskaper om hur objekten är uppbyggda tekniskt och vilka material de består av. För att välja ett exempel, kunskapen om en målad pannå utgörs av att identifiera att den är av ekträ, med en grundering av lim och krita, ett färgskikt i linoljefärg som avslutats med en dammarfernissa. Inom kunskapsområdet ingår teoretisk kunskap om tillverkning, dvs. hur man blandar ihop en grundering och var materialen kommer ifrån och hur de framställs. Det gäller även material som används vid aktiv konservering, förvaring och transport etc.

2. Konst och estetik

Det här området utgörs av kunskaper och färdigheter i estetiska uttryck. Att kunna förstå, tolka och bedöma objekts arkitektoniska eller konstnärliga egenskaper kopplade till upplevelsebara rumsliga, visuella och akustiska egenskaper. Inom arkitektur handlar det om allt från fasad- och rumskomposition, proportioner, ljusförhållanden, till form-, material- och kulörverkan. Till viss del är det liknande för inventarier där det kan vara frågan om komposition, kulör, materialverkan, formspråk, teknik och rytmik. Det handlar om både teoretiska och praktiska kunskaper/färdighet. I RAÄ:s *plattform* framhåller man att bedömningen av det estetiska kräver ”djupare kunskaper i sakområdet eller gedigen erfarenhet av att se och bedöma en företeelses estetiska kvaliteter. Att göra en kvalificerad bedömning av en företeelses värde utifrån estetiska aspekter förutsätter kunskaper inom ämnen som konst, arkitektur och estetik.” (*Rapport från Riksantikvarieämbetet. Plattform Kulturhistorisk värdering och urval Grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet*, 2015, s. 22–23)

3. Management och projektledning

Kunskapsområdet inkluderar kunskap om de styrmedel som kringgärdar verksamheten, dvs. lagstiftning och standarder, vilka regler och vilken praxis som gäller inom området. Det handlar om kunskaper/färdigheter att initiera, kvalitetssäkra, leda och avsluta olika processer och projekt. För att kunna göra det krävs både ledarkunskaper och vana att samverka med lyhördhet och att kunna ta in olika intressenter i arbetet. Kunskapsområdet är teoretiskt, men behöver praktiseras.

4. Digitala färdigheter och kunskaper

Kunskapsområdet avser digitalt bevarande, dvs digital dokumentation och förvaltning av data. Samverkan med och kunskap om AI ingår här. Kunskapsområdet inbegriper både teoretisk och praktisk kunskap.

5. Hantverk

Kunskapsområdet inbegriper aktiv konservering och praktisk byggnadsvård. Det handlar om att kunna fästa flagor eller mura i praktiken. Viktig är handgriplig färdighet, dvs, handens känsla. Kunskapsområdet har en del gemensamt med den estetiska färdigheten och kunskapen. Den är även rent teknisk med materialkunskap, dvs kunskap/färdigheten i att något blir hållfast i praktiken.

6. Humaniora och kulturvetenskap

Kunskapsområdet omfattar olika humanistiska kunskapsdiscipliner som kulturhistoria, historia, geografi, etnologi, konst- och arkitekturhistoria, samt arkeologi. Det handlar om att förstå objektets betydelse och vad de berättar om, samt deras symbolvärde över tid. Orsaken till att de anses värda att bevara, hur de blev till och varför, hur och varför de har förändrats. Här kan man infoga *plattformens* kulturhistoriska och sociala värden om vad objekten betyder för samhället idag, vilket inbegriper att kunna ta in olika intressenters perspektiv och erfarenhet. Dessa färdigheter är överlappande med kunskapsområdet management och projektledning. I kunskapsområdet ingår även kunskap om kulturmiljövårdens egen historia.

7. Naturvetenskap, kemi och fysik

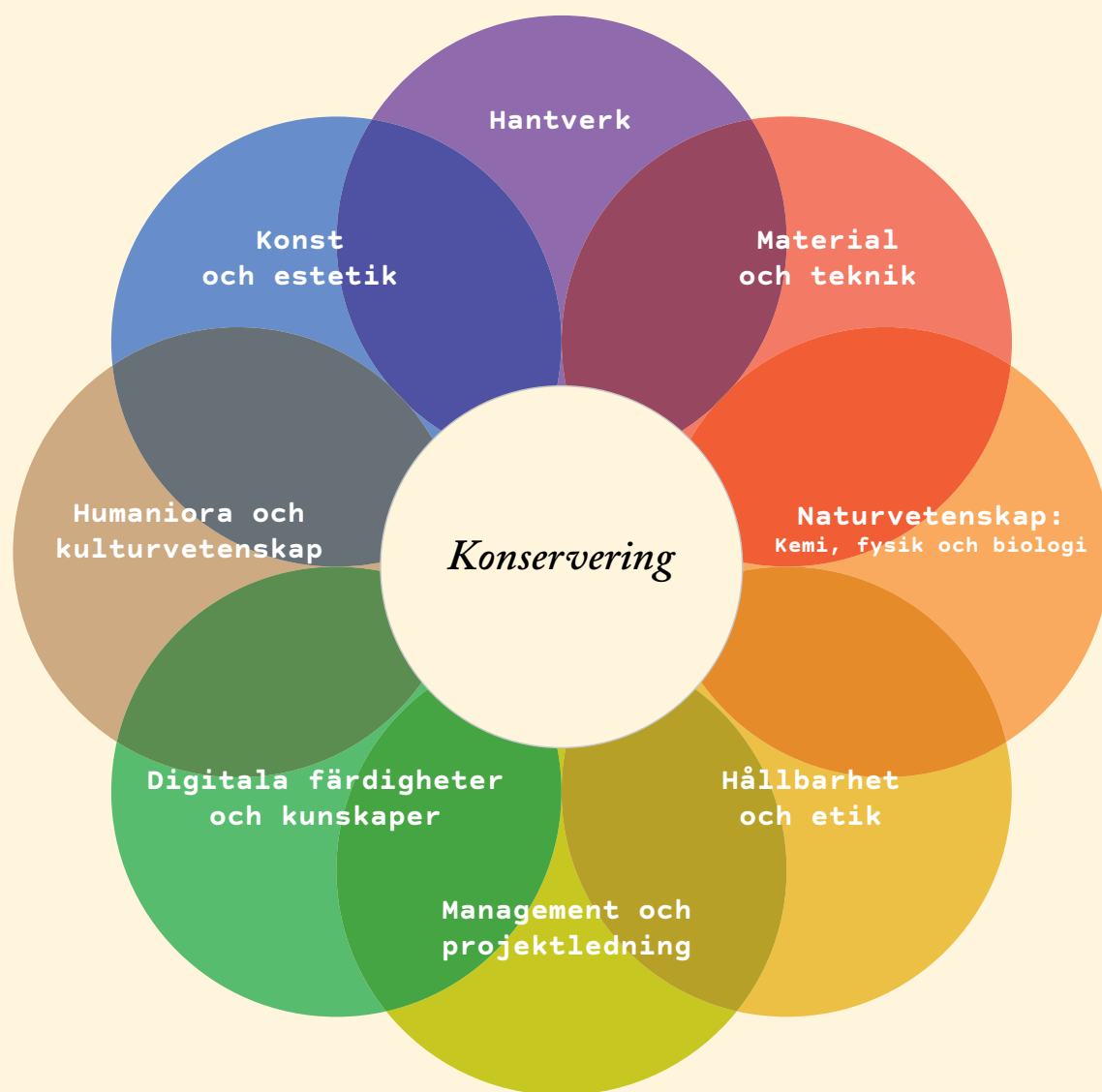
Kunskapsområdet inbegriper kunskaper/färdigheter i analys och förståelse för olika materials kemiska och fysiska egenskaper, kunskap om objektets nedbrytning

och förändringar över tid. Det rör påverkan från omgivande ljus, vibrationer och föroreningar etc. Kunskapen är besläktad med material och teknik, men mer teoretisk även om praktiskt laboratoriearbete ingår. Den innefattar kunskap om hur molekyler agerar och reagerar med varandra och materials hållfasthet över tid, t.ex. hur sprickor agerar i en byggnad. Kunskapsområdet inbegriper även undersökning med naturvetenskapliga analysmetoder både in situ och i laboratoriet. Inom naturvetenskapen finns stora kunskapsområden och därför behöver konservatorn kunna interagera och kommunicera med många olika naturvetare.

8. Etik och hållbarhet

Kunskapsområdet etik och hållbarhet inkluderar förståelse objektets värde och hur det ska hanteras över tid. Här ingår kunskap om hållbarhet (social, ekonomisk och miljömässig) och bedömning av vad som är avgörande för att objektets autenticitet ska kunna vidmakthållas. I området ingår även de sociala kompetensen som behövs för att förstå objektets sociala betydelse i samarbete och samskapande med intressenter och *stakeholders*. Kunskapen/färdigheten handlar om att veta hur man ska agera återhållsamt, bedömning av värden och hur de förborgas i objekten och vad de betyder för samhället och för en viss grupp människor. Det handlar om att förstå och tolka vilka effekter åtgärder och förändringar har på objektets autenticitet. Att kunna välja metoder och material som inte påverkar objekten negativt men även att förstå objekten i deras långa tidsperspektiv, deras betydelse i samhället och för olika intressenter, där åtgärder kan behövas för att kunna bruka dem. Kunskapsområdet innefattar sålunda både teori och praktik där det ingår kunskap och förståelse för relevanta etiska dokument och styrmedel.

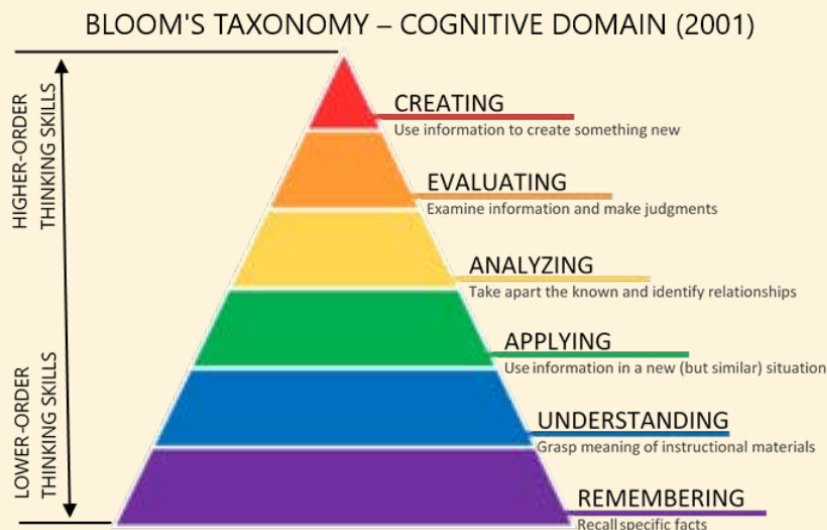
Konserveringsrosen

Konserveringsrosen med de kunskapsfält och färdigheter som utgör konservering.

7.2. Steg 2. Blooms taxonomi och CHARTER spindeldiagram

Figur 49

Bilden är hämtad från Bloom's Taxonomy – Center for Instructional Technology and Training – University of Florida (ufl.edu)

Kunskapsområdena i konserveringsrosen visar inte hur djupa och omfattande kunskaperna och färdigheterna är som de olika professionerna äger efter utbildning och när de kommer ut på arbetsmarknaden. För att kunna utvärdera det kombinerades konserveringsrosen med en vedertagen modell för hur lärande utvecklas; *Blooms taxonomi*. Den lanserades 1956 av en grupp amerikanska universitetslärare och beskriver lärandets olika steg utifrån lärandemålen. Taxonomi uppdaterades 2001 och används inom universitetsvärlden för att definiera hur inläring går till. I modellen ordnas kunskaperna i en hierarkisk skala i sex steg, där varje steg bygger på det på föregående. Den första nivån är att kunna minnas fakta om något till det högsta då man kan använda det man vet till att skapa något nytt, dvs. innovativ förmåga.

Blooms modell har inspirerat EQF som har åtta nivåer. Den används inom EU för att värdera utbildningens lärandemål där universitets-utbildningarnas tre olika steg: kandidat-, master- och forskarutbildning motsvarar EQF 6, EQF 7 och EQF 8. EQF 8 definieras som:

De mest avancerade och specialiserade färdigheterna och teknikerna; inbegripet den överblick och bedömning som behövs för att lösa kritiska problem inom forskning och/eller innovation och för att utvidga och omdefiniera befintlig kunskap eller yrkespraxis

Description of the eight EQF levels Europass

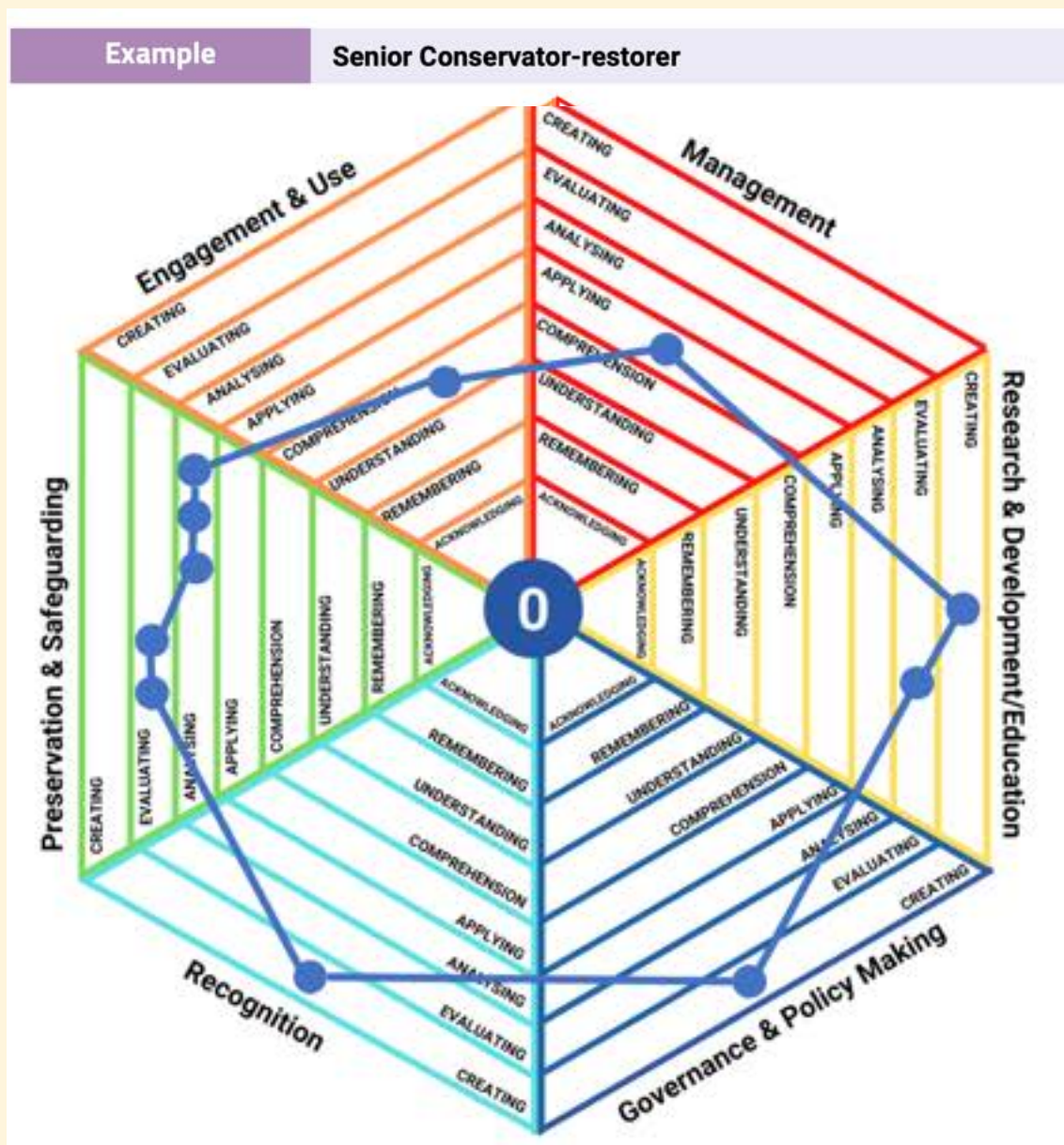
Figur 50

CHARTER:s rapport *Family of competences* (2022).

Inspiration för hur konserveringsrosen kan användas har vi även hämtat från en annan modell, CHARTER:s spindeldiagram som tagits fram i CHARTER för att utvärdera olika yrkesgruppers funktioner inom sektorn, deras kunskapsnivåer och hur de interagerar med varandra. Modellen har presenterats i *Families of competences* (2022).

Figur 51

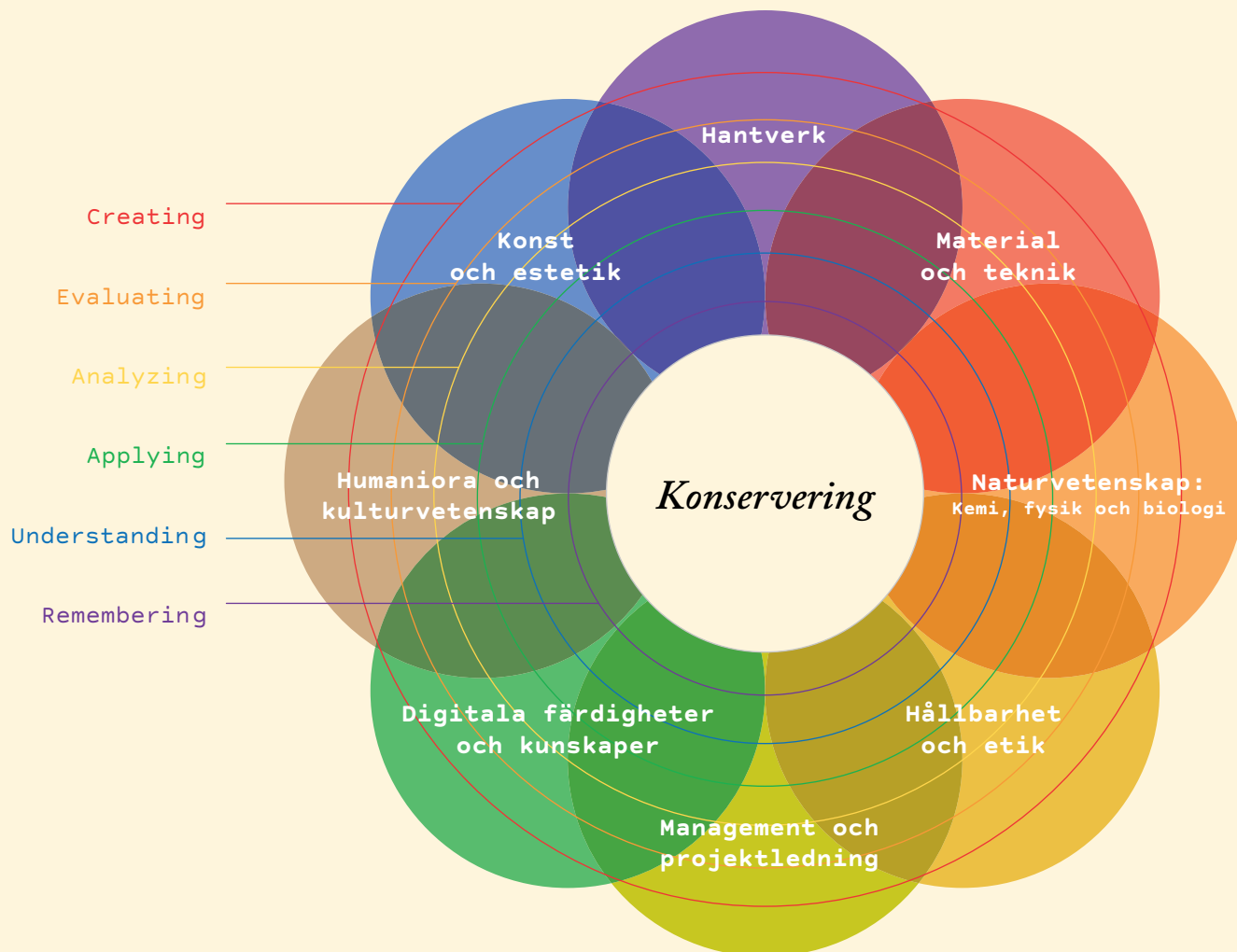
CHARTERs spindeldiagram där de erfarna seniora konservatorns kunskaper utvärderats. Hämtad från CHARTER, Families of competences (2022).

Sex funktioner kombineras med EQF:s 8 nivåer. För yrkesgruppen "senior konservator" resulterar det i nedanstående exempel som togs fram under en workshop:

Med utgångspunkt från ovanstående exempel visar vi hur projektets *konserveringsros* kan kombineras med Blooms sex steg och på så vis användas för att försöka definiera olika yrkesgrupper kunskapsområden och

kunskapsnivåer inom konserveringsfältet. De olika yrkesgrupper som kan vara aktuella att jämföra är bebyggelse-, byggnads-, och föremålsantikvarie, arkitekt, arkeolog och hantverkare, specialiserade på traditionella material och metoder.

Konserveringsrosen med Blooms taxonomi

Konserveringsrosen med de kunskapsfält och färdigheter som utgör konservering.

Exempel på yrken inom kulturarvssektorn – en jämförelse

I detta kapitlet presenteras fem yrken; konservatorn, arkeologen, arkitekten, antikvarien och hantverkaren som verkar inom kulturarvssektorn. I kapitlet påtalas yrkenas roll i det gemensamma arbetet att ta hand om och utveckla kulturarvet, och hur arbetet kvalitetssäkras. Vissa kunskapsområden som identifierats i konserveringsrosen överlappar varandra, och där några är gemensamma för några yrken. Kapitlet ger en bakgrund till förståelsen för vad konservatorn särskilt bidrar med. Yrkesbeskrivningarna är därför ställda i relation till konserveringen, vilket innebär att de inte beskriver hela yrkesverksamheten för antikvarien, arkitekten, arkeologen eller hantverkaren. Jämförelse av yrkena visar att skillnaderna är relativt stora, vad det gäller hur kvalitetsfrågor hanteras och styrs av lagstiftningen och i praxis. Vidare synliggörs att de olika yrkenas grad av professionalisering ligger på olika nivåer.

I följande avsnitt diskuteras fem olika yrken som verkar inom kulturarvssektorn. De har alla betydelse och fyller olika funktioner när det kommer till behandlingen av kulturarvet. Beskrivningen visar på ett övergripande plan hur yrket är reglerat och något om hur kvalitetssäkring är organiserad. Syftet är att jämföra med konserveringen, som i den här rapporten motsvaras av de kunskapsfält/färdigheter som identifierats i konserveringsrosen. Avsikten är att söka förstå hur de fem yrkena organiseras och styrs och vilka skillnaderna är gentemot konservatorn. Yrkesbeskrivningarna är därför ställda i relation till konserveringen, vilket innebär att de inte beskriver hela yrkesverksamheten för antikvarien, arkitekten, arkeologen eller hantverkaren.

Inom kulturarvssektorn samverkar yrkena och det finns kunskapsfält och färdigheter som delas av alla – eller åtminstone de flesta. Etik i förhållande till kulturarvet och kvalitet är ett sådant område, men även här kan det skilja sig åt till viss del. Förhållningssätten är inte alltid desamma för en arkitekt, arkeolog, konservator, antikvarie eller hantverkare även om denna är specialiserad inom byggnadsvården (se avsnitt 5.7).

I *ICOMOS European quality principles for EU-funded interventions with potential impact upon Cultural Heritage* (Revised edition November 2020) har man försökt hitta en gemensam utgångspunkt för att uppnå kvalitet baserad på etiska övervägningar inom kulturarvssektorn:

Our continually evolving environment contains many cultural heritage elements. Because cultural heritage is a common good that is not renewable nor replaceable, these elements should be cherished. To ensure that our generation is able to 'pay back what we borrowed', the following seven quality principles and selection criteria for interventions on cultural heritage have been developed:

- 1 KNOWLEDGE-BASED Conduct research and surveys first of all
- 2 PUBLIC BENEFIT Keep in mind your responsibility towards society
- 3 COMPATIBILITY Keep the "spirit of the place"
- 4 PROPORTIONALITY Do as much as necessary, but as little as possible
- 5 DISCERNMENT Call upon skills and experience
- 6 SUSTAINABILITY Make it last
- 7 GOOD GOVERNANCE The process is part of the success

ICOMOS European quality principles for EU-funded interventions with potential impact upon Cultural Heritage Revised edition November 2020, s. 57

Utgångspunkterna fungerar på ett övergripande plan, men kan tolkas olika beroende på yrke, och vad det mynnar ut i kräver förhandling. De transversala kompetenserna och hur man kan samarbeta på bästa sätt för att nå kvalitet är givetvis viktiga, men det blir även nödvändigt att tydliggöra olika roller och ansvaret olika yrken har för att underlätta samarbete.

För att kunna utföra olika arbetsuppgifter med olika komplexitet måste det gå att identifiera på vilken nivå en aktörs färdighet/kompetens befinner sig. För det kan man använda Blooms taxonomi och/eller EQF. I praktiken finns det givetvis personer med dubbla och ibland trippla kompetensprofiler som kan utföra flera arbetsuppgifter. Det vore idealiskt om företrädare för de olika yrkena med färdigheter validerade enligt EQF hade arbetsuppgifter som matchade deras kompetens. I CHARTER har man identifierat att det vore bra att bättre validera och certifiera färdigheter/kompetenserna i kulturarvssektorn eftersom man arbetar med ett allmänintresse.

Recognition and validation and certification are more relevant in heritage than they are in the context of many other employment sectors, as in fact heritage and its policies are identified as being of the public interest objective by Member States and often inscribed in their constitutional obligations, and as well recognised by the EU. This is due to the irreplaceable nature of cultural heritage, which is why it is particularly important that only competent persons work in the sector. Moreover, some of the factors outlined above further contribute to the importance of recognition issues:

- Up- and reskilling is of paramount importance for the sector, as many professionals initially train in another sector and join the heritage sector after a period of continuing education and training (CET). This applies, for instance, to software engineers who train to specialise in the development of digital CH content or to managers who switch from other sectors to heritage after upskilling on heritage-specific management methods.
- Continuing education and training, which provides the framework for most up- and reskilling, often results in non-formal qualifications. As mentioned above, non-formal learning is more difficult to recognise than formal learning. This is simply it lacks intrinsic elements of formal E&T such as official degrees/diplomas, mandatory quality assurance processes and transparency tools such as inclusion in the European Qualification Framework (EQF) or corresponding National Qualification Frameworks. Therefore, non-formal learning often requires validation and certification processes to afford it recognition.
- The question of recognition is even more relevant for informal learning. Since informal learning tends to take place in private (family) contexts related to traditional crafts, it necessitates validation and certification processes that are sensitive to the traditions and specific legacies of the heritage that this type of learning embodies. Overly structured validation/certification could actually harm the heritage knowledge and skills which are transmitted in an informal manner, which is why great care has to be taken in these contexts"

Report: *Dynamics and future scenarios for the cultural heritage sector*, D4.4 (2024) D4.4.-Dynamics-and-future-scenarios-for-the-cultural-heritage-sector.pdf, hämtad 2025-01-07, s. 37

8.1. Konservatorn

8.1.1. Konservatorn och dess professionella organisationer, E.C.C.O. och IIC
Konservatorn är en internationellt definierad yrkesgrupp med internationellt förankrade etiska regler och professionella guidelines som är lagstyrd i några europeiska länder. Det är det inte i Sverige, och här kan den som vill kalla sig konservator. I rapporten framkommer även att det inte finns någon lag som reglerar konserveringen i någon högre grad.

I Europa finns den samlande organisationen E.C.C.O. (European Confederation of Conservator-Restorers' Organisations) som består av 22 fullvärdiga och 4 associerade medlemsorganisationer och representerar cirka 6200 medlemmar i Europa. De arbetar för att stärka och definiera konservatorsprofessionen i Europa. I Sverige finns det NKF-S som är den samlande organisationen och som är ordinarie medlem i E.C.C.O..

I E.C.C.O.'s dokument, *Competences for the Access to the Conservation-Restoration Profession* (2011) beskrivs vilka kompetenser en konservator behöver. Här framkommer även att en självständig konservator enligt den europeiska referensramen för kvalifikationer (EQF, *European Qualifications Framework, som infördes 2008. The European Qualifications Framework: supporting learning, work and cross-border mobility* (ehea.info), hämtad 2024-06-07) ska inneha kunskaper på EQF nivå 7, dvs. en universitetsutbildning på masternivå eller annan erfarenhet som är jämförbar. Göteborgs universitets konservatorutbildning är idag anpassad efter det. I det här projektet har vi skapat konserveringsrosen för att visa på kunskapsområdena som krävs.

E.C.C.O. har sedan organisationen etablerades 1991 arbetat med att ta fram professionella guidelines med syftet

att upprätta en gemensam grund att utgå från. Idag finns tre professionella guidelines: *The Profession (I)* antagen 2002, *Ethics (II)* antagen 2003 samt *Education (III)* antagen 2002. Vidare finns det redan omnämnda dokumentet *Competences for Access to the Conservation-Restoration Profession* som antogs 2011 och berör konservatorns kompetenser anpassat efter EQF.

Den guideline som tagits fram om *The Profession* sätter ramarna kring konservatorns arbete. I förordet definieras professionens samhällsroll i förhållande till kulturarvet:

The objects, buildings and environments to which society attributes particular aesthetic, artistic, documentary, environmental, historic, scientific, social, or spiritual values are commonly designated "Cultural Heritage" and constitute a material and cultural patrimony to be passed on to coming generations.

Since it is entrusted to the care of the conservator-restorer by society, s/he has a responsibility not only to the cultural heritage itself, but also to the owner or legal guardian, the originator or creator, the public, and to posterity. The following conditions serve to safeguard all cultural heritage regardless of its owner, age, state of completeness or value.

E.C.C.O Professional Guidelines (I) The Profession, 2002

Det framgår även i denna guideline att konservatorn äger kompetensen att leda arbetet med bevarandet av kulturarvets värden och därför ska ha rollen att vara ansvarig för den strategiska planeringen, undersökningen, vård- och underhållsplaneringen och åtgärdsprogrammet avseende kulturarvet, vilket konserveringsrosen utvisar (se ovan). Vidare tydliggör den att det i konservatorn kompetens även ingår att:

- utveckla och leda projekt och undersökningar inom konserveringsområdet.
- ge råd och teknisk hjälp avseende kulturarvets bevarande.
- förbereda tekniska rapporter avseende kulturarvet (exkluderande bedömningar av marknadsvärdet)
- genomföra forskning
- utveckla utbildningsprogram och undervisa
- sprida information som erhållits vid undersökning, behandling och forskning
- förespråka en djupare förståelse för konserveringsområdet

Dokumentet definierar även vad som menas med *Diagnostic examination (diagnostik)*, *Preventive conservation (preventiv konservering eller förebyggande konservering)*, *Conservation (konservering, vilket numera beskrivs som aktiv konservering se ovan)*, *Restoration (restaurering)* och

E.C.C.O.'s Mission

To organize, develop and promote, on a practical, scientific and cultural level, the profession of the Conservator-Restorer.

To set standards and regulate practice at European level and enhance communication between and mobility of professionals.

To strengthen the role and responsibilities of the Conservator-Restorer in relation to others in safeguarding cultural heritage.

Documentation (dokumentation), se faktarutor nedan.

Eftersom det är viktigt att etablera sig i en grupp av verksamma inom kulturravsfältet som har olika arbetsuppgifter har man velat utskilja konservatorn från konstnären och hantverkaren som är yrken som konservatorn utvecklat ur från början:

Conservation-restoration is distinct from related fields (e.g. art and crafts) in that its primary aim is the preservation of cultural heritage, as opposed to the creation of new objects or maintaining or repairing objects in a functional sense. The conservator-restorer is distinguished from other professionals by her/his specific education in conservation-restoration.

Däremot har man inte gjort en distinktion gentemot antikvarien som ju ligger nära konservatorn, kanske beror det på att denna yrkesgrupp inte finns i andra länder. Skillnaden mot antikvarien skulle dock kunna sägas bestå i att:

- A. Konservatorn äger kunskap i hur man agerar på själva objektet i de fall då det är nödvändigt, likt kirurgen eller tandläkaren.
- B. Konservatorn har kunskaper i naturvetenskap (kemi, fysik och biologi), vilket gör att denne kan ställa diagnos och avgöra vilka metoder och material som är bäst för objektet i de fall de behöver behandlas. De har kunskap i att analysera och testa material och metoder i laboratoriet. De kan därför även kommunicera med naturvetare när djupare analyser behöver utföras.

Sedan 1990-talet har man ur kvalitetssynpunkt sökt uppnå ett gemensamt synsätt i vad konservatorsutbildningen ska innehålla och vilken nivå den ska befinna sig på för att underlätta anställningsbarheten och rörligheten mellan olika länder. I E.C.C.O.s Professional Guidelines (III) om utbildning står det att:

Education is to be based on the highest ethical standards of the profession, aimed at respecting the uniqueness of cultural heritage and its aesthetic, artistic, documentary, environmental, historic, scientific, social, or spiritual significance. After a completed education, graduates should be capable of working responsibly in the field of conservation-restoration of cultural heritage, including the more specialised technical, scientific and artistic aspects. They should be able to collaborate with all other professions concerned with the preservation of cultural heritage. Graduates should also be capable of independent research in the field of conservation-restoration and historical technology and techniques. The education is also aimed at developing all other important abilities, as stated in the ECCO Professional Guidelines I.

E.C.C.O.s Professional Guidelines (III) Education, 2002

I nära anslutning till E.C.C.O. verkar ENCoRE (European Network for Conservation-Restoration Education) som är en sammanslutning av konservatorutbildningar i Europa som sedan 1997 arbetar med att standardisera konservatorns högre utbildning och förespråka forsk-

Diagnostic examination consists of the identification, the determination of the composition and the assessment of the condition of cultural heritage; the identification, nature and extent of alterations; the evaluation of the causes of deterioration and the determination of the type and extent of treatment needed. It includes the study of relevant existing information.

Preventive conservation consists of indirect action to retard deterioration and prevent damage by creating conditions optimal for the preservation of cultural heritage as far as is compatible with its social use. Preventive conservation also encompasses correct handling, transport, use, storage and display. It may also involve issues of the production of facsimiles for the purpose of preserving the original.

I CEN standard SS-EN 15898:2019 definieras det som förebyggande konservering, vilket är åtgärder och insatser som syftar till att undvika eller minimera framtida skador, nedbrytning och förluster samt påföljande ingrepp

Conservation consists mainly of direct action carried out on cultural heritage with the aim of stabilising condition and retarding further deterioration.

I CEN standard SS-EN 15898:2019 definieras det som aktiv konservering, vilket är åtgärder som

utförs direkt på ett objekt i syfte att stoppa nedbrytning och/eller begränsa skador.

Restoration consists of direct action carried out on damaged or deteriorated cultural heritage with the aim of facilitating its perception, appreciation and understanding, while respecting as far as possible its aesthetic, historic and physical properties.

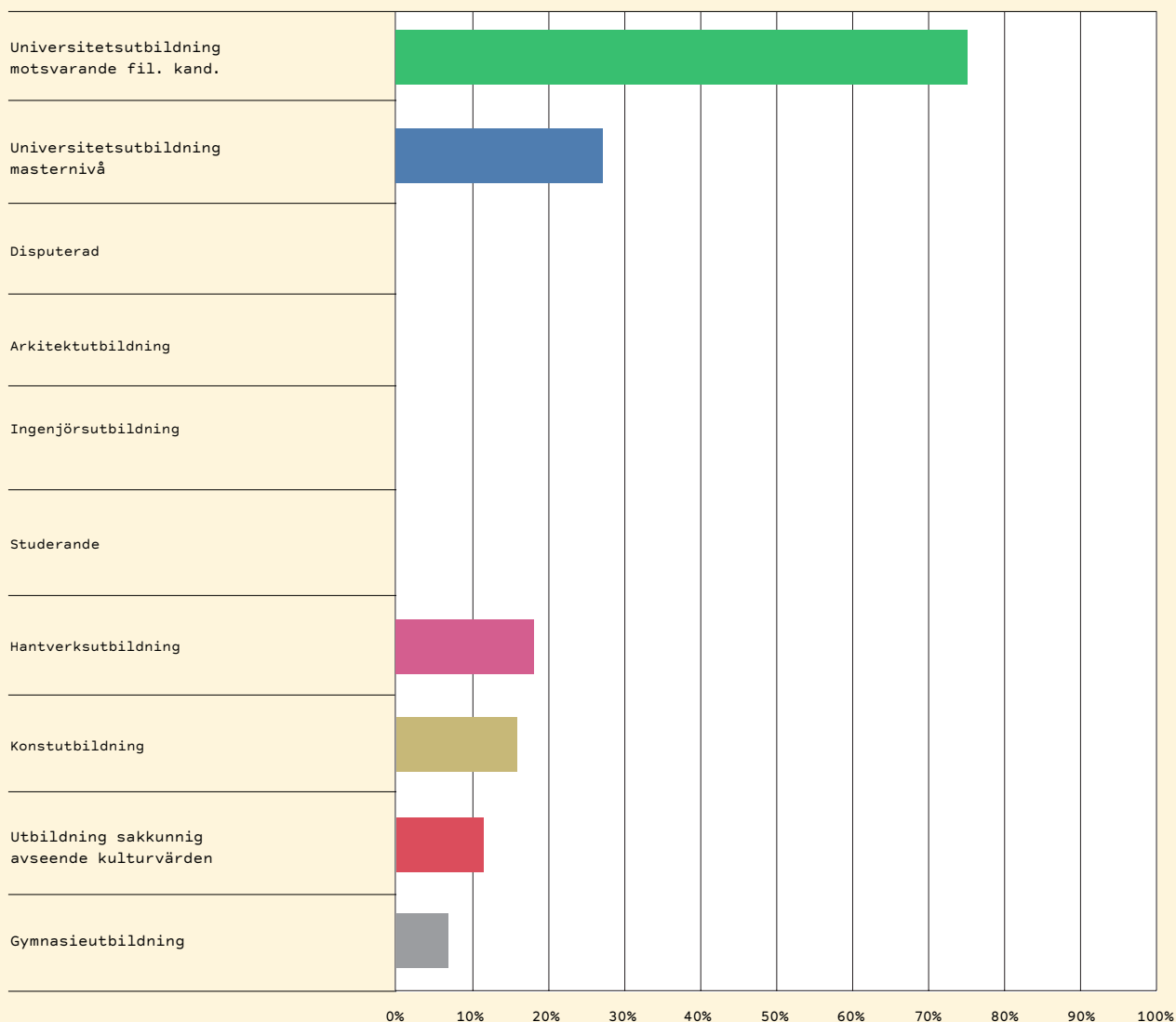
I CEN standard S-EN 15898:2019 definieras restaurering, vilket är åtgärder som utförs på ett stabilt eller stabiliserat objekt i syfte att underlätta upplevelsen, förståelsen och/eller användningen av objektet med hänsyn tagen till dess betydelse samt de material och tekniker som tidigare använt.

Documentation consists of the accurate pictorial and written record of all procedures carried out, and the rationale behind them. A copy of the report must be submitted to the owner or custodian of the cultural heritage and must remain accessible. Any further requirements for the storage, maintenance, display or access to the cultural property should be specified in this document.

E.C.C.O. Professional Guidelines (I) The Profession, 2002. https://www.ecco-eu.org/wp-content/uploads/2021/03/ECCO_professional_guidelines_I.pdf

Figur 53

Vilken utbildning har du? Du kan välja flera alternativ och specificera gärna i nedan fritextfält.

Av konservatorerna som svarat på enkäten hade 75 % en fil kand. och 27 % en master. Att det blir mer än 100 % beror på att man kunde svara på flera alternativ. Det innebär att i stort sett alla konservatorer idag är akademiker, vilket även krävs för att få vara ordinarie medlem i NKF-S. Vissa har även hantverks- och konstutbildningar.

ning inom området enligt E.C.C.O.s professionella standarder. Man har kommit fram till att konservatorns kompetensnivå för självständig yrkesutövning ska ligga på masternivå, dvs. EQF 7, eller motsvarande. E.C.C.O. strävar sålunda mot det målet och i många länder i Europa krävs det för att vara medlem i deras nationella konservatorsorganisationer. De konservatorer som inte har en master kan ändå räknas som motsvarande kompetens om de erhållit sin utbildning innan en sådan utbildning fanns att tillgå och arbetat länge i yrket. NKF-S ställer ännu inte krav på EQF nivå 7 för ordinarie medlemskap, utan EQF 6 eftersom masterutbildningen inte funnits så länge i Sverige. NKF-S arbetar för att ordinarie medlemmar i framtiden ska komma att ha masterkompetens.

I projektets enkät framkommer det att konservatorer som idag arbetar med konservering på beställning av Svenska kyrkan åtminstone har utbildning på kandidatnivå, men att 27 % har utbildning på masternivå, vilket är något högre (1 %) än motsvarande för antikvarierna (se avsnitt 8.4.1).

IIC (International Institute for Conservation of Historic and Artistic Works) är likaså en form av professionell konservatorsorganisation. Den är baserad i England och grundades 1950. De arbetar med hela världen som fält och har idag medlemmar i 70 länder. Från början hade organisationen målet att:

improve the state of knowledge and standards of practice and to provide a common meeting ground and publishing body for all who are interested in and professionally skilled in the conservation of museum objects.

<https://www.iiconservation.org/about>, hämatd 2025-03-14

IIC ordnar konferenser och ger ut en vetenskapligt "peer-reviewed", dvs. kvalitetsgranskad tidskrift "Studies in Conservation" sedan 1952. För att lyfta det vetenskapliga inom konserveringen har organisationen varit mycket viktig. Det är oklart hur många medlemmar de har och hur många som kommer från Sverige, vissa är s.k. fellows som har en viktigare professionell roll och blir invalda genom röstning. NKF-S ingår som en del av NKF i en regional group i IIC. Det innebär att NKF stöder deras mål och riktning, men det finns inget mer omfattande samarbete på samma vis som med E.C.C.O..

8.1.2. Konserveringsprocessen och konserveringens arbetsmetodik inom preventiv konservering

En process brukar beskrivas som något som har en början och ett slut som utförs i olika steg. I likhet med detta brukar konservatorns arbete ofta beskrivas som en konserveringsprocess, där ett uppdrag med ett konserveringsobjekt utförs i olika logiska steg som leder mot ett resultat (bevarandemål) och med avslut med rådgivning för fortsatt vård. Hur en sådan processinriktad konserveringsprocess

idealiskt borde gå till har utarbetats av E.C.C.O.. Den följer "en ryggrad" med steg som kräver olika kompetenser som skapar en form av "matris". Dessa ligger som grund för konservatorns kompetensbeskrivning i dokumentet *Competences for access to the conservation-restoration profession* (2011).

Processen börjar med en undersökning av objektet med syftet att fastställa vilka åtgärder som behövs (aktiva eller preventiva) och sedan genomgås flera steg som leder till att åtgärderna genomförs och dokumenteras, för överlämning av råd för objektets vidare behandling. "Ryggraden" kopplas sedan samman i *Competences for access to the conservation-restoration profession* med olika kompetenser som är nödvändiga för varje steg.

De identifierade kompetenserna relateras till olika kunskapsnivåer enligt EQF för att man sedan ska kunna fastställa vilka kompetenser och vilken nivå som krävs för att verka som konservator. I den här rapporten har matrisen interagerats i konserveringsrosen.

Det går att relatera E.C.C.O.s konserveringsprocess till stegen i en utrednings-, bygg- och förvaltningsprocess samt till processen i RAÄ:s *Konservering i kyrkan: ABC för ansökan, upphandling och utförande* (2022). Det kan beskrivas som:

1. Utredningsskede
 - a. Förstudie. Identifiering av behovet. (examination of needs)
 - b. Projekteringsskede. Ta fram åtgärdsprogram som ska godkännas av länsstyrelsen som kan ställa villkor, (examination and diagnosis, assesment of CR actions, planning and organisation of option).
2. Byggskede (C-R actions, result)
 - a. Åtgärdsprogrammet används som förfrågningssunderlag och ett kravspecifikation/upphandlingsunderlag.
 - b. Konserveringsarbetet utförs. Konservatorsarbetet avslutas med en konserveringsrapport.
3. Förvaltningsskede (After advice)
 - a. Avslutande besiktning och rapportering.
 - b. Uppdatering i vård- och underhållsplan och i inventarieförteckningen.

Stegen i E.C.C.O.s process och RAÄ:s handbok kan jämföras med standarden *Conservation process* EN 16853:2017. Den innehåller steg som för uppdrag inom Svenska kyrkan utförs som en förutsättning för att kunna upprätta ett konserveringsprojekt under dess dagliga drift och underhåll; som riskanalys, riskhantering och förvaltning i en vård- och underhållsplan

Det är inte alltid konserveringsprojekt utförs som en process i linjär följd, utan ingår ofta som i det som ofta benämns som förvaltning, drift och riskhantering. Det

The Conservation-Restoration process (marked in blue) requires the following steps (marked in red):

- The first step characterising the start of the process involves examination and diagnosis. It involves assessment of the nature of the object, the causes of alteration and the risks that the cultural heritage faces in its current situation.
- This leads to the second step requiring an assessment of needs which includes current use and planned future use.
- The third step involves the selection of Conservation-Restoration activities and the planning and organisation of actions/treatments. It includes consideration of, for example the desired results, level of intervention required, evaluation of alternatives, constraints on actions, stakeholder demands, risks and options for future use
- All of which requires planning and organisation including consideration of health and safety, legislation, insurance, project planning, finance and equipment and facilities
- The fifth and central step is the carrying out of a chosen course of action or treatment. This step encompasses Preventive measures, Remedial measures, Restoration processes and management processes.
- The outcome of which is the Conservation-Restoration result. This includes evaluation of the change in risk, success of treatment or activity and communication of the results. It also includes identification of future actions required to sustain the cultural heritage.
- The seventh step is the aftercare advice which is informed by the future actions that have been identified in the previous step. This may include a schedule of future works and guidelines for care and maintenance.

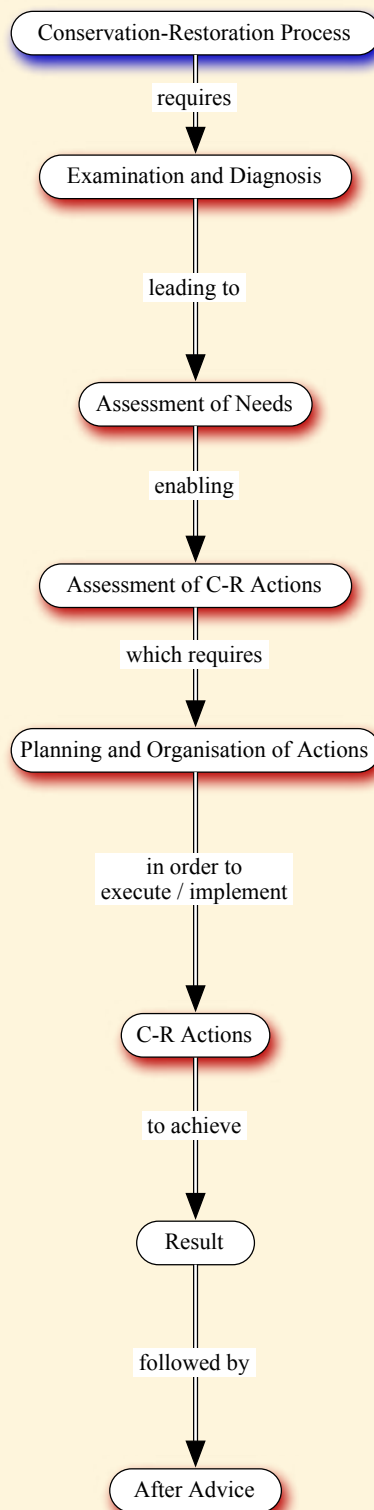

Figure 1: The spinal steps

Figur 55

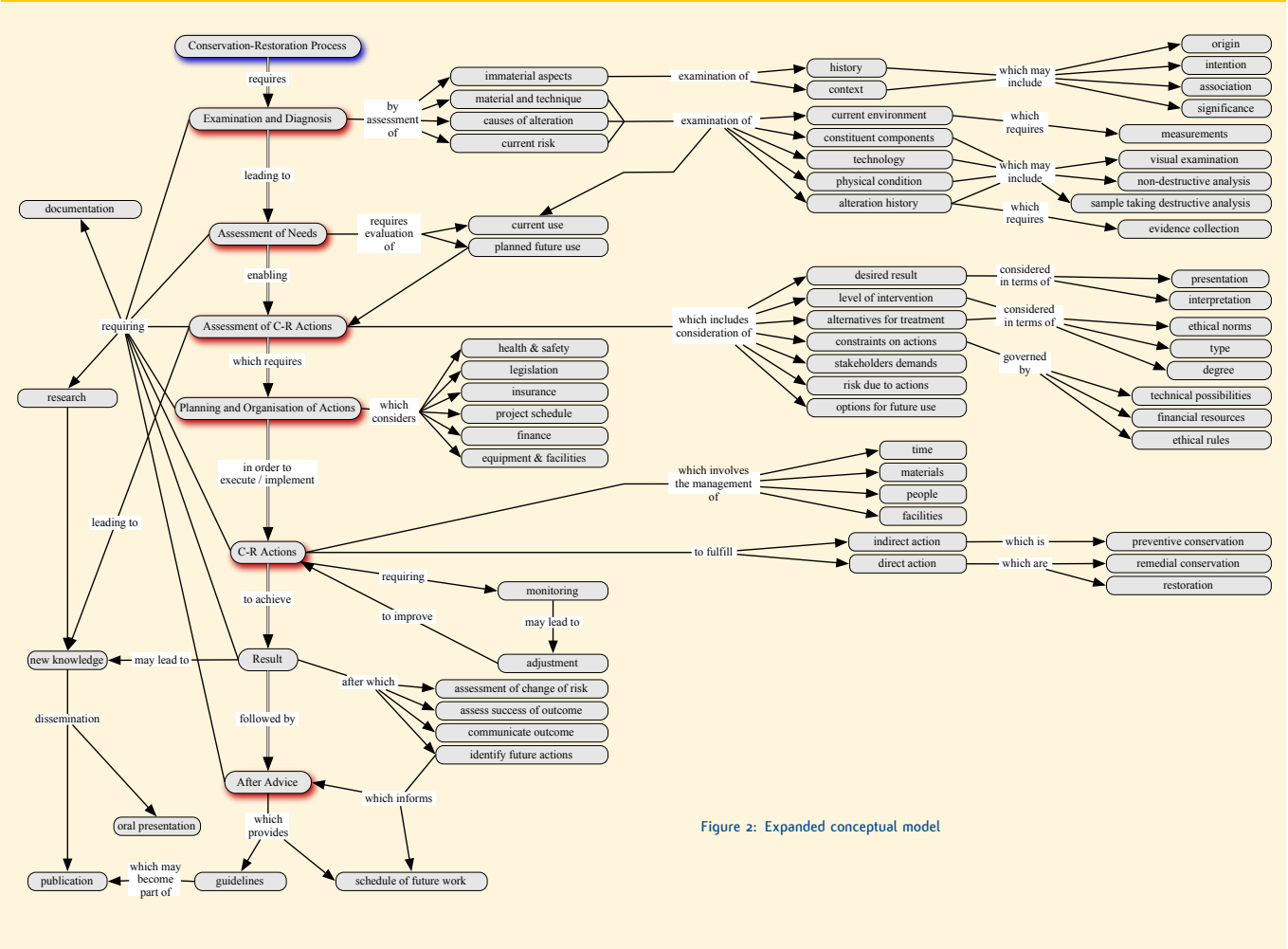

Figure 2: Expanded conceptual model

Figuren visar på den kompetensmatris som är nödvändig genom konserveringsprocessen. *Competences for access to the conservation-restoration profession*, 2011, s. 19

förbyggande/preventiva arbetet och omhändertagandet av kulturarvet ingår i konservatorns kompetens och arbetsområde, men kan endast delvis inkluderas i ovan beskrivna process. Ibland beskrivs arbetet som samlingsvård eller samlingsförvaltning. Konservatorns roll är att förlänga objektens liv och deras värden genom att identifiera och förhindra risker samt att vårda, kontrollera och bevaka dem.. Det kan ses som det sista skedet i processen, dvs. förvaltningsskedet (driften). Arbeta innebär kontinuerlig riskhantering, vård och bevakning som kan beskrivas som *cirkulär kontinuerlig konserveringsmetodik*. Det beskrivs ibland som *Conservation risk management*. Ett sådant har tagits fram av ICCROM tillsammans med Canadian Conservation Institute i *A Guide to Risk Management of*

Cultural Heritage, 2016, som i sin tur har hämtat metodiken från *SS-ISO 31000:2018 Riskhantering – Vägledning*.

Detta cirkulära arbetssätt handlar om att konservatorn ska förstå alla aspekter som är relevanta för situationen/platsen där kulturarvet befinner sig för att kunnat arbeta förebyggande. Det handlar om allt från att förstå fysiska, administrativa, lagmässiga, politiska, kulturella, sociala och ekonomiska aspekter samt att identifiera risker som hotar kulturarvet.

Arbetsättet berör flera frågeställningar: vad kan gå fel och skada kulturarvet och hur ska man hantera och prioritera hanteringen av identifierade risker? Processen är cirkulär och ständigt pågående, där fortlöpande bevakning kan leda till att riskbedömningar förändras.

Conservation process (EN 16853:2017) avseende Beslut, planering och implementering som är översatt till *kulturvårdsprocess* i den svenska versionen. I texten nedan har kulturvård bytts ut mot konservering. Det är möjligt eftersom båda begreppen används i översättningen av conservation i standarden SS-EN-16898:2019, *Bevarande av Kulturarv – Generella termer och definitioner* (se avsnitt 2.1, 2.4 och 2.5).

1. Fastställande av konserveringsprojektet (förstudie). Det innefattar formulering av projektets mål. Ett konserveringsprojekt eller -program utgår från ett uttryckt behov, en uttryckt vilja eller ett uttryckt syfte i en specifik kontext: Varför anses det nödvändigt eller önskvärt att utföra konserveringsarbete och vad syftar det till?
2. Identifiering, undersökning och diagnos (projekteringsskede). Som underlag för beslutsfattande avseende konservering ska information om objektet samlas in och utvärderas.
3. Riskanalys och riskhantering. Detta steg utförs i projekt inom Svenska kyrkan även i ett tidigare skede, som en del av vård- och underhållsplanen som krävs för att få utföra arbetet. Risker ska hanteras under hela processen. Olika konserveringsprojekt kan ge upphov till olika risker vilka påverkar framtida användning, visning och beslutsfattande etc.
4. Identifiering, utvärdering och val av konserveringsalternativ (projekteringsskede). Det innefattar fastställande av konserveringsalternativ.
5. Utvärdering och val av konserveringsalternativ (projekteringsskede). Vilken detaljnivå som krävs vid utvärdering av alternativ, samt hur utvärderingen ska genomföras, varierar. Detaljnivån kan exempelvis bero på projektets komplexitet, grad av nyskapande eller brådska, tillgängliga resurser. Utvärdering av alternativ kan behöva presenteras i flera olika format (t.ex. text, grafik eller tabeller) och kan innehålla exempel på möjliga lösningar. Utvärderingen resulterar i ett eller flera önskvärda alternativ.

6. Utarbetande och fastställande av en vård- och underhållsplan (projekteringsskede). En vård- och underhållsplan ska utgå från de slutsatser som dras av avsnitt 5 till 8. Detta utförs inom Svenska kyrkan i ett tidigare skede eftersom det är en förutsättning för att erhålla KAE.

7. Implementering (utförande- eller byggskede). Detta innefattar:

Befogenhet att inleda arbete

Innan arbetet inleds ska det finnas ett formellt avtal mellan alla berörda parter som bekräftar att arbetet kan inledas och när det ska vara slutfört. Kriterier för utvärdering av arbetets resultat ska fastställas och dokumenteras. Befogenhet att inleda arbete kan innebära schemaläggning av resurser. En sådan bekräftelse kan bestå i ett juridiskt bindande avtal mellan beställaren och entreprenören/entreprenörerna eller ett tillstånd från en myndighet etc.

Genomförande av vård- och underhållsplan

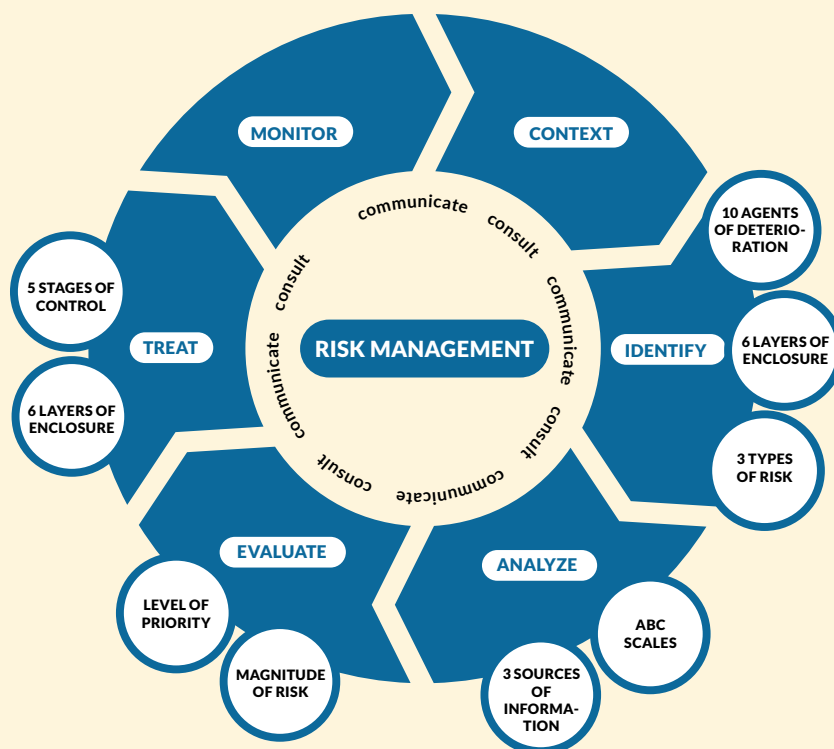
Avtalade konserveringåtgärder vidtas i enlighet med vård- och underhållsplanen. De som deltar i arbetet ska ha erforderlig kompetens och förmåga att kontinuerligt utvärdera sitt arbete.

Kvalitetsledning

Vidtagna åtgärder ska överensstämma med vedertagna konserveringsnormer, praxis och uppförandekoder. Under planens implementeringsfas ska arbetets kvalitet och effektivitet utvärderas löpande gentemot planens mål och om nödvändigt förbättras. Om omständigheterna kräver det ska planen eller metoderna revideras. Alla berörda parter kan bjudas in till ateljé eller på platsbesök.

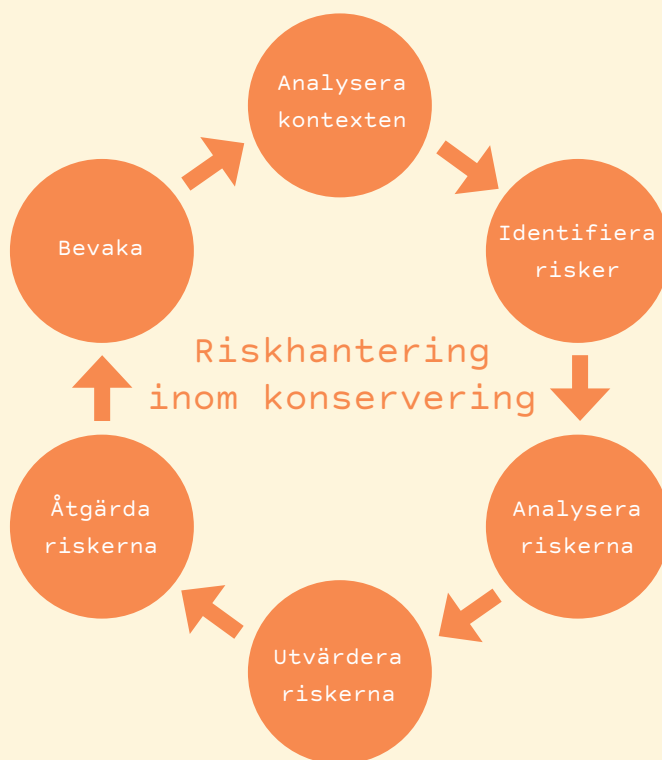
8. Slutförande (utförande- eller byggskede). I detta skede genomförs dokumentationen av resultaten, uppdateras vård- och underhållsplanen och risker elimineras genom vägledning för löpande skötsel av objektet eller samlingen samt genomförs utvärdering av arbetet gentemot fastställda mål. Om viktiga upptäckter, ny kunskap eller nyskapande konserveringsmetoder har framkommit rekommenderas att resultaten publiceras eller sprids på annat sätt

Figur 56

En bild av hur risk management kan gå till i en form av cirkulärt flöde hämtad från ICCROM, 2016 © Government of Canada, Canadian Conservation Institute, A Guide to Risk Management of Cultural Heritage, 2016

Figur 57

Riskhantering i en cirkulär konserveringsarbetsmetodik

8.2. Arkeologen

RAÄ har tagit fram föreskrifter och vägledningar som används för att styra arkeologiska arbeten (s.k. arbetsföretag i samband med ingrepp i en fornlämning) i Sverige baserat på styrande lagtext 2 kap. KML (1988:950).

Arkeolog är inte ett reglerat yrke i Sverige, vilket innebär att vem som helst får kalla sig arkeolog. Det finns en debatt inom arkeologin om vad som utgör arkeologernas professionalitet. I europeiska konventionen om skydd för det arkeologiska kulturarvet, signerad i Valletta 1992, finns skrivelser som fastställer att arkeologiska utgrävningar etc. ska utföras på ett vetenskapligt sätt, vilket ställer krav på utföraren. I Artikel 3 framställs det som att staten ska trygga att "arkeologiska utgrävningar och andra potentiellt destruktiva metoder tillämpas uteslutande av kompetenta och särskilt auktoriserade personer." Detta tillgodoses av regelverket som finns under KML.

Idag finns det cirka 400 verksamma arkeologer i landet. I utredningen *Uppdragsarkeologi i tiden. Betänkande av Uppdragsarkeologiutredningen* SOU 2005:80 diskuterades auktorisation av arkeologer som arbetar med uppdragsarkeologi. Då konstaterades att:

Ett system med auktorisation eller liknande av arkeologer verksamma inom uppdragsarkeologi skulle endast ge begränsade vinster i fråga om kvalitet och bättre förutsättningar för konkurrens inom området. De eventuella vinsterna står inte i proportion till den ökade byråkrati och de ökade kostnader som ett sådant system innebär. Kvaliteten på den uppdragsarkeologiska verksamheten samt bättre förutsättningar för konkurrens torde kunna garanteras genom att Riksantikvarieämbetet och länsstyrelserna fullgör sina myndighetsuppgifter på det sätt som anges i betänkandet.

Uppdragsarkeologi i tiden Betänkande av Uppdragsarkeologiutredningen SOU 2005:80, s. 220

Att det inte behövdes någon auktorisation på att uppdragsarkeologin redan är starkt reglerad. På länsstyrelserna arbetar arkeologer med att säkerställa att KML efterlevs och därmed även med att säkerställa kvalitén på arkeologernas arbete upprätthålls. RAÄ har överinseende och har rätt att meddela föreskrifter enligt KML och länsstyrelsen prövar tillstånd. Det är möjligt att ställa kvalitetskrav på de arkeologiska undersökningarna (arkeologisk utredning, arkeologisk förundersökning och arkeologisk undersökning) och de som utövar dem genom 2 kap. KML (1988:950), Kulturmiljöförordningen (1988:1188), föreskrifterna: KRFS 2015:1, Riksantikvarieämbetets föreskrifter och allmänna råd om uppdragsarkeologi, KRFS 2017:1, Riksantikvarieämbetets föreskrifter och allmänna råd om uppdragsarkeologi och KRFS 2018:6, Föreskrift om ändring i Riksantikvarieämbetets föreskrifter och allmänna råd (KRFS 2017:1) om uppdragsarkeologi, samt handböckerna som RAÄ tagit fram i anslutning till dessa.

Lagarna och vägledningarna vägleder länsstyrelserna i deras arbete och bildar ett reglerande ramverk för arkeologiska arbeten som utförs i samband med ingrepp i en fornlämning.

Arkeolog är inte ett reglerat yrke i Sverige, vilket innebär att vem som helst får kalla sig arkeolog. Idag finns det uppskattningsvis cirka 400 verksamma arkeologer i landet. I utredningen *Uppdragsarkeologi i tiden. Betänkande av Uppdragsarkeologiutredningen* SOU 2005:80, Stockholm 2005 diskuterades auktorisation av arkeologer som arbetar med uppdragsarkeologi. Då konstaterades att:

Ett system med auktorisation eller liknande av arkeologer verksamma inom uppdragsarkeologi skulle endast ge begränsade vinster i fråga om kvalitet och bättre förutsättningar för konkurrens inom området. De eventuella vinsterna står inte i proportion till den ökade byråkrati och de ökade kostnader som ett sådant system innebär. Kvaliteten på den uppdragsarkeologiska verksamheten samt bättre förutsättningar för konkurrens torde kunna garanteras genom att Riksantikvarieämbetet och länsstyrelserna fullgör sina myndighetsuppgifter på det sätt som anges i betänkandet.

Uppdragsarkeologi i tiden Betänkande av Uppdragsarkeologiutredningen SOU 2005:80, Stockholm 2005, s. 220

Den som vill verka som undersökande arkeolog är styrd av krav som grundas i lagtexten i KML. I 2 kap. om ingrepp i fornlämning 10–14 §§ där det är tydligt att det är länsstyrelsen som har kontrollen och att arbetet vid en arkeologisk utredning ska vara vetenskaplig:

11 § Ett beslut om arkeologisk utredning fattas av länsstyrelsen. Länsstyrelsen ska i beslutet ange vem som ska utföra utredningen. Då gäller inte lagen (2016:1145) om offentlig upphandling, lagen (2016:1146) om upphandling inom försörjningssektorerna eller lagen (2016:1147) om upphandling av koncessioner. Länsstyrelsen ska beakta att utredningen ska vara av vetenskapligt god kvalitet och genomföras till en kostnad som inte är högre än vad som är motiverat med hänsyn till omständigheterna.

Och:

13 § Som villkor för tillstånd enligt 12 § får länsstyrelsen ställa skäligen krav på 1. arkeologisk undersökning för att dokumentera fornlämningen, ta till vara fornfynd och förmedla resultaten, eller 2. särskilda åtgärder för att bevara fornlämningen.

Och:

Länsstyrelsen ska i beslutet om arkeologisk förundersökning eller arkeologisk undersökning ange vem som ska utföra undersökningen. Då gäller inte lagen (2016:1145) om offentlig upphandling, lagen (2016:1146) om upphandling inom försörjningssektorerna eller lagen (2016:1147) om upphandling av koncessioner. Länsstyrelsen ska beakta att undersökningen ska vara av vetenskapligt god kvalitet och genomföras till en kostnad som inte är högre än vad som är motiverat med hänsyn till omständigheterna.

Dessa paragrafer är viktiga när det kommer till att ställa kvalitetskrav, eftersom de ger länsstyrelsen förutsättningar att välja vilka som får utföra arkeologiska undersökningar samt att styra dem mot vetenskapligt god kvalitet. Det förstärks av att val av utförare ska grundas i kvalitén och

Kulturmiljöförordningen (1988:1188)

7 § Innan länsstyrelsen ger någon tillstånd att vidta åtgärder enligt 2 kap. 7 eller 8 § kulturmiljölagen (1988:950), ska länsstyrelsen förvissa sig om att denne har tillräcklig kunskap för att utföra åtgärderna på ett tillfredsställande sätt.

Innan länsstyrelsen fattar beslut enligt 2 kap. 11 och 13 §§ samma lag ska länsstyrelsen förvissa sig om att den som ska utföra utredningen eller undersökningen har tillräcklig kunskap för att utföra den på ett tillfredsställande sätt. Förordning (2013:554).

9 § Länsstyrelsen får meddela sådana föreskrifter som avses i 2 kap. 9 § kulturmiljölagen (1988:950).

10 § Riksantikvarieämbetet får meddela föreskrifter om verkställigheten av 2 kap. kulturmiljölagen (1988:950).

inte lägsta pris. Hur detta ska tillämpas och bedömas förtydligas vidare i KRFS 2018:6 samt i vägledningarna. I KRFS 2017:1 förtydligas till exempel vad som menas med att "undersökningen ska i alla delar vara av vetenskapligt god kvalitet" och ambitionsnivå inom "uppdragsarkeologi i samband med planering och genomförande av ett arbetsföretag och i samband med tillstånd till ingrepp i fornlämning":

2 § Med vetenskapligt god kvalitet avses att utifrån ett vetenskapligt arbetssätt skapa kunskap av relevans för myndigheter, forskning och allmänhet. Resultaten i form av rapportering, fornfynd och dokumentationsmaterial ska bevaras samlat för framtiden samt göras tillgängliga och användbara för de målgrupper undersökningen riktar sig till.

3 § Länsstyrelsens bedömning av kunskapsbehovet ska ligga till grund för val av ambitionsnivå inför en undersökning. Inför en arkeologisk undersökning ska även länsstyrelsens bedömning av fornlämningens kunskapspotential ligga till grund för val av ambitionsnivå.

Med ambitionsnivå avses en undersöknings omfattning, karaktär och prioriteringar.

Med *fornlämningens kunskapspotential* avses bedömningen av hur en undersökning av fornlämningen kan bidra till att skapa kunskap om det förflutna.

I vägledningen *Uppdragsarkeologi. Det uppdragsarkeologiska systemet* (2024) diskuteras vidare vad ”kvalitet i arkeologiska utredningar” innebär:

att kunna ge ett fullgott underlag inför länsstyrelsens kommande tillståndsprövning behöver därför en utredning utföras med en tillräckligt hög ambitionsnivå. Om en fornlämning påträffas i ett senare skede under arbetsföretagets gång kan detta bero på att utredningen utförts med för låg ambitionsnivå, t.ex. med en knapphändig inventering eller alltför få sökschakt. Utredningen måste därmed vara så omfattande som behövs för att ta reda på om det förekommer fornlämningar inom området för det planerade arbetsföretaget.

Riksantikvarieämbetet, 2024 b, s. 18

Mer utförliga beskrivningar av vad som menas med kvalitet och vetenskaplighet görs i samma vägledning avseende arkeologiska förundersökningen och undersökningen:

Arkeologiska undersökningar ska vara av vetenskapligt god kvalitet, enligt 2 kap. 13 § KML. Det innebär att undersökningen av fornlämningen görs med ett vetenskapligt arbetssätt och skapar kunskap av relevans för myndigheter, forskning och allmänhet. Det innebär att resultaten görs tillgängliga och användbara för olika intressenter. Att undersökningarna ska ses som en del i en framtätsyftande forskningsprocess slogs fast i forskningspropositionen. En arkeologisk undersökning ska kunna ge kunskap om fornlämningen och det samhälle den representerar.

Inför en arkeologisk undersökning har länsstyrelsen en viktig uppgift i att ange vilken inriktning den bör ha och att finna rätt ambitionsnivå.

Riksantikvarieämbetet, 2024 b, s. 26

Och vidare diskuteras förhållandet till deras kunskapspotential:

Behovet av en arkeologisk undersökning bedöms utifrån fornlämningens kunskapspotential. God kvalitet vid en arkeologisk undersökning kan sägas vara då fornlämningens potential tas till vara på ett uttömmande sätt och resultaten bidrar till efterfrågad kunskap. Vid en arkeologisk undersökning är det viktigt att relevanta frågeställningar ställs som har förankring i aktuella kunskapsbehov. Undersökningens ambitionsnivå ska stå i relation till det förväntade kunskapsutbytet och den aktuella forskningssituationen. Den nya kunskap som undersökningen genererar kan också användas för att ge kommande undersökningar en relevant

inriktning och för att utveckla metoder.

Riksantikvarieämbetet, 2024 b, s. 26

Frågan är om något liknande inte borde gälla vid konservering enligt 4 kap. KML? Ett konservatorsarbete är ju ett tillfälle då närmare undersökning av objekten genomförs och ny kunskap erhålls. Det innebär att det finns en kunskapspotential om objektet att utnyttja. Konservering kan även leda till att objekt skadas om fel metoder används och att information går förlorad. Det behövs förundersökningar av objekten för att säkerställa att det som sker är systemiskt och vetenskapligt. Att krav inte ställs på det i styrmedlen gör det svårt att genomföra sådana i praktiken. Skillnaden är att vid en utgrävning grävs lämningarna bort. Konserveringens syfte är att bevara objekten. Men det är ändå frågan om mycket höga kulturhistoriska värden som är lagskyddade och som riskerar att skadas om de inte behandlas rätt. Tydligt är att kvalitetskraven är större för arkeologiska undersökningar.

För att ytterligare förstärka kvaliteten har ett system med prekvalificering av lämpliga arbetsföretag utarbetats vid arkeologiska undersökningar som ska hjälpa länsstyrelsen att avgöra vem som får göra utföra arkeologiska undersökningar i varje län enligt 10 §, *KRFS 2017:1*. När uppdragsarkeologiska utförare kvalificerat sig har de rätt att lämna ett anbud på de arkeologiska undersökningar som länsstyrelsen bestämt ska utföras. I *KRFS 2018:6* framkommer att det ställs omfattande krav på undersökaren:

11 § Undersökaren ska vara lämplig för att genomföra undersökningen och ha tillgång till den arkeologiska kompetens som behövs samt ha behörighet att registrera information i Riksantikvarieämbetets kulturmiljöregister. Endast de undersökare som länsstyrelsen finner vara lämpliga får utföra undersökningar. Undersökarens lämplighet bedöms utifrån:

1. organisation,
2. ekonomiska förhållanden och administrativa rutiner,
3. erfarenhet, vetenskaplig skicklighet och måluppfyllelse av tidigare undersökningar,
4. interna system för kvalitetssäkring och egenkontroll,
5. system för långsiktig kunskapsuppbyggnad och kommunikation,
6. rutiner för att upprätta, lagra och kvalitetssäkra dokumentationsmaterial,
7. rutiner för att hantera, förvara och konservera fornynd, och
8. rutiner för att hantera upphovsrättsligt skyddade bilder och texter. Undersökare som inte uppfyller krav i författning om arbetsmiljö, miljö, mångfald, jämställdhet samt tillgänglighet och i kollektivavtal om arbetsvillkor eller har obetalda förfallna skulder kan anses som olämpliga. Som en del av undersökarens kompetens räknas de underkonsulter som engagerats

för undersökningen. Underkonsulter som ska registrera i kulturmiljöregistret ska ha behörighet att göra detta.

I RAÄ:s *Vägledning för tillämpning av Kulturmiljölagen. Uppdragsarkeologi. Bedömning av undersökare och undersökningsplan (2024)* förtydligas ytterligare vad länsstyrelsen ska utgå från när de väljer undersökare. Företaget/organisationen ska vara väl fungerande, stabil och långsiktig för att få utföra uppdrag. Ett sätt att ”bedöma om en organisation är lämplig kan vara genom att jämföra hur många tillsvidareanställda en undersökare har i förhållande till de som anställs tillfälligt inför ett särskilt uppdrag” (Riksantikvarieämbetet, 2024 d, s. 5). Ett annat sätt att bedöma om det är en väl fungerande organisation är att ställa krav på att de bör ”ha upparbetade kontakter med samarbetspartners och underkonsulter, t.ex. laboratorier som kan utföra olika typer av analyser och konservering”. (byt ut till Riksantikvarieämbetet, 2024 d, s. 5). Vidare ska länsstyrelsen även bedöma att företagets/organisationens:

utrustning och de lokaler som används är lämpliga för arkeologiskt arbete. Det avser också teknisk utrustning och programvaror som används vid hantering av digital information. Undersökarens lokaler bör vara anpassade för hantering av arkeologiskt material, omhändertagande av fynd såsom fyndtvätt och särskilda utrymmen lämpliga för förvaring av fynd. För konservering krävs lokaler avsedda för laboratorieverksamhet.

Riksantikvarieämbetet, 2024 d, s. 5-6

Samt att:

Undersökaren ska ha stabila ekonomiska förhållanden och en god ekonomiförvaltning med en för verksamheten anpassad redovisning. Taxesättning ska vara genomskedd och konsekvent. Länsstyrelsen bör förvissa sig om att undersökaren inte belastas av skatte- eller avgiftsskulder eller hinder av någon annan art.

Riksantikvarieämbetet, 2024 d, s. 6

Vad det gäller interna system för kvalitetssäkring och egenkontroll är ett allvarligt missförhållande ”om undersökaren ertappas med vetenskaplig oredlighet, dvs. om fakta om undersökningen hittas på, stjäls eller kopieras utan att källan omnämns eller att resultat förvrängs eller analyseras på ett missvisande sätt.” (Riksantikvarieämbetet, 2024 d, s. 7). I vägledningen förklaras även hur kvalitetssäkringen ska fungera:

Kvalitetssäkringssystemet bör även omfatta rutiner för att säkerställa ett vetenskapligt arbetssätt i undersökningen och en vetenskaplig kvalitetssäkring som kan garantera de vetenskapliga frågeställningarnas kvalitet och relevans. Kvalitetssäkring av en rapportering kan innebära att rapporter och skrifter innan publicering läses av redaktör, extern lektör

eller t.ex. publiceras i en publikation med s.k. referee-system. Kvalitetssäkringen innebär också att undersökaren har rutiner för uppföljning och utvärdering av undersökningar i förhållande till undersökningsplanen. Den undersökare som har ett bristfälligt system för kvalitetssäkring och egenkontroll eller inte uppfyller de krav som angivits i förfrågningsunderlaget kan bedömas som mindre lämplig att utföra arkeologiska undersökningar. Det är mycket viktigt att resultat och kunskap från arkeologiska undersökningar inte stannar hos den enskilda undersökaren utan kommer kulturmiljövärden och samhället till del. Vid bedömning av kompetens ska särskilt beaktas om undersökaren har väl utvecklade system och rutiner för långsiktig kunskapsuppbbyggnad och kommunikation. Undersökarens system för kommunikation kan vara en kommunikationsplan som visar hur undersökaren arbetar med kunskapsöverföring och kommunikation inom kulturmiljövårdssektorn och med andra grupper i samhället. Det kan exempelvis innebära att undersökaren publicerar och ger ut skrifter som har en vidare spridning än rapporter vanligtvis har. Ett annat mått på sådan kompetens är i vilken utsträckning företagets personal deltar med föredrag på konferenser inom Sverige och internationellt. Andra former av kunskapsöverföring kan vara att driva eller delta i projekt, samarbeten eller nätverk med andra institutioner. Den långsiktiga kunskapsuppbbyggnaden kan exempelvis komma till uttryck i vetenskapliga program eller egna forskningsprojekt. Det kan också vara ett långsiktigt arbete tillsammans med andra aktörer för att integrera resultaten från arkeologiska undersökningar i en regions kunskapsuppbbyggnad. Även egen metodutveckling, huruvida man bedriver utveckling av arkeologiska metoder, utveckling av datasystem och andra tekniska hjälpmedel, rapport- och informationsutveckling m.m., kan vara långsiktig kunskapsuppbbyggnad. Ett annat viktigt kompetenskriterium kan vara undersökarens program för utveckling av personalens kompetens. Undersökare som inte aktivt söker kommunicera resultaten från de undersökningar som utförs och inte satsar på metodutveckling, kunskapsuppbbyggnad och kompetensutveckling kan ses som mindre lämpade att utföra arkeologiska undersökningar.

Riksantikvarieämbetet, 2024 d, s. 7

Vi ser här hur noga det är vid arkeologiska undersökningar att allt ska gå rätt till och det går att se att det är mycket annorlunda i jämförelse med 4 kap. KML. Förutom det så styr länsstyrelsen arkeologer hur undersökningarna ska gå till. Länsstyrelsen tar nämligen fram förfrågningsunderlaget där de anger vilka krav som ska gälla för en undersöknings genomförande och vilken ”övergripande vetenskaplig inriktning” som ska gälla.

I RAÄ:s *Vägledning om förfrågningsunderlag, undersökningsplan (2024)* beskrivs anledningen vara att det vid en arkeologisk undersökning är ”viktigt att relevanta frågor ställs som är förankrade i aktuella kunskapsbehov” (Riksantikvarieämbetet, 2024 a, s. 10).

En arkeologisk utredning och arkeologisk förundersökning är besluts- och planeringsunderlag, medan forskningsfrågor och förmedling hör hemma i arkeologiska undersökningar.”... Länsstyrelsen har en viktig uppgift i att finna rätt ambitionsnivå, dvs. den arkeologiska insatsens omfattning, karaktär och prioriteringar.

Riksantikvarieämbetet, 2024 a, s. 9

Vidare: ”För att kunna ge ett fullgott beslutsunderlag behöver utredningar och förundersökningar utföras med en hög ambitionsnivå.” (*Riksantikvarieämbetet, Vägledning – förfrågningsunderlag, undersökningsplan, 2024, s. 9*). Det är viktigt att ”Bedömningen av fornlämnings kunskapspotential måste därför alltid relateras till kunskapsbehovet.” (*Riksantikvarieämbetet, 2024 a, s. 8*).

Denna sammanvägning ligger sedan till grund för länsstyrelsens val av vetenskaplig inriktning för den aktuella undersökningen. Exempelvis kan den vetenskapliga inriktningen vara att undersökningen fokuseras på en viss kronologisk period, en lämningstyp, ett tema eller ett problemområde. När länsstyrelsen väljer inriktning bör den ta hjälp av aktuella kunskapsunderlag och ett av länsstyrelsen framtaget handlingsprogram eller strategi för den uppdragsarkeologiska verksamheten i länet eller regionen.”

Riksantikvarieämbetet, 2024 a, s. 10

I ”Allmänna råd” i KRFS 2018:6. förtydligas vad som länsstyrelsen ska ha med i förfrågningsunderlaget:

16 § Förfrågningsunderlaget ska innehålla:

1. en beskrivning av undersökningen enligt 16 §,
2. vid anbudsförfarande, krav på uppgifter om undersökarens lämplighet enligt 11 §,
3. krav på undersökningsplanen enligt 17 §, och
4. information om anbudsutvärdering enligt 18 § när det är tillämpligt. 16 § Beskrivningen av undersökningen ska ange
 1. fornlämningsens beteckning i Riksantikvarieämbetets kulturmiljöregister om sådan finns alternativt en tillfällig benämning, lämningstyp samt fornlämningsens datering. Vid arkeologisk utredning anges fornlämningsmiljö eller landskapsavsnitt,
 2. undersökningens geografiska position och utbredning på marken, sjö- eller havsbotten i form av digitala geometrier eller en karta enligt nationellt geografiskt referenssystem SWEREF 99 TM,
 3. en kort redogörelse för arbetsföretaget och tidigare undersökningar inom området,
 4. undersökningens syfte, ambitionsnivå och målgrupper,
 5. tidplan för undersökningens fältarbete och rapportering,
 6. förutsättningar för undersökningen
 7. krav på hur eventuella fynd ska samlas in och konserveras,

8. krav på rapporteringens omfattning och utformning,
9. krav på omfattning och utformning av eventuell förmedling av resultat,
10. krav på undersökarens ekonomiska redovisning av undersökningen,
- 11 a) att dokumentationsmaterial i form av lämningsinformation och skriftlig rapportering ska registreras i Riksantikvarieämbetets kulturmiljöregister,
- 11 b) vilket offentligt arkiv som ska arkivera övrigt dokumentationsmaterial,
12. hur länsstyrelsens tillsyn och uppföljning av undersökningen kommer att ske, länsstyrelsen ska även ange handläggningstid för godkännande av rapporteringens olika delar,
13. att som villkor för tilldelning av undersökning gäller att dokumentationsmaterialet och all rapportering får tillgängliggöras och mångfaldigas av staten med licensen Creative Commons Attribution 4.0 International Public License som är översatt till svenska; Creative Commons Erkännande 4.0 Internationella Publika Licens (Publik Licens 4.0). Detta villkor gäller inte Lantmäteriets kartor och Sjöfartsverkets sjökort, och
14. sista dag för inlämnande av undersökningsplanen och hur inlämnande ska ske.

Det är här mycket noggrant beskrivet och skillnaden med 4 kap. KML är uppenbar, vilket förstärks ytterligare av kraven som ställs på den förkvalificerade undersökarens anbud som ska innefatta en undersökningsplan som enligt *KRFS 2017:1 17 §* ska innehålla:

1. förslag på eventuella vetenskapliga frågeställningar,
2. förslag på metoder, analyser samt yta och volym,
3. en fyndstrategi med en bedömning av det förväntade fyndmaterialet, en beskrivning av de metoder som avses användas för fyndinsamling och fyndhantering samt en motivering för tillvaratagande och selektion av fynd och för urval till konservering och uppgift om vem som ska konservera fynden, vid behov,
4. en strategi för rapporteringens omfattning och utformning,
5. en redogörelse för vilket dokumentationsmaterial som kommer att upprättas och levereras till offentligt arkiv enligt 16 § 11, KRFS 2017:1 5
6. förslag på eventuell förmedling av resultaten,
7. en redovisning av kompetens och erfarenhet för personer i arbetsledande ställning och eventuella specialister,
8. en beskrivning av hur undersökarens interna system för kvalitetssäkring och egenkontroll kommer att tillämpas för undersökningens samtliga moment,
9. en kostnadsberäkning som anger den samlade kostnaden i timmar och timkostnad utifrån specificerade kostnadsslag,
10. tidplan,

11. uppgift om undersökningsplanens giltighetstid, och
12. samtycke från upphovsmännen till att dokumentationsmaterialet och all rapportering får tillgängliggöras och mångfaldigas av staten enligt 16 § 13. Vid ett anbuds-förfarande, ska – om inte intresseanmälan skickats in enligt 10 § – uppgifter om undersökaren enligt 11 § bifogas undersökningsplanen.

I punkt 3 nämns att man ska ge ”uppgift om vem som ska konservera fynden, så med andra ord är konserveringen mer reglerad i 2 kap än i 4 kap. KML. I *KRFS 2017:1* punkt 7 avseende redovisning av kompetens och erfarenhet för personer i arbetsledande ställning och eventuella specialister så förtydligas vad som avses i vägledningen *Uppdragsarkeologi: bedömning av undersökare och undersökningsplan* (2024). Det framgår här att:

Det är personalens sammansättning av olika kompetenser som avgör vilka undersökningar undersökaren har förutsättningar att utföra. Undersökningar av komplexa fornlämningar ställer höga krav på arkeologernas kompetens. I andra fall kan särskild specialistkompetens, t.ex. osteologi eller makrofossilanalys vara avgörande. Länsstyrelsen ska bedöma om undersökaren har erforderlig kompetens för den aktuella undersökningen, avseende både utbildning och erfarenhet. Utbildningskrav för den arkeologiska personalen innebär grundexamen med inriktning på arkeologi, minst motsvarande fil.kand. med 90 högskolepoäng i arkeologi, alternativt 60 poäng enligt det gamla systemet. För personal i arbetsledande ställning krävs mångårig erfarenhet av arkeologiska undersökningar samt dokumenterad vetenskaplig kompetens, gärna i form av publicerade vetenskapliga artiklar eller motsvarande. För arbetsledare är erfarenhet av projektledning eller projektledarutbildning synnerligen värdefullt. De medverkande arkeologerna bör ha en förmåga att vetenskapligt behandla ett källmaterial samt god förmåga att uttrycka sig i skrift. Särskilt viktigt är den ansvariga arkeologens erfarenhet av rapportering, publicering och kunskapsöverföring av resultat från undersökningar. Även övrig personal involverade i ett projekt bör redovisas med avseende på utbildning och erfarenhet. Det är viktigt att länsstyrelsen formulerar en kravprofil i förfrågningsunderlaget som med kvantifierade mått beskriver vilken erfarenhet den ansvariga arkeologen och övrig fältpersonal anses behöva ha för att kunna genomföra den planerade undersökningen med god vetenskaplig kvalitet. Exempel på mått kan vara antal undersökningar av en viss fornlämningstyp eller antal publicerade vetenskapliga artiklar. Det är lämpligt att länsstyrelsens bedömning av personalens kompetens baseras på hur väl personalen motsvarar kravprofilen.

Riksantikvarieämbetet, 2024 d, s. 9-10

Vi ser här att det i princip ställs krav på att arkeologerna deltar är EQF 6 och att den ledande arkeologen helst ska ha forskarutbildning. Ovan resonemang visar varför det

inte finns behov av ”certifiering” av arkeologer. Reglerna är redan mycket rigida.

När det kommer till konservering och konservatorer som regleras av 2 kap. KML så har ansvaret för runstensvården flyttats från RAÄ till länsstyrelserna som numera upphandlar denna tjänst eller kommunala museer. Det handlar om ”återkommande behov av konserveringstjänster av ristad sten till exempel runstenar, milstolpar, liljestenar, gravstenar, hållristningar, bildstenar och minnesmärken, det vill säga objekt som huvudsakligen omfattas av 2 kap. KML.” I upphandlingsunderlaget står det att:

Att konservera innebär att med minsta möjliga tekniska åtgärd säkerställa att objektens tekniska och antikvariska status vidmakthålls. Minsta möjliga åtgärd på objektet ska alltid eftersträvas för att undvika att objektet förändras över tid. Syftet med upphandlingen är att teckna ramavtal med leverantörer för dels bedömning av bevarandestatus samt upprättande av åtgärdsprogram och dels genomförande av praktiska vårdinsatser såsom rengöring, målning et cetera. Genom gemensam upphandling för denna typ av tjänster är förhoppningen att länsstyrelserna kan få en effektivare förvaltning och en mer enhetlig hantering av denna typ av ärenden i landet.

Här ställs det även krav på ”leverantör” som ska ha ”tillräcklig kapacitet, förmåga och erfarenhet att fullgöra det efterfrågade uppdraget.” som handlar om Teknisk och yrkesmässig kapacitet:

Anbudsgivaren ska ha teknisk förmåga, kompetens och kapacitet för att utföra uppdraget. Anbudsgivare ska på anmodan kunna visa detta genom att beskriva det anbudsgivande företags och eventuell underleverantörs personalresurser och serviceorganisation. Anbudsgivare ska kunna utföra Konditionsbedömning samt restaurering och konservering av stenobjekt.

Ska ha dokumenterad erfarenhet inom området ha kompetens inom området ha kapacitet och resurser (organisation) för att utföra uppdraget. Länsstyrelsen avgör om det anbudsgivande företaget anses innehålla tillräcklig teknisk och yrkesmässig kapacitet.

Verifieringen skedde genom två referensuppdrag ha ett kvalitetsledningssystem och arbeta systematiskt med kvalitetssäkring och miljöledning. Vad det gäller kompetensen så ska konsult som är aktuella för uppdraget:

1. vara utbildad stenkonservator med god kunskap om stenmaterial, lagningar och nedbrytning
2. ha minst 24 månaders dokumenterad erfarenhet av att självständigt producera konditionsbedömningar och åtgärdsprogram.
3. förstå, tala och skriva god svenska samt kunna dokumentera på ett tydligt och tillgängligt sätt
4. ha god uppdaterad kännedom om och erfarenhet av eta-

blerade, välkända och beprövade material och metoder inom stenkonserveringsområdet

Länsstyrelsen Västra Götaland. Upphandlingsdokument
2021-04-15. Upphandling Konditionsbedömning samt
restaurering och konservering av stenobjekt 435-13277-
2021

Arkeologernas professionella organisationer

De svenska arkeologerna har inte en professionell branschorganisation som enar dem utan flera. De är historiskt starkt förankrade vid universiteten, på länsstyrelserna, länsmuseerna, RAÄ och Historiska museet. Det var den första gruppen inom kulturarvssektorn som började professionaliseras och var då oftast musieanknutna. Till en början var arkeologer med i Svenska Fornminnesföreringen och dess lokalföreningar. Det var och är ideella föreningar som syftar till att stödja "historisk forskning och kulturminnesvård". Föreningen förvaltar och delar även ut medaljer, stipendier och priser. Idag arbetar den största gruppen arkeologer inom "Arkeologerna" som är en del av myndigheten Statens historiska museer som verkar olika regioner med cirka 100 st. fristående arkeologikonsulter.

I *Uppdragsarkeologi i tiden. Betänkande av Uppdragsarkeologiutredningen* (SOU 2005:80) framhölls att det skulle vara positivt för verksamheten om "yrkesverksamma arkeologer skulle välja att själva bilda en branschorganisation med regler och kontroll av personer/institutioner, som deltar i den uppdragsarkeologiska verksamheten".

Det finns en internationell gruppering som svenska arkeologer kan vara knutna till: *European Association of Archaeologists (EAA)* samt de *Svenska arkeologiska samfundet*, som är en sammanslutning för yrkesverksamma arkeologer, *Museiarkeologiska branschorganisationen* (M-ark) och *Sveriges Uppdragsarkeologiska Branschorganisation* (SUBo).

Svenska Arkeologiska Samfundet arbetar för att förena aktiva arkeologer i Sverige och skapa en plattform där representanter från fältets olika grenar kan mötas. Dess viktigaste uppgifter är att föra en levande diskussion om arkeologins förutsättningar, praxis, utveckling och framtid och skapa olika typer av forum för dessa samtal.

M-ark är de regionala och kommunala museerna branschorganisation inom museiarkeologi:

"Vårt syfte är att stödja våra medlemmar i sitt arbete med att utveckla, bygga upp och kommunicera arkeologisk kunskap som bidrar till samhällsrelevans." (Museiarkeologiska branschorganisationen, hämtad 2024-11-05)

SUBo:s mål är: "att främja svensk uppdragsarkeologi och medlemmarnas villkor för att bedriva uppdragsarkeologi" och vidare är deras "vision att verka för likvärdiga villkor för uppdragsarkeologin i hela landet. För att uppfylla syftet arbetar föreningen med att:

- kommunicera med myndigheter, uppdragsgivare, allmänhet och forskare
- informera om branschens verksamhet
- besvara remisser
- verka för enhetliga förutsättningar för uppdragsarkeologin i landet
- ta fram etiska regler för medlemsföretag och deras anställda
- arbeta med kvalitetsfrågor och verka för att medlemmarna håller en jämn och hög kvalitet på sin arkeologiska uppdragsverksamhet
- verka för att medlemmarna sprider en positiv bild av uppdragsarkeologin, genom att synas i media och förespråka uppdragsarkeologins samhällsnytta

Om oss | SUBo -Sveriges uppdragsarkeologiska
branschorganisation, hämtad 2024-11-05

8.3. Arkitekten

Arkitekten är inte ett reglerat yrke i Sverige, vilket det är i flera europeiska länder. Vem som helst kan sålunda kalla sig för arkitekt i Sverige. Det finns däremot ett starkt yrkesförbund, Sveriges arkitekter, som styr över vissa yrkestitlar och fungerar som en kvalitetssäkring. Förbundet har över 14 000 medlemmar.

En annan kvalitetsstämpel är att arkitektutbildningen i Sverige leder till en yrkesexamen, Arkitektexamen, efter fem år (EQF 7). Arkitektutbildning finns på Chalmers tekniska högskola, Kungl. Tekniska högskolan, Lunds universitet och Umeå universitet. Att det finns en yrkesexamen borgar för kvalitet och skapar en form av frivillig reglering (se avsnitt 5.2.1) Genom den ska det vara möjligt

att verka i andra länder i Europa och bli erkänd där som arkitekt, där det ofta finns regleringar. Arkitektyrket är nämligen identifierad i yrkeskvalifikationsdirektivet som gör att det kan regleras. I Sverige är det Universitets- och högskolerådet som avgör om arkitekter som erhållit utbildning i ett annat land motsvarar de krav som ställs här innan ansökan om medlemskap i Sveriges Arkitekter.

Sveriges arkitekters skyddade yrkes- och medlemstitlar är: Arkitekt SAR/MSA, Landskapsarkitekt LAR/MSA, Arkitekt SIR/MSA och Planeringsarkitekt FPR/MSA. För att få en yrkestitel behöver man vara medlem i Sveriges Arkitekter och ha en examen från arkitektutbildningen (både kandidat- och masterexamen, yrkesexamen eller

motsvarande) och efter examen ska arkitekten ha minst två års yrkeserfarenhet, som måste vara förvärvat inom EU. Sådan yrkespraktik ska bedrivas under tillsyn av en person eller ett organ godkänd av ursprungsmedlemsstatens behöriga myndighet. Det är också ursprungsmedlemsstatens behöriga myndighet som utvärderar yrkespraktiken. Det går söka titeln om man kan visa att man genom kombination av annan akademisk utbildning och yrkesverksamhet förvärvat motsvarande kompetens. (<https://www.arkitekt.se/medlem/dina-formaner/yrkes-och-medlemstitlar/anvisningar-for-ansokan-om-yrkestitel-examen/>, hämtad 2025-01-07). Dessa omständigheter innebär att arkitektens verksamhet är åtminstone delvis reglerad, även om arkitekt i sig inte är en skyddad titel.

I Sverige har arkitekterna som grupp inte alltid visat så stort intresse för kulturarvssektorn, även om de alltid har verkat här. Det finns sedan länge en ettårig utbildning på Kungliga Konsthögskolan i restaureringskonst som varit ledande för de som är intresserade av frågorna. Statens fastighetsverk ser gärna att arkitekter som ansöker om att arbeta som slottsarkitekt eller husarkitekt har gått den utbildningen. Det är dock inget krav. Många av dem som gått utbildningen är även ofta medlemmar i Sällskapet för restaureringskonst. Dessa arkitekter har ofta betraktats som specialiserade arkitekter. I *Agera – en handlingsplan för Sveriges arkitekters arbete med kulturmiljö* (2023, s. 7) framställs det som att:

I yrkespraktiken kan man särskilja två inriktningar: klassisk restaurering av utpekade miljöer av särskild kulturhistorisk betydelse, som till exempel byggnadsminnen eller natur- och kulturresevat, samt det bredare begreppet som omfattar all förändring av vår byggda miljö. Den generella kompetensen att värdera och arbeta med kulturmiljön bör ingå i en grundutbildning. För att hantera miljöer med särskilt utpekade värden krävs ytterligare kompetens eller erfarenhet.

Ovanstående skrift är resultatet av arkitekternas ökade intresse för kulturarvssektorn. Sveriges arkitekter instiftade 2020 ett kulturmiljöråd som verkade fram till 2023 för att utreda hur deras arbetsinsatser skulle bli mer självklara i kulturarvssektorn. Två av målen var att skapa en "förvaltningsarkitekt" och att se till att det finns kompetensutveckling att tillgå för dem som vill vårda byggnader och miljöer. Sveriges arkitekter ser det som "en stor förändring – ett återtagande av kompetens och initiativ men också innovation av nya arbetssätt eller verksamhetsområden." *Agera – en handlingsplan för Sveriges arkitekters arbete med kulturmiljö* (2023), s. 6.

Vår förmåga att skapa, förädla och förnya arkitektur i befintlig miljö avgör vår framtida arbetsmarknad.

Emina Kovacic Styrelseordförande Sveriges
Arkitekter, Mars 2023 *Agera! – en handlingsplan för
kulturmiljöarbete – Sveriges Arkitekter* hämtad 2025-
01-07

Sveriges arkitekter har många olika verktyg att arbeta med i

form av handböcker, handledningar om hur byggprocessen går till och standardavtal som AMA. *Arkitektens handbok* är framtagen både för arkitekter och för "alla andra i byggprocessen, som tekniska konsulter, ingenjörer, förvaltare och andra som upprättar, tolkar eller kommer i kontakt med ritningar och andra byggbeskrivning". Den är ett praktiskt hjälpmedel för arkitekterna när de arbetar i planeringen, med byggandet och förvaltandet. Den innehåller basfakta som arkitekten behöver och är systematiserad och illustrerad på ett sätt som är enkelt att följa med tydliga begreppsförklaringar. Liknande handböcker finns inte för konservatorer. Arkitekterna har avgörande kompetenser inom kunskapsfälten inom konserveringsrosen, men är inte utbildade i att hantera kulturarv eller bevarande, om de inte går vidareutbildningar.

8.3.1. Arkitektens professionella organisationer

Sveriges arkitekter samlar drygt 90 procent av de yrkesverksamma inom arkitektur, inredningsarkitekter, landskapsarkitektur och fysisk planering och är både en branschorganisation och ett fackförbund. Storleken gör förbundet starkt och gör att de kan driva gemensamma frågor för arkitekterna hela vägen från studietiden och genom yrkeslivet. De ser över arkitekternas arbetsvillkor och driver gemensamma intressen.

I Europa finns *Architect's Council of Europe (ACE)* som samlar en halv miljon arkitekter (545,000) i Europa och som Sverige arkitekter även är en del av.

The Architects' Council of Europe (ACE) is the representative organisation for the architectural profession at European level: it aspires to speak with a single voice on its behalf in order to achieve its aims. Its growing membership currently consists of 52 Member Organisations, which are the regulatory and professional representative bodies in all European Union (EU) Member States, Accession Countries, the UK, Switzerland and Norway, and 6 Observers Members - Serbia, Ukraine, Montenegro, Republic of North Macedonia, Republic of Kosovo, Republic of Moldova. Through them, the ACE represents the interests of over half a million architects from 36 countries in Europe.

ACE's Mission is to

- influence, through advocacy, EU legislation & policies that impact on our strategic priorities;
- be an influential and valued source of authoritative information for the architectural profession in Europe;
- act as the unified voice of the architectural profession in the European institutions;
- be an effectively networked representative body for EU architects and practices;
- create an enabling practice and regulatory environment for architects & practices;
- demonstrate the role of architects in creating a truly competitive, enriching and sustainable Europe.

Missions & values: ACE, hämtad 2024-11-07

Ett av deras mål är att standardisera vilka som får kalla sig för arkitekter i Europa:

The ACE's policy is to promote the internationally established standard (5 years study plus two years practical experience) as the minimum standard access to the architectural profession in Europe.

work groups: ACE, hämtad 2024-11-07

Se även *Ace Policy Position 2016 Regulation Of Architects* där det står att man anser att reglering av arkitekterna är viktigt för att säkerställa kvalitén:

ACE considers that the regulation of architects is necessary to ensure a quality built environment and protection of Europe's unique architectural/open heritage.

ACE_MANIFESTO_7_REGULATION_2016_EN.pdf, hämtad 2024-11-07

8.4. Antikvarien

Föremåls- byggnads- och bebyggelseantikvarien är en svensk yrkesgrupp vars yrkesidentiteten har byggts upp sedan utbildningen i kulturvård på Göteborgs universitet skapades i slutet av 1970-talet (se även avsnitt 2.8). Antikvarierna arbetar idag, förutom på myndigheter, inom Svenska kyrkan och läns museerna, i hög grad som konsulter, och är ofta sakkunniga avseende kulturvärden (KUL). Genom sakkunnigrollen bevakar de varsamhetskravet och förbundet mot förvanskning i byggprojekt enligt PBL (se avsnitt 5.6.1). De ägnar sig även åt att projektera åtgärder, ibland även konservering och som vi sett så handlägger de även konservatorsåtgärder på länsstyrelserna samt medverkar som antikvarisk expert när konservering utförs i kyrkorna. I det här projektet anser vi att det inte är lämpligt.

Antikvarier har funnits i Sverige sedan 1600-talet, men de var under äldre tid en tjänstetitel som innehades av en forskare som ägnade sig åt ämnen inom fornvård/kulturminnesvård och under stora delar av 1900-talet en tjänstetitel. Dagens yrke har inte har någon motsvarighet internationellt, men påminner om tjänstemän oftast knutna till myndigheter eller museer och är experter inom området inom konsthistoria, arkeologi etc. De forskar om objekten och värderar dem utifrån sin expertis inom "Humaniora och kulturvetenskap" och i konserveringsrollen och förväntas ofta vara disputerade (EQF 8). Det finns även projekterande drag hos antikvarien som påminner om det som restaureringsarkitekter utför i andra länder. De svenska antikvarierna var under stora delar av främst 1900-talet tjänstemän som verkade inom RAÄ och på läns museerna och sedan 1976 även på länsstyrelserna. Antikvarier var innan utbildningen kom till på Göteborgs universitet utbildade i de s.k. "traditionella museiämnena"; arkeologi, konsthistoria och etnologi och såg sig länge som "museimän". Den privata marknaden för antikvariska tjänster uppstod först på 1980-talet och har sedan dess växt samtidigt har antikvarie blivit ett yrke.

Professionaliseringen ledde till att yrkesrollen förändrades. Sedan antikvarieutbildningarna tillkommit har

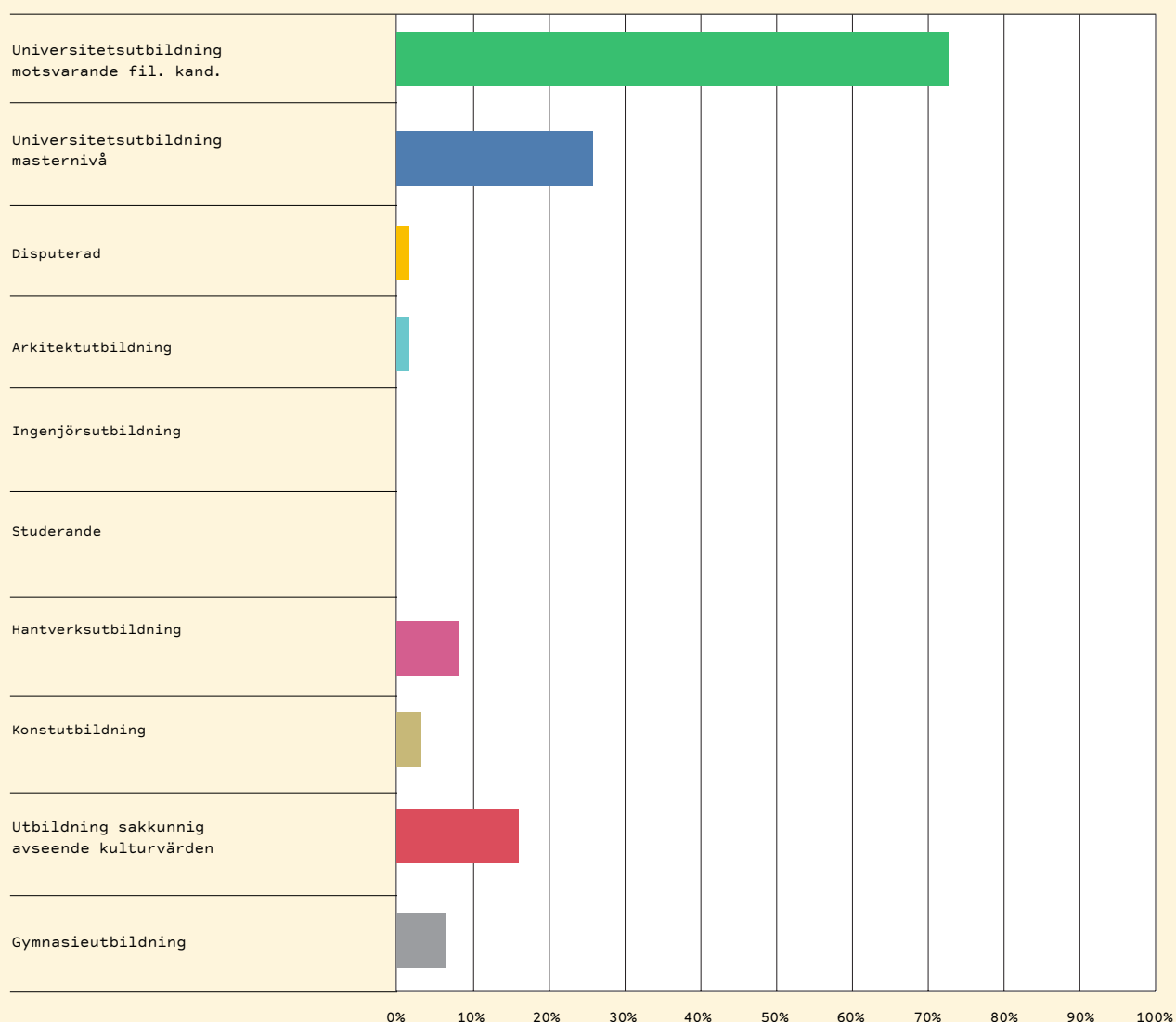
betydelsen av att ha disputerat i något av museiämnena för att bli antikvarie i stort sett försvunnit. Idag räcker det oftast med en examen på kandidatnivå, dvs. EQF 6 som är nivån som behövs för att bli KUL-certifierad enligt PBL (se avsnitt 5.6.1). I enkäten framkommer det att 26 % av antikvarierna som verkar inom Svenska kyrkan har en master men. endast en av de tillfrågade är disputerad.

Genom professionaliseringen på 1900-talet, har antikvariens ämneskunskaper inom t.ex. konsthistoria minskat i betydelse. Utbildningsnivån kan komma att höjas om fler antikvarier går masterutbildningarna. På arbetsmarknaden, exempelvis på länsstyrelserna, ställs dock sällan sådana krav. Få verksamma antikvarier som arbetar med kyrkligt kulturarv i praktiken är idag disputerade, som de ofta var under en stor del av 1900-talet, vilket bekräftas av enkäten, där endast en är disputerad. Yrket handlar sålunda om att fungera som en generalist snarare än specialist. Antikvarien utövar delar av den kompetensen som även arkitekten, arkitektur- och konsthistorikern och konservatorn äger. Det innebär inte att de äger exakt samma kompetens eller kunskapsnivå enligt EQF skalan som en konsthistoriker, konservator eller arkitekt. I utbildningen ingår vid en jämförelse i mindre grad utbildning i naturvetenskap, konserveringsmetoder, arkitektur och konsthistoria (se Bilaga I). Det är orsaken till att de inte kan anses äga kompetens för att projektera konservatorsåtgärder om de inte gått en vidareutbildning i konservering och fått en verifierad kompetens inom området. En sådan finns idag inte i Sverige. I jämförelse med konservatorn är de däremot en form av bredare generalister med mer kunskap om landskap och bebyggelse, lagstiftning och kulturhistoriska perspektiv, lagstiftning, kulturmiljöns roll i samhället och riksintressena etc. I enkäten framkommer det att konservatorer inte är lika kunniga.

Antikvariernas utbildning, om de gått antikvarieutbildningarna på GU och Uppsala universitet, innefattar däremot knappt någon naturvetenskap, konst/estetik eller hantverk på samma nivå som konservatorer eller hantverkare. De får dock en insikt i hur det fungerar på ett

Figur 58

Vilken utbildning har du? Du kan välja flera alternativ och specificera gärna i nedan fritextfält.

Antikvariernas utbildning som svarat på enkäten. Den största andelen har en fil. kand., dvs nästan 73 %, nästan 26 % har en master och endast 1,6 %, dvs. en person är disputerad.

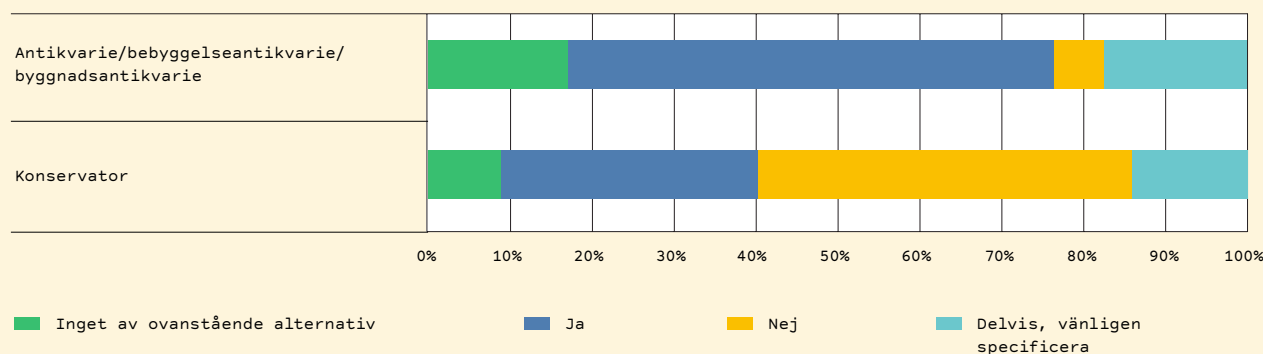
översiktligt vis och erhåller teknikhistoriska kunskaper (se bilaga 1). Antikvarien kan givetvis ha erhållit sådana kompetenser på annat håll än genom antikvarieutbildningen, men det är inget man kan utgå ifrån utan att det är verifierat på något vis.

Ovan resonemang bekräftas av RAÄ:s vägledning för "antikvarisk medverkan" (2014-01-08) utifrån KML. Här framhåller de att kompetenskravet på den antikvariske experten är akademisk examen med "traditionella

museiämnen" eller utbildning med bebyggelseantikvarisk inriktning och att "kompletterande utbildning i restaurering är av stort värde". Det innebär i praktiken minst en kandidatexamen. Vidare anser RAÄ att den antikvariske experten även ska vara insatt i lagstiftningen, äga erfarenhet av antikvarisk medverkan, insatt i projekterings- och byggprocesser och kunna "byggnadsvård", vilket definieras som byggnadsteknik, material och metoder. Det senare ligger inom konserveringsrosens kunskapsfält; material

Figur 59

Konserveringsarbeten som en del av större byggprojekt. Upplever du att du har kunskap om relevant lagstiftning som berör byggprocessen?

Det är betydligt fler antikvarier som är insatta i lagstiftningen som berör byggprocessen. Den allra största delen har svarat åtminstone delvis ja (mörk- och ljusblå), varav 60 % till fullo instämmer i att de har kunskap (mörkblå). Vad gäller konservatorerna är det 45 % som inte äger kunskap (gult) och 32 % som svarat jag (mörkblå). De gröna är inte insatta.

och teknik. Sammantaget torde det motsvara det som antikvarien lär sig i sin praktik.

Antikvarien i Sverige ersätter på ett vis konsthistorikernas roll internationellt och äger sålunda överlappande kunskap med konservatorn och arkitekten. Deras roll i förhållande till dem är förenklat att dokumentera och värdera kulturvärden och ägnar sig även åt projektering. Frågan är var skiljelinjerna mellan de olika yrkena bör gå? I projektets enkät och i exemplen framkommer att idet är antikvarier som ofta agerar kvalitetssäkrare när det kommer till konservering, skriver åtgärdsprogram för konservering och bedömer konservering på länsstyrelsen eller som antikvariskt medverkande. Det är ett problem från kvalitetssäkringssynpunkt, eftersom de saknar sakkunskap inom konserveringens alla kunskapsområden motsvarande EQF 7 (se konserveringsrosen, kap. 7). Men kravet för att leda konservering är enligt E.C.C.O. EQF 7 eller motsvarande som NKF-S står för, vilket innefattar kompetenser och färdigheter som antikvarien inte äger i den kunskapsnivå som krävs. Projektering av konservering inbegriper utförande av tester på själva objekten, anpassning av metoderna och materialen, vilket kräver kunskap i kemi etc., vilket inte ingår i antikvariens utbildning.

SBA (Sveriges byggnadsantikvarier) har upprättat en kvalitetsgrupp som arbetar med att hjälpa till och tolka vad en antikvarie får och bör göra etiskt. Dessa finns i de *Etiska riktlinjerna för medlemmar i Sveriges praktiserande byggnadsantikvarier* (första gången 2004 och reviderade 2009, se även avsnitt 5.7). Här står det att varje enskild medlem ska verka för att de etiska riktlinjer följs som i huvudsak avser:

Ansvar för kulturarvet

En byggnadsantikvarie ska värna kulturarvet

I sin verksamhet ska medlemmen, utifrån praxis och de krav som finns i lag, arbeta för att på bästa sätt tillvarata en byggnads eller miljöns kulturhistoriska värden.

Beslut ska alltid vara välgrundade

Innan en medlem lämnar råd, utlåtanden eller tillstånd till åtgärder ska han eller hon se till att ha tillräcklig kunskap om det aktuella objektet och dess förutsättningar. Detta för att kunna göra välgrundade och korrekta bedömningar.

Kunskap om kulturarvet ska dokumenteras och göras tillgänglig

En medlem som åtar sig ett uppdrag ska se till att åtgärder och iakttagelser som är av betydelse för kunskapen om och det framtida skyddet av det aktuella objektet dokumenteras. Medlemmen ska verka för att detta material görs tillgängligt för kollegor och allmänhet.

Ansvar mot uppdragsgivare

Tydlig rollfördelning.

Medlemmen ska till uppdragsgivaren tydligt redovisa vilken roll han eller hon har i uppdraget. Särskilt viktigt är det om medlemmen har flera roller i ett projekt.

Uppdrag ska ha en rimlig omfattning

Medlemmen ska inte betunga uppdragsgivaren med kostnader för arbeten som inte är motiverade för att kunna utföra uppdraget.

Krav ska vara välgrundade

I ett kontrolluppdrag ska medlemmen varken ställa lägre eller högre krav än vad som har stöd i lag och praxis. Han eller hon kan dock rekommendera åtgärder som i sig inte kan krävas med stöd i lagen.

Etiska riktlinjerna för medlemmar i Sveriges praktiserande byggnadsantikvarier, första gången 2004 och reviderade 2009

Förutom opartiskhet vid kontroll och rådgivning och vidmakthållande av kunskap ska antikvarien **inte utföra uppdrag utanför sitt kompetensområde där han eller hon inte har tillräcklig kunskap** (*Etiska riktlinjerna för medlemmar i Sveriges praktiserande byggnadsantikvarier* utkom första gången 2004 och reviderades 2009). Frågan är vad det senare betyder när det kommer till konservering? I det här projektet framhålls att deras kompetens inte räcker för att göra detta. Vidare så händer det även att samma antikvarie har rollen som medverkande expert avseende KML, projekterar åtgärder, och är sakkunniga avseende kulturvärden avseende PBL. Det torde vara för många roller samtidigt.

84.1 Antikvariernas professionella organisationer

Antikvarierna har inte lika starka professionella organisationer som konservatorn och arkitekten och de är inte förankrade internationellt pga. att motsvarande yrke inte finns på samma sätt i andra länder. I Sverige finns SPBA (Sveriges praktiserande byggnadsantikvarier). SPBA vill vara den *rikstäckande yrkesförening för byggnadsantikvarier*, vars syfte är att verka för goda förutsättningar för medlemmarnas yrkesutövning och yrkesutveckling samt lyfta betydelsen av kvalificerad antikvarisk kunskap i samhället. Föreningen ska också fungera som en plattform för viktiga frågor inom det byggnadsantikvariska fältet. Den har dock ganska få medlemmar, cirka 100 st. Sannolikt finns det minst fem gånger så många antikvarier i Sverige.

Antikvarierna är även engagerade i ICOMOS Sverige (International Council on Monuments and Sites), läns-museernas samarbetsråd, Byggnadsvårdsföreningen och BARK (Byggnadsantikvarisk Regional Krets). ICOMOS är en världsomspännande organisation för alla inom kulturarvssektorn. Det finns fler internationella organisationer för museer, men det har mycket liten påverkan på den svenska situationen. Byggnadsvårdsföreningen beskriver sig som oberoende och ideell miljöorganisation som har funnits sedan 1975 och samlar antikvarier, arkitekter, bygghantverkare och andra intresserade:

Vi arbetar för skydda, vårda och bevara byggnader och bebyggelsemiljöer från alla tider. Det gör vi genom opinionsbildning, och kunskapsspridning av beprövad byggnads-

teknik och hållbart byggande.

Vi ska:

- verka för att byggnader och bebyggelsemiljöer från alla tider skyddas, vårdas och bevaras
- främja utbildning och forskning om den äldre bebyggelsens speciella förutsättningar och historia
- skapa opinion i frågor om byggnadsvård och byggnadskultur i samhällsdebatt och miljöpolitik
- hålla kunskapen om äldre, beprövad byggnadsteknik levande främja god kvalitet i nutida planering och bebyggelse
- samarbeta med sammanslutningar och enskilda som har intresse för byggnadsvård och byggnadskultur
- utveckla internationella kontakter på byggnadsvårdsområdet

Föreningen - Svenska Byggnadsvårdsföreningen, hämtad 2024-11-10

Föreningen samlar sektorn under begreppet byggnadsvård som inte används av konservatorer i sådan hög grad.

BARK är en förening för de 24 läns-museerna som bedriver byggnadsantikvarisk verksamhet inom Sveriges regioner. Den strävar efter samverkan för att stärka den byggandsantikvariska kompetens regionalt.

Målsättningen är:

- Att främja medlemmarnas intressen genom samverkan
- Att utveckla byggnadsantikvarisk verksamhet som är kvalitativt högtstående, effektiv och museibaserad
- Att skapa ett öppet samarbetsklimat och en kreativ kunskapsbyggande miljö med överregionala horisonter
- Att stödja medlemmarnas antikvariska verksamhet så att ägarna kan förvalta och utveckla resultaten i sina respektive museer och regioner
- Att genom samverkan bättre nyttja och utveckla medlemmarnas kompetens samt gemensamt arbeta för en samordning och utveckling av verksamheterna.

BARK, hämtad 2025-01-07

BARK är sålunda att betrakta som en intresseorganisation för läns-museerna och saknar professionella aspekter såsom etik. Sammantaget ger de olika organisationerna en splittrad bild av den antikvariska verksamheten.

8.5. Hantverkare med inriktning kulturvård

Hantverkaren med inriktning mot kulturvård (inom byggnadsvården) är en diversifierad grupp med många utövare. Inom CHARTER har byggnadsvården i Europé utretts som en del av byggsektorn, där "craft" (kulturhantverk och konsthantverk) pekats ut som ett särskilt viktigt område.

The craft sector in Europe is incredibly diverse, with numerous heritage-dependent, heritage-maintaining, or heritage generating specialisations ranging from traditional crafts like woodworking and textiles, local food and beverage to craft and technology specialisations in construction, industry and services. Crafts and traditional knowledge are also

vital means for the implementation of the New European Bauhaus, the Green Transition, the circular economy principles and sustainable development goals.

CHARTER, Report: Dynamics and future scenarios for the cultural heritage sector, Deliverable D4.4 Date: 30/09/2024 Author: WP4, s. 22

I projektet har man angett att 927 000 är anställda som kulturhantverkare i EU 2022, vilket motsvarar 0,5 % av alla yrkesverksamma (*Handicraft and printing workers: skills opportunities and challenges (2023 update)* | CEDEFOP, hämtad 2025-01-07).

Det är svårt att skilja på de som ägnar sig "traditionellt hantverk", ibland kallade byggnadsvårdare, och övriga hantverkare, i synnerhet när de arbetar med samtida arkitektur som ju också är en del av kulturarvet. Vidare finns även konsthantverkare som möjligen ses mer som "konstnärer". Oftast ses hantverkare verksamma inom byggnadsvården som specialister inom stenhuggning, smide, murning, putsning med kalkbruk, linoljemålning, läggning av stråtak, finsnickeri och timmerhantverk. Hantverkarnas kompetens inom sådana områden erhålls ofta genom utbildningar på Yrkeshögskolan och till viss del på Göteborgs universitets *Bygghantverksprogram*, som är en treårig utbildning (EQF 6) med möjlighet att gå vidare med en master och disputation inom kulturvård (se Bilaga I). Inom yrkeshögskolan finns många olika hantverksutbildningar i traditionellt hantverk exempelvis på Dacapo. Här ges de längre utbildningarna, fönsterhantverkare – traditionella

Exempel på kurs inom Göteborgs universitets Bygghantverksprogram

Restaureringshantverk och hållbart byggande: Putsade fasader, 15 högskolepoäng (valbar kurs)

I kursen får du vidareutveckla dina kunskaper i putsteknik för putsade fasader. Du går närmare in på uppbyggnad, egenskaper, bearbetning och ytbehandling av olika typer av ytputser. Du får lära dig om utformning och utförande av listverk på putsade fasader. Du får också utöka din materiallära och analyserar putsprover för att återskapa dess egenskaper. Du får också göra en byggnadsundersökning där du gör en tillståndsbedömning och ger förslag på åtgärder.

Kurser och innehåll | Göteborgs universitet, hämtad 2024-01-15

hantverkstekniker, kulturmålare – traditionellt byggnadsmåleri och stråtaktäckare (Om oss – Dacapo, hämtad 2025-01-07). Det finns även många lärlingsutbildningar som är arbetsplatsbaserade.

Hantverkslärlingsprogram som sköts genom *Stiftelsen Hantverk & Utbildning* med huvudort i Leksand utgörs av arbetsplatsförlagda lärlingsutbildningar. Stiftelsen ansvarar för kansliet som administrerar och delar ut alla Gesäll- och Mästarbrev i Sverige. Utbildningen ska vara mer personlig och ledas av en erfaren handledare med lång erfarenhet av sitt yrke motsvarande mästarkompetens som helst ska inneha Gesäll- eller Mästarbrev. Lärlingen ska bli en kvalificerad hantverkare i ett yrke. Utbildningen är på heltid i 100 veckor, ca 2,5 år, helt på arbetsplatsen som ger yrkeshögskolepoäng (500 Yh-poäng). Examensarbetet är oftast ett Gesällprov där det finns (Vill du bli handledare till en av våra lärlingar? – Hantverkslärling, hämtad 2025-01-07).

Det finns flera sådana hantverkslärlingsprogram för att bli dekorsnickare, dekorationsmålare emaljskyltmakare, förgyllare, glasmålare, kristallkronemakare, murare, zoologisk konservator. Uppenbart är att den zoologiska konservatorn inte är detsamma som en konservator enligt NKF-S och E.C.C.O.s regler. De har dock en egen förening *Föreningen Sveriges Zoologiska Konservatorer* som utverkar en form av auktorisation som emellertid inte är reglerad enligt EUs direktiv. Den auktoriserade zoologiska konservatorn ska enligt föreningen bevisa att denne

- känner till aktuell lagstiftning
- känner till olika tekniker/material
- har natur- och artkunskap
- kan montera djur med godtagbar kommersiell kvalitet

Auktorisation – SZK, hämtad 2024-11-02

Vi ser här att denna auktorisation inte har krav på universitetsutbildning. Vanligare är olika "restauratör – eller renoveraryrken", som kyrko- och brukstextilrenoverare, mattrestauratör, möbelrestauratör och målningsrestauratör som äger kompetens i vissa delar av konserveringsrosen. Inte heller dessa går att jämföra med konservatorns kompetens.

Målningsrestauratören beskrivs så här:

Målningsrestauratören arbetar med att renovera målningsarbeten på större föremål, i t ex kyrkorum, på väggar och dörrar i kyrkobyggnader, herrgårdar mm. Även renovering av tavlor och vissa möbler kan förekomma. För att bli en skicklig målningsrestauratör behöver du ha en känsla för färg och form. Det finns ingen formell bransch.

Målningsrestauratör – Hantverkslärling, hämtad 2025-01-07

Det torde handla om enklare målningsytor och inte om det särskild skyddade kulturarvet som arkitekturbunden konst eftersom de saknar en heltäckande utbildning i konservering i enlighet med konserveringsrosen.

De lärlingsyrken som har en formell bransch, t.ex. målare, murare och snickare, har även möjligheter att

kvalitetssäkra såväl de utför arbetet som arbetet i sig. Den personliga kvalitetsstämpeln sker genom gesäll- och mästarbrev. Företag kan även vara ansluta till branschorganisationer och därmed stödja de framtagna branschreglerna (se avsnitt 6.3.3). Det sker bland annat inom *Mur & Putsföretagen* – *Branschföreningen för murat och putsat byggande inom Sveriges Byggindustrier* och måleriföretagen i Sverige. När man anlitar ett företag anslutet till dessa kan beställaren vara säker på att han får kompetens i alla delar av företaget. Mur & Putsföretagen har även *certifierade fasadentreprenörer* (Certifierad fasadentreprenör, hämtad 2024-11-02). Förutom AMA använder måleriföretagen även "Referenssystemet" som är ett hjälpmedel med tydliga bilder som visar exempel på hur den färdiga ytan – slutresultatet – kommer att se ut. Branschorganisationerna har sålunda tagit fram regler för vad som är fullgott fackmannamässigt arbete, egenkontroll och besiktning i samförstånd med beställare och branschorganisationerna. För måleriföretagen var det i samförstånd med SABO, SBR, Villaägarna, Fastighetsägarna Sverige, Byggföretagen och Sveff- Sveriges färgfabrikanters förening.

Besiktning av måleriarbeten

Måleriföretagen i Sverige har, tillsammans med ett flertal organisationer, tagit fram besiktningsanvisningar för invändigt respektive utvändigt måleri, som är tänkta att vara verktyg och hjälpmedel för besiktningsmän, arkitekter, hantverkare, beställare såsom exempelvis konsumenter och andra rådgivare. För att underlätta användningen har två anvisningar blivit ett enda dokument. Anvisningen ska göra det enklare att bedöma kvaliteten på måleriarbeten och säkra att bedömningen av den tekniska kvaliteten sker på ett enhetligt och likartat sätt. Ett annat syfte med anvisningen är att öka förståelsen för kvalitetsbedömning av måleri bland privata och professionella beställare, men även bland leverantörer såsom arkitekter, måleriföretag, hantverkare och övriga rådgivare.

Besiktning av måleriarbeten, hämtad 2024-11-02

Gesällbrev är en kvalitetsgaranti som ska visa beställaren att hantverkaren är väl insatt i yrket, vilket de visat bland annat genom ett Gesällprov. Det är en gammal beteckning som användes redan på medeltiden som en slags examen i hantverk. Gesällbrev finns i ett flertal europeiska länder och i Sverige utfärdas drygt 1000 Gesällbrev per år. Idag kan man ta sitt Gesällbrev i omkring 70 olika yrken. För att hålla hög kvalitet och aktualitet på Gesällbreven görs bestämmelserna i nära samråd med varje yrkes branschorganisation. Det består av ett teoriprov och ett yrkestekniskt prov. Vad det gäller *Mur & Putsföretagen* så ska:

Gesällbrev kunna erhållas av yrkespersoner som har genuint intresse av muryrket och har en kunskap samt färdighet där bredd och skicklighet är grunden i bedömningar. Att lösa uppgifter och utföra moment på egen hand är en grundförutsättning.

Målarlärningen ska genom Måleribranschens yrkesnämnd utföra teoriprovet på egen hand i måleribranschens Lärlingsportal, och det yrkestekniska provet görs hemma hos en kund, normalt är det en tvårummare som lärningen ska helrenovera själv. (www.malare.nu, hämtad 2024-11-02).

Ännu mer kvalitativt för en hantverkare är att erhålla "mästarbrev" som är framtaget för att skapa bevis på yrkesskicklighet och erfarenhet inom ett hantverksyrke och ska garantera pålitlighet som hantverksföretagare. Mästarbrev utfärdas av *Sveriges Hantverksråd* i Leksand till hantverkare som uppfyller kraven i *Lag och Förordning om Mästarbrev för hantverkare* (SFS 1995:1255 och SFS 1995:1256). Gesäll- och Mästarbrev – Sveriges Hantverksråd , hämtad 2025-01-07).

I SFS 1995:1255 står det i: 3 § att:

Regeringen får överlämna till en eller flera hantverksorganisationer att pröva frågor om att utfärda och återkalla mästarbrev. Uppgiften får överlämnas endast till organisationer som bedöms kunna utföra den sakligt och opartiskt samt även i övrigt på ett sådant sätt att mästarbrevens anseende som kompetensbevis upprätthålls.

Enligt *Förordning (1995:1256)* avseende utfärdande av mästarbrev framkommer kraven

- 2§ Mästarbrev utfärdas av organisationen Sveriges Hantverksråd efter skriftlig ansökan till rådet.
- 3§ Mästarbrev får tilldelas den som 1. har arbetat minst sex år i det yrke som mästarbrevet skall avse och är verksam i detta yrke, 2. har visat sig ha den yrkesskicklighet och kompetens i övrigt som behövs för att leda ett företag i yrket, och 3. inte är olämplig med hänsyn till mästarbrevens anseende att inneha mästarbrev.
- 4§ Skicklighet skall styrkas genom avlagt prov eller på annat sätt enligt villkor som bestäms för yrket. Om det finns särskilda skäl får mästarbrev tilldelas någon som inte uppfyller alla villkoren för mästarbrev inom ett visst yrke men ändå anses förtjänt av att få ett sådant.
- 5§ Innan Sveriges Hantverksråd avgör frågan om att tilldela någon mästarbrev i ett yrke där det finns en branschorganisation, skall branschorganisationen ges tillfälle att yttra sig över ansökan.

Sveriges Hantverksråd kan även återkalla Mästarbrev i de fall innehavare anses olämplig enligt lag och förordningen. Att erhålla mästarbrev kan vara en utbildning i samarbete med Sveriges hantverksråd och sådan finns till exempel på Leksands folkhögskola (www.hantverksrad.se , hämtad 2025-01-07). Vad det gäller mästarbrev för "möbelrestaurering" är ansvarig bransch-/yrkesorganisation Stockholms Snickarmästareförening (Möbelrestaureraryrket, hämtad 2025-01-07). För erhållande av Mästarbrev ska den sökande uppfylla följande krav:

- Gesällbrev. Den sökande skall ha genomfört ett godkänt Gesällprov i enlighet med de provbestämmelser som i samverkan med branschen fastställts av Sveriges Hantverksråd eller inneha likvärdiga av branschen validerade kunskaper.
- Arbetslivserfarenhet. Den sökande ska vara verksam i yrket och utöver grundutbildning ha dokumenterat arbete/utbildning minst 10 000 timmar, motsvarande ca 6 år i yrket eller inneha likvärdiga av branschen validerade kunskaper.
- Utbildning. Den sökande skall med godkänt resultat ha genomgått Sveriges Hantverksråds Mästarutbildning eller inneha motsvarande av branschen validerade kunskaper. Mästarutbildningen innehåller utbildning i företagande och ledarskap med bäring på yrket.
- Lämplighet. För erhållande av Mästarbrev får den sökande inte vara olämplig. Prövning av lämplighet görs av Sveriges Hantverksråd efter inlämnad ansökan

Mobelrestaureraryrket-Mastare-Beslutade-2017-05-17.pdf, hämtad 2025-01-07

I CHARTER har man framfört önskemål om att lyfta det informella lärandet, vilket är vanligt i alla sektorer, på ett bättre sätt. Kanske är det ännu viktigare inom hantverk. Gesäll- och mästarbrev är ett sätt att formalisera sådan kunskap, vilket framhålls i CHARTER:

It results from everyday activities, and the learning process is mostly unintentional. Heritage is one of the few sectors in which informal learning is also highly relevant for some occupations. This applies especially to traditional crafts which are often transmitted within families in an informal manner, as well many other professionals such as those in private practice who have acquired expertise and experience through the years and look for mid-career changes and new opportunities.

CHARTER, Report: Dynamics and future scenarios for the cultural heritage sector, D4.4 (2024), s. 36

Ett av åtta spår som identifierats i CHARTER har med Kulturarv, kulturhantverk och kunskap att göra.

The relevance of traditional craft and crafts knowledge is twofold: Firstly, crafts and crafts knowledge are essential for the preservation and conservation of cultural heritage. Without practitioners mastering traditional crafts and their knowledge of techniques and materials, tangible heritage could not be maintained. Secondly, as living cultural heritage, crafts and crafts knowledge have been recognised as expressions of intangible cultural heritage. As such they are an important resource for society in terms of re-innovating sustainable low-carbon resource management and production, creating local employment and strengthening circular-economy initiatives as well as fostering a repair culture. All of these are, of course, vital aspects of tackling the climate crisis.

CHARTER, Report: Dynamics and future scenarios for the cultural heritage sector, D4.4 (2024), s. 75

Eftersom hantverkarens arbetar direkt med kulturarvet är det är mycket viktigt att de äger rätt kunskap och färdigheter. De flesta hantverkare arbetar dock inte enbart i kulturarvssektorn med kulturarv, utan deltar oftast även i den nyskapande verksamheten i byggsektorn, vilket skiljer dem från konservatorer, arkeologer och antikvarier (se avsnitt 5.7). Deras kompetens är ändå av avgörande betydelse för kulturarvet. Intressant är att UNESCO räknar vissa traditionella hantverk ofta de som är på utdöende, som *immateriella kulturarv*, (Traditional craftsmanship – intangible heritage – Culture Sector – UNESCO, hämtad 2024-11-05). Sådana kan skyddas av *Konventionen om tryggheten av det immateriella kulturarvet* som antogs 2003 undertecknad av Sverige 2011. Det finns endast tre utpekade *immateriella kulturarv* i Sverige (Dive into intangible cultural heritage! – intangible heritage – Culture Sector – UNESCO hämtad 2024-11-05). Detta visar dock på hur komplext hantverket är inom kulturarvssektorn.

8.5.1. Hantverkarnas professionella organisationer

Inom byggnadsvården finns som vi sett ovan flera olika organisationer, som Byggnadsvårdsföreningen och Sveriges Hantverksråd, olika branschorganisationer som rör enskilda hantverk som zoologisk konservator, till att flera hantverk samlas i en gemensam organisation som *Hantverkarna Stockholm* (Aktiviteter, hämtad 2024-11-02). Konsthantverkarna har även egna sammanslutningar (Our members | Crafts Council Europe, hämtad 2025-01-06).

Det finns en nationell branschorganisation, *Byggnadsvårdsföretagen*, som vill samla alla som arbetar med äldre bebyggelse och är specialister inom byggnadsvården med särskild kompetens inom underhåll och restaurering av kulturhistoriskt värdefulla byggnader.

Ändamålet och verksamheten är: att främja samverkan, kunskapsutbyte och kompetensutveckling hos företagsnätverkens medlemsföretag samt utveckling av byggnadsvårdsbranschen i Sverige.

Byggnadsvårdsföretagen framhåller att:

det är viktigt att de företag som arbetar med byggnader med stora kulturhistoriska värden har särskild kompetens – precis som det gäller för andra nischer inom byggsektorn. Det är viktigt både av det självklara skälet att säkerställa att byggnadernas kulturhistoriska värden bibehålls

Om Byggnadsvårdsföretagen – Byggnadsvård (byggnadsvardsforetagen.se) Microsoft Word – Stadgar Byggnadsvårdsföretagen REV 2018.08.14.docx, hämtad 2024-11-02).

Susanna Oom, Acta konserveringscentrum
Foto: Sissela Jensen

Resultat:
identifierade
utmaningar
och förslag
på åtgärder

9.1. Diskussion om resultaten

I detta avslutande kapitel diskuteras utmaningar som identifierats under projektet vad gäller kvalitetssäkring av konservering inom Svenska kyrkan. Resultaten har hämtats från projektets enkät, intervjuer med olika aktörer i sektorn, synpunkter framförda vid projektets workshopar, exempel på konservatorsarbeten som studerats närmare, samt inläsning av litteratur, forskningsrapporter och utredningar. Fakta och diskussioner i tidigare kapitel i rapporten utgör även viktiga underlag.

Analysen inleds med en sammanfattning och en uppskattning av vad som hänt sedan RAÄ:s utredning *Vård och konservering av inventarier och föremål. Resursbehov och samordning* utfördes 2005. Därefter utreds de huvudsakliga identifierade utmaningarna i förhållande till framgångsfaktorerna, följt av en diskussion om åtgärder för att möta bristerna. Kapitlet avslutas med ett förslag på en större konservatorsutredning, som legat utanför projektets ramar. En sådan skulle dock vara nödvändig för att på sikt åtgärda

de grundläggande problem som projektet identifierat.

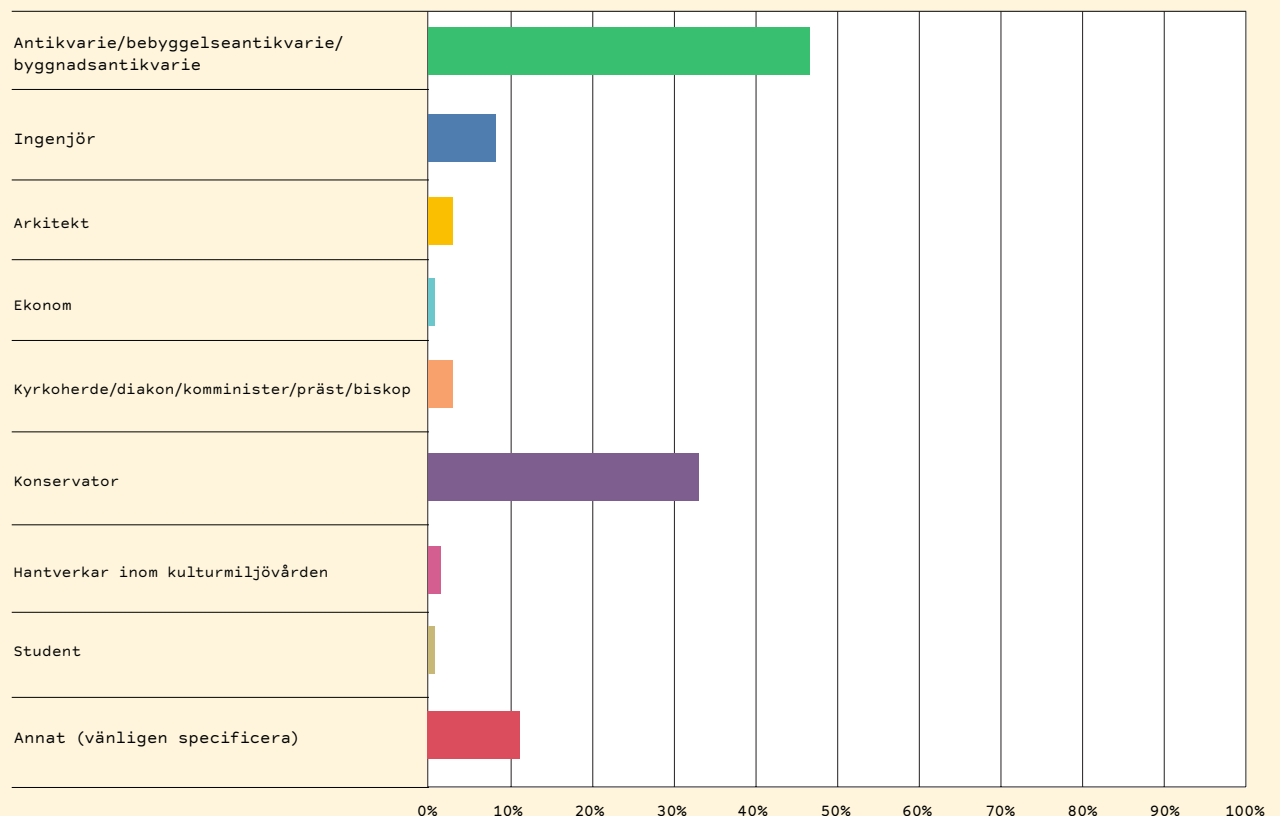
Att projektet lyfter olika exempel är inte för att peka ut någon, varken konservatorn, den medverkande antikvarien eller myndigheten, utan för att visa att det finns systematiska svårigheter som i praktiken skapar kvalitetsbrist.

Enkäten skickades till 300 verksamma i sektorn med 133 svar, varav de största yrkesgrupperna är antikvarier (62 st.) och konservatorer (44 st.). Övriga yrkesgrupper som kyrkoherde, ingenjör arkitekt och ekonom var för små för att utgöra representativa underlag. Det var dock viktigt att de hade möjlighet att göra sina röster hörda. För att nå kvalitetssäkringsfrågan var det därför värdefullt att beakta synpunkterna som framkom av fritextfälten i enkäten.

De flesta som svarade på enkäten arbetar inom Svenska kyrkan och i privat verksamhet.⁴⁴ av de svarande arbetade inom Svenska kyrkan, och nästan lika många, 42 st., inom privat sektor. Inom Svenska kyrkan var de flesta som svarade antikvarier.

Figur 60

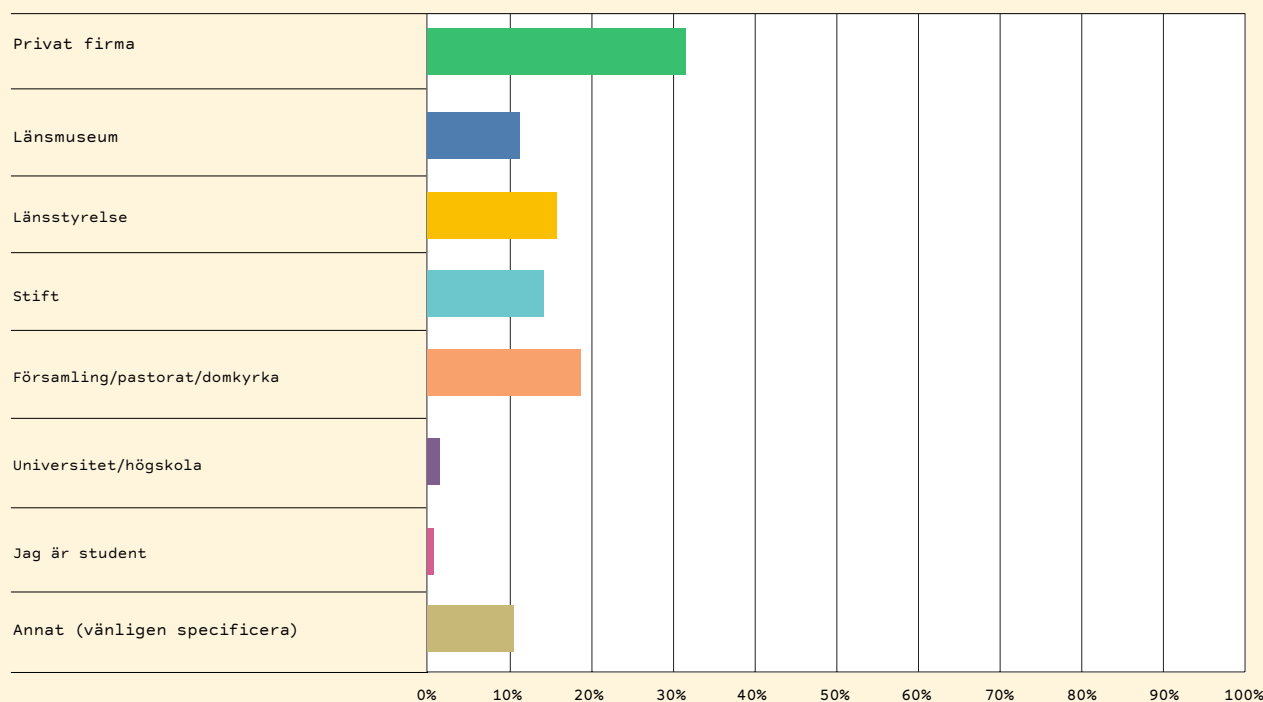
Vilken profession/yrke har du? Du kan välja flera alternativ.

Yrkesgrupper som svarat på enkäten.

Figur 61

Vilken är din huvudsakliga arbetsplats? Du kan välja flera alternativ.

De svarandes i enkätens arbetsplatser. De flesta arbetar inom Svenska kyrkan, 44 st., och inom privat sektor 42 st.

De flesta av de svarande inom privat sektor är konservatorer, 29 st., vilket utgör närmare 70% av alla privat verksamma i enkäten. Det visar på att konservatorer som arbetar med det kyrkliga kulturarvet i huvudsak är privat verksamma. De flesta av dem är dessutom egenanställda/frilansare (ca 46 %). Att så många arbetar själva gör arbetet svårare och mer utsatt. Se mer om detta i Fanny Stenbacks berättelse i bilaga V. Endast 6 st. konservatorer arbetar inom offentlig sektor. För antikvarierna är det nästan omvänt; 13 %, dvs 8 st., arbetar i privat verksamhet och resten är anställda inom Svenska kyrkan eller vid länsstyrelserna och länsmuseerna. Det här visar på att antikva-

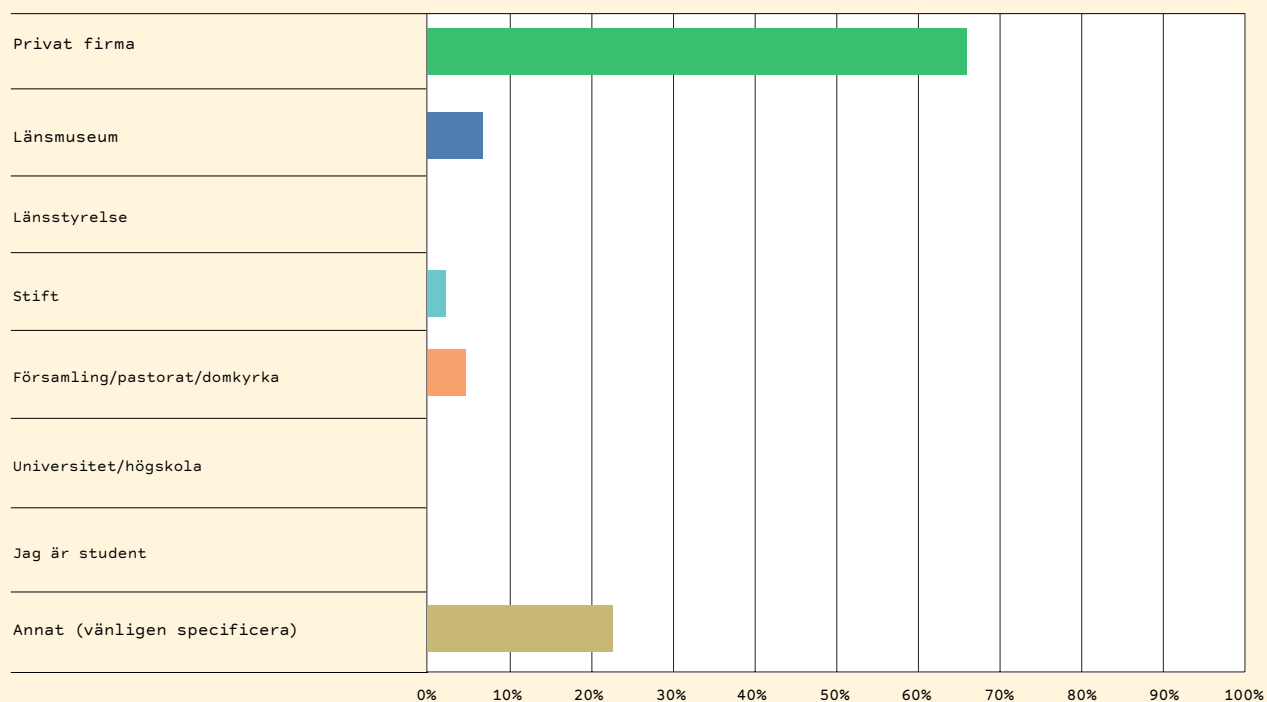
rierna är starkare förankrade i de myndigheter som fattar beslut i bl.a. konserveringsärenden.

Angående vilken typ av region de svarande arbetar inom dvs., storstad, mellanstor stads- och landsbygd, landsbygd eller alla typer svarade de flesta att de arbetar i mellanstora regioner. Men enkäten har fångat alla typer av regioner relativt jämnt och svaren torde visa på en tendens hur det fungerar i olika delar av landet och därmed också sannolikt avspegla varierande, regionala förutsättningar.

Värt att notera är att många konservatorer arbetar i alla typer av regioner, vilket visar att de förflyttar sig dit uppdragen finns.

Figur 62

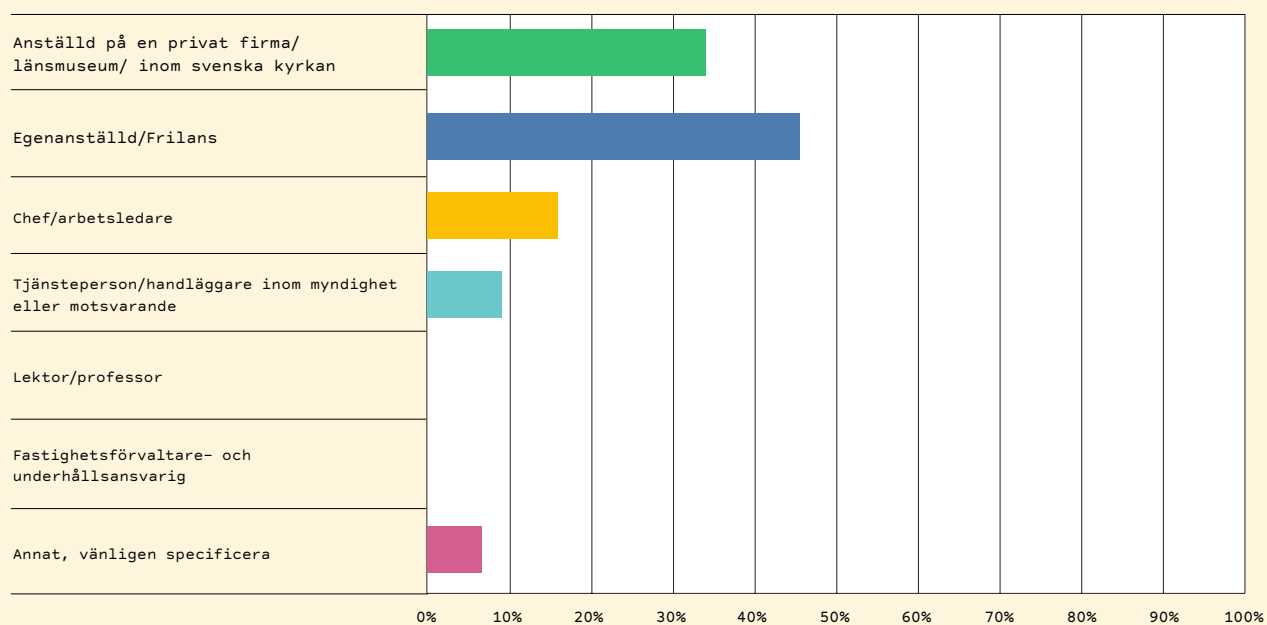
Vilken är din huvudsakling arbetsplats? Du kan välja flera alternativ.

66 % av konservatorerna som svarat på enkäten, dvs. 29 st., arbetar inom privat sektor. De flesta som svarat övrigt arbetar på regionen, t.ex. SVK som är Sveriges största arbetsgivare för konservatorer.

Figur 63

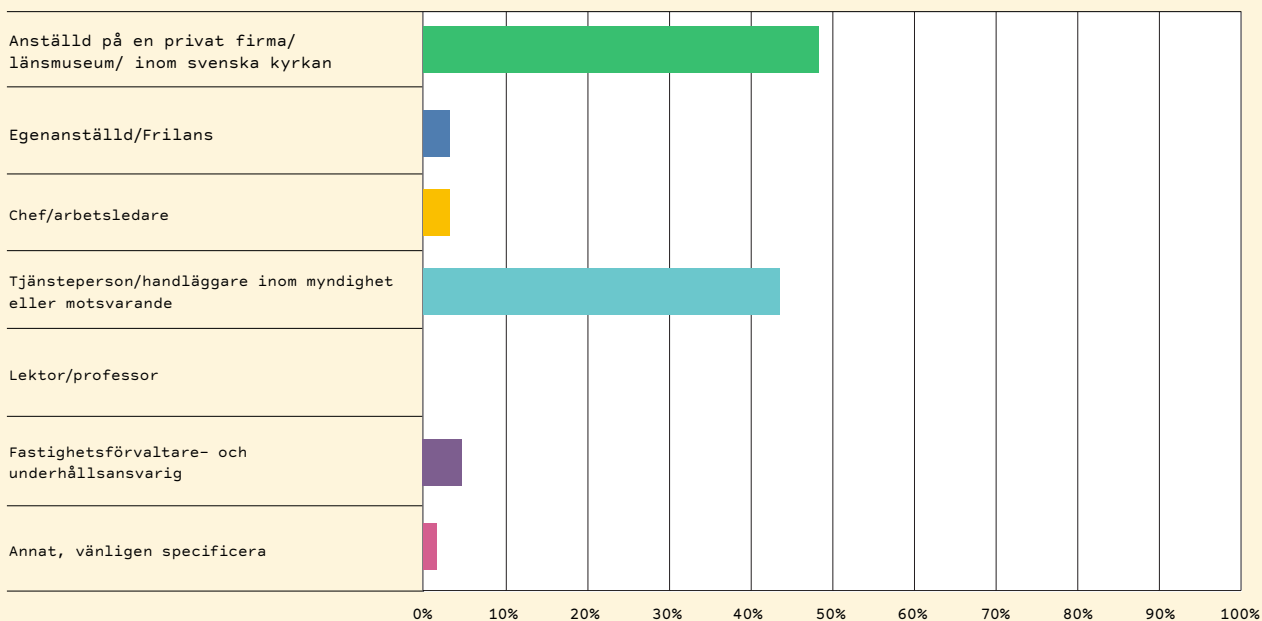
Vilken är din position på din arbetsplats? Du kan välja flera alternativ.

45 % av konservatorerna som svarat på enkäten, dvs. 20 st., är egenanställda/frilansare. Endast 4 st. är tjänstemän.

Figur 64

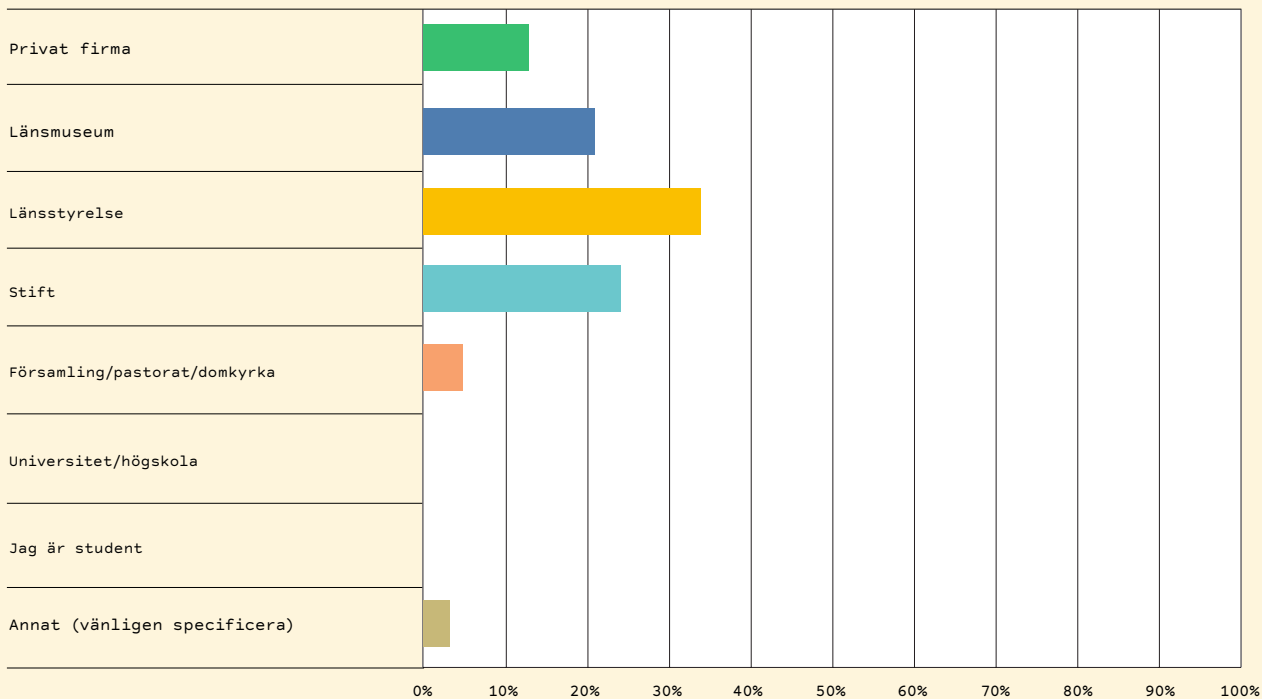
Vilken är din position på din arbetsplats? Du kan välja flera alternativ.

3 % av antikvarierna som svarat på enkäten, dvs 2 st. är egenanställda/frilansare och knappt 44 % är tjänstemän.

Figur 65

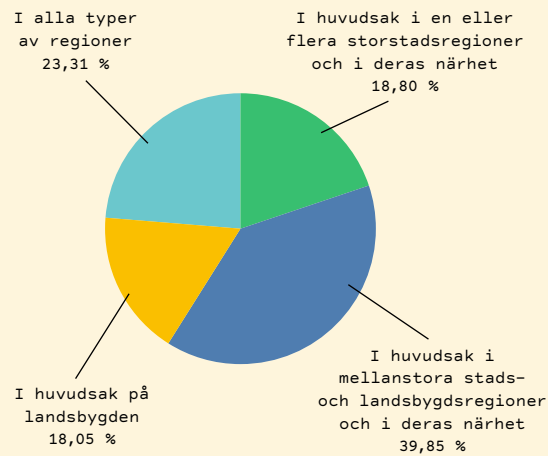
Vilken är din huvudsakliga arbetsplats? Du kan välja flera alternativ.

13 % av antikvarierna som svarat på enkäten, dvs. 8 st., arbetar i privat firma.

Figur 66

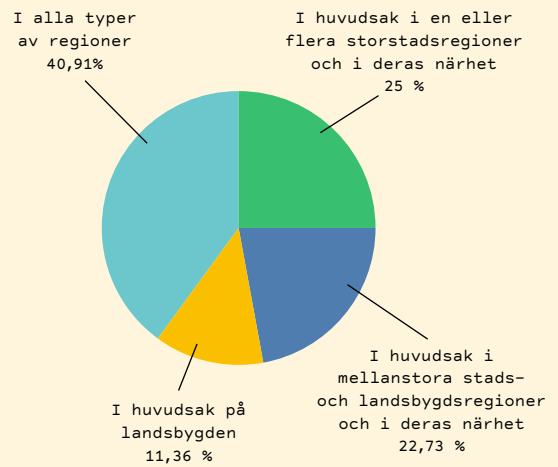
I vilken typ av region arbetar du?

Grafen visar att de flesta som svarade i enkäten arbetar i mellanstora regioner samt att svarsfrekvensen mellan olika typer av regioner var relativt balanserad, dvs. svaren representerar alla typer av regioner.

Figur 67

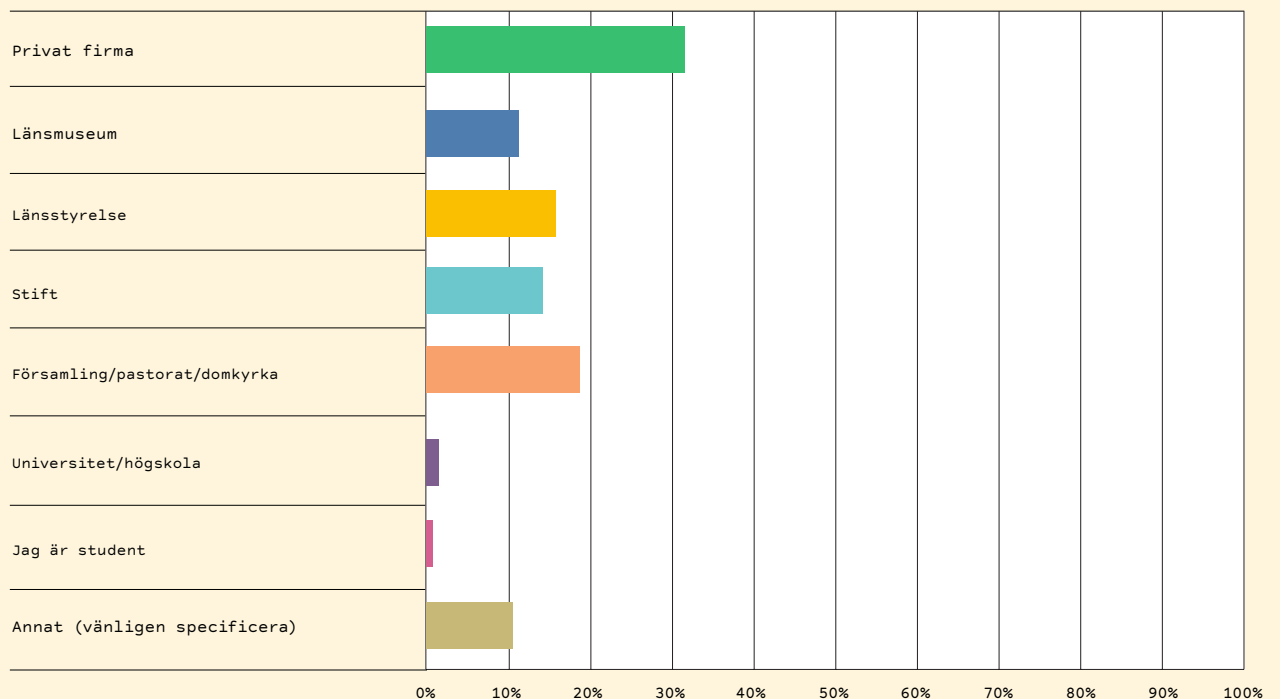
I vilken typ av region arbetar du?

Vad det gäller konservatorerna arbetar de flesta, dvs. cirka 41 %, i alla typer av regioner.

Figur 68

Vilken är din huvudsakliga arbetsplats? Du kan välja flera alternativ.

De flesta som svarade av alla svar arbetar vid olika enheter inom Svenska kyrkan, sammanlagt 33 % (drygt 14 % + knappt 19 %), dvs. 44 st. och i privat verksamhet vilket motsvarar knappt 32 %, dvs. 42 st.

Med dessa faktorer i beaktande framtonar ibland mönster i resultaten. Eftersom de största grupperna var antikvarierna och konservatorer har jämförelse genomförts främst mellan dem. I deras kommentarer framkommer olika problembilder. Dessutom har jämförelser varit möjliga mellan anställda inom Svenska kyrkan, på länsstyrelsen och i privat verksamhet.

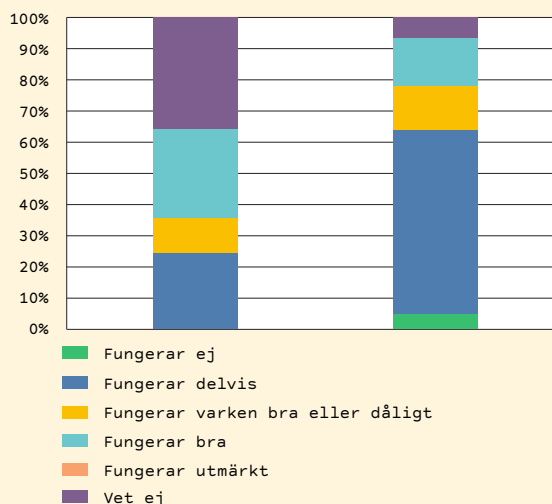
De cirka sju exempel som valdes ut för närmare undersökning framkom i enkätsvaren eller i samtal med verksamma i sektorn. Främst valdes de ut från svaren i de avslutande frågorna i enkäten om fungerande exempel och sådana där processen borde förbättras avseende konserveringsarbeten inom Svenska kyrkan. Exempelen följdes sedan upp genom inläsning av handlingar och intervjuer med berörda parter. I dessa samtal tillkom några ytterligare exempel (bilaga III och IV). Exempelen tydliggjorde utmaningarna och utgjorde underlag bl.a. till intervjuerna och diskussionerna vid workshoparna. Som ett resultat av det har konservator Fanny Stenback som är specialiserad på konservering av böcker, fått i uppgift att skriva en personlig betraktelse om konservatorn som småföretagarens utmaningar inom sektorn. För mer information om enkäten, intervjuerna och exemplen se *bilaga II. Resultat enkäten, Bilaga III. Om exemplen, Bilaga IV. Intervjuer och samtal samt Bilaga V. Fanny Stenback om Konservatorn som småföretagares utmaningar inom kulturarvssektorn*.

Enkätens svar ger vid en första anblick en uppfattning om att många aktörer är relativt nöjda med rådande situation, men den bilden utmanas när svaren studeras närmare i de olika exemplen och intervjuerna och vid en jämförelse mellan olika svarandes yrken och arbetsplatser etc. Problemen i praxis tydliggörs även när de ställs i förhållande till hur kvalitetssäkring går till inom arkeologi och andra samhällssektorer (se kap. 8). På så vis framträder en annan bild, där väsentliga delar saknas som kvalitetssäkring inom en samhällsviktig sektor som skyddar ett allmänintresse borde innefatta.

Enkäten uppfattades av vissa svarande som komplicerad. Frågorna vände sig till antikvarier, projektledare, fastighetsansvariga och konservatorer som arbetar med kyrkligt kulturarv, antingen genom anställning inom Svenska kyrkan, vid en länsstyrelse eller genom uppdragsverksamhet. Det ledde till att alla inte kände sig berörda av alla frågor och i vissa fall svarade svävande eller neutralt på sådant som de inte kände till. Det kan ha påverkat resultatet och gör det ibland svårt att tolka. Frågorna i enkäten är dessutom relativt öppet ställda, t.ex. hur väl man tycker nuvarande situation rörande upphandling/beställning av konserveringstjänster fungerar, hur handläggningen av KAE och KML fungerar etc., vilket ofta ledde till svar om att man är relativt nöjda. Men här finns det skillnader mellan olika yrken, till exempel verkar många antikvarier i allmänhet vara mer nöjda medan något fler konservatorer är tveksamma. Rörande upphandling och beställning av

Figur 69

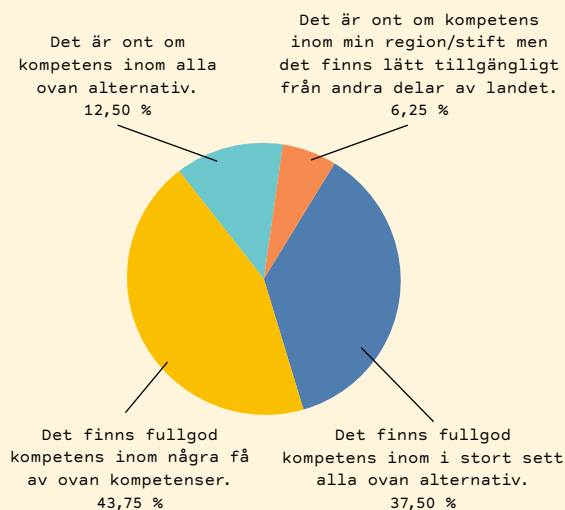
Hur väl tycker du att nuvarande situation rörande upphandling/beställning av konserveringstjänster fungerar? Du behöver svara på den här frågan.

En jämförelse mellan antikvarier och konservatorer om hur väl nuvarande situation rörande upphandling och beställning av konserveringstjänster fungerar visar på skillnader, där antikvarierna är mer nöjda än konservatorerna.

Figur 70

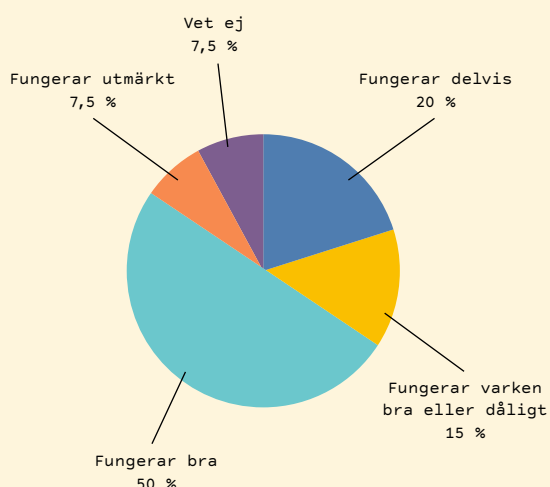
Finns det tillgång till konserveringskompetens inom sten, puts, trä, textil, måleri, metall och glasmåleri i den region/stift du verkar?

Av antikvarierna som är anställda inom Svenska kyrkan anser 56 % att det behövs en del specialistkompetens inom konserveringen inom deras stift. De flesta dvs. ca 44 % har tillgång inom ett fåtal specialiseringar.

Figur 71

Hur väl tycker du att nuvarande situation rörande upphandling/beställning av konserveringstjänster fungerar? Du behöver svara på den här frågan.

Anställda inom Svenska kyrkan är relativt nöjda med nuvarande situation rörande upphandling och beställning av konserveringstjänster. 50 % anser att det fungerar bra. Ingen är missnöjd.

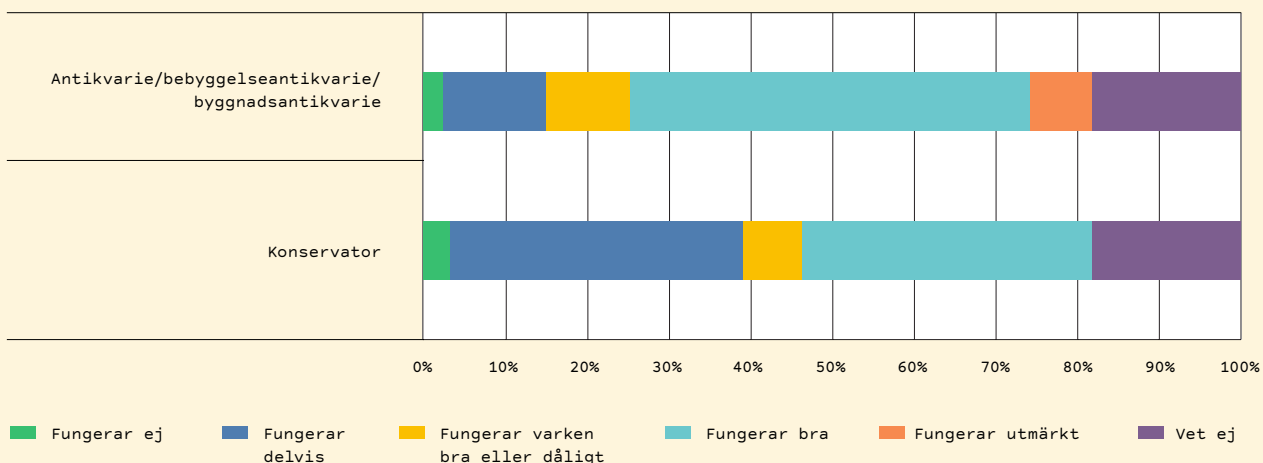
konserveringstjänster ansåg 5,4 % av konservatorerna att det inte fungerar, medan ingen av antikvarierna ansåg detsamma. De flesta konservatorer, närmare 60 %, ansåg dock att det delvis fungerar.

På samma fråga svarar även anställda inom Svenska kyrkan att de överlag är nöjda, dvs. över 50 %, och bland dessa framstår antikvarierna som ännu mer nöjda, dvs. 62 %. Frågan är hur man ska tolka detta? Anser de som är nöjda att inget behöver förbättras? Det är inte säkert. Vi vet till exempel att det saknas kompetenser och specialister inom konservering på många ställen.

Samma åtskillnad mellan konservatorn, antikvarien och anställda inom Svenska kyrkan framkommer vid bedömningen av KAE-systemet. Här ansåg närmare 49 % av antikvarierna att det fungerar bra, medan 35 % av

Figur 72

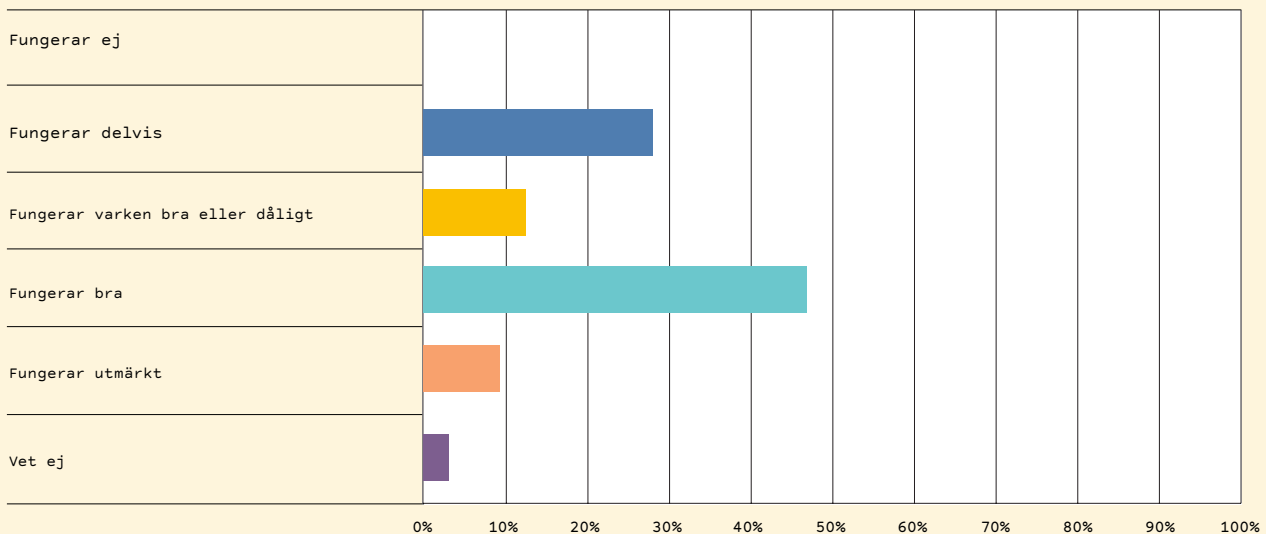
Allmänna frågor om konservering och kyrkoantikvarisk ersättning (KAE).
Hur tycker du systemet med KAE och konserveringsarbeten fungerar idag?

Grafen uppvisar hur antikvarier och konservatorer bedömt hur KAE systemet fungerar i enkäten. Det är flesta är nöjda med hur det fungerar.

Figur 73

Allmänna frågor om konservering och kyrkoantikvarisk ersättning (KAE).
Hur tycker du systemet med KAE om konserveringsarbeten fungerar idag?

I grafen uppvisar hur anställda inom Svenska kyrkan bedömt hur KAE-systemet fungerar i enkäten. Det är flesta är nöjda med hur det fungerar.

konserveratorerna ansåg det samma. Av antikvarierna ansåg närmare 13 % att det fungerar delvis. Motsvarande andel av konserveratorerna var 36 %. Inom Svenska kyrkan anser de flesta att det fungerar bra.

Möjligen var den här typen av frågor för öppna för fånga situationen statistiskt. I fritextsvaren och i samtalen med konserveratorer, församlingar, stiftsantikvarierna och antikvarier på länsstyrelsen framkommer en mer sammansatt bild. Vid en inläsning av svaren avseende om det fanns något annat de ville kommentera angående KAE skriver t.ex. några som är anställda inom Svenska kyrkan, varav de flesta är antikvarier:

”Den samlade bilden från vårt håll är att generellt är församlingarna/pastoraten benägna att använda samma konsulter och de skulle gynnas av att ta in fler offerter i projekten.”

”Vi behöver jobba vidare med vård- och underhållsplaner för inventarierna efter kvalitetssäkringen av inventarieförteckningarna och vill gärna se goda exempel från annat håll. Vore bra om det fanns en kunskapsbank för sådant material så att man kan bli bättre beställare, vet vad man vill ha.”

”I Skara stift är det inte så många ansökningar vad gäller konservering av lösa inventarier. Vi har ett stort antal kyrkor och prio är kyrkans skalskydd är bra: tak, fasad, dörrar och fönster.”

”Konserveratorer behöver bli bättre på att göra och kommunicera kulturhistoriska analyser utifrån sin kompetens. Idag konserveras mycket av ren slentrian utan att egentligen ha tagit reda på vad som faktiskt är värdefullt och varför det är värdefullt.”

”Tycker man skulle ställa högre krav på besiktning än bara konserveratorns egna över utförda arbeten.”

Annat man lyfter fram är tendenser till nedprioritering av konservering, att konserveratorer inte besiktigas av sakkunniga konserveratorer eller inte alls, att det saknas kunskapsbanker inom konserveringen och att det är för få verksamma att välja mellan. Det framkommer i kommentarer som:

”KAE-anslaget behöver utökas, konservering troligen något nedprioriterat.”

”Det finns en stor underhållsskuld som det saknas finansiering för. Det är orimligt att församlingarna ska bekosta det som gäller konservering det som verksamheten inte har behov av. Å andra sidan borde KAE gå till just detta och idag söks KAE i huvudsak för de föremål som används av verksamheten.”

Konserveratorerna är mer inriktade på ekonomi och KAE:s långa ledtider för fördelning och de regionala skillnaderna i KAE-processen. Några skrev:

"Orättvist system då kyrkorna får olika mycket KAE beroende på hur många som sökt just det året. Om färre söker ett år får kyrkorna högre ersättning, till skillnad mot om det finns många sökande."

"Svårt för kyrkorna att planera och veta i förväg eftersom stiftet prioriterar olika år, beroende på ansökningstryck, ibland får de 25 % ibland 75%. Bedrövt att KAE inte har skrivits upp på 20 år. Inventarierna hamnar ofta lite bakom byggnadsvården, ofta krävs inte VoU för inventarierna, vilket gör att deras vård ibland förbises."

"De projekt som erhåller KAE kräver ett mer omfattande förarbete, alldeles för tidigt i den lokala budgetprocessen. Då datasystem och administration har ersatt blanketter och lokala antikvarisk hjälp från stiftsantikvarie finns det tyvärr de som väljer bort inblandning av byråkrati, det är ett bekymmer."

"Handläggningstiderna för KAE är för långa. Det går inte att vänta mer än ett år på vissa åtgärder, tex om det spillts vin på en mässhake eller antependium. skrudarna blir oanvändbara pga. fläcken och dessutom kan fläcken sätta sig permanent om den inte kan tas bort omgående. Det måste finnas ett snabbare sätt för mer akuta åtgärder. Svårt för kyrkorna att planera kommande arbeten då utdelningen är olika år från år beroende på antal sökande."

"Det tar ibland för lång tid innan åtgärder kan utföras. Det borde finnas en pott för akuta åtgärder. Minskade bidragsnivåer gör att församlingar ibland avstår från åtgärder. Systemet med egeninsats i form av arbete fungerar inte vid konserveringsarbeten."

"Bättre samsyn, tillämningen är väldigt olika regionalt."

Inför workshopen den 8 november i genomförde Hans-Erik Hansson på länsstyrelsen i Gävleborg en kortare enkät om konservering som vände sig till handläggarna på länsstyrelserna som ägnar sig åt kyrkliga ärenden. Den presenterades som *Konserveringsärenden. En sammanställning av länsstyrelsernas arbete*. Sammanfattningsvis iden-

tifierade han följande utmaningar identifieras beträffande länsstyrelsernas arbete med konserveringsfrågor.

- Länsstyrelserna har behov av sakkunnigstöd
- Det sker sällan en dialog mellan länsstyrelsen och konservator
- Olika praxis avseende medverkan, ibland otydligheter kring medverkandes uppdrag och mandat
- Man har "egna" konservatorer (det vill säga i varje län), vilket innebär en brist på vissa kompetenser
- Brist på konservatorer i framför allt norra Sverige
- Den ideala processen svår att åstadkomma

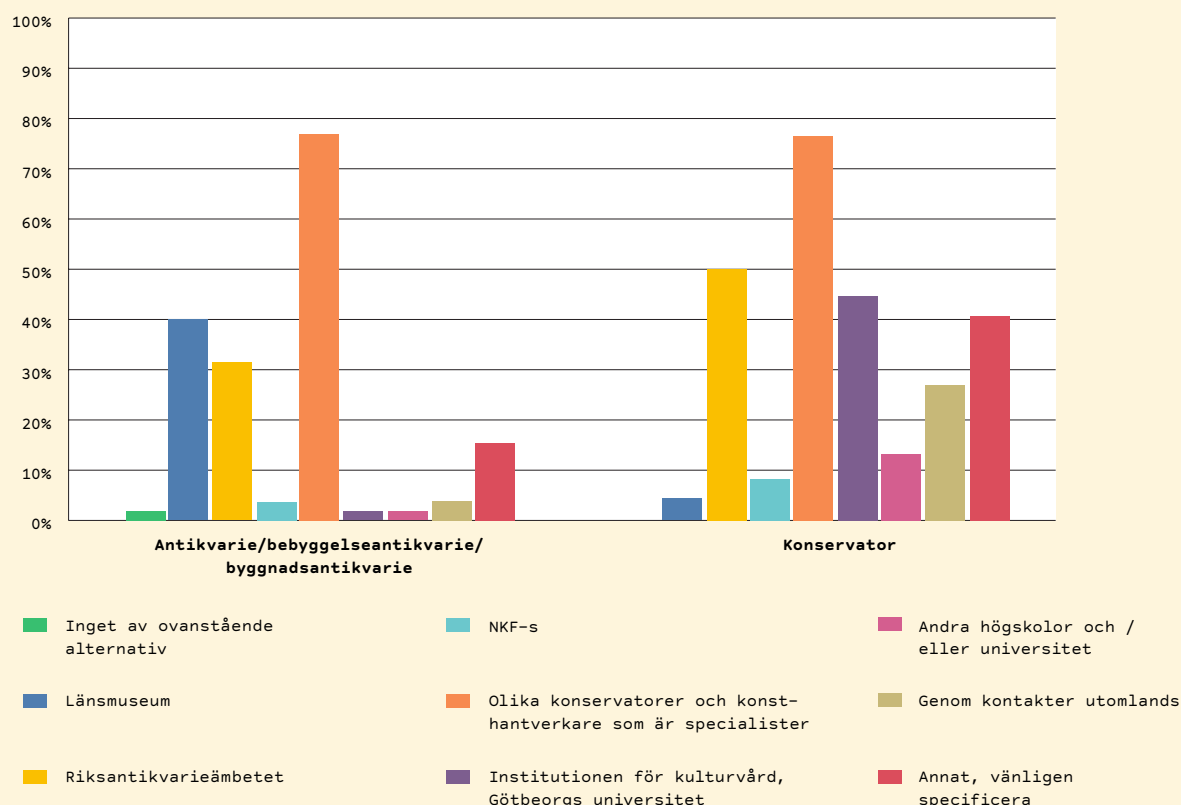
Vad det gäller svårigheter att få till en ideal process, kan det bero på brist på styrmedel och vägledning (se avsnitt 9.3.2), vilket gör att processen blir krånglig. Det är även tydligt att saknas sakkunnig konserveringskompetens på länsstyrelsen och att det är svårt att hitta oberoende sakkunnig bedömning bland konservatorerna av arbetet. De är ju privat verksamma och har ibland lagt anbud på samma arbete som de ska medverka i arbetet eller besiktiga. Bidragande är även att det finns brist på vissa konservatorsspecialiseringar (se bland annat avsnitt 9.3.1). Konservatorskompetensen saknas även inom många läns museer där av de 15 som svarade på projektets enkät, varav fem är konservatorer, och inom Svenska kyrkan där tre svarade på enkäten. Dessutom arbetar färre konservatorer på RAÄ sedan flytten till Gotland på avdelningen där konservatorer i huvudsak brukade arbeta, numera Museiavdelningen.

I enkätens fråga om vem man vände sig till vid behov var det relativt många som svarade RAÄ, trots det. Det handlar till viss del om att man använder RAÄ:s *Vårdaväl-blad*. Kompetens inom en rad specialiseringar inom konservering saknas på RAÄ. Den allra största delen, dvs. 78 % av antikvarierna och konservatorerna, vänder sig sannolikt därför till andra kollegor som ofta är privat verksamma. En konservator skrev om detta i enkäten:

"Vänder mig till andra kollegor med både inom mitt material eller konservatorer inom andra material inom Sverige och internationellt för att bekräfta mina kunskaper eller få hjälp med deras kunskaper. RAÄ:s vårdaväl blad är till stor nytta m.m."

Figur 74

Om du har behov av mer kunskap om konservering, vart vänder du dig?
Du kan välja fler alternativ.

Enkät svar om var antikvarier och konservatorer vänder sig för att få mer kunskap om konservering. 50 % av konservatorerna tillfrågar RAÄ ibland och 32 % av antikvarierna gör detsamma (gul kolumn). Den största andelen konservatorer, närmare 78 %, vänder sig till specialister som ofta är privat verksamma. Konservatorerna vänder sig i högre grad än antikvarierna till universiteten, till exempel vänder sig drygt 45 % till institutionen för kulturvård, vilket kan ställas mot antikvarierna där endast 2 % gör detsamma.

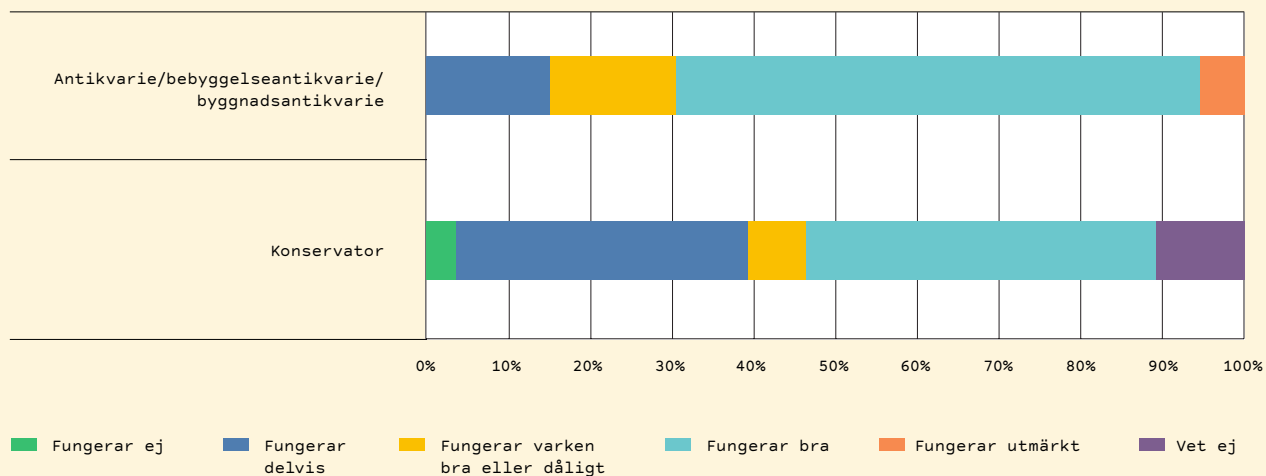
Kanske är det bristen på konservatorskompetens inom länsstyrelserna, på stiftelsen och som vi sett till viss del på RAÄ som påverkar konserveringen allra mest. Det leder till svårigheter att genomföra erforderliga förundersökningar och att konservatorsarbeten utförs utan kvalitetskontroll och utan att de baseras på den senaste kunskapsläget inom olika specialistområden. I inget av de undersökta sju exemplen har åtgärdsprogram eller konservatorsrapporter granskats av en sakkunnig konservator på länsstyrelsen innan beslut fattas eller vid slutbesiktning eller slutrapportering för att säkerställa att det gått rätt till. Det händer att länsstyrelsen åker ut vid slutbesiktningar, men eftersom de saknar konservatorskompetens måste de lita på konservatorns bedömning. Det saknas således kompetens både i beställning, kravställning och för att bedöma och kontrollera resultatet i relation till lagstiftningens intention. En möjlig konsekvens blir att nödvändiga konserveringsarbeten inte blir identifierade. Brist på konservatorskompetens

kan göra att behoven verkar mindre än vad det är. Bristen på kompetens leder till att inte rätt krav ställs på projektören och entreprenören och på att kunskap inte utvecklas. Mest iögonenfallande är kanske bristen på sakkunskap på länsstyrelserna, vilket gör det svårt för handläggaren att bedöma åtgärdsprogrammets kvalitet och vilka villkor som bör ställas. Kompetenskraven inom kontroll och besiktning av arbetena är inte heller reglerade, ofta genomförs de genom egenkontroll av den utförande konservatorn, ibland med en antikvarisk medverkan utan sakkompetens, i vissa fall helt utan sådan. Det leder till att konservatorsarbeten utförs i kyrkorna utan konservatorskompetens närvarande.

I enkäten ställdes en allmän fråga om tillståndsgivningen i samband med KML och då uppvisades en åtskillnad mellan konservatorn och antikvariern, där utfallet liknar frågan om KAE. Kanske är det just bristen på konservatorskompetens i bedömningen som uppmärksammas av konservatorer som ju har kompetens att bedöma vad

Figur 75

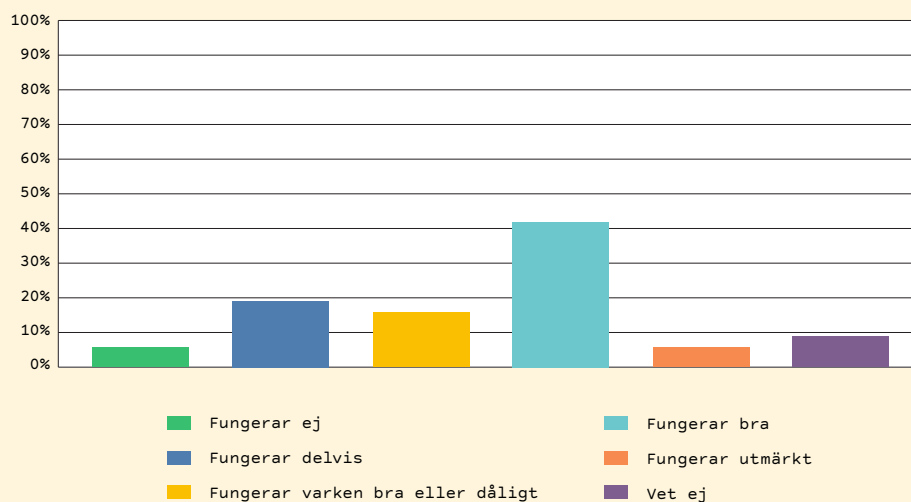
Allmänna frågor om Kulturmiljölagen (KML). Hur tycker du systemet angående tillståndsgivning och KML fungerar idag?

Grafen visar vad antikvarier och konservatorer anser om tillståndsprocessen enligt KML. Den visar att konservatorer, även om många av dem även anser att det fungerar, är mer missnöjda än antikvarierna, där närmare 36 % anser att det endast fungerar delvis och 3,5 % att det inte alls fungerar. Kanske har skillnaden att göra med graden av sakkunskap, dvs. förmågan att iakttä kvalitetsbristerna inom konserveringen. Vid granskningen av exemplen framkommer det att det ofta är svårt för länsstyrelsen att bedöma åtgärdsprogram som konservatorer utfört. Någor direkt fråga om det ställdes inte i enkäten och den problembilden kan därför ha hamnat mellan stolarna.

Figur 76

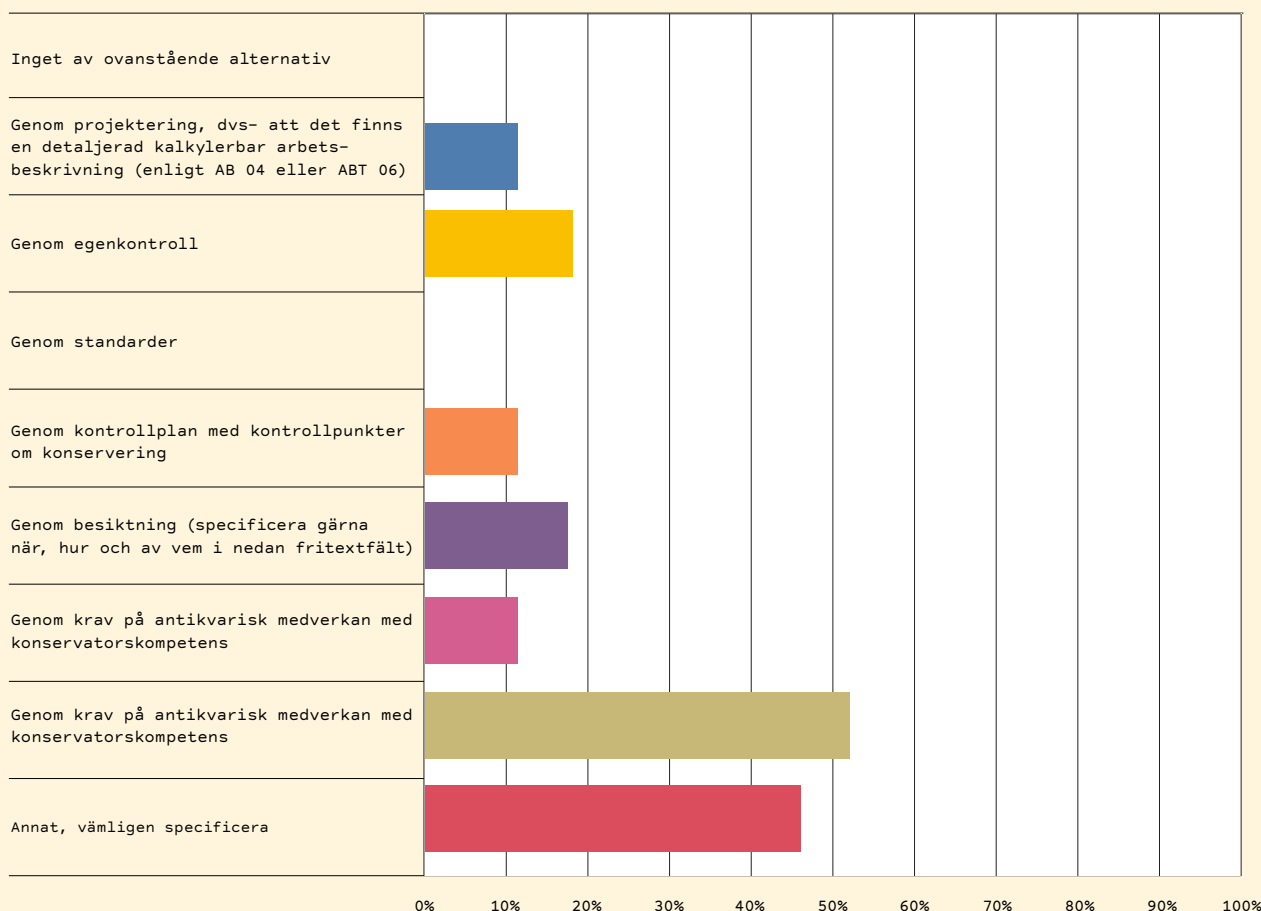
Allmänna frågor om Kulturmiljölagen (KML).
Hur tycker du systemet angående tillståndsgivning och KML fungerar idag?

Grafen visar vad anställda inom Svenska kyrkan anser om KML och tillståndsgivning. Här finns ett större missnöje än hos antikvarierna då 6,5 % anser att det inte fungerar och 19,4 % att det fungerar delvis.

Figur 77

Hur säkerställer ni att det blir rätt kvalitet på konserveringsarbetena som beställs/utförs/kontrolleras av er verksamhet? Du kan välja fler alternativ.

Antikvarier på länsstyrelsen säkerställer kvalitet i huvudsak genom att ställa krav på antikvarisk medverkan av en person med konservatorskompetens. Nästan 53 % av de svarande anger att det förekommer. Det innebär dock inte att sådana krav alltid ställs, utan endast i vissa fall.

som saknas i högre grad? Det är ändå svårt att förstå att den allvarliga bristen förbises av så många antikvarier och konservatorer. Beror det på att man vant sig vid att det inte finns någon att vända sig till? Att man inte ser att det kan finnas alternativ?

Bland de anställda inom Svenska kyrkan finns även ett visst missnöje, även om det är mindre än konservatorernas.

Ett sätt att söka motverka bristen på konservatorer vid bedömningen är att länsstyrelsen ställer krav på en antikvarisk medverkande expert som är konservator och/eller en konservator som besiktigar arbetet. I enkäten svarade drygt 50 % av antikvarierna på länsstyrelsen att de använde antikvarisk medverkan av en konservator som en metod för att skapa kvalitetssäkring. Men som tidigare diskuterats i bland annat avsnitt 3.5, uppkommer det ändå svårigheter att säkerställa kvalitén eftersom konservatorsyrket inte är reglerat och att rollerna mellan projektör och entreprenör

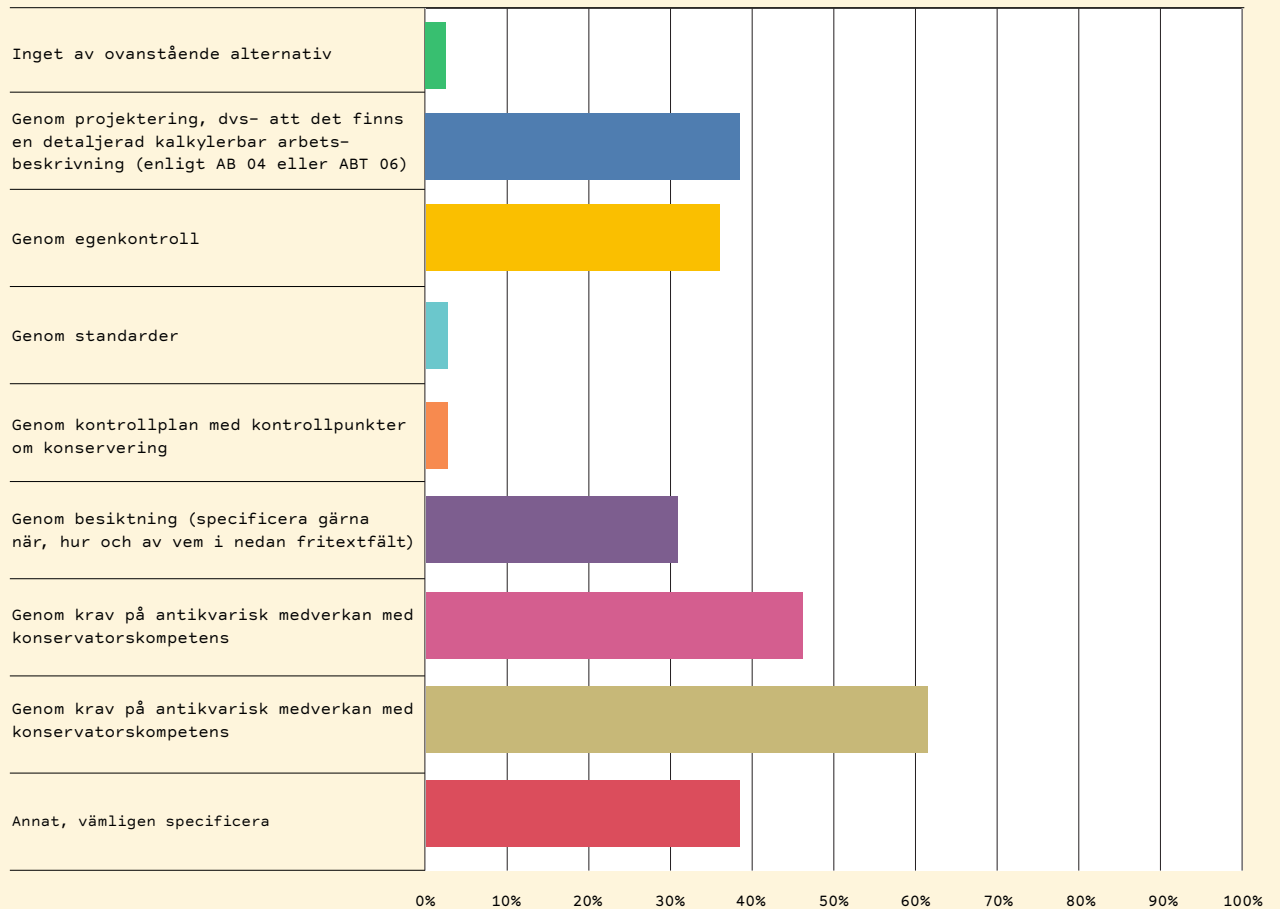
ofta är sammanbladade. Vilka konservatorer är berättigade att utföra antikvarisk medverkan och vilket kompetens ska dessa äga? Det går inte att använda kunskapskraven för KUL-certifieringen som avser att säkerställa varsamhetskravet och förvanskingsförbudet inom PBL?

Det som är förvånande är att anställda inom Svenska kyrkan i högre grad uppger att de använder konservatorer som antikvariskt medverkande för att säkerställa kvalitén, dvs. 61,5 %. I de sju exempel jag studerat närmare förekommer det endast i ett av exemplen i Stockholm. I de övriga exemplen var medverkande antikvarier. Sannolikt speglar de höga siffrorna att man gör det i vissa fall, men inte alltid, vilket exempel nedan visar. Detsamma gäller vid besiktning (se avsnitt 6.3.2).

När det gäller besiktning av större projekt är det vanligt att det är en antikvarie utan sakkunnig konservatorskompetens som deltar.

Figur 78

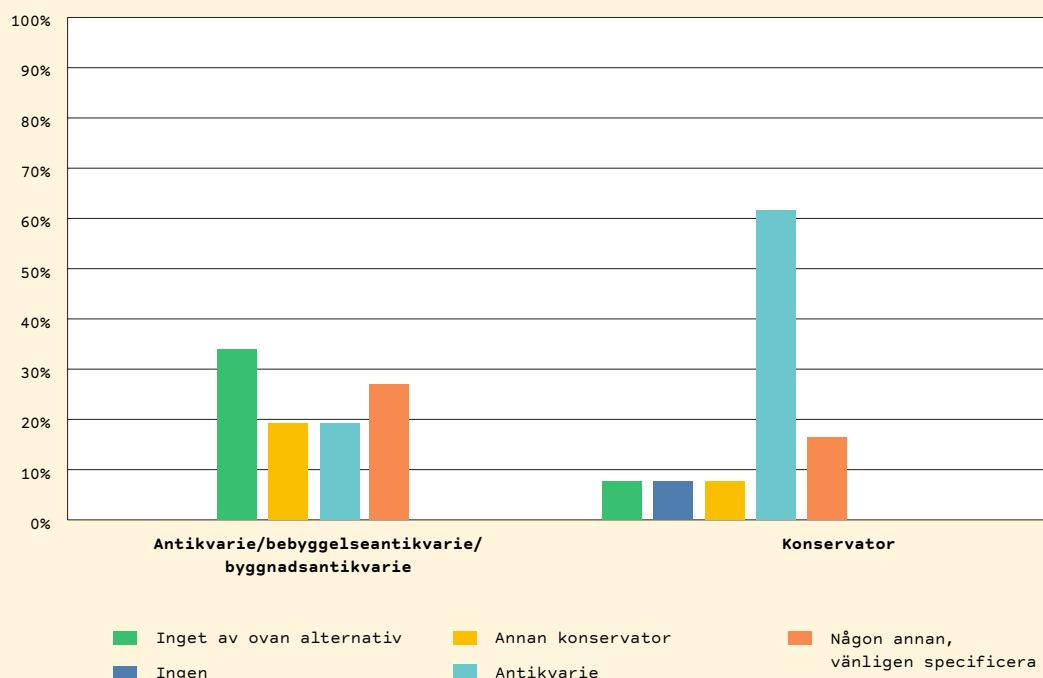
Hur säkerställer ni att det blir rätt kvalitet på konserveringsarbetena som beställs/utförs/kontrolleras av er verksamhet? Du kan välja flera alternativ.

Grafen visar hur man inom Svenska kyrkan säkerställer att det blir rätt kvalitet. Den vanligaste metoden är att använda antikvarisk medverkan med konservatorskompetens, vilket angivits av 61,5 % av de svarande.

Figur 79

Konserveringsarbeten som en del av större byggprojekt. Vem utför oftast slut- och garantibesiktning av konserveringsarbeten i de projekt du deltagit i?

Enkät svar om besiktning. Antikvarierna svarade att i 19 % av fallen i större byggprojekt var det en annan konservator som besiktigade, medan knappt 8 % av konservatorerna svarade detsamma.

Hans-Erik Hanssons ställde i sin enkät även frågan om hur antikvarisk medverkan vid konserveringsarbeten krävs. De som svarade uppgav att de ofta ställde villkor om antikvarisk medverkan, men mer sällan om ”medverkande konservator”. Enligt hans enkät är det sålunda inte så vanligt, men är ändå i de fall det överhuvudtaget förekommer det brukliga sättet att säkerställa kvalitén. I enkäten i den här studien svarade 53 % av antikvarierna på länsstyrelserna använder metoden. Det innebär inte att de alltid gör det, men att det händer. I Hanssons enkät kommenterade antikvarierna sitt förhållningssätt gentemot konservatorerna så här:

- ”Till väldigt stor del litar vi på konservatorns förslag och ser endast till att konservatorn är utbildad och välrenommerad.”
- ”Egentligen anser jag att en konservator skulle bedöma de ärenden som gäller konservering.”
- ”Konservering har länge varit en ganska sluten värld där

konservatorerna själva styr inriktning och omfattning på sina arbeten”

- ”Produkter och kemi som de föreslår har vi aldrig ifrågasatt...”

Även exemplen visar på olikheter i länsstyrelsernas praxis beträffande de villkor som åtföljer besluten. Vissa av dem kan vara svåra att uppfylla då det inte finns någon som kan garantera det som efterfrågas. På Gotland skriver länsstyrelsen t.ex. att utföraren av konservering ska vara *en kvalificerad konservator med god kännedom om de material, metoder och krav på utförande som ställs vid konservering av muralt måleri och restaurering av odekorerade putsytor med höga kulturhistoriska värden*. Vad betyder det när det inte finns någon reglering eller sätt att verifiera kompetensen? Vem bedömer att den aktuella konservatorn har dessa färdigheter? Här borde någon form av reglering vara bättre (se avsnitt 9.3.3. och 9.4.3).

	Länsstyrelsen GOTLANDS LÄN	BESLUT Datum 2019-01-02	1(5) Dnr 433-3049-2018
Anna-Karin Müller Enheten för samhälle och kulturmiljö 010-2239305		Samfälligheten Gotlands kyrkor Box 1334 621 24 Visby	

Delgivningskvitto

Beslut om tillstånd för konservering av muralt måleri och restaurering av odekorerade putsytor i Ardre kyrka

Beslut

Länsstyrelsen beslutar att tillstånd ska ges till konservering av murala målerier och restaurering av odekorerade putsytor i Ardre kyrka.

Tillståndet ges med följande villkor:

1. Arbetet ska utföras och ledas av kvalificerad konservator med god kännedom om de material, metoder och krav på utförande som ställs vid konservering av muralt måleri och restaurering av odekorerade putsytor med höga kulturhistoriska värden.
2. Arbetet på de odekorerade ytorna får endast utföras av murare i samråd med konservator och ingen av dessa åtgärder ska utföras närmare än 30 cm utanför de bemålade ytorna.
3. Förekommer det mögelangrepp ska provtagning göras två år efter rengöring för att kontrollera resultat.
4. Samråd om målerirekonstruktion under södra långhusfönstret ska hållas med konservator, Länsstyrelsen, antikvariskt medverkande samt Samfälligheten Gotlands kyrkor.
5. Hänsyn ska tas till de olika behoven av rengöringsmetoder som kan krävas på samma vägg.

POSTADRESS 621 85 VISBY	BESÖKSADRESS Visborgsallén 4	TELEFON 010-223 90 00	E-POST gotland@lansstyrelsen.se	WEBBPLATS www.lansstyrelsen.se/gotland
----------------------------	---------------------------------	--------------------------	------------------------------------	---

Exempel på krav som ställs av länsstyrelsen vid konservering. Vad en kvalificerad konservator har för kompetens och hur man ska kunna verifiera att denne har god kännedom om material, metoder och krav på utförande som ställs vid konservering av muralt måleri framgår inte. I detta fall ställs inga krav på medverkande konservator. Den medverkande är antikvarie.

 Länsstyrelsen Stockholm	Beslut	1 (4)
	Datum 2021-10-27	Ärendebeteckning 433-67255-2021

Täby församling
[Redacted]

Tillstånd till damning, provrengöring och provtagning på kalkmåleri i Täby kyrka, Täby kommun

Beslut

Länsstyrelsen i Stockholms län beslutar att lämna tillstånd till damning, provrengöring och provtagning på kalkmåleri i Täby kyrka enligt ansökan som inkom till Länsstyrelsen den 27 september 2021.

Tillståndet har en genomförandetid på tre år från dagen för detta beslut.

Villkor

- Arbetet ska följas av en medverkande konservator med erfarenhet av de rengöringsmetoder som ska prövas. Den medverkande konservatorn ska godkännas av Länsstyrelsen.
- Ni ska i god tid underrätta den medverkande konservatorn om arbetets igångsättande och tillsammans med denna planera de olika arbetsmomenten.
- Ställningsbygge ska ske i samråd med utförande konservator.
- Den utförande konservatorn ska sammanställa de genomförda arbetena i en rapport. Rapporten ska innehålla administrativa uppgifter för objektet och ärendet, en redogörelse för utförda åtgärder, redovisning av vilka material som använts inklusive tillverkare/leverantör för material med produktblad, redogörelse för kulturhistoriska, byggnadstekniska/ byggnadshistoriska iakttagelser som framkommit under arbetet, en motivering och beskrivning av eventuella antikvariska överväganden och avsteg från beslutade åtgärder och dess påverkan på det kulturhistoriska värdet samt relevant bildmaterial före, under och efter arbetet med bildtext som anger vad bilden beskriver/visar. Rapporten skickas digitalt till Länsstyrelsen senast 3 mån efter avslutat arbete.

Postadress: Box 22067 104 22 Stockholm	Telefon: 010-223 10 00	E-post: stockholm@lansstyrelsen.se	Webb: lansstyrelsen.se/stockholm
---	------------------------	------------------------------------	----------------------------------

Exempel på krav som ställs av länsstyrelsen vid konservering. I detta fall ställs krav på medverkande konservator. Vad den medverkande konservatorn ska ha för kompetens och vad den har för uppgift när det kommer till kvalitén framgår dock inte.

Länsstyrelsen
Stockholm

Beslut

1 (4)

Datum
2022-10-07

Ärendebeteckning
433-38056-2022

Täby församling

Tillstånd till konservering av altarskåp i Täby kyrka, Täby kommun

Beslut

Länsstyrelsen i Stockholms län beslutar att lämna tillstånd till konservering av altarskåp tillhörande Täby kyrka, i enlighet med ansökan som inkom till Länsstyrelsen den 30 juni 2022.

Tillståndet har en genomförandetid på tre år från dagen för detta beslut.

Villkor

- Arbetet ska utföras enligt det åtgärdsprogram som Pictor målerikonservering AB tagit fram. Avvikelser från beslutet kräver ny prövning av Länsstyrelsen.
- Uppgifter om genomförda renoveringsåtgärder ska antecknas i församlingens förteckning över kulturhistoriskt värdefulla inventarier.
- Konservatorn ska sammanställa de genomförda arbetena i en rapport. Rapporten ska innehålla administrativa uppgifter för objektet och ärendet, en redogörelse för utförda åtgärder, redovisning av vilka material som använts inklusive tillverkare/leverantör för material med produktblad, redogörelse för kulturhistoriska, byggnadstekniska/byggnads-historiska iakttagelser som framkommit under arbetet, en motivering och beskrivning av eventuella antikvariska överväganden och avsteg från beslutade åtgärder och dess påverkan på det kulturhistoriska värdet samt relevant bildmaterial före, under och efter arbetet med bildtext som anger vad bilden beskriver/visar. Rapporten skickas digitalt till Länsstyrelsen senast 3 mån efter avslutat arbete.

Postadress: Box 22067
104 22 Stockholm

Telefon: 010-223 10 00

E-post: stockholm@lansstyrelsen.se

Webb: lansstyrelsen.se/stockholm

www.lansstyrelsen.se/stockholm/personuppgifter

Exempel på krav som ställs av länsstyrelsen vid konservering av altarskåp. I detta fall ställs inga krav på medverkande konservator, eller antikvariskt medverkande över huvud taget och inte heller på konservators kompetens. Däremot ställs krav på konservatorsrapport.

Som vi sett så finns det uppenbara frågetecken vad det gäller kompetenskrav som en del av kvalitetssäkringen inför, under och efter att konserveringsarbeten utförs i kyrkorna. Det händer dock att det finns kompetens hos beställaren även om det är ovanligt. I ett exempel som en konservator lyfter fram som väl fungerade skriver denne att;

”Jag har arbetat som konservator i flera större projekt inom (ett pastorat). Som ett exempel i projekt i (en) domkyrka med invändig rengöring av takvalven och väggar har jag varit inblandad i delar som berör de kyrkliga inventarierna och praktiska konserveringsåtgärder. Jag har kommit in i projektet efter att tillståndprocessen och KAE är klart och bidragit med konservatorskompetensen i samband med tillfälliga förflyttningar av inventarier, täckning och emballering av inventarier som inte kan förflyttas. Arbetet genomfördes i samarbete med de olika delar av entreprenaden, med flyttfirma och målare och andra arbetsgrupper. Jag har arbetat praktiskt med konservering av altarskåp i Domkyrkan under tiden som berörda området varit stängt för pågående arbeten. Jag producerar egen förundersökning, dokumentation och konserveringsrapport som bifogats i handlingarna för projektet. Att ha egen konservatorskompetens inom pastoratet underlättar planeringen av konserveringsprojekt och olika renoveringar/ombyggnationer då kulturarvsfrågan lyfts upp direkt och redan vid planeringsstadiet. Konservatorn ansöker om tillstånden för kulturarvsdelar och ser till att lämna in rätt dokument i rätt ordning och tidpunkt för projekten.”

Konservatorn agerar här relativt självständigt och utför i stort sett egenkontroll. En viktig aspekt i det här fallet är däremot att det finns en konservator inom pastoratet som kvalitetssäkrar arbetet och sköter en stor del av ansökningarna. Detta är inte vanligt inom Svenska kyrkan. Men fortfarande kvarstår att länsstyrelsen saknar kompetens när man bedömer vad som ska utföras. Sannolikt litar man på att konservatorerna vet vad som är bäst som vi sett ovan i Hanssons enkät.

Det är med andra ord uppenbart att länsstyrelserna har svårigheter att kravställa och bedöma konservering överlag. Det leder till att beslut grundas på huruvida tjänstemannen litar på den aktuella konservatorn eller ej och på konservatorns retoriska förmåga. I två av exemplen ledde det till större omtag och förändringar i utförandeskedet. Det hade kanske kunnat undvikas om kunskapen på länsstyrelsen eller om de haft tillgång till oberoende expertis för att ställa krav på den som utföra förundersökningen och vad den ska innehålla. Nu sker förundersökningen nästan alltid utan någon form av sakkunnig kontroll. Man kan jämföra med Danmark, där Nationalmuseets kirkekon-sulenter, som delvis är konservatorer, åker ut besiktigar inför en konservering i en kyrka och kravställer sedan arbetet efter vissa rättningslinjer. Hur man arbetar i Danmark presenterades av konservator Mia Østerlund Sterregård på

workshopen den 29 september 2023. Tanken var att jämföra olika länders arbetssätt med Sverige. Konserveringen utförs efter upphandling av konservatorer på Nationalmuseets Bevaringsafdelning eller privat verksamma konservatorer. När det kommer till kalkmålningar bedömer kirkekon-sulenten om det behövs en förundersökning som sedan utförs av Nationalmuseets Bevaringsafdelning under cirka 6–8 veckor. Dessa bekostas av offentliga medel och man väljer ut tre om året. Först därefter upphandlas utförandet.

Andra kvalitetsfrågor uppkommer eftersom konservatorer ibland involveras i byggprocessen som underkonsulter, och är då styrda av byggsektorns kvalitetsnormer som inte är anpassade för värden av kulturarvet. Kvalitetssystemen inom bygg- och förvaltningssektorn används, men det etiska förhållningssättet och kvalitetsnormerna som främjar värden av det kyrkliga kulturarvet är svåra att fånga i dessa processer. Det finns till exempel inga riktlinjer om vad som är bra konservering att besiktiga mot. För att kunna göra det krävs sannolikt förundersökningar som utreder alla möjligheter och tydliggör målen och hur och varför metoder och material har valts. Idag konkurreras konservatorer ibland ut av andra yrkesgrupper som inte äger kunskaper i hela kunskapsfältet inom konserveringsrosen och som inte förstår vikten av sådana undersökningar. Som rapporten visar handlar konservering om ett i grunden etiskt tvärvetenskapligt processuellt arbetssätt som ställer färdighetskrav på konservatorn utöver det som en hantverkare eller antikvarie känner till. De normer och processer som yrket vilar på har tillkommit i syftet att säkerställa kulturarvets kulturvärden som ett allmänintresse för att behandlas på bästa sätt. Men det leder till att de som inte är sakkunniga inom konservering ibland upplever konservatorn som för dyr och ”krånglig”.

Grunden till att en konservator får uppdraget, är oftast baserat på lokala/regionala traditioner snarare än på verifierad och kravställd kompetens. Hur konserveringen behandlas varierar beroende på kompetens inom församlingen/pastoratet på stiftet och länsstyrelserna samt tillgång till konservatorer i olika delar av Sverige. Församlingarnas kontakt med konservatorer verkar ske lokalt genom kontakter. Som ett exempel väljer man konservatorer på Gotland och i Dalarnas län som är bosatta i länet, även om de saknar akademisk examen i konservering, vissa delar av landet anlitas däremot konservatorer från andra län. Men i flera är det sällan någon anlitas utanför länet och det saknas ofta ett nationellt perspektiv på det som utförs. De lokalt förankrade konservatorerna ingår inte alltid i större nätverk eller ägnar sig åt kompetensutveckling. Hur ska man då veta att de är lämpade för uppgiften?

Eftersom yrket inte är reglerat finns inga krav på kompetensutveckling. Församlingarnas upphandling av konservering beror på själva uppgiften, den fastighetansvariges erfarenheten eller om en professionell projektör anlitas. Gotland har en egen organisation, samfälligheten Gotlands kyrkor, som styr över arbetet och väljer vilka

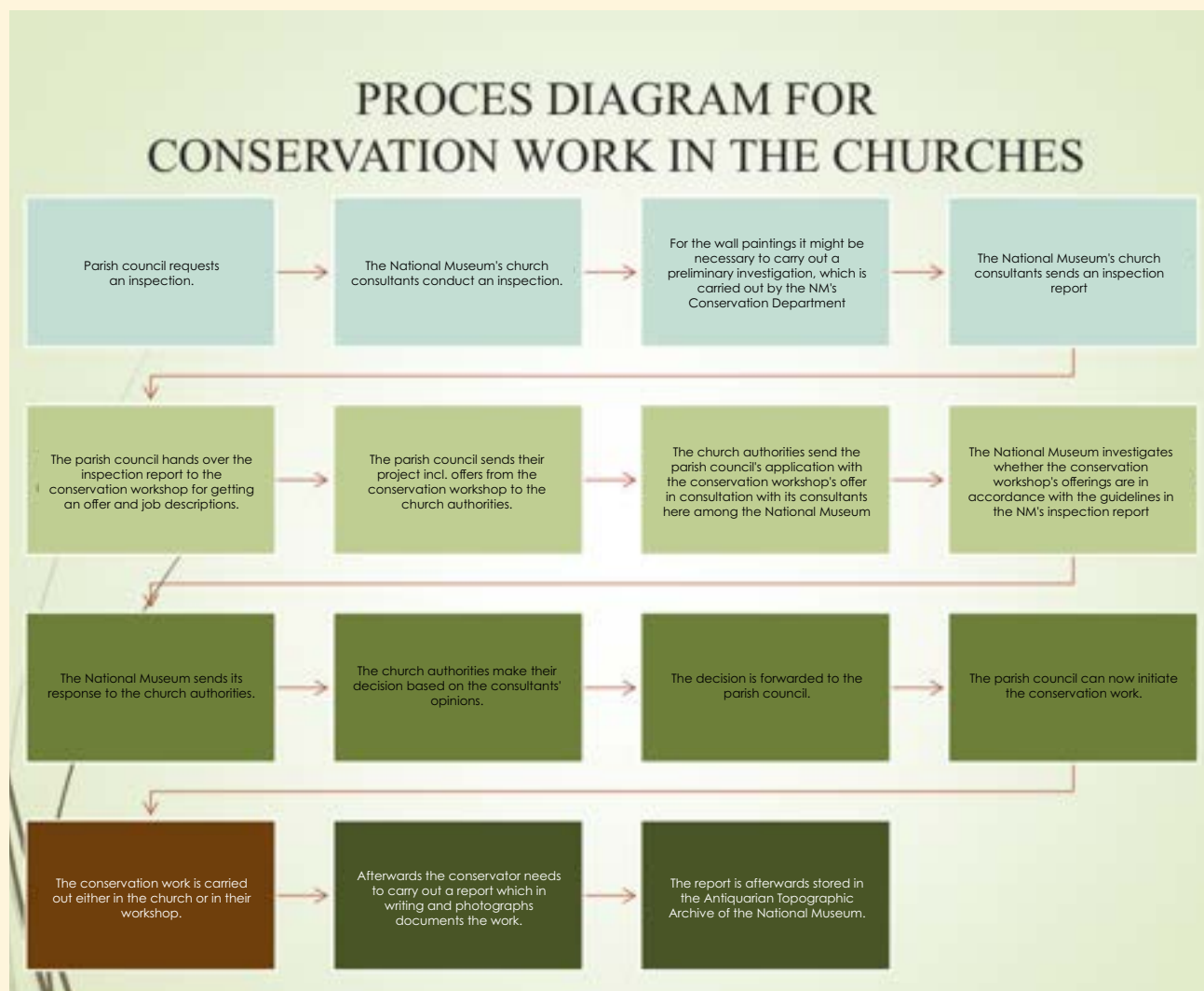

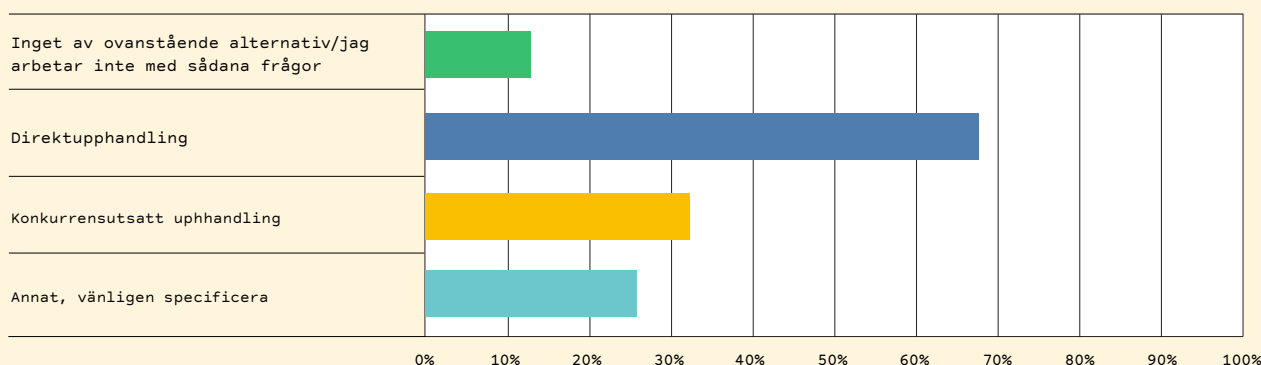
Diagram som visar hur arbetet med konservering går till i Danmark. Bilden är hämtad från kirkekonsulent och konservator Mia Østerlund Sterregårds presentation från workshopen den 29 september 2023. På Nationalmuseum fanns 2023 8 st. kirkekonsulenter, varav 2 är konservatorer. Dessa ger råd om bevarandet av Danmarks 2340 kyrkor. Nationalmuseets konservatorer som arbetar i en annan del av organisationen, på Bevaringsafdelingen, utför förundersökningar och även konservatorsarbetet. Detta senare kan även utföras av privata konservatorer. Arbetet utförs enligt kirkekonsulenternas rättningslinjer och Bevaringsafdelingens förundersökningar.

konservatorer som handlas upp lokalt. Uppdragen påverkas sålunda av organisations- och upphandlingsformen. I en generalentreprenad kan det vara generalentreprenören som tar in konservatorn, och i en utförandeentreprenad i större projekt kan det vara en projektör, dvs. en projekterings- och ingenjörsfirma eller ett arkitektkontor. I enkäten upplevs inte detta alltid som ett stort problem, men det påverkar arbetet i hög grad. I större restaureringsprojekt i Stockholm ingår konserveringen ofta i projekterings- och entreprenörsgupper. Konservatorn hamnar under en projektör

eller entreprenör som kan få stort inflytande över vad de kan genomföra. Uppdragen erhålls sålunda både som direktbeställningar och genom upphandling, till exempel har förundersökningarna erhållits genom direktbeställning medan större utföranden har skett genom upphandling. Konservatorn, i vissa fall antikvarien, som utför förundersökning får stort inflytande över det som ska utföras. Frågan är även hur man ska bedöma deras kompetens och oberoende? De upphandlas ofta direkt utan någon kravställan på erfarenhet eller kompetens.

Figur 84

Allmänna frågor om konservering och kyrkoantikvarisk ersättning (KAE).
Hur tycker du systemet med KAE om konserveringsarbeten fungerar idag?

Ovan graf visar hur man inom Svenska kyrkan upphandlar konserveringsarbeten och vanligast är direktupphandling dvs nästan 68 %. Endast 32 % uppges vara konkurren utsatta.

Det som behövs är myndigheter och beställare som ställer rätt krav på att utövaren vet vad som är möjligt och vad som behövs i varje enskilt fall utifrån sakkunskap om konservering. Rapporten visar att det saknas kunskap om hur och varför vetenskapliga förundersökningar ska utföras inför ett konservatorsarbete. Vidare saknas kunskap om hur konservatorsarbete som inkluderar olika intresser som görs delaktiga på olika vis ska genomföras i enlighet med samtida konserveringsetik hos myndigheter och beställare. Sociala frågor, vetenskaplighet och kvalitetsutveckling med ständiga förbättringar premieras inte fullt ut när sektorn är privatiserad, som saknar ett regelverk som styr och kräver det. Det saknas ett ramverk med regler som tydliggör och säkerställer hur *god kvalitet* inom konserveringen ska uppnås, motsvarande det som kallas *god vård* inom sjukvården och vilka kompetenser som krävs för att uppnå det

Idag främjas inte kvalitetsutveckling, förbättringskunskap eller vetenskaplighet. Det saknas även incitament för ett inkluderande socialt arbete med delaktighet som efterfrågas inom samtida konserveringsetik. Det skulle även underlättas av att begreppen och processerna är förståeliga för alla som deltar och accepteras som branschstandarder. Inom andra områden där vetenskapliga krav ställs i regelverket är det lättare att systematiskt utföra kvalitetssäkring. Till exempel inom arkeologin finns vägledningar om hur det ska gå till och vilken kompetens och erfarenhet som krävs för att få utföra vissa uppgifter. Hur avsaknaden av det inom konserveringen påverkar kulturarvet är inte klarlagt. Det saknas kunskap om vårdbehoven. Det är dock tydligt att det i nuvarande situation finns risk att lagligt skyddade inventarier och arkitekturbunden konst inom Svenska kyrkan blir felaktigt åtgärdade eller lämnas att förfara.

Konservatorernas utbildning och kompetens är särskilt anpassade för arbetsuppgiften att ta hand om kulturarvet, och ändå är det ofta andra yrkesgrupper som utför

arbetsuppgifter inom denna vård som de inte utbildats särskilt för. Konservatorn har stor potential att kunna bidra i det framtida hållbara samhället med sin mångfacetterade kunskap (se konserveringsrosen kap. 7) och deras kompetens borde vara starkare förankrad på arbetsmarknaden. Vad beror det då på att kan ha svårt att försörja sig, trots denna kompetens i att ta hand om det viktiga allmänintresset kulturarvet är särskilt anpassad för uppgiften? Det finns helt enkelt oklarheter i vilken kompetens som bör krävas i olika skeden när kulturarvet vårdas.

Det har även framkommit att det kan vara otydligt vad konservatorer kan. Det är inte känt att de i huvudsak är ett akademiskt yrke som inom framtid går mot krav på att utövaren ska ha minst en master eller likvärdigt. Men allra främst beror det på att det saknas ett tydligt regelverk. Marknadskrafterna främjar ofta lägsta pris vilket påverkar kvalitén på konservatorsarbetet och vem som utför det, och antikvarisk medverkan samt eventuell besiktning. Eftersom förundersökningar som behövs för att säkerställa arbetets kvalitet inte heller kravställs är det även här den billigaste undersökningen som väljs, och så lite undersökning som möjligt premieras. Eller så utesluts sådana helt och hållet. Kunskapen som erhålls delas inte heller mellan konservatorer eftersom det inte finns incitament för det utan kan ses som konkurrensfördelar.

Om den här situationen ska förbättras krävs beslut på olika nivåer. För att skydda kulturarvet som omfattas av KML då det gäller bl.a. kyrkliga kulturminnen, byggnadsminnen och fornminnen behöver konservering inom dessa områden förstärkas nationellt. Den nationella myndigheten för kulturmiljöfrågor har kraftigt tonat ner sin direkta inblandning i konserveringsfrågorna enligt KML. De administrativa rutinerna upprätthålls av länsstyrelserna, men de har inte på motsvarande sätt kunnat axla kunskaps- och kompetensfrågorna inom området och regerverket

skapar inte förutsättningar för det. Idag utövas konservering i huvudsak av privatpraktiserande konservatorer, vilka inte har de förutsättningar som behövs för att identifiera övergripande utmaningar och hur konserveringsområdet behöver utvecklas för att svara mot dem. Projektet menar inte att den nationella myndigheten borde vara mer insatt i det som sker och ha en bättre översikt över bristerna och behoven.

Ett exempel som identifierats av politiken är vården av runstenar. En motion 2024/25:2961 lades fram av Fredrik Malm (Liberalerna) 2024 med anledning av detta. Här anfördes att många runstenar är i dåligt skick:

Det är orimligt att Sverige hanterar ett av våra allra viktigaste historiska kulturarv så slapt. Många är de som åkt för att besöka en runsten bara för att finna att den inte längre går att skilja från vilken sten som helst eller att den är i förfärande skick. En runsten är inte vilken stenbumling som helst. För att återställa en förfallen och överbevuxen runsten krävs minst två aktörer: en stenkonservator och en runolog (en språkforskare med särskild kompetens i runskrift och runsvenska). Stenkonservatorn rengör stenen och runologen går igenom stenens runor, kontrollerar stenens läsning och målar upp stenen om det behovet finns. Runstensvård kan också vara komplicerat. Efter rengöring kan det bara efter något år börja växa lav igen. Stenar kan vara lagade med metoder som håller olika länge.

Runstensvården utfördes tidigare av Riksantikvarieämbetet, RAÄ. Sedan ett decennium tillbaka är emellertid ansvaret delat mellan RAÄ och länsstyrelserna. Länsstyrelserna ansvarar för stenkonserveringen medan det vetenskapliga ansvaret som utförs av runologer, inte minst

uppmålning, finns kvar hos RAÄ. Det finns brister i båda dessa delar. Länsstyrelser prioriterar uppgiften i olika grad, och på Riksantikvarieämbetet finns i nuläget endast två runologer anställda, vilket är för få givet den vetenskapliga behandling som krävs. Runstensvård tar också längre tid med mer skonsamma metoder som håller laven borta längre. Samtidigt har kostnaderna för stenkonservering ökat.

Runstensvård (Motion 2024/25:2961 av Fredrik Malm (L) | Sveriges riksdag, hämtad 2025-01-13)

Förutom det Fredrik Malm noterat kan man tillägga att stenkonserveringen har privatiserats. Malms motion ledde till att:

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförts i motionen om att ge runstensvården i Sverige högre prioritet och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförts i motionen om att utreda hur en högre ambition för våra runstenar kan säkerställas också på längre sikt vad gäller ekonomiska resurser, ansvarsfördelningen mellan berörda aktörer och hur den vetenskapliga kvaliteten kan säkerställas och tillkännager detta för regeringen.

Runstensvård (Motion 2024/25:2961 av Fredrik Malm (L) | Sveriges riksdag)

Detsamma har således skett med konserveringen av andra delar av det skyddade byggnads- och föremålsbeståndet. Motionen visar dock att skyddet och vården av kulturarvet är av stort intresse inom politiken. De ser även vikten av att anlita konservatorer för vården. I januari 2025 bereds motionen i ett utskott. Förhoppningsvis kan denna utredning visa på behovet att åtgärda det.

9.2. Vad har hänt sedan RAÄ:s utredning 2005?

RAÄ:s utredning om konserveringen i Sverige – *Vård och konservering av inventarier och föremål. Resursbehov och samordning* (2006) presenterades i inledande kapitel. Den utfördes i samband med att den förvaltande delen av RAÄ:s verksamhet skulle flytta till Gotland. Även om syftet med rapporten är bredare, dvs. avser all konservering i Sverige, än en jämförelse med föreliggande analys rimlig och motiverad. Det som efterfrågades då, som nu, var slutsatser om behoven inom konserveringen och hur de skulle lösas med olika åtgärder:

1. Fler fackutbildade personer inom vård och konservering
2. Mer fort- och vidareutbildning för konservatorer och andra som hantera kulturarvet
3. Ekonomiska medel till konservering
4. Bredd och kontinuitet inom staten som rådgivande resurs och upprätta kompetensförsörjning över tid. RAÄ skulle fungera som ett stöd både för privatpraktiserande konservatorer och länsstyrelserna
5. Upprättande av ett samverkansråd med ett sekretariat på RAÄ.
6. Mer forskning och utveckling för att sektorn skulle kunna delta i internationellt sammanhang med hög kvalitet.
7. Mer nationell samordning för kunskapsutbyte och kunskapsupbyggnad.
8. Framtagande av riktlinjer och standarder för hur bevarandearbetet bör bedrivas som kan utgöra hjälpmedel för kvalitetssäkringen.
9. Certifiering av konservatorer.
10. En breddad inriktning avseende konservering på RAÄ

med större fokus på metodutveckling, tillämpad forskning och förvaltningstekniska frågor. Nya områden som de ansåg behövde utvecklas var uppföljning och utvärdering av konservering samt att de borde vara mer aktiva i att hålla i en kunskapsbank och vara nätverkshållare.

11. Resurserna avseende konservering var ojämnt fördelade över landet och att borde spridas bättre. Ett förslag var att skapa regionala konserveringscentra.
12. Katastrofberedskap och restvärdesräddning behövde utvecklas inom konserveringen.

De eftersökta åtgärderna har till viss del infriats, åtminstone sannolikt vad det gäller museerna, som inte har utretts inom ramen för det här projektet.

Några tentativa svar på hur det gått sedan 2005 är:

1. Sannolikt finns det fler fackutbildade personer inom vård och konservering i Sverige idag än 2006. Numera har NKF-S fler ordinarie medlemmar, 2024 var det 261 st. mot 137 st. 2005. Anställda konservatorer på RAÄ har däremot minskat. Det senare beror bl.a. på flytten till Gotland, då verksamheten ändrade inriktning. Svenska kyrkan har anställt några få konservatorer och en glasmåleriateljé har upprättats i Uppsala.
2. De efterfrågade fort- och vidareutbildningarna för konservatorer och andra som hanterar kulturarvet saknas vad gäller flera olika specialiseringar, i synnerhet för byggnadsrelaterad konservering. Däremot har olika satsningar genomförts inom samlingsvård, konsthantiering, digitalisering, riskhantering och restvärdesräddning som är av vikt för samlingsvården. Göteborgs universitet och andra aktörer ger sällan praxisorienterade utbildningar eller workshops för konservatorer.
3. En sådan jämförelse har inte genomförts, men det synes inte sannolikt att det tillförts fler resurser till konserveringen idag än 2005. Det finns tecken på att KAE används i mindre grad till konservering under de senaste åren (se avsnitt 9.1).
4. Den efterfrågade bredden och kontinuitet inom staten som rådgivande resurs som skulle leda till kompetensförsörjning över tid har genomförts vad det gäller museerna. Det finns dock specialistområden inom konserveringen som är svaga, till exempel konservering av böcker, kalkmåleri, glasmåleri, metall och sten, medan möjligen är textil- och målerikonserveringen starkare. Den byggnadsrelaterade konserveringen har tappat kontinuitet, det saknas utveckling inom området. Tidigare när RAÄ hade ansvaret för detta var situationen bättre, nu har kontinuiteten och kompetensförsörjningen avstannat. RAÄ ville "kunna arbeta med uppsökande verksamhet, rådgivning och utveckling." Det har resulterat i att stödet är relativt svagt till de privata konservatorerna som arbetar på uppdrag av

Svenska kyrkans församlingar och länsstyrelserna (se avsnitt 9.1).

5. Upprättande av ett samverkansråd med ett sekretariat på RAÄ har inte genomförts.
6. Den efterfrågade ökade forskningen och utvecklingen inom konserveringen har inte genomförts. Forskningen inom konserveringen är mycket svag. Det finns få disputerade konservatorer och ganska få konserveringsprojekt har genomförts med forskningsinriktning med stöd av KAE-medlen eller för FoU-medel som RAÄ styr över. Vid en genomgång av rapporterna från åren 2001–2008 finns några exempel. Efter det har färre konserveringsprojekt erhållit medel vilket delvis beror på att fokus flyttats till andra frågor (Riksantikvarieämbetet). RAÄ:s satsning på gästkollektprojekt och museerna har dock lett till forskning, men för konservatorer som arbetar med byggnadsrelaterad konst handlar det om relativt få projekt. Det finns *nätverket för Heritage Science* som verkar för frågorna, men även här saknas en tydlig koppling till forskningsbehoven relaterad till 3 och 4 kap. KML.
7. Mer nationell samordning för kunskapsutbyte och kunskapsuppbyggnad har inte genomförts avseende byggnadsrelaterad konst. Det finns få nätverk som ägnar sig åt det idag. Det finns knappt några kurser/seminarier som berör byggnadsrelaterad konservering. Behoven av kunskapsutbyte har inte mötts. Man ville dock bredda inriktning på RAÄ avseende konservering med större fokus på metodutveckling, tillämpad forskning och förvaltningstekniska frågor. Till viss del motsvaras det av satsningarna på samlingsvård, konsthantiering, digitalisering, riskhantering och restvärdesräddning. Man tänkte sig ett samverkansråd med sekretariat på RAÄ med olika parter för att följa området och finansiera projekt. Det har inte genomförts.
8. Riktlinjer och standarder för hur bevarandearbetet bör bedrivas som kan utgöra hjälpmedel för verksamheten har påbörjats för kyrkligt kulturarv och konserveringen genom utgivningen av den uppdaterade skriften *Konservering i kyrkan – ABC för ansökan, upphandling och utförande* (2022). RAÄ arbetar även aktivt med SIS-standarderna inom bevarandeområdet. Vissa av dem används i hög grad.
9. Certifiering av konservatorer har inte genomförts.
10. En breddad inriktning avseende konservering på RAÄ med större fokus på metodutveckling, tillämpad forskning och förvaltningstekniska frågor har genomförts avseende museerna, men nästan ingen uppföljning av konserveringen av kyrkligt kulturarv sker idag.
11. Fördelningen av resurser över landet har infriats vad det gäller KAE tack vare den nya fördelningsmodellen, som tillämpats från 2021. Det är oklart hur det påverkar konserveringen och någon sådan statistik har inte

tagits fram i det här projektet. Dock har inga regionala konserveringscentra i offentlig regi har skapats.

12. Katastrofberedskap och restvärdesräddning behövde utvecklas inom konserveringen och har i hög grad genomförts.

Sammanfattningsvis har de senaste 20 åren inte helt gått

i den riktning RAÄ ursprungligen tänkte sig. I synnerhet har man tappat fart inom den byggnadsrelaterade konserveringen och de privat verksamma konservatorerna som ägnar sig åt det. Uppdraget att ägna sig åt museerna och samlingsvård har däremot varit framgångsrikt, och här genomförs olika insatser som även är betydelsefulla för konserveringen av det kyrkliga kulturarvet.

9.3. Identifierade huvudsakliga utmaningar i förhållande till framgångsfaktorerna

I avsnitt 5.1 beskrivs grundföresättningarna och framgångsfaktorerna för att uppnå en verifierad och till viss del mätbar kvalitetssäkring inom en samhällssektor som arbetar med att upprätthålla ett allmänintresse. Dessa är:

- En kvalitetssäkrad utbildning och fortbildning som syftar till att kunna utföra den definierade samhällsuppgiften.
- Tydliga regleringar vad det gäller ansvarsfördelning mellan olika yrkesroller med olika professionella arbetsuppgifter med fastställda verifierbara kompetenskrav.
- Fastställda professionellt etiskt och vetenskapligt grundade regler, standarder och processer.
- Att verksamheten baseras på forskningsbaserad kunskap med pågående kunskapsutveckling inom det aktuella fältet med tillgång till en öppen gemensam kunskapsbank att lära ur.
- Att myndigheter, organisationer och företag i branschen ägnar sig åt systematiskt förbättringsarbete, livslångt lärande och kompetensutveckling.
- Att utveckla transdisciplinära och transversala kunskaper för att agera i mötet med komplexa samhällsuppgifter.
- Att kvalitet premieras och att det som har hög kvalitet uppmärksammas.

Under projektets gång har frågan varit om dessa uppfylls vad gäller konserveringen och vad som skulle behöva förbättras och hur. Vilka hinder finns på vägen? Vad krävs för att möta dem? En annan följdfråga blir om det är viktigt att alla grundföresättningarna behöver uppfyllas eller är några viktigare än andra.

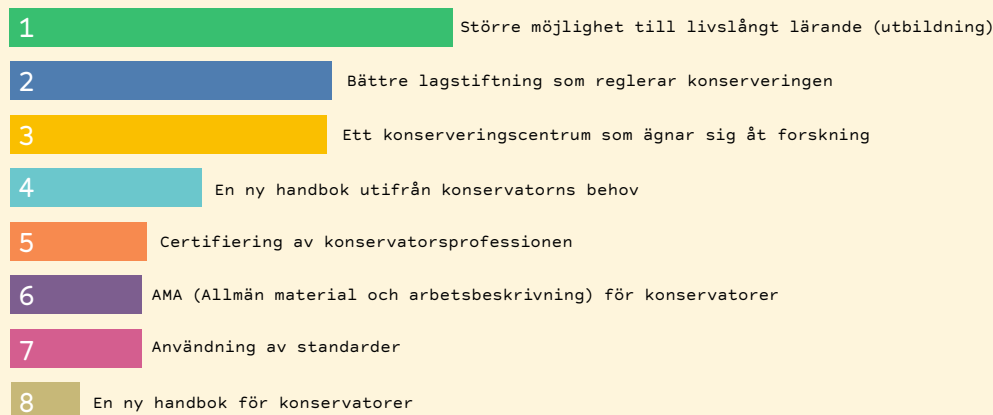
I Anders Johnssons *Kvalitetsstyrning i byggsektorn* (2016) om kvalitetsstyrning talar han om en pall där *ledarskapet* är viktigast och utgör därför själva sitsen och de tre benen består då av *kunder*, *förbättringar* och *processer*. Alla ben måste beaktas när man talar om kvalitetsledning (Anders Johnsson, 2016, s. 22–25). Kan man applicera

tankemodellen på konserveringsarbeten? Ledarskapet för kvalitetsutveckling i en svag yrkesgrupp som konservatorer måste finnas på nationell nivå och inom offentlig sektor då uppdragen sker inom allmänintresset kulturarv. Konservatorstjänsterna som utförs enligt KML handlar om att ta hand om ett nationellt kulturarv som berör hela Sveriges befolkning, med värden som inte kan mistas, vilket framgår i nämnda i KML:s portalparagraf: ”1 § Det är en nationell angelägenhet att skydda och värda kulturmiljön. Ansvaret för kulturmiljön delas av alla.”

Begreppet *kunder* är enligt allmän definition ”de personer eller organisationer som en verksamhet är till för”. Det är för kunden ett företag eller organisation skapar kvalitativa värden. Kundbegreppet kan uppfattas för snävt och inriktad på marknadsvärden, vilket gör att man inom offentlig sektor hellre talar man om medborgare, patient, vårdtagare, klient eller brukare (Bo Bergman och Bengt Klefsjö, 2021, s. 18–19). När det gäller konservering av ett allmänintresse så är ”kunden” medborgarna/allmänheten. Att tolka och förstå hur kulturvärdena kommer till uttryck och hur dessa ska bevaras är en del av kulturarvssektorns uppdrag. Inom den verksamheten har konservatorsyrket särskilda kompetenser. Vad gäller de övriga benen *förbättringar* och *processer* krävs implementering av etiska branschregler och standarder som grundas i kunskapsutveckling, systematiskt förbättringsarbete, premierad kvalitet och transdisciplinär kompetens. I följande kapitel diskuteras vad som saknas för att skapa detta inom den konservering som ägnas det kyrkliga kulturarvet.

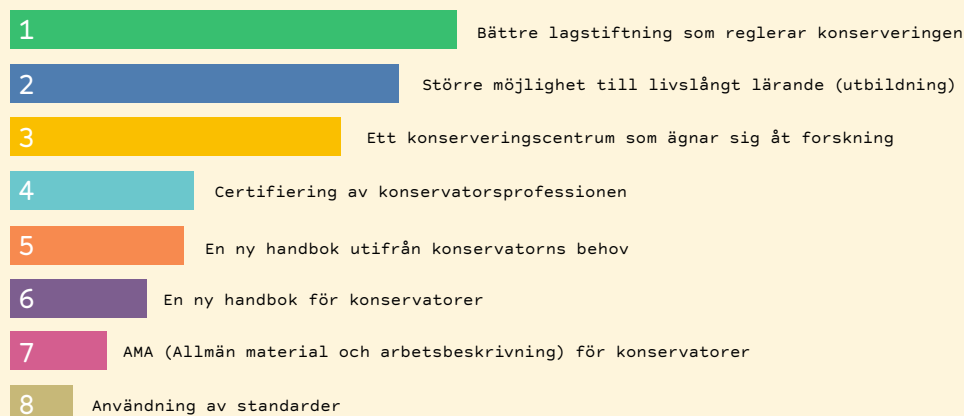
Arbetet har skett stegvis. Under hösten 2023 identifierades tre prioriterade utmaningar som under 2024 undersöktes för att hitta lösningar. Dessa diskuterades i arbets- och referensgruppen och under samtal med olika aktörer inom kulturmiljösektorn, bland annat under workshopen i mars 2024 med NKF-S medlemmar. Samtalen ledde mot nya utmaningar. Alla analyserades så långt som det var möjligt inom ramen för projektet. Det har emellertid visat sig att lösningarna åtminstone till viss del kräver fortsatt utredning (se avsnitt 9.4).

Figur 85

Under workshopen den 21 mars 2024 utfördes en incheckning och utcheckning i Mentimeter då samma frågor ställdes till de närvarande konservatorerna. En av uppgifterna var att ranka åtta kvalitetsförbättringsförslag. Vid incheckningen rankades "möjlighet till livslångt lärande" högst, på andra plats rankades "bättre lagstiftning som reglerar konserveringen" och på tredje plats "ett konserveringscentrum som ägnar sig åt forskning". "En ny handbok för konservering" kom sist.

Figur 86

Efter workshopen 21 mars 2024 ställdes samma fråga om ranking och då hade "bättre lagstiftning som reglerar konserveringen" tagit över första plats, på andra plats rankades "livslångt lärande" och på tredje "ett konserveringscentrum som ägnar sig åt forskning".

I följande avsnitt presenteras utmaningarna och en kortfattad analys av vad som krävs för att åtgärda dem och något om hinder som identifierats på vägen.

9.3.1. Utmaning 1

Ett nationellt rådgivande och kunskapsuppbyggande forskningsbaserat institut

Det saknas ett ledande nationellt kunskapscentrum eller institut finansierat åtminstone delvis med offentliga medel som ägnar sig åt kunskapsuppbyggnad inom konserveringen där det kyrkliga kulturarvet ingår. Det behövs en plats som främjar, finansierar och utför behovsstyrd forskning inom konserveringen och utvärderar vårdbehoven och utförda åtgärder. Det behövs fördjupad kunskap i flera konserveringsspecialiseringar och en kritisk massa som kan ägna sig åt att ta fram och utveckla kunskap. Konserveringen ska baseras på pågående kunskapsutveckling och ha tillgång till en öppen gemensam kunskapsbank. De länsstyrelser och läns museer som saknar sådan kunskap inom konservering ska kunna konsultera experter för att ställa rätt krav och följa upp ärenden inom KML.

Utmaningen berör flera framgångsfaktorer: *verksamheten baseras på forskningsbaserad kunskap med pågående kunskapsutveckling inom det aktuella fältet med tillgång till en öppen gemensam kunskapsbank att lära ur, att myndigheter, organisationer och företag i branschen ägnar sig åt systematiskt förbättringsarbete, livslångt lärande och kompetensutveckling, att utveckla transdisciplinära och transversala kunskaper för att agera i mötet med komplexa samhällsuppgifter samt att kvalitet premieras och att det som har hög kvalitet uppmärksammas.*

Att utmaningen berör så många väsentliga delar av kvalitetssäkringsprocessen visar på vikten av att hitta flera lösningar för att skapa kvalitetssäkring inom konservering. Bland annat berör det ledarskap inom konservering av kulturarvet utanför museerna, som Anders Johnsson beskriver som kvalitetsledningens stolsits (se avsnitt 9.3). Utmaningen berör även sådant som identifierades som behov i RAÄ:s utredning 2005 (se avsnitt 1.4). Det berör efterfrågan på bredd och kontinuitet inom staten som rådgivande resurs och med en kompetensförsörjning över tid, att ett samverkansråd för konservering skulle upprättas på RAÄ, att förutsättningar för forskning och utveckling skapas så att sektorn kan delta i internationella sammanhang med hög kvalitet, mer nationell samordning för kunskapsutbyte och kunskapsuppbyggnad och att man önskade att RAÄ skulle ägna sig åt uppföljning och utvärdering av konservering. I avsnitt 9.2 framkommer det att mycket av dessa önskemål inte infriats – åtminstone inte vad det gäller verksamheten utanför museerna.

I projektet har det framkommit att länsstyrelserna efterfrågar en instans att vända sig till med experter inom konservering. Museiavdelningen på RAÄ har kompetens som ibland konsulteras (se avsnitt 9.1), men som saknar specialistkompetens inom ett flertal konserveringsspecialiteter, bland annat metall, glasmåleri, textil och muralmåleri. Vidare måste experternas kompetens vara förankrad i både forskning och praktik. Idag upprätthåller RAÄ ramverket enligt KML, men ger inte råd i praktiken. Även konservatorer efterfrågar mer stöd. Idag finns experter ofta i privat eller regional verksamhet. Deras vetenskapliga kompetens och kunskap är inte verifierad då det inte finns någon instans som reglerar det. Det skapar kvalitetsproblem på flera plan. Det som efterfrågas är att RAÄ som myndighet återtar ansvaret för rådgivningen och kunskapsutvecklingen. Myndighetens uppdrag, mål och verksamhet styrs emellertid genom regleringsbrevet samt förordning (2014:1585) med instruktion som inte specifikt berör konservering (se avsnitt 9.4.1).

Tidigare utförde RAÄ arbetsuppgifter som var riktade mot forskning om det kyrkliga kulturarvets konservering. Idag saknas kompetens i flera specialiseringar inom konserveringen och RAÄ har allt färre konservatorer anställda. Vid tiden för RAÄ:s utredning 2006 fanns 21 konservatorstjänster och nu finns cirka 8 konservatorer kvar. Det har lett till ett kunskapsstapp och till viss del alienation mellan de privat verksamma som arbetar med det kyrkliga kulturarvet och verksamheten på RAÄ. I Skåne vänder sig konservatorer t.ex. oftare till Nationalmuseet i Köpenhamn för att få råd och hjälp, än till RAÄ. Många svenska konservatorer använder sig av deras laboratorium för att få hjälp med analyser. Inom forskningen och på universiteten saknas även bredd och djup inom en rad konserveringsspecialiteter. Konservatorer eftersöker stöd när uppdrag ska utföras för laboratorieanalyser, råd om metoder och material, och av kunskapsbanker. RAÄ ägnar sig framgångsrikt åt sitt huvudsakliga regeringsuppdrag, att driva nätverk som färgforum, digitalisering, gästkollegetprojekt, inom samlingsforum och inom standardiseringsarbetet. På ett mer övergripande plan ges även råd och stöd om konservering, och kunskapsutveckling genomförs genom gästkollegetprojekt, där museerna prioriteras. Men detta svarar inte mot det stöd som KML förutsätter ska finnas för handläggning och omhändertagande av ett statligt utpekad kulturarv.

Att det saknas en rådgivande instans med nationell och internationell överblick bidrar till svårigheten att bedöma åtgärder, behov av förundersökningar, hur och av vem de bör utföras. Frånvaron av finansiering av behovsstyrd forskning om konservering kan leda till att behoven inom viktiga konserveringsområden i Sverige inte utreds, att kunskapen om konserveringens betydelse för ett hållbart samhälle försvagas och att kunskapen inte längre utvecklas och fördjupas.

Det är även svårt för RAÄ att ge råd och stöd eftersom det saknas utvärderingar av det som sker i praktiken och sammanställningar av kyrkliga kulturarvets behov av åtgärder som rådgivningen bör baseras på. Kravet i KRFS 2012:2 att länsstyrelsen ska skicka dokumentation till RAÄ och samlas på ATA (Antikvarisk Topografiska Arkivet), gör att de kan få en översikt av kunskapsläget och åtgärdssituationen. Från jan 2018 och framåt är alla digitala i e-arkivet och sökbara via Arkivsök men pga. upphovsrättskäl kan man inte ladda ner dem.

Även universiteten saknar bredd och djup inom en rad konserveringsspecialiteter. Kunskapsfronten inom konserveringen finns därför ofta utanför Sverige. Det är oklart hur stor kontakt konservatorer har med metod- och kunskapsutvecklingen i andra länder. Varken RAÄ eller läns museerna ägnar sig åt att identifiera behov inom konserveringen eller att skapa forskningsprojekt som täcker identifierade behov.

Svenska kyrkan har försökt att uppmuntra till detta genom de nationella KAE-medlen. I Nationellt program för kunskapsutveckling om det kyrkliga kulturarvet 2017 är området utveckling av konservering, hantverk och material, klimat och miljö för långsiktigt bevarande ett identifierat område. Projekt som berör konservering inom Svenska kyrkan har utförts av Anders G. Nord, Kate Tronner, Kjell Billström, Misa Asp, Elin Lundmark, m.fl. och som står bakom flera studier som rör pigment i kyrkomålningar i olika delar av Sverige (Eva Löfgren och Maria Nyström, 2024). I rapporten om forskning inom Svenska kyrkan skriver Löfgren och Nyström att det finns behov av:

”Ytterligare exempel är systematiska studier av konserveringsarbeten. Dessa skulle vara ett stöd för Svenska kyrkan, som utgör landets sannolikt största beställare av konserveringsarbete. Många av kyrkans äldre föremål är fortfarande i bruk, vilket innebär att deras underhåll skiljer sig från föremål av museal karaktär.” (Eva Löfgren och Maria Nyström, 2024, s. 356)

Det är en uppmaning till att utvärdera konserveringen av det kyrkliga kulturarvet. Det är ändå relativt få forskningsprojekt som rör konservering som genomförts avseende det kyrkliga kulturarvet. Bristen på ledande behovsstyrd forskning och finansiering för kunskapsprojekt om konservering inom KML:s område, beror till viss del på att det finns för få disputerade konservatorer och få tjänster, där man kan ägna sig åt kunskapsutveckling inom området.

Det till viss del bristande kunskapsläget leder till att det inte ställs krav på vetenskapliga förundersökningar och dokumentationer och att de inte finansieras när det finns behov. Det saknas helt enkelt kunskap i flera led. Det leder till att det inte är tydligt hur verksamma i branschen ska kunna ägna sig åt systematiskt förbättringsarbete, livslångt lärande och kunna kompetensutvecklas. Det behövs kunskap om var forskningsfronten befinner sig inom flera konserveringsspecialiteter för att man ska kunna ägna sig

åt sådant ständigt förbättringsarbete. Det kan handla om forskningsprojekt som samlar flera konservatorer, där man kan lära sig tillsammans och av varandra. Det saknas incitament till sådant och en ledande plats där frågorna hålls levande utanför museet.

9.3.2. Utmaning 2

Starkare styrmedel avseende konservering, dvs. lag, förordning, föreskrifter, allmänna råd och vägledningar.

Styrmedel enligt 4 kap. KML är otillräckliga avseende konserveringsåtgärder. För att kunna kvalitetssäkra konservering behövs tydligare regler för att säkerställa utförandet. Förordningen, föreskriften och vägledningarna är inte tillräckliga för att styra arbetet mot en kvalitetssäkrad konservering, och de mjukare styrmedlen används inte till fullo. Vid en jämförelse med kap. 2 om fornminnen saknas krav på god vetenskaplig kvalitet och på utförarnas kompetens.

Behovet är i det här fallet avgörande för att uppfylla framgångsfaktorerna: *Tydliga regleringar vad det gäller ansvarsfördelning mellan olika yrkesroller med olika professionella arbetsuppgifter med fastställda verifierbara kompetenskrav, fastställda verifierbara kompetenskrav och fastställda professionellt etiskt och vetenskapligt grundade regler, standarder och processer.* Utmaningen är viktig i Anders Johnssons kvalitetsledningssystemets två ben; ”kunder” och ”processer” och överlappar med utmaningarna 1 och 3, som till viss del berör regleringen av konservatorsyrket.

De otillräckliga styrmedlen för tillämpningen av 4 kap. KML, dvs. förordningen, föreskriften och vägledningarna leder med största sannolikhet till kvalitetsproblem för konserveringen av det kyrkliga kulturarvet. Projektet har visat att systemet många gånger fallerar. Det finns inga verifierbara krav på oberoende sakkompetens vid kravställande, utförande eller kontroll. Det är inte tydligt i regelverket att förundersökningar av vetenskaplig god kvalitet inför en konservering behövs. Enligt RAÄ är det bra att lagen är tolkningsbar så att man kan anpassa projekten efter varje situation. Men om sakkompetens i konservering saknas hos beställare, projektledare, länsstyrelsen och stiftet fungerar det inte. I två av exemplen som studerats har det lett till att åtgärdsförslag med olika metoder och material inte undersöks ordentligt innan de godkännts av länsstyrelsen, vilket gjorde att man var tvungen att ändra metod. De valda metoderna hade inte testats till fullo och fungerade inte.

Att 4 kap. KML är vagt öppnar för olika tolkningar av vad som är nödvändigt för att uppfylla lagkraven (se

avsnitt 4.3, 6.5.2 och 9.1). Formuleringar kan leda till oklarheter om vad som kräver tillstånd och när länsstyrelsen kan ställa villkor. Det gäller tolkning av ordalydelser och att dessa skiljer sig åt mellan inventarierna och den byggnadsanknutna konsten. Länsstyrelsens agerande beror på hur de tolkar skrivningarna i lagtexten – mer restriktivt eller extensivt. Överlag bedöms nästan alltid konserveringsåtgärder som tillståndspliktiga eftersom de riskerar att påverka de kulturhistoriska värdena. Ytterligare en faktor är de kortfattade skrivningarna avseende krav i ansökan om tillstånd. Enligt dessa ska ansökan innehålla en "beskrivning av och motivering till den föreslagna åtgärden", "en redovisning av tilltänkt arbetsmetod och materialval", samt "en beskrivning av den föreslagna åtgärdens påverkan på byggnadens, föremålets eller anläggningens kulturhistoriska värde". Om länsstyrelsen anser att det saknas underlag har de möjlighet att begära mer underlag, som länsstyrelsen dock ska precisera. Detta möjliggör kravställande på vetenskapligt baserade förundersökningar. Men eftersom det saknas sakkunnig konservatorskompetens på länsstyrelsen har det visat sig att det är svårt för dem i praktiken. De har även svårt att kontrollera att åtgärdsprogrammen är vederhäftiga.

I handboken (se avsnitt 3.5) har RAÅ angivit vad ett åtgärdsprogram inför ett konserveringsarbete bör innehålla. Det är: 1. Administrativa uppgifter 2. Syfte och målsättning 3. Beskrivning av föremålet/objektet 4. Skadebeskrivning/Beskrivning av nuvarande skick 5. Åtgärdsförslag. Åtgärdsförslaget ska innehålla en beskrivning av "konserverande åtgärder (till exempel rengöring, val av konsolideringsmedel, konsolideringsmetod, material) med motivering", förebyggande åtgärder och restaurerande åtgärder bland annat (Riksantikvarieämbetet, 2022 b, s. 15–18). Man framhåller samtidigt att konservatorn helst ska ha akademisk utbildning, men eftersom det inte är ett lagkrav ställs inte kravet av länsstyrelsen. Att använda handboken är frivilligt och inget krav.

Vid tillståndet kan länsstyrelsen ställa villkor om dokumentation och om antikvarisk medverkan. Länsstyrelsen kan ange innehållet, men villkoren ska vara *skäliga med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen av kyrkobyggnaden*. RAÅ framhåller att det kan krävas in innan tillstånd ges, och ställa villkor på förundersökningar av vetenskaplig god kvalitet med hög kompetens. Vidare är det som noterats på flera ställen i rapporten svårt för länsstyrelsen att ställa rätt krav och bedöma om vetenskapligheten i det som föreläs när de inte äger sakkunskap inom konservering. Länsstyrelsen kan inte bestämma vem den antikvariskt medverkande ska vara men kan ställa krav på vilken kompetens denne ska ha, och som ska godkännas av dem. I teorin ger det länsstyrelsen möjlighet att säga nej, men det har inte noterats i något av exempel, däremot finns en praxis med prekvalificering i Norrbotten och Västerbotten (se avsnitt 4.3).

Det krävs oftast en förundersökning då metoder och

material anpassas till objektet som fastställer vad och om något behöver utföras, och egentligen måste det vara en konservator som avgör detta. Det är viktigt att rätt kompetens krävställes och utför förundersökningarna men det saknas lagstöd för det. Det händer därför att konservatorer har svårt att övertyga länsstyrelsen och beställaren att en vetenskaplig förundersökning behövs. En annan utövare som saknar akademisk konservatorsutbildning framhåller kanske att det inte behövs och lämnar ett åtgärdsförslag utan förundersökning till en betydligt lägre kostnad.

De sju exempel som undersökts visar sig att praktiken ser mycket olika ut. Det finns ansatser att ställa krav på förundersökningar och kompetens, men det görs otillräckligt. Att projektet lyfter exemplen beror på att det finns systematiska kvalitetsproblem i praktiken. I det här fallen orsakade av att styrmedlen är för svaga för att man ska kunna kräva rätt kompetens och vetenskaplighet. Det finns helt enkelt brist på sakkompetens inom konserveringen när beslut fattas. I ett av exemplen avseende en exteriör restaurering av en kyrka begärde länsstyrelsen in handlingar i flera omgångar innan beslut fattades eftersom det var stora förändringar som planerades på objekt med höga kulturhistoriska värden. Dessa utfördes av antikvarier. Länsstyrelsen ställde därför fler krav i tillståndet, som att:

"Innan arbetet får påbörjas ska förfrågningsunderlag upprättas och skickas in till Länsstyrelsen för godkännande och till antikvarisk expert. Ett fördjupat åtgärdsprogram ska tas fram av stenkonservator som en del av förfrågningsunderlaget."

Länsstyrelsen ställer krav på hög kompetens, men det finns inte något objektivt sätt att verifiera att de tilltänka personerna ägde sådan. I exemplet är den antikvariskt medverkande inte heller konservator, utan en antikvarie som även deltagit i att ta fram programhandlingen, vilket godkändes. Det skulle kunna upplevas som en jävssituation. Att det handlade om höga kulturhistoriska värden ledde till att länsstyrelsen sökte vara extra noggrann i hur arbetet utfördes och kontrollerades:

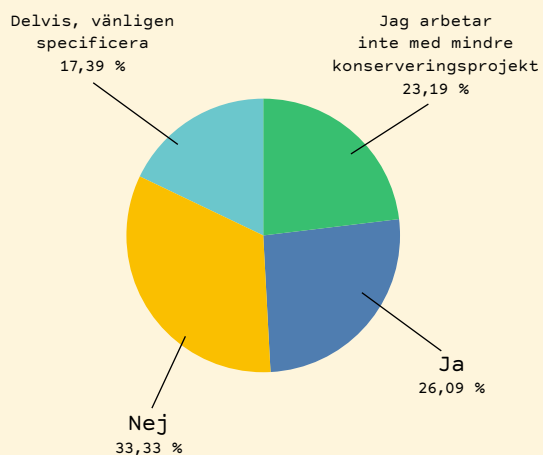
På grund av åtgärdernas karaktär och kyrkans höga kulturhistoriska värden bör arbetet ledas av erfaren projektledare. Inför varje etapp ska, innan arbetet påbörjas, detaljsamråd ske på plats med projektledare, stenkonservator och antikvarisk expert.

Men utifrån vilka kriterier kan länsstyrelsen bedöma att rätt beslut fattas? Exemplet visar att det saknades konservatorskompetens i projekteringsskedet, både som medverkande och i beslutsfattandet. Dessutom var konservatorn i det här fallet underentreprenör till en stenfirma som utförde resterande delar. Frågan är om det var lämpligt och vad det innebar för kvalitén?

Att konservatorer arbetar med att skydda ett allmänintresse och samtidigt arbetar på en marknad, där de ska utföra uppdrag som ibland är definierade av andra yrkesgrupper, riskerar att leda till etiska och kvalitetsmässiga utmaningar. Det borgar inte för en vetenskaplig god

Figur 87

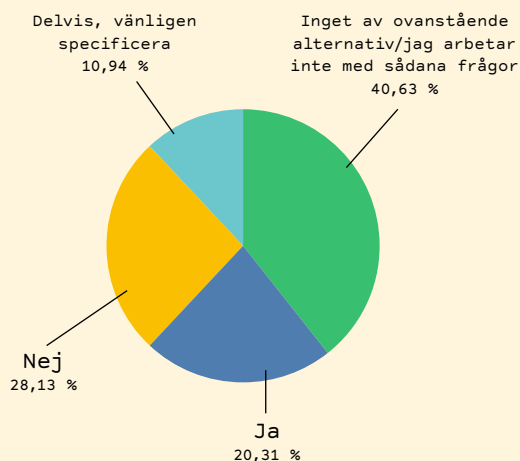
Frågor om mindre konserveringsprojekt.
Är ovannämnda handling/-ar även en offert på arbetet?

Enkät svar angående huruvida åtgärdsprogram även fungerar som offert i mindre konserveringsprojekt. Det besvaras jakande i 26 % av fallen, medan 33 % uppger att dessa utgörs av olika handlingar.

Figur 88

Konserveringsarbeten som en del av större byggprojekt. Är ovannämnda handling en offert på arbetet?

Enkät svar angående om åtgärdsprogrammet även fungerar som en offert i större konserveringsprojekt. Det uppges ske i 20 % av fallen, medan 28 % uppger dessa utgörs av olika handlingar.

kvalitet eller att det finns oberoende konservatorer som kan besiktiga arbetet. Hantverkare, arkitekter, antikvarier och konservatorer och beställare leds oftast inte av samma etiska, teoretiska utgångspunkt och målsättning även om de har överlappande kompetenser och viss gemensam etik (se avsnitt 5.7). Om konservatorsetiken inte får styra vid konservering kan det leda till kvalitetsbrist och att kulturarvet tar skada

Ibland tar konservatorer som är inblandade i projekteringar även fram offerter på arbetet som de själva vill utföra. Det kan leda till att man hoppar över förundersökningen för att sänka priset. Konservatorer utövar även ofta egenkontroll, utan sakkunnig besiktning av en annan konservator. I sådana fall är det mycket svårt att veta om konserveringen är utförd på vetenskapliga och etiska grunder.

Ovan beskrivna exempel handlar om stenkonsivering som är en typ av ärende som inte är ovanlig inom konserveringen. I ett annat exempel är det varken en akademiskt utbildad konservator som utfört åtgärdsprogrammet, och länsstyrelsen ställer heller inga krav på det. Istället ställs krav på att:

Arbetena skall ske under medverkan av antikvariskt sakkunnig. All detaljutformning och färgsättning skall ske i samråd med den antikvariskt medverkande. Den antikvariskt medverkande skall i god tid underrättas om arbetenas igångsättande och kallas till samtliga byggmöten.

Ett av de andra exemplen visar att den projekterande och utförande konservatorn bestämmer det mesta, vilket leder till att denne i princip utövar egenkontroll med tanke på att övriga inblandade inte har kompetens att utföra den "utvärdering" av tidigare åtgärder som länsstyrelsen ställer krav på:

Innan arbetet påbörjas ska utvärdering ske av de åtgärder som genomfördes på måleriet på klockstapelns södra sida 2019 och 2021. Baserat på den utvärderingen samt eventuell annan kunskap som inkommit sedan dess ska konservatorn göra ett val av vilka metoder och material som ska användas för kvarvarande ytor mot norr, öster och väster. Valet ska göras i samråd mellan konservatorn och den antikvariska experten, samt godkännas av Länsstyrelsen och dokumenteras i ärendet innan åtgärderna påbörjas.

Även här är den antikvariska experten antikvarie, vilket leder till frågan hur man ska veta att det verkligen är den mest adekvata metoden valts? Det hänger sålunda på att konservatorn är kunnig nog för att utföra arbetet.

Nästan alltid ställs krav på dokumentation i besluten, vanligen en konservatorsrapport. Det formuleras i samma exempel som ovan som en hybrid mellan antikvarisk rapport och konservatorsrapport, här kallad för "teknisk rapport".

Antikvarisk och teknisk rapport skall senast tre månader efter avslutade arbeten lämnas till Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen. Teknisk rapport skall även lämnas till Dalarnas museum. Den tekniska rapporten skall innehålla förteckning av använda metoder och material samt relationsuppgifter.

Konservatorn påminner om en kvalificerad hantverkare i detta fall, eftersom denne endast ska utföra en ”teknisk inlaga” i antikvariens rapport och inte en fullödig konservatorsrapport. Länsstyrelserna ställer olika krav på vart rapporten ska sändas. På Gotland ställs krav på att rapporten ska skickas till Gotlands museum och länsstyrelsen, i Stockholm endast till länsstyrelsen. Ibland är rapportens innehåll mer specificerad:

Antikvarisk expert ska senast sex månader efter avslutat arbete ta fram en förenklad rapport (PM), som skickas i pdf-format till Länsstyrelsen. Vi skickar vidare till berörda institutioner. Av rapporten ska framgå:

- Administrativa uppgifter
- Objektshistorik av relevans för ärendet
- Utförda åtgärder och motivering för åtgärderna
- Kulturhistoriska iakttagelser under arbetet
- Fördjupad dokumentation/kartering av samtliga fasader och gavlar
- Eventuella avvikelser från Länsstyrelsens beslut
- Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder
- Foton före, under och efter arbetet

Ovan lista med krav på innehållet i dokumentationen är hämtad från RAÄ:s vägledning angående kyrkliga kulturminnen, med undantaget ”Fördjupad dokumentation/kartering av samtliga fasader och gavlar” som lagts till för det aktuella objektet. Det visar att vägledningarna används och har betydelse. När de är svaga blir utfallet svagt. Det händer att förundersökningen blandas ihop med villkoret om dokumentation eftersom förundersökningen inte är specificerad i vägledningarna, vilket gör det svårt att skilja på vad som behövs utföras innan arbetet påbörjas och det som sker under arbetets gång. Det omnämns en antikvarisk-teknisk förundersökning men vad den inbegriper och varför den görs är inte tydligt specificerat i synnerhet inte vad det gäller konservering. I RAÄ:s *Vägledning för Kyrkliga kulturminnen*, 2014 står det:

Sökanden kan i vissa fall i ett tidigt skede ha behov av att lämna in handlingar, som är mer översiktliga till sin karaktär, för att få ett skriftligt yttrande från länsstyrelsen med en bedömning av projektets lämplighet och förutsättningar att få tillstånd. I ett yttrande kan länsstyrelsen lämna synpunkter på förslaget, t.ex. att detta kan godtas (tillstyrkas) som grund för vidare bearbetning eller att förslaget i vissa delar eller som helhet inte är lämpligt (avstyrkes) från kulturhistorisk synpunkt. Länsstyrelsen kan i yttrandet pre-

cisera krav och villkor för en kommande tillståndsprövning, t.ex. angående utförande av detaljer, antikvarisk (-teknisk) förundersökning eller konsekvensbeskrivning, om en sådan inte redan gjorts. Med utgångspunkt i de krav och villkor som ställs i yttrandet kan sökanden upprätta ett reviderat förslag eller mer detaljerade arbetshandlingar som lämnas till länsstyrelsen för slutlig prövning.

(Riksantikvarieämbetet, *Vägledning för tillämpning av Kulturminneslagen. Kyrkliga kulturminnen* (4 kap. 1-18 §§), daterad 2014-12-18, s. 67-68)

Vidare:

I vissa fall behövs det en antikvarisk-teknisk förundersökning för att det ska vara möjligt för länsstyrelsen att bedöma om projektet överhuvudtaget är genomförbart. Exempelvis skulle en antikvarisk-teknisk förundersökning vara relevant när byggnadshistorien och/eller de tekniska egenskaperna är oklara eller okända. Förundersökningen bör utföras innan projektering påbörjas och ligga till grund för denna. Kyrkoantikvarisk ersättning kan utgå till en sådan undersökning.

(Riksantikvarieämbetet, *Vägledning för tillämpning av Kulturminneslagen. Kyrkliga kulturminnen* (4 kap. -18 §§), daterad 2014-12-18, s. 69)

Dessvärre omnämns inte förundersökning i RAÄs *Konservering i kyrkan: ABC för ansökan, upphandling och utförande* (2022), vilket bidrar till otydligheten. Förundersökningen inom konservering utförs för att man ska kunna fastställa vilka åtgärder som krävs för att säkerställa bevarandet av de kulturhistoriska värdena, vilket inkluderar analys av objektets estetiska, sociala och kulturhistoriska aspekter. Dokumentationen utförs däremot för att visa på att villkoren följts samt för att underlätta framtida förvaltning och i värsta fall att kompensera för värdeförluster. Dokumentationen ska även äga kunskapsuppbyggande aspekter eftersom sådant som är kulturhistoriskt intressant, upptäckt under arbetets gång, ska dokumenteras. Även om nya aspekter framkommer, kan det inte ersätta analysen av sådana aspekter som behöver utföras innan arbetet påbörjas.

Det är förvånande att de kyrkliga kulturminnena inte ägnats samma omsorg och reglering som fornminnena i kap. 2 (se avsnitt 8.2). Det finns dock en större tradition att kräva vetenskaplighet inom arkeologin, vilket även tydliggörs av Vallettakonventionen. En fråga har varit om man kan genomföra något liknande? I regelverket 2 kap. KML är det länsstyrelsen som väljer vilka som får utföra arkeologiska undersökningar och att man söker styra arbetet mot **vetenskaplig god kvalitet**. Något liknande borde rimligen vara möjligt för konservering som sker styrd 3 och 4 kap. KML. RAÄ hävdar att skillnaderna består i att staten är ägare av fornlämningarna och därför styrs hela processen genom länsstyrelsen. Gällande 3 och 4 kap. KML, dvs. enskilda byggnadsminnesägare och Svenska kyrkans församlingar, ställs villkor på en extern förvaltare och då måste man enligt RAÄ vara mer flexibel.

Kapitel 2 i KML berör uppdragsarkeologi som leder till borttagande av fornlämningarna. Därför vill staten garantera att kunskapen som går förlorad undersöks, utforskas och dokumenteras vetenskapligt. Det är orsaken till den hårdare styrningen. Eftersom det kyrkliga kulturarvet som förvaltas och ägs av Svenska kyrkans församlingar likaså är utpekat som ett kulturarv av nationellt värde, borde även värden av detta utföras med **vetenskaplig god kvalitet**. Också här borde man kunna ställa krav på bästa möjliga förutsättningar och god kvalitet. Det leder projektet till slutsatsen att processen skulle behöva styras med tydligare reglering och vägledning som ställer krav som påminner om de som finns enligt 2 kap. KML (se avsnitt 8.2).

Idag tolkas Kulturmiljöförordningen (1988:1188) och RAÄ:s föreskrifter om kyrkliga kulturminnen KRFS 2012:2 med för stor variation. Det är till exempel oklart vad som är *skäligt*. Krav ställs inte på att arbetet ska ha en viss vetenskaplig höjd och följa en kvalitetssäkrad och hållbar konserveringsprocess eller på verifierbar kompetens för aktörerna som utför arbetet. Det borde vara möjligt att ställa villkor för en kvalitetssäkrad process med olika rutiner för att uppnå **vetenskaplig god kvalitet**.

9.3.3. Utmaning 3

Reglering av konservatorsyrket

Konservatoryrket är inte reglerat i Sverige. En reglering skulle borgen för att rätt kompetens utför konserveringsarbeten på det skyddade kulturarvet som ägs bland annat Svenska kyrkans församlingar. Att konserveringen inte är regulerad bidrar även till att det saknas en gemensam syn på vad konservering är och vad som är konservatorns uppgift i förhållande till näraliggande yrkesgrupper i kulturarvssektorn.

Utmaningen berör de avgörande framgångsfaktorerna: *Tydliga regleringar vad det gäller ansvarsfördelning mellan olika yrkesroller med olika professionella arbetsuppgifter med fastställda verifierbara kompetenskrav och fastställda professionellt etiskt och vetenskapligt grundade regler, standarder och processer.* Frågan berör även till viss del framgångsfaktorn *en kvalitetssäkrad utbildning och fortbildning som syftar till att kunna utföra den definierade samhällsuppgiften.* Utmaningen är viktig i Anders Johnssons kvalitetsledningssystem alla tre ben; ”kunder” ”processer” och ”förbättringar” och överlappar med utmaningarna 1 och 3, som till viss del berör regleringen av konservatorsyrket. Om man ska kunna tala om kvalitet behöver frågan lösas, vilket leder till att behovet är prioriterat. Behovet framkom även i RAÄs utredning 2005 då man framhöll att det inte finns någon certifiering av konservatorer som en källa till osäkerhet för beställare och arbetsgivare. Men även att det är ett sätt att tillgodose en hög kvalitet inom yrket. Att

konservatorsyrket inte är reglerat kan leda till att arbeten blir felaktigt utförda och att projektering måste göras om, vilket är ett resursslöseri.

Att konservatorsyrket inte är etablerat till fullo i Sverige som en autonom profession med ett fullt erkännande orsakar kvalitetsfrågor. Många, både inom och utanför kulturarvssektorn, saknar kunskap om konservatorsyrkets kunskapsfält och färdigheter som konservatorn äger i synnerhet i jämförelse med antikvarien och hantverkaren/konsthantverkaren/konstnären. I yrkesbeskrivningarna i ESCO, ISCO och SSYK som beskriver antikvarier och konstnärligt utbildade restauratörer framkommer problemet tydligt (se avsnitt 5.5). Det leder till frågan vad konservatorns kompetens består av och vad konservering är i förhållande till byggnadsvård och kulturvård (se avsnitt 2). Vad krävs för att ägna sig åt olika uppgifter i värden av kulturarvet, som att ta fram åtgärdsprogram, kravställa, följa och besiktiga konservatorsarbete till själva utförandet och förvaltandet?

Fördjupning i begreppen och vad konservering är blir då nödvändig och härav utgör en del av projektet beskrivning och analys av konservatorns särskilda kompetens i *konserveringsrosen* (se avsnitt 7). Den grundas i konservatorsyrkets definition och kraven på utbildning som stöds av bland annat av E.C.C.O. och ENCoRE (se avsnitt 5.3 och 8.1). Konservatorns utbildning inbegriper de kunskapsfält som konserveringsrosen utgörs av. Den visar de färdigheter och kompetenser som behövs för att analysera, förhindra skada och säkerställa kulturarvsobjektens värden. De tvär- och mångvetenskapliga kompetenser och färdigheter som är nödvändiga för att kunna förstå kulturarvets värden och signifikans och bevara dem på bästa sätt. Det innebär förståelse för hur objektens material bryts ner, förändras och stabiliseras och kräver kunskaper EQF nivå 7 i bland annat kemi. Att konservatorn står i centrum för bevarandet innebär inte att de kan agera ensamma, utan måste samarbeta med andra yrken som är starkare i flera av färdighets- och kunskapsfälten som konservatorn även har kunskap om. Målsättningen för yrket är att säkerställa att kulturarvet får en högkvalitativ behandling och då behövs flera olika kompetenser och specialister i processen. När och om det behövs bedöms bäst av en konservator.

Det saknas således regleringar med fastställda verifierbara kompetenskrav vad det gäller ansvarsfördelningen mellan de olika yrkesrollerna med olika professionella arbetsuppgifter. Det leder vidare till frågan om var och när

”Det behövs konservatorer för att bedöma när det behövs konservatorer”

Lisa Swedberg NKF-S ordförande under workshopen i Stockholm om utmaningar och möjligheter avseende den 8/11 2024

I ICOM CC:s definition av konservatorsyrket från 1984 förklaras skillnaden mellan konservatorsyrket och några näraliggande yrken som hantverkare och konstnärer. Antikvarier nämns inte eftersom de internationellt inte utgör en yrkesgrupp på samma sätt som i Sverige. Det viktiga är att konservatorn inte skapar nya objekt, utan bevarar dem. Hantverkare och konstnärer skapar nya objekt. Att skapa nya objekt fyller en funktion när det inte längre finns något att bevara. Så länge det finns är det en konservator som ska utföra det.

Bedömningen om en åtgärd ska utföras av en konstnär, hantverkare eller konservator kan endast göras av en erfaren konservator. Endast en kunnig konservator kan, ibland tillsammans med andra specialister, undersöka föremålet eller ytan och avgöra och dokumentera dess skick och värdera dess betydelse. (ICOM-CC Definition of the Profession 1984)

specialiseringar inom konservering krävs. Vem avgör om det är rätt kompetens? Vem ansvarar för att kompetensen finns?

Avsaknad av reglering av konservatorsyrket är en avgörande orsak till att konservering utförs av ej utbildade konservatorer i Sverige. Brist på reglering bidrar till att utbildade konservatorer konkurreras ut under hela konserveringsprocessen av ej utbildade, från utredning, projektering, utförande, besiktning, och förvaltning. Att konservatorer utbildats särskilt för uppgiften och lagt många år av akademiska studier väger lätt när det råder konkurrens utan reglering (se Fanny Stenback redogörelse i bilaga V). I projektet framkommer många exempel när villkor om konservering, utförande av konservering och besiktning av konservering utförs av andra kompetenser. Det är anmärkningsvärt att konservatorskompetensen ofta saknas under projekteringen och utförandet av konservering. Idag utför och bedömer personer utan sakkunnig kompetens behov av konservatorsåtgärder enligt KML. I enkäten skrev en antikvarie:

”Det saknas i stort sett antikvarisk kontroll för kyrkliga inventarier. Den enda kontrollen som görs är via rappor-

ten på länsstyrelsen som oftast har begränsad kunskap om konserveringsarbeten. Församlingarna ska själva bedöma de arbeten som blivit utförda och de saknar den kompetensen, vilket gör att en del mindre bra arbeten inte reklameras eller uppmärksammas. Egenkontrollen är olika hos olika utförare. Kyrkan står väldigt ensamma i detta när det gäller kulturhistoriska inventarier. Det öppnar tyvärr upp för mindre seriösa aktörer.”

En annan antikvarie skrev även:

”Som antikvarie är det lite svårt att vara kontrollant när konservatorn ofta är så mycket mer kunnig inom området. På något sätt är det lättare att kontrollera andra yrkesgrupper (murare, snickare, målare), men med tanke på att konservatorer ofta har ett antikvariskt förhållningssätt blir det ibland märkligt att kontrollera deras arbete. Man känner sig överflödig.”

Under workshopen den 21 mars 2024 diskuterades regleringen av konservatorsyrket med konservatorer i NKF-S. Då framkom några röster som oroas över att en reglering skulle bli för dyr och krånglig, men de flesta var positiva. Det kom dock inte högst upp på konservatorernas önskelista på vad som behöver förbättras för att uppnå kvalitet (se faktabara). Att andra inte tillräckligt kompetenta utför konservering är ett problem som framkom på olika vis. En konservator skriver i enkäten:

”Det är svårt att som stift be församlingarna ställa högre krav på utbildning än vad länsstyrelsen gör. Det är på det hela taget märkligt att länsstyrelsen inte ställer som krav att de som utför arbetena är utbildade. Detta efter att det sedan väldigt länge finns en konservatorutbildning samt utbildade konservatorer att tillgå i närområdet.”

Det borde vara självklart att det är en konservator med rätt specialisering som leder och kontrollerar allt som rör bevarande och konservering. Men om den utbildade konservatorn inte går att skilja från andra närliggande yrken är det inte säkert att det är en konservator med rätt kompetens som utför sådana uppgifter. Det förstärks dessvärre av att kulturvård och byggnadsvård blandas ihop med konservering (se avsnitt 2.1 och 2.5). Det leder till att personer som saknar delar av kunskapsfälten inom konserveringsrosen utför konservatoruppdrag, i synnerhet under både projekterings- och utförandeskedet i byggsektorn, och skapar kvalitetsbrist. I ett av exempel i studien som redan omnämnt var en icke akademiskt utbildad konservator som gjorde ett åtgärdsförslag och som sedan utförde åtgärden utan någon annan iblandad konservator. I övrigt medverkade antikvarie från ett länsmuseum, en antikvarie från stiftet i samband med handläggningen av KAE samt länsstyrelsens antikvarie. Ingen av de medverkande ägde konservatorskompetens i enlighet med konserveringsrosen (se kap. 7).

9.3.4. Utmaning 4

Vedertagna branschregler för konservatorer

Det finns exempel på att samma konservator agerar ensam i alla steg i konserveringsprocessen från planering av åtgärder, kravställan inför projektering, bedömning och utförande av åtgärdsprogram, tillståndsgivning, utförande av konserveringsåtgärder, medverkande under arbetet, besiktning till uppföljning av åtgärder. Det händer även att en konservator gör åtgärdsprogram, agerar antikvarisk medverkande expert och besiktigar arbetet, vilket kan ses som en form av jäv. I alla dessa situationer borde en reglering kunna styra upp rollerna i processen så att de oberoende experter finns att tillgå. I vissa fall är konservatorer underkonsulter till andra projektörer och entreprenörer och kan då inte påverka situationen till fullo. Det skulle behövas olika former av kravställande vid besiktning och medverkan vid konservering.

För att kunna säkerställa kvalitén är konserveringen och konservatorn lagstyrd i vissa europeiska länder, däribland Italien, Malta, Slovakien, Grekland och Portugal. I Storbritannien har certifieringen (ackrediteringen) som reglerar konserveringen tagits fram av samma skäl (se avsnitt 5.6.2). Regleringarnas syfte är att säkerställa att kulturarvet som allmänintresse/resurs behandlas på bästa möjliga sätt. Samtidigt är tanken att de ska underlätta rörlighet inom yrket i Europa. Kraven som ställs på utövaren ska vara likvärdiga och göra det möjligt att förstå hur kunskaperna och färdigheterna kan erhållas. Det blir då lättare att anställa och ta in offerter från utövare från andra länder och lättare för den som vill utöva yrket att veta vad som krävs. Det utgör en del av standardiseringen av ett yrke och ska vara en garant för att kulturarvets värden behandlas professionellt. Att det är viktigt i kulturarvssektorn framkommer i CHARTER:s rekommendationer till kulturarvssektorn i slutrapporten från projektet. En av rekommendationerna handlar just om "Foster professional recognition and facilitate mobility":

Qualified and suitably trained professionals are essential to realise cultural heritage public interest objectives, which requires robust validation, certification, and recognition processes. To this end, some countries enforce legal frameworks to facilitate professional recognition, making transparent the conditions for accessing and practising these professions, and serving as quality assurance in the private and public market as they are aligned with national/regional heritage requirements. However, the diversity of these national and regional contexts and requirements can be an impediment to professional mobility if not harmonised across the EU,

(Securing an innovative and enterprising heritage sector: Twelve transformative recommendations from the CHARTER project 2024, CHARTER-Alliance Recommendations_2024.pdf, s. 28

Konservatorer använder inte egna fastställda branschregler, riktlinjer, professionella krav eller standarder vid arbeten utanför museerna. Det saknas en "konservatorshandbok" som alla konservatorer står bakom och en praxis där standarder är vedertagna i branschen.

Behovet är avgörande för att uppfylla framgångsfaktorerna: *Fastställda professionellt etiskt och vetenskapligt grundade regler, standarder och processer* och till viss del framgångsfaktorn *att utveckla transdisciplinära och transversala kunskaper för att agera i mötet med komplexa samhällsuppgifter* samt *att kvalitet premieras och att det som har hög kvalitet uppmärksammas*. I RAÄ:s utredning 2005 framkommer behovet under rubriken "riktlinjer och standarder för hur bevarandearbetet bör bedrivas som kan utgöra hjälpmedel för verksamheten". Om man ska kunna tala om kvalitet behöver dessa frågor belysas, vilket leder till att även den här utmaningen är prioriterad.

Konservatorerna som arbetar på uppdrag av Svenska kyrkan arbetar i privat sektor och har inte utvecklat egna branschstandarder. Det är en av bristerna som påverkar kvalitetssäkringen av konserveringen negativt.

Bevarandestandarderna som omnämns i avsnitt 5.8 används i liten omfattning. Det är oklart varför, men sannolikt beror det på att de inte är anpassade till svensk praxis. Vidare har projektet identifierat att konservatorns handlingar inte är anpassade till byggprocessen, delvis eftersom konservatorn både är konsult och entreprenör och ser sig själv som en del av kulturarvssektorn samtidigt som de ofta deltar i byggprocesser. Det gör att deras handlingar och arbete blir svåra att kvalitetsgranska och besiktiga emot. Konservatorer agerar även medverkande och besiktigar. Vilka sorters handlingar ska de då använda?

Det är tydligt när man läser åtgärdsprogram och konservatorsrapporter att konservatorns termer och begrepp inte styrs av gemensamma spelregler i tillräckligt hög grad eller i enlighet med vedertagna standarder och branschgemensamma regler. Inte heller hur man benämner ritningar och andra underlag. Inte ens vad en konservators uppgift är och vilka steg som ingår i en konservators uppdrag är man helt överens om.

Branschregler och handböcker finns för de flesta yrken och byggbranschen går alltmer mot en sådan reglering när de nya *Bygghandboken* införs 1 juli 2025 (se avsnitt 2.1). I Storbritannien betonas standarderna i högre grad. Inom ICON har man tagit fram professionella regler som certifierade konservatorer måste följa, däribland Icon Professional Standards and Judgement & Ethics June 2020. En standardbok har sammanställts: *DIN Handbook 410 2019-08. Conservation of cultural heritage 2 Conservation standards*. I Sverige är standarderna gratis tack vare finansiering

The conservation standards listed below set down best practice in a concise way, summarising current approaches to the conservation of cultural heritage collections and buildings, for the benefit both of professional conservators and of those employing, commissioning or working alongside them. They have proved really useful for informing colleagues and clients about their work. The standards do not specify how conservation is to be carried out; this is down to the conservator's professional judgment. Some of them do however describe tests or investigations, for instance for the effectiveness of materials and processes, or a measure of the outcomes of interventions; while others suggest best practice for environmental conditions.

ICON, Conservation standards, hämtad 2025-01-15

av RAÄ. Därför är det viktigt att konservatorer själva tar itu med frågan och att de standarder som tagits fram inom bevarande för dokumentation, konserveringsprocess och upphandling utreds vidare för att se hur de kan användas och utvecklas inom konservering i Sverige.

På workshopen 21 mars 2024 i Stockholm diskuterades bland annat om det behövs en konservatorshandbok liknande arkitektens handbok (se avsnitt 8.3). De flesta konservatorer som utför uppdrag för Svenska kyrkan arbetar privat och det råder konkurrens mellan dem om uppdragen och det främjar inte förbättringskunskapen och framtagande av gemensamma regler inom branschen. Konkurrenssituationen gynnar inte kvalitén och det saknas en oberoende part. Gemensamma regler och arbete med standarder skulle däremot gynna professionen.

9.3.5. Utmaning 5

Livslångt lärande och konserveringsspecialiseringar och vidareutbildning för konservatorer

Det saknas vidareutbildningar som en del av ett livslångt lärande för konservatorer och vissa konserveringsspecialiseringar har svårt att överleva i Sverige.

Behovet är avgörande för att uppfylla framgångsfaktorerna: *Kvalitetssäkrad utbildning och fortbildning som syftar till att kunna utföra den definierade samhällsuppgiften* och till viss del framgångsfaktorn *att utveckla transdisciplinära och transversala kunskaper för att agera i mötet med komplexa samhällsuppgifter*. Utmaningen i fort- och vidareutbildning för konservatorer hade även tagits med i de identifierade behoven i RAÄ:s utredning 2005. Livslångt lärande är dessutom ett av kvalitetsområden som konservatorerna på workshopen 21 mars 2024 ansåg vara av största vikt (se faktaruta).

Projektet har visat att konservering och konservatorer i Sverige är ett relativt svagt område och yrkesgrupp i allmänhet beror bland annat på konkurrens från utövare som inte är konservatorer. Konservatorsverksamheten i Sverige saknar samtidigt djup och bredd inom flera specialiseringar inom konserveringen. Konservering är uppdelad i olika specialiseringar; glasmåleri, kalkmåleri, sten, textil, metall, papper, moderna material, digitala artefakter och kunskapsutveckling av dessa kompetenser sker ofta i en internationell kontext som hela tiden utvecklas. Det är en utmaning för privat sektor att ta del av detta och sedan återföra kunskap och erfarenhet till andra verksamma. Som det ser ut idag finns det en stor risk att svenska konservatorer inte deltar eller får lära sig tillräckligt inom metodutveckling och om nya material. I Storbritannien ingår kompetensutveckling i ackrediteringen. När detta inte finns i Sverige är det svårt att bedöma hur kunskapsnivån är inom sektorn.

I enkäten framkom framförallt brist på specialister inom metall- och glaskonservering. Dessa samt även sten, böcker och glasmåleri, är svagt bemannade och behöver förstärkas om de ska överleva i Sverige. Glasmåleri har länge varit ett sådant område, innan ateljén i Uppsala upprättades av Uppsala domkyrkoförsamling, men även här råder det brist på flera experter, dvs. en kritisk massa. Frågan är om ett sådant litet område kan bära flera experter? Om sådana specialiseringar inom konserveringen ska fungera, så kan de inte finnas lokalt eller regionalt, utan det behövs en nationell och internationell förankrad bas att verka i.

Bristen hänger ihop med att det saknas möjligheter för kompetensutveckling och vidareutbildning för konservatorer som arbetar med byggnadsrelaterad konst inom privat sektor i Sverige. Detta gäller även för antikvarier på länsstyrelsen och inom Svenska kyrkan. Tanken var att konservatorsutbildningen på Göteborgs universitet skulle skapa en ny master i konservering med olika specialiseringar varje år, men det har visat sig vara svårt

att genomföra bland annat för att det är för få sökande. Universitet planerar sannolikt att utföra specialisering vartannat år. 2025 är programmet pausat på ett år och 2026 kommer inriktning för master att vara *Stone and mural paintings*. Det har då länge varit efterfrågat. Det finns flera utmaningar av specialistkompetenserna och utbildningarna. Vissa områden kanske aldrig kan skapas utbildningar för eftersom behovet är så litet. Då måste man vända sig utomlands. Mycket mer har skett inom museivärlden tack vare RAÄ:s verksamhet inom samlingsvård. Kortare utbildningar och workshops i form av s.k. mästarklasser, både för nyutbildade och erfarna konservatorer har efterfrågats, och är ett sätt att sprida och dokumentera kunskap om material och metoder. Detta gäller få utförare som har specifika behov och önskemål. För antikvarier på länsstyrelsen och inom Svenska kyrkan

behöver man även få ta del av det konservatorer gör och kan. Även här finns behov av utbildningar.

Det är tydligt att konservatorns kompetens och färdigheter behöver lyftas fram och stärkas, att det behövs regelverk som stärker specialiseringarna om inte värden av kulturarvet ska försvagas, att vissa specialister inom konserveringen kanske helt försvinner och att rätt kompetens ska utföra den uppgift de är utbildade för att kunna fortsätta utvecklas i ett livslångt lärande med tillgång till forskning. I CHARTER har fler av dessa frågor lyfts fram som viktiga att utveckla. Det handlar om färdigheter som går förlo- rande, även inom konserveringen, i rekommendationerna om det livslånga lärandet och kvalitetsfrågorna (*Securing an innovative and enterprising heritage sector: Twelve transfor- mative recommendations from the CHARTER project 2024*, CHARTER-Alliance_Recommendations_2024.pdf).

9.4. Förslag på åtgärder, vad krävs och vilka hinder finns på vägen

Utredningen har visat på framgångsfaktorer som krävs för att kvalitetssäkra konserveringsarbeten och vilka utma- ningar som identifierats för att nå dem. I slutet av 2023 började diskussionen inom projektet om olika lösningar, vilket ledde till förslag på åtgärder. I förra avsnittet fram- kom att utmaningarna är komplexa och delvis hänger ihop och att lösningarna sannolikt kräver beslut och insatser som projektet inte råder över. Lagstiftning, vidareutbildning och satsningar på kunskapsinstitut kräver politiska initiativ och beslut av myndigheter för finansiering och genomförande. Det medför att det tyvärr inte finns några enkla lösningar för att lösa dem. Projektets förhoppning är att rapporten ska leda till att utmaningarna uppmärksammas av olika aktörer inom myndigheter och den akademiska världen som sedan agerar så att förslagen kan genomföras åtminstone stegvis. Det krävs utökade ekonomiska och personella resurser inom flera områden för att förslagen ska kunna förverkligas.

Projektet anser att staten borde ta initiativ och ansvar för nödvändiga förändringar eftersom det handlar om lagskyddat kulturarv och konservatorer är en liten men central yrkesgrupp i bevarandet av kulturarvet som inte själva kan klara att leda utvecklingen utan stöd.

Nedan följer de tentativa förslag som diskuterats under 2024 och 2025.

9.4.1. RAÄ får en tydligare roll för kunskaps- uppbyggnad, rådgivning och vägledande stöd för länsstyrelser vad gäller konserveringsärenden kopplade till KML

RAÄ bör ta ledarskap i dessa frågor. Eftersom RAÄ har

överinseendet över kulturmiljövården i Sverige skulle ett kunskapsuppbyggande institut eller motsvarande vara lämpligt vid myndigheten. Myndighetens uppdrag, mål och verksamhet styrs genom regleringsbrevet samt för- ordningen (2014:1585) med instruktion. Dessa berör inte specifikt konservering, men i *Förordningen* står det att:

1 § Riksantikvarieämbetet ansvarar för frågor om kulturar- vet. Ansvaret omfattar i första hand frågor om kulturland- skap, kulturmiljöer, kulturföremål och museer.

Riksantikvarieämbetet har till uppgift att med utgångspunkt i de nationella kulturpolitiska målen och de nationella målen för kulturmiljöarbetet vara pådrivande och stödjande inom sitt verksamhetsområde. Förordning (2017:304).

Vidare att:

2 § Myndigheten ska särskilt:

följa upp och utvärdera styrmedel och arbetssätt inom sitt verksamhetsområde och vid behov föreslå åtgärder för utveckling av detta,

6. verka för ökad kunskap grundad på forskning och sam- verkan med andra, exempelvis universitet och högskolor, och samla in och förmedla kunskap inom sitt verksam- hetsområde,

7. främja kunskapsförsörjning och metodutveckling samt bedriva informations- och rådgivningsverksamhet inom sitt verksamhetsområde.

Förslaget skulle innebära att RAÄ leder kunskapsutveck-

lingen och framtagning av metoder och material inom konservering som utförs inom ramen för KML. Det är en mer aktiv roll än i ovan förordning och instruktion. Det finns ingenting särskilt beslutat om i vilken utsträckning myndigheten ska vara expertmyndighet för konserveringsåtgärder. Enligt utredare Hugo Larsson, ansvarig för frågor relaterade till KML vid RAÄ, utför myndigheten följande uppgifter idag:

- Svarar på konserveringsrelaterade frågor av principiell art
- Arbetar med normering vad gäller regelverk, metod- och materialfrågor
- Driver arbetet med standarder för kulturmiljöarbete
- Stödjer forskning inom kulturmiljöområdet, där de
- Driver nationella nätverket Heritage Science Sweden (HSS)
- Möjliggör nyttjande av analysinstrument för gästkollegor i kulturarvslaboratoriet
- Fördelar medel för FoU-projekt
- Samordnar arbete med restvärdesräddning, föremålshandtering/förvaring, skadeförebyggande vid klimäändring, förvaltningsplanering genom olika nätverk
- Ser över/uppdaterar vägledning, allmänna råd och föreskrifter för 4 kap KML
- Uppdaterar handböcker
- Omvärldsbevaka för att tillhandahålla oberoende kunskap och överblick.
- Samverkar med andra myndigheter för ökat medvetande om kulturmiljöperspektiv (PBL-kunskapsbanken exempelvis) i andra sektorer

RAÄ:s begränsningar är enligt Larsson samtidigt att:

- Remittering av konserveringsärenden från länsstyrelserna till RAÄ inte längre kan ske
- Rådgivande besök av RAÄ i ärenderelaterade situationer kan ej längre ske (undantag runrelaterade frågor)
- RAÄ har specialistkompetens inom färre områden än tidigare.

(Informationen är hämtad från Hugo Larssons presentation under workshopen den 8 november 2024)

För att ovan förslag ska kunna förverkligas krävs sannolikt att RAÄ får ett tydligare och bredare uppdrag för kunskapsutveckling, beställare av forskning och stöd för konservering relaterad till KML, samt att RAÄ utvecklar rollen som kunskapsdrivande centrum för utveckling av konservering i allmänhet. På myndigheten behövs större konserverings- och forskarkompetens i olika specialiseringar inom konserveringen om det ska fungera. Kunskap utvecklas redan för museerna inom dessa områden, men verksamheten behöver vara närmare praktiken och de kyrkliga kulturminnena. För att detta krävs mer resurser både i form av anställda och anslag. Begränsningen att RAÄ inte kan ta emot remisser, som nämns ovan, grundas i Förvaltningslagen och att RAÄ har rätt att

överklaga beslut som rör tillämpningen av 1–5 kap. KML (1 kap. 1 § KML, se avsnitt 4.3 och 4.5). I händelse av ett överklagande, innebär det att den som svarat på remissen blir jävig i ett enskilt ärende. Men detta borde inte hindra rådgivning, då RAÄ redan fungerar som rådgivare i vissa frågor. Det framgår i *Vägledningen till 4:e kapitlet kyrkliga kulturminnen* (2014) att länsstyrelsen i vissa fall ska samråda och remittera frågor till RAÄ:

Enligt förordning (1988:1188) om kulturminnen m.m. ska länsstyrelsen samråda med Riksantikvarieämbetet om ett beslut enligt KML kan medföra ersättningsskyldighet (gäller ej 4 kap.) eller är av större vikt. Riksantikvarieämbetet anser att begreppet ”av större vikt” är frågor som har att göra med tolkningen och tillämpningen av lagen och inte primärt avvägningar i enskilda ärenden. När ett ärende remitteras till Riksantikvarieämbetet bör länsstyrelsen precisera vilka frågor länsstyrelsen önskar ha besvarade eller belysta.

Vägledning kyrkliga kulturminnen, 2014-12-18, s. 69-70

Det synes dock som om enskilda ärenden för en viss kyrka inte skulle ingå här, men kan det ändå gälla något av principiell art inom ett enskilt ärende? Skulle det inte finnas något sätt att skilja på avdelningar med olika uppgifter som i sker på Nationalmuseum i Danmark, eller kan man bilda ett institut som mer liknar NIKU (*Norsk institutt for kulturminneforskning*) i Norge som dock är mer statligt finansierat? Hur rådgivningen skulle kunna bedrivas behöver utredas vidare. Att det skulle vara möjligt ansåg RAÄ i utredningen 2005.

En annan möjlighet som framhållits är därför att det anställs fler konservatorer på länsstyrelsen. Det skulle innebära någon form av generalistkonservator, som skulle kunna stödja verksamheten vid flera länsstyrelser, då en specialist sannolikt inte kan fylla en hel tjänst i ett län. Länsstyrelserna har dessutom relativt få konserveringsärenden (se avsnitt 6.5.2) och det behövs ändå någon form av nationell rådgivande instans att vända sig till vad det gäller specialisering inom arkeologi, metall, glas, sten, puts, kalkmålningar etc. Det behövs en kritisk massa som kan lära av varandra och som har tillgång till forskning. En enskild länsstyrelse har inte möjlighet att följa alla specialiseringars kunskapsutveckling eller kanske inte ens en specialitet.

Ett institut eller ett kunskapscentrum vid RAÄ skulle även kunna vara en plats för vidareutbildning, som kan ske i samarbete med institutionen för kulturvård vid Göteborgs universitet. Tillsammans med NKF-S skulle de kunna få uppdraget att identifiera vilka utbildningar som behövs inom sektorn. Det som efterfrågas är inte enbart länge specialiseringsutbildningar utan också workshops och mästarklasser som berör aktuella ämnen. Även denna lösning kräver politiska beslut, resurser i form av personal och tilldelning av ekonomiska medel.

Ett konserveringsinstitut skulle också kunna upprättas

någon annanstans än på RAÄ, möjligen vid ett universitet eller forskningsinstitut liknande RISE (Sveriges forskningsinstitut). Ett sådant måste då tilldelas en nationell uppgift att stödja länsstyrelserna och konservatorerna, vilket kräver finansiering. Svenska kyrkan skulle även själva kunna bygga centrala ateljéer i olika områden, liknande textil- och glasmålningsateljén vid Uppsala domkyrkoförsamling. Men det är inte Svenska kyrkans uppgift att sörja för behov utanför Svenska kyrkan, som t.ex. byggnadsminnen och kyrkor som inte längre ägs av Svenska kyrkan eller för konservatorer i allmänhet. Det vore därför bäst om det fanns en nationell kunskapsbyggande institution där vårdbehov, utvecklingsfrågor och behov av forskning diskutera etc., möjligen något som liknar NIKU, om det ska ligga utanför RAÄ. Ett sådant institut ska dock inte konkurrera med de privata aktörerna, utan ha helt andra uppgifter.

9.4.2. En översyn av styrmedlen KML, kulturmiljöförordningen och/eller en ny föreskrift kompletterad med ett allmänt råd och/eller vägledning om konservering

De svaga styrmedlen enligt 4 kap. KML ändras eller kompletteras. Utredningen har visat att detta förslag möter hinder som behöver utredas juridiskt, eftersom det kan kräva en lagändring i KML. Det skulle innebära ett omfattande arbete och RAÄ menar att det sannolikt skulle vara mindre komplicerat om regeringen gör ett förtydligande i Kulturmiljöförordningen (1988:1188). Går det att införa en ny paragraf om konservering under rubriken *Kyrkliga kulturminnen* som klargör att RAÄ och länsstyrelsen ska ställa villkor om vård och underhåll av kyrkliga inventarier och byggnader innefattande kvalitetssäkring, kompetenskrav och vetenskaplighet? Utifrån förtydligandena skulle sedan RAÄ kunna ta fram ett allmänt råd eller en vägledning om konservering som förklarar vilka kompetenser som behövs, hur rollfördelningen ska se ut, vad en vetenskaplig förundersökning innebär och vilka processer för kvalitetssäkring som krävs.

Ett allmänt råd anger vad någon kan eller bör göra för att uppfylla en bindande regel i en lag, förordning eller föreskrift. Allmänna råd är inte bindande, men om man väljer att inte göra på det sätt som står i det allmänna rådet ska man kunna visa att samma resultat uppnås på annat sätt. Myndigheter får skriva allmänna råd inom sitt verksamhetsområde. Det krävs inte något annat bemyndigande.

En alternativ väg är att RAÄ tar fram en ny föreskrift enligt KML som reglerar konserveringen bättre. RAÄ är det centrala expertorganet i frågor kring kulturmiljölagen och har rätt att meddela föreskrifter och allmänna råd om hur delar av KML ska tillämpas.

Även en föreskrift bör kompletteras med antingen ett allmänt råd eller en vägledning som förklarar vad konservering innebär och hur kvalitetssäkringen ska gå till och att konservatorskompetens krävs. Att det hänger samman med säkerställandet att kulturarvets kulturhistoriska värde inte ska minskas och deras utseende och karaktär inte förvanskas. Inspiration kan hämtas från 2 kap. KML.

Huruvida en ny föreskrift kan kompletteras med skrivelser om konservering, kompetenskrav på konservatorn och vetenskaplighet enligt KML går att genomföra beror på om lagtexterna tolkas restriktivt eller extensivt och måste utredas i särskild ordning. I Statsrådsberedningens *Myndigheternas föreskrifter. Handbok i författningsskrivning, Ds 1998:43*, framkommer förutsättningarna generellt och vilka begränsningar som finns. Där står bland annat att:

Myndigheten bör sträva efter att begränsa föreskrifterna så långt det är möjligt. Kostnadskrävande regleringar bör undvikas, liksom detaljerade och invecklade regler. Likaså skall man undvika regler som hämmar utvecklingen av företagsamhet.

Statsrådsberedningen, Ds 1998:43, s. 29

Utgångspunkten i författningsarbetet bör vara att bindande regler, föreskrifter, endast ska beslutas om det inte finns något bättre alternativ (Statsrådsberedningen, Ds 1998:43, s. 32). Bättre alternativ kan vara:

Det är inte alltid nya eller ändrade föreskrifter behövs för att få en förändring till stånd. Ibland kan det vara tillräckligt att myndigheten tar kontakt med berörda branschorganisationer eller motsvarande för att en förändring skall ske. Myndigheten kan t.ex. fästa uppmärksamheten på vad som inte är bra, lämna synpunkter på eller rekommendationer om vad som bör göras, rekommendera någon standard som kan följas eller på annat sätt i samförstånd med branschen komma fram till någon lösning som får gälla tills vidare eller under en provotid

Statsrådsberedningen, *Myndigheternas föreskrifter Handbok i författningsskrivning*, Ds 1998:43, Stockholm 1998, s. 33

Möjligen skulle detta innebära att det skulle räcka med att NKF-S tar fram branschstandarder, vilket Kvalitetssäkringsprojektet även anser vara nödvändigt. Denna undersökning har dock visat att standarder och branschregler inte är tillräckliga eftersom konservatorer verkar på en marknad under konkurrens med andra yrken som inte har anpassad utbildning för att utföra uppdragen. Vidare är NKF-S som ideell organisation allt för svag för att bära hela ansvaret att ta fram med mjukare styrmedel. Kvali-

"Föreskrifter är den beteckning som används i 8 kap. regeringsformen för rättsregler, dvs. för regler som bestämmer enskildas och myndigheters handlande. Kännetecknande för en föreskrift är att den är bindande och generellt gällande. Normalt innehåller föreskrifter "skall"-regler, dvs. regler som ställer upp absoluta krav, men det förekommer också i viss omfattning "bör"-regler i föreskrifter."

Myndigheternas föreskrifter. Handbok i författningsskrivning, Ds 1998:43, s. 23

tetssäkringsprojektet anser därför att det behövs starkare styrmedel och att staten behöver överväga en översyn av de juridiska styrmedlen. Detta kräver att beslut fattas på olika politiska nivåer och att RAÄ tillsätter resurser. Enligt Kvalitetssäkringsprojektet är det nödvändigt om sektorn ska vara livskraftig och för att säkerställa att kulturarvet behandlas på rätt sätt.

Alla förslag i lagar eller förordningar som innebär en materiell förändring, vilket kan bli resultatet av en sådan översyn av de juridiska styrmedlen, ska även utreda eventuella konsekvenser t.ex. avseende ökade kostnader. Staten och Svenska kyrkan har ett delat ansvar då det gäller de kulturhistoriskt motiverade kostnaderna för vården och underhållet av de kyrkliga kulturminnena. Skulle ändringar av lag och förordning leda till kostnadsökningar har det också betydelse för överenskommelsen mellan parterna och KAEs storlek.

9.4.3. Reglering av konservatorsyrket

Att reglera konservatorsyrket är viktigt för att konserveringen ska vara bärkraftig och hålla hög kvalitet. I rapporten framkommer att det idag inte alltid är konservatorer som utför konservering och att det sannolikt leder till kvalitetsbrist. När konservatorn är konkurrensutsatt av andra yrken som inte har samma utbildning och etiska synsätt krävs någon form av reglering. Vidare skulle det tydliggöra för blivande studenter vilken deras särskilda samhällsuppgift är och därmed stärka kompetensen och kvalitén, som det här projektet visar behövs. Idag finns universitetsutbildning för att bli konservator på Göteborgs universitet som följer internationell standard. För en ung blivande konservator med en lång utbildning framför sig förefaller det orättvist om sedan andra, utbildade på marknaden konkurrerar ut dem. Det gynnar varken kvalitén eller kulturarvet.

En reglering ska givetvis vara anpassad till sektorn och motsvara det som behövs i Sverige och ställa rimliga

krav. Vilken form som skulle vara bäst behöver utredas. Vinsterna är bl.a. en ökad tydlighet och möjlighet att ställa specifika krav, dels som villkor vid länsstyrelserna tillståndsprövning enligt 4 kap. KAE, dels för stiftens beslut om tilldelning av KAE.

Att reglera konservering kan ske på olika vis, t.ex. som en föreskrift enligt KML. Eller en ny lag. Eller går det att göra ett förtydligande i kulturmiljöförordningen?

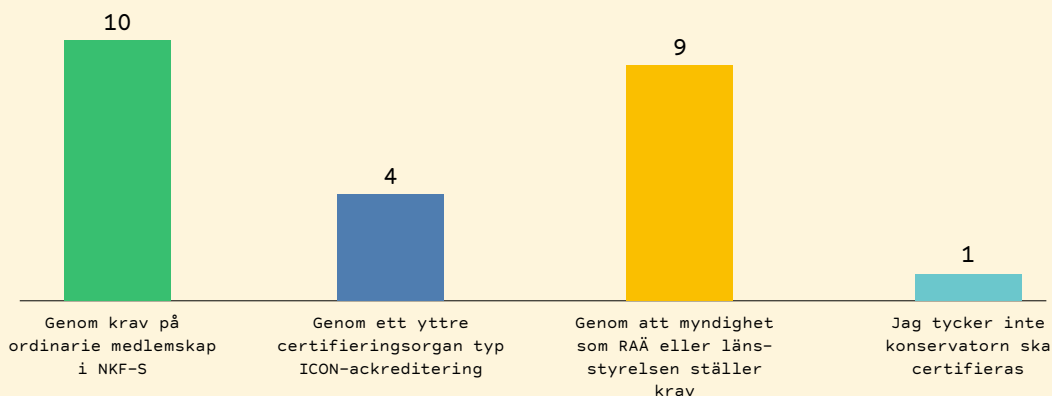
Vilken form av reglering som skulle vara bäst behöver emellertid utredas. Vilken kompetens ska krävas och hur den ska verifieras? Kan konservatorsutbildningen vid Göteborgs universitet leda till en yrkesexamen? Räcker det att hänvisa till ordinarie medlemskap i NKF-S eller en viss utbildning? Kan NKF-S ansvara över ett register? Kan RAÄ vara ansvarig myndighet över reglering och certifiering av konservatorer på samma vis som Boverket ansvarar över certifiering enligt PBL? Hur ska man hantera specialiseringar?

Flera hinder för reglering har diskuterats inom projektet. Ett av dem är att Sverige har förhållandevis få certifierade yrkesgrupper och att man varit återhållsam med att införa nya. Ett annat är att den myndighet som naturligt skulle vara ansvarig för en reglering, RAÄ, inte har ett sådant uppdrag idag (se avsnitt 9.4.1). Ett utökat uppdrag skulle innebära ökade kostnader för att upprätthålla systemet och skulle även sannolikt endast genomföras om det var ett regeringsuppdrag. Att införa en yrkesexamen skulle kräva ett stort arbete av Göteborgs universitet och borde göras tillsammans med ENCoRE för att fastställa hur en sådan examen skulle utformas bäst. En sådan skulle vara bra ur kvalitetsäkringssynpunkt och skulle underlätta rörligheten i Europa. En yrkesexamen skulle ju borge ju för kvalitet om det koppas till EnCoRE. Institutionen för kulturvård anser dock att det är för svårt att genomföra utn att ge tillräcklig effekt. Frågan behöver dock utredas.

Konservatorer har synpunkter på att certifiering kan bli för dyrt för egenanställda yrkesutövare, och några anser att det inte behövs. Synpunkter har framkommit på att medlemskap i NKF-S skulle kunna vara en sådan garanti. Det man efterfrågar påminner om Sveriges arkitekters titel. Det skulle emellertid kräva en annan organisation för NKF-S som är en ideell förening och en annan ekonomi för att avlöna anställda som kan se till att kvalitén och professionalism upprätthålls, kanske på ett liknande vis som dagens ICON. Vidare stöds detta inte av KML idag. Länsstyrelsen kan idag inte ställa krav på att konservatorer som utför uppdrag enligt KML ska vara medlemmar i NKF-S. Exempelen visar också att det inte är ovanligt att aktörer som saknar NKF-S-medlemskap utför konservering idag i Sverige.

Figur 89

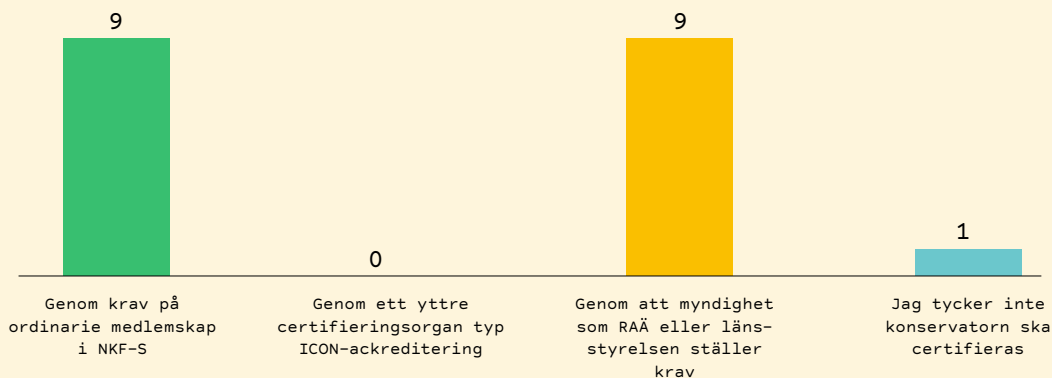
Om konservatorn skulle certifieras - Vad är bäst?

Under workshopen den 21 mars 2024 utfördes en incheckning och utcheckning med samma frågor i Mentimeter till de närvarande konservatorerna. En var att de skulle ranka vilken reglering av konservatorsyrket som skulle vara bäst. Man kunde även svara att man ansåg att reglering inte är önskvärd. Vid incheckningen rankades "genom krav på ordinarie medlemskap i NKF-S" högst och sist "genom ett certifieringsorgan". En person ansåg att reglering inte är önskvärd.

Figur 90

Om konservatorn skulle certifieras - Vad är bäst?

Vid utcheckningen under workshopen den 21 mars 2024 rankades "genom krav på ordinarie medlemskap i NKF-S" lika högt som "genom myndighetskrav" när frågan om certifiering ställdes i Mentimeter. En person ansåg att reglering inte är önskvärd och ingen ansåg då längre att det var lämpligt att använda ett certifieringsorgan.

9.4.4. NKF-S upprättar en arbetsgrupp för att ta fram branschregler och standarder – en konservatorshandbok

NKF-S tillsätter en arbetsgrupp som tar fram branschregler och ser över befintliga SIS-standarder och deras potential som verktyg för kvalitetssäkring och hur de kan implementeras bättre. Målet är att upprätta regler för en god yrkespraxis, i form av en konservatorshandbok.

Arbetsgruppen kan använda ICON:s standarder och arkitekternas handbok som jämförelse. En konservatorshandbok skulle kunna innefatta en uppslagsbok för konservatorer med vedertagna termer och begrepp, beskrivning av projektprocesser, lagstiftning, typbeskrivningar av hur handlingar och rapporter ska se ut och vad de ska innehålla.

Ett hinder är att NKF-S är en ideell förening utan möjlighet att avlöna arbete idag. Den till NKF-S kopplade stiftelsen, Syskonen Bothéns stiftelse, styrs av stadgar som ännu så länge inte tillåter lönemedel. Sannolikt skulle detta arbete behöva utföras i projektform med avlönad personal. Önskvärt vore om NKF-S skulle kunna tillåta en generös tolkning av stadgarna avseende

att ”främja en god yrkesutbildning” i detta fall för att på ett sätt uppnå hela yrkeskårens goda yrkesutbildning. Alternativt behöver NKF-S finna andra sätt att hitta finansiering.

9.4.5. Svenska kyrkan ställer villkor om hur konservering ska gå till och vilken konservatorskompetens som krävs vid konserveringsuppdrag som utförs med stöd av KAE

Såväl kyrkostyrelsen som stiftelsen kan ställa villkor för fördelning av KAE. Villkor eller handbok skulle kunna utarbetas för att reglera eller ge vägledning för beslut om hur konserveringsuppdrag som utförs med stöd av KAE ska kvalitetssäkras. Det kan handla om att villkor ställs om att konserveringsåtgärder ska utföras av konservatorer med rätt utbildning och specialisering när det gäller förundersökning, projektering, utförande eller besiktning av konservering. En annan möjlighet är att ta fram en handbok som ger stöd till församlingarna i hanteringen av konserveringsåtgärder. En arbetsgrupp tillsätts inom Svenska kyrkan som undersöker om Svenska kyrkan kan ställa större krav som är likvärdiga i hela landet?

9.5. En konservatorsutredning

Förslagen som framställts i ovan avsnitt 9.4 har inte varit möjliga att utreda till fullo inom ramen för projektet. Genomgången av liknande sektorer som är viktiga för att värna ett allmänintresse leder till slutsatsen att det krävs mer reglering för att uppnå kvalitet. Frivillighet och mjuka påtryckningar räcker inte hela vägen fram när en sådan verksamhet är konkurrensutsatt och verkar på en marknad där andra aktörer utan samma kvalitetsnormer verkar på samma villkor. De flesta förslagen i projektet innebär därför någon form av reglering och tolkning inom ramen för befintlig lagstiftning, eller en översyn av de juridiska styrmedel som styr verksamheten. Projektet har här pekat på möjligheter. Frågan blir därför hur vi kan gå vidare och vad som är realistiskt.

Projektet har landat i att det behövs en *konservatorsutredning* som undersöker konservatorns framtida roll och hur konserveringens kvalitet kan garanteras inom kulturarvssektorn i framtiden. Projektet föreslår att det leds av representanter från RAA, Svenska kyrkan, SFV, museerna, NKF-S och institutionen för kulturvård. Det är även möjligt att genomföra olika delutredningar som identifierats i projektet där särskilda frågor utreds och som kräver särskilda resurser för att kunna genomföras. Sådana delfrågor som lyfts i utredningen är:

1. Utredning med förtydligande av kulturarvssektorns

olika yrkesroller och vad de är utbildade för, dvs. byggnadsantikvariens, konservatorns, restaureringsarkitektens och hantverkarens med inriktning mot kulturvårds olika roller. När och var kan de verka, hur kan kontrollen ske och vilken utbildning man ska ha för att verka inom kulturarvsområdet? Hur kan samarbetet ske på bästa sätt? Även terminologin inom branschen behöver ses över för att tydliggöra den. Förslag: *Utredningen tilldelas RAA tillsammans med kulturarvssektorns olika yrkesorganisationer.*

2. Utredning av behov av specialister, vidareutbildning av konservatorer och behov av forskning inom sektorn. Det saknas specialiseringar av konservatorer och det är idag svårt för redan yrkesaktiva konservatorer att upprätthålla god kvalitet och kontinuerlig kompetensutveckling på ett kvalitetssäkrat vis. Därför behöver behov och resursfördelning utredas för att möjliggöra specialisering, vidareutbildning och forskning. Nya områden som behöver förstärkas har uppkommit, t.ex. bevarande av digitalt kulturarv. Hur skapar man en god miljö för att säkerställa kunskapsutvecklingen? Hur kan man validera kompetenser som inte erhållits formellt? Förslag: *Samordningsuppgiften tilldelas institutionen för kulturvård vid Göteborgs universitet med representanter från NKF-S, RAA och museerna.*
3. Utredning av styrmedel. I projektet framkommer att

krav på kompetens, förbättringskunskap och vetenskaplighet behöver införas i regelverket. RAÄ menar att bättre implementerade vägledningar och anpassade branschstandarder räcker. Detta behöver utredas och konsekvensbeskrivas. Utredningen bör även beröra möjligheten att reglera konservatorsyrket inom KML. Projektet menar att frivillighet inte är tillräckligt så länge marknaden får avgöra, och sakkompetens inom tillståndsgivning och bland beställare saknas. Frågan behöver också kopplas samman med kompetensen på myndigheterna. Är det möjligt att inom nuvarande lagstiftning ändra kulturmiljöförordningen eller föreskriften om konservering inom gällande KML, som berör kap. 2 (fornminnen), kap 3 (byggnadsminnen) och kap. 4 (kyrkliga kulturminnena)? Förslag: *Utredningen genomförs av RAÄ.*

4. Utredning av upprättande av regionala konserveringscentra liknande SVK. Behovet av sådana togs upp i samband med RAÄ:s utredning *Återrapportering av regeringsuppdrag. Vård och konservering av inventarier och föremål. Resursbehov och samordning* (2006). RAÄ identifierade att resurserna avseende konservering var ojämnt fördelade över landet och sökte lösa det genom att förordna regionala centra. Det finns fortfarande behov av sådana. I utredningen förklarade RAÄ hur de då såg på saken:

Någon allmängiltig modell för hur konserveringsinstitutioner i offentlig regi kan organiseras ser vi inte i dagsläget. Förutsättningarna och behoven varierar över landet. För att fylla funktionen av en operativ och rådgivande resurs behövs kontinuitet och stabilitet. Enbart privat konserveringsverksamhet har inte möjlighet att bygga upp den bredd och kontinuitet som behövs.

Riksantikvarieämbetet, 2006, s. 33

Läget har inte förändrats. Sådana regionala centra ska skilja sig från det nationella kunskapsuppbyggande institutet, där regionala centra har konserveringsateljéer och utför konservering på uppdrag. Förslag: *Utredningen genomförs av RAÄ, NKF-S och representanter för stiften, länsstyrelserna och läns museerna.*

10

Käll- förteckning

Susanna Oom, Acta konserveringscentrum
Foto: Sissela Jensen

- A.C.A. & W.A.-GR, *Ensuring, - high - quality in safeguarding Cultural Heritage The vital importance of protecting the title and regulating the profession of Conservation-Restoration 'in - Europe 17 May, 2022 Acropolis Museum & Live Streaming*
- ACE, Policy Position 2016. Regulation Of Architects ACE_MANIFESTO_7_REGULATION_2016_EN.pdf, hämtad 2024-11-07
- American Institute of Conservation: Conservation Terminology, hämtad 2024-01-02
- Almevik, Gunnar, Höglund, Sara och Winbladh, Anna redaktörer, *Hantverkare emellan*, Göteborg 2014 gupea_2077_38430_1.pdf)
- Almevik, Gunnar redaktör, *Hantverksvetenskap*, Göteborg 2017
- Almevik, Gunnar, *Kulturvårdens begreppsfamilj*. I Almevik, Gunnar, Gustafsson, Christer, Pluntke, Suzanne, Caldenby, Claes och Hermerén, Karin, *Kulturvård och gestaltade livsmiljöer*, Göteborg 2024
- Bergman, Bo och Klefsjö, Bengt, *Kvalitet, från behov till användning*, Lund 2012
- Bergman, Bo och Klefsjö, Bengt, *Kvalitet i alla led*, Lund 2021
- BFS 2011:14 KA 4 B Boverkets föreskrifter och allmänna råd om certifiering av kontrollansvariga
- Bjursell, Cecilia, *Lärande i arbetslivet: motivation, digitalisering och effekter*, RISE Rapport 2:2022 246229__HLK_Rapport_Encell_2_2022_inlaga_v2.indd (ri.se), hämtad 2025-01-03
- Björk, Jenny, *Kvalitetsdriven styrning av hälso- och sjukvård Drivkrafter till kvalitetsarbete och hur vårdens styrning kan ta vara på och förstärka dem*, Mittuniversitetet 2021 (FULLTEXT01.pdf (diva-portal.org)), hämtad 2025-01-03
- Blooms Taxonomy; Blooms Taxonomy :: Resource for Educators, hämtad 2025-01-03
- Bodin, Anders, Hidemark, Jacob, Nyström, Sven och Stintzing, Martin, *Arkitektens handbok* 2024
- Boverket, *Kartläggning av fel, brister och skador inom byggsektorn*, Rapport 2018:36
- Boverket, *Möjligheternas byggregler Ny modell för Boverkets bygg- och konstruktionsregler*, Rapport 2020:31
- Brante, Thomas, *Vad är en profession? Teoretiska ansatser och definitioner*. I Vetenskap för profession, Högskolan i Borås, 2009
- Byggnadsvårdsföreningen: *Vad är byggnadsvård?* - Svenska Byggnadsvårdsföreningen, hämtad 2025-01-17
- Carlsson Sandelin, Emma och Matsson, Maja, *Kvalitetssäkring inom byggbranschen - Entreprenörens egenkontroll i produktion*, Examensarbete KTH 2019
- CEDEFOP, *Changing qualifications. A review of qualifications policies and practices, Cedefop Reference series; 84, Luxembourg: Publications Office of the European Union*, 2010
- CEDEFOP European inventory on validation of non-formal and informal learning | CEDEFOP, hämtad 2024-10-30
- CHARTER:
- Cultural heritage education & training in Europe – pathways to qualifications* (2021)
- Microsoft Word - D3.1_FINAL_V2 - UPDATE - 28-3.docx (charter-alliance.eu), hämtad 2025-01-03
- Home CHARTER - European Cultural Heritage Skills Alliance (charter-alliance.eu)
- A new landscape for heritage professions - preliminary findings* (2021) Microsoft Word - D2.1 - WP2.docx (charter-alliance.eu), hämtad 2025-01-03
- Families of competences* (2022) Microsoft Word - D2.2 - WP2.docx (charter-alliance.eu), hämtad 2025-01-03
- Report on existing quality standards and certification schemes* (2023) Microsoft Word - D3.3. First layout.docx (charter-alliance.eu), hämtad 2025-01-03
- Matrix and methodology assessment* (2023) D2.3-Mid-term-results-Matrix_and_methodology-assessment_FINAL.pdf (charter-alliance.eu), hämtad 2025-01-03
- Guidelines on innovative/emerging cultural heritage education and training paths 27/12 23 deliverable D3.6 D3.6.-Guidelines-on-innovative-emerging-cultural-heritage-education-and-training-paths_final.pdf* (charter-alliance.eu), hämtad 2025-01-03
- Report: *Forecast to fill gaps between education and training supply and labour market needs. A preliminary analysis.* (2024) D4.2.-Forecast-to-fill-gaps-between-education-and-training-supply-and-labo.alysis.pdf (charter-alliance.eu), hämtad 2025-01-03
- Report: *Dynamics and future scenarios for the cultural heritage sector*, D4.4 (2024) D4.4.-Dynamics-and-future-scenarios-for-the-cultural-heritage-sector.pdf, hämtad 2025-01-03
- Recommendations: Securing an innovative and enterprising heritage sector: Twelve transformative recommendations from the CHARTER project*, CHARTER-Alliance_Recommendations_2024.pdf, hämtad 2025-01-10
- CHARTER booklets: (1) profile the heritage ecosystem, CHARTER-BOOKLET-1_A-new-model-for-profiling-a-futureproof-heritage-practice.pdf*, hämtad 2025-01-10 (2) *support heritage education and training, CHARTER-Booklet-2_Actions-for-supportive-Education-and-Training-in-a-forward-looking-Cultural-Heritage-sector.pdf*, hämtad 2025-01-10 och (3) *understand sectoral dynamics, CHARTER-Booklet-3_Cultural-Heritage-sector-integrated-dynamics.pdf*, hämtad 2025-01-10
- CEN, European Committee for Standardization. *Conservation of cultural heritage*. https://standards.cen.eu/dyn/www/f?p=204:7:0::::FSP_ORG_ID:411453&cs=11079A55D70F8377E3942E1C6704C7664, hämtad 2025-01-03
- E.C.C.O. *Strategic plan 2015* Strategic_Goals_jan_2015.pdf, hämtad 2024-12-29
- E.C.C.O. *Professional Guidelines (I) The Profession*. Promoted by the European Confederation of Conservator-Restorers' Organisations and adopted by its General Assembly, Brussels 1 March 2002

ECCO_professional_guidelines_I, hämtad 2024-12-29

E.C.C.O. Professional Guidelines (II) Code of Ethics. Promoted by the European Confederation of Conservator-Restorers' Organisations and adopted by its General Assembly, Brussels, 7 March 2003
Microsoft Word – ECCO professional guidelines II.doc, hämtad 2024-12-29

E.C.C.O. Professional Guidelines (III) Education. Promoted by the European Confederation of Conservator-Restorers' Organisations and adopted by its General Assembly, Brussels 2 April 2004 ECCO professional guidelines III, hämtad 2024-12-29

E.C.C.O. och A.C.A. & W.A.-GR, *More than 30 years of E.C.C.O. Achievements and directions in the field of Conservation-restoration for the sustainable development of Cultural Heritage, President-meeting 16th of May 2022, Auditorium of the Acropolis Museum Athens, Greece*

E.C.C.O., Corr, S., Hutchings, J. D., van der Burg, J., Aguilera Cueco, D., Noll Minor, M., Gall Ortlik, A., and Dobrusskin, S. *Competences for access to the conservation-restoration profession*, Bryssel 2011 (http://www.ecco-eu.org/fileadmin/assets/documents/publications/ECCO_Competences_EN.pdf), hämtad 2025-01-03

ENCORE, *Document of Pavia of October 1997*, Document_of_Pavia.pdf (ecco-eu.org), hämtad 2024-10-30

ENCORE, *Document on Practice in Conservation-Restoration Education* (2014), PracticePaper2014.pdf, hämtad 2025-01-14

Europakommissionen, *Fostering cooperation in the European Union on skills, training and knowledge transfer in cultural heritage professions*, Bryssel 2018

Europeiska gemenskapen, Subsidiaritetsprincipen - EUR-Lex (europa.eu), hämtad 2024-06-09

Europeiska konventionen om skydd för det arkeologiska kulturarvet, Valletta den 16 januari 1992

Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1024/2012 om administrativt samarbete genom informationssystemet för den inre marknaden (IMI-förordningen)

Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 765/2008 av den 9 juli 2008 om krav för ackreditering och marknads kontroll i samband med saluföring av produkter och upphävande av förordning (EEG) nr 339/93. I

Europaparlamentet och rådets direktiv 2005/36/EG av den 7 september 2005, om erkännande av yrkeskvalifikationer, L_25520050930SVO0220142.pdf, hämtad 2025-01-03

Europaparlamentet och rådets direktiv om tjänster på den inre marknaden 2006/123/EG

Europaparlamentet och rådets direktiv 2013/55/EU av den 20 november 2013 om ändring av direktiv 2005/36/EG om erkännande av yrkeskvalifikationer

Europaparlamentets och rådets direktiv 2018/958 av den 28 juni 2018 om proportionalitetsprövning före antagandet av ny reglering av yrken

Europarådet, Council of Europe, Treaty Series - No. 199. *Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*, Faro, 2005

(The Faro Convention). CETS 199 - Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society hämtad 2025-01-03

Europarådet, Council of Europe, *Fact Sheet on European Cultural Heritage. Strategy for the 21st Century. ST21 Preventive Conservation of Cultural Heritage in less than 1000 words...* 16807bfb9, hämtad 2024-12-29

Europarådet, The Council of Europe, *Strategy for the 21st Century. ST21 Conservation - Restoration of Cultural Heritage European Cultural Heritage*, 16807bfbba (coe.int), hämtad 2025-01-03

European Qualifications Framework, EQF. The European Qualifications Framework: supporting learning, work and cross-border mobility (echa.info), hämtad 2024-06-07

Feilden, Bernhard, *Conservation of Historic Buildings*, Oxford 1994 (1982)

Final Statement of Air Pollution and Conservation symposium Air Pollution and Conservation. Safeguarding our Architectural Heritage i Rom 15-17 oktober 1985. I Air Pollution and Conservation. Safeguarding our Architectural Heritage I Durability of Building Materials, volume 5 3&4, Amsterdam 1988

Fjæstad, Monika, redaktör, *Tidens tand. Förebyggande konservering* (Stockholm 1999)

Fördraget om den Europeiska unionen (konsoliderad version). eur-lex. europa.eu/legal-content/SV/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016M/TXT, hämtad 2024-06-09

Fördraget om europeiska unionens funktionssätt (konsoliderad version), 26.10.2012, C_2016202SV.01000101.xml (europa.eu), hämtad 2024-09-06

Förordning (2014:1585) med instruktion för Riksantikvarieämbetet

Göteborgs stift, Uppdragstjänster Fastighet och kulturarv - Göteborgs stift, hämtad 2024-12-29

Göteborgs stift, Prislista uppdragstjänster - Göteborgs stift, hämtad 2024-12-29

Göteborgs universitet; *Bebyggelseantikvarie Bebyggelseantikvariskt program | Göteborgs universitet (gu.se)*, hämtad 2024-10-30

Göteborgs universitet, *Studera hos oss | Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet (gu.se)*, hämtad 2024-10-30

Göteborgs universitet, kursplaner (flera)

Hälsö- och sjukvårdslagen (2017:30)

Hökenhammar, Peter, *Begrepp, definitioner terminologi*, Vulcan 2022

ICOM-CC | Definition of the profession (1984), hämtad 2024-06-09

ICOM-CC | Terminology for conservation (2008), hämtad 2024-06-09

ICOM News 39 (1), *The Conservator-restorer a definition of the profession*, 1986

- ICOMOS, *EUROPEAN QUALITY PRINCIPLES for EU-funded Interventions with potential impact upon Cultural Heritage Recommendations & Selection Criteria*, November 2020
- ICOMOS (2019). *European quality principles for EU-funded interventions with potential impact upon cultural heritage*. Paris: ICOMOS
- ICOMOS (2013). *Principles for the analysis, conservation and structural restoration of architectural heritage*. Victoria Falls: ICOMOS
- ICON, Conservation-v-Restoration-2020.pdf, hämtad 2025-01-03
- ICON, *Icon Professional Standards and Judgement & Ethics*, 2020
- ICON, *Accreditation: Assessment Plan*, 2022, s. 11, 20230622-Assessment-Plan-Icon-Accreditation-Website.pdf hämtad 2025-01-03
- Jansson, Sverker, *Kulturvård och samhällsbyggnad*, Stockholm 1974
- Johnsson, Anders, *Kvalitetsstyrning i byggsektorn*, Stockholm 2016
- Karlson, Håkan, *Archaeologists on Ethics*, Lindome 2004
- KRFS 2012:2, Riksantikvarieämbetets föreskrifter om kyrkliga kulturminnen
- KRFS 2018:6 Föreskrift om ändring i Riksantikvarieämbetets föreskrifter
- Kulturmiljöförordningen (1988:1188)
- Kulturmiljöns mångfald (prop 2012/13:96)
- Kyrkoordning för Svenska kyrkan Kyrkomötets beslut (SvKB 1999:1), lydelse 1 januari 2024
- Kyrkostyrelsens skrivelse 2016:6 Gemensamt ansvar – fastigheter, kyrkor och utjämningsystem
- Lag (1998:531) om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område
- Lindblad, Henrik, *Utvärdering och utveckling av karaktäriseringar och prioriteringar, delrapport 1, Svenska kyrkan*, 2009
- Lindblad, Henrik, *Kyrkliga kulturarv i en ny tid. Samlade studier och reflektioner*, Uppsala 2023
- Länsstyrelsen i Norrbotten, *Om godkänd antikvarisk expert*, Godkänd antikvarisk expert | Länsstyrelsen Norrbotten, hämtad 2025-02-13
- Löfgren, Eva & Nyström, Maria, *Forskning och kunskapsutveckling Svenska kyrkans materiella kulturarv 2015–2022*, Göteborg 2024
- Motion 2024/25:2961 lades av Fredrik Malm (Liberalerna)
- Muñoz-Viñas, Salvador, *Contemporary Theory of Conservation*, Oxford 2005
- Muñoz-Viñas, Salvador, *On the Ethics of Cultural Heritage Conservation*, London 2020
- NKF-S, "Remissvar – Riksantikvarieämbetets rapport Översyn av regelverket om de kyrkliga kulturminnena (Dnr: Ku2015/02346/KL, daterat 2016-03-09
- NKF-S, REVISION OF THE ICOM CODE OF ETHICS och Revised-ICOM-Code-of-Ethics-First-Draft.pdf, hämtad 2025-01-03
- Nyberg, Oscar, *Kvalitetsbrister i byggbranschen*, Lund 2020
- Nyström, Maria, *Managing Ecclesiastical Heritage Transformation of Discourses, Roles and Policy in Sweden*, Göteborg 2021
- Prop. 1998/99:38, *Staten och trossamfunden*, Stockholm den 10 december 1998
- RED 19, *Research Evaluation for Development 2019*, Göteborg 2020
- Regeringskansliet, Utbildningsdepartementet, Fakta-pm om EU-förslag 2011/12:FPM94 : KOM(2011) 883, daterad 2012-01-23
- Riksantikvarieämbetet, *Återrapportering enligt 2005 års regleringsbrev. Vård och konservering av inventarier och föremål. Resursbehov och samordning*, 2006
- Riksantikvarieämbetet, Rapport från Riksantikvarieämbetet, Jan Karlsson, *Antikvarisk medverkan. Hur sker tillämpningen vid länsstyrelserna idag?* 2010 a
- Riksantikvarieämbetet, *Förvaltning av kulturarv*. Online handbok. <https://www.raa.se/kulturarv/forvaltning-av-kulturarv/> , hämtad 2025-01-03 2010 b
- Riksantikvarieämbetet, *Vägledning avseende antikvarisk medverkan vid tillämpningen av 3 kap. 14 § och 4 kap. 3, 9 och 13 §§ kulturmiljölagen (1988:950) samt 2 och 16 §§ förordningen (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer* Reviderad 2014-01-08 a
- Riksantikvarieämbetet, *Vägledning för tillämpning av Kulturminneslagen. Kyrkliga kulturminnen* (4 kap. 1-18 §§), daterad 2014-12-18 b
- Riksantikvarieämbetet. *Rapport från Riksantikvarieämbetet Plattform Kulturhistorisk värdering och urval Grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet, Plattform Kulturhistorisk värdering och urval : Grundläggande förhållningssätt för prioritera och utveckla kulturarvet : Rapport från Riksantikvarieämbetet (diva-portal.org) Stockholm. 2015-01-19, hämtad 2024-12-29*
- Riksantikvarieämbetet, *Länsstyrelsernas yttranden över kyrkoantikvarisk ersättning, Rapport från Riksantikvarieämbetet*, Stockholm 2018 a
- Riksantikvarieämbetet, *Värdet av ett kyrkligt kulturarv, Kyrkoantikvarisk ersättning 2002–2018 – redovisning av regeringsuppdrag KU2017/00942/KL* 2018, b
- Riksantikvarieämbetet, *Värdet av ett kyrkligt kulturarv Kyrkoantikvarisk ersättning 2002–2018 – redovisning av regeringsuppdrag KU2017/00942/KL. Bilaga 1 Länsstyrelsernas återrapportering av regeringsuppdrag Fi2017/00989/SFÖ*, 2018-09-13, 2018 c
- Riksantikvarieämbetet, *Vägledning för tillämpning av kulturmiljölagen. Uppdragsarkeologi Samråd och tillståndsprövning inför arbetsföretag*, 2021 b
- Riksantikvarieämbetet, *Vägledning för tillämpning av Kulturmiljölagen. Uppdragsarkeologi: tillsyn och uppföljning*, 2021 c
- Riksantikvarieämbetet, *Konservering i kyrkan: ABC för ansökan, upphandling och utförande*, Stockholm 2022 b

- Riksantikvarieämbetet, *Kyrkoantikvarisk ersättning. Inför kontrollstation 2023 c*
- Riksantikvarieämbetet, *Vägledning för tillämpning av kulturmiljölagen. Uppdragsarkeologi. Förfrågningsunderlag, undersökningsplan, 2024 a*
- Riksantikvarieämbetet, *Vägledning för tillämpning av kulturmiljölagen. Uppdragsarkeologi: det uppdragsarkeologiska systemet : vägledning för tillämpning av kulturmiljölagen, 2024 b*
- Riksantikvarieämbetet, *Vägledning för tillämpning av kulturmiljölagen. Uppdragsarkeologi: rapportering, förmedling och arkeologiskt dokumentationsmaterial : vägledning för tillämpning av kulturmiljölagen, 2024 c*
- Riksantikvarieämbetet, *Vägledning för tillämpning av Kulturmiljölagen. Uppdragsarkeologi. Bedömning av undersökare och undersökningsplan, 2024 d*
- Robertsson, Stig, *Fem pelare – en vägledning för god byggnadsvård*, Stockholm 2012
- Rådets rekommendation av den 22 maj 2018 om nyckelkompetenser för livslångt lärande* (Text av betydelse för EES) (2018/C 189/01)
- Samfälligheten Gotlands kyrkor, *Bilaga FD § 11/2021 om Ansvarsfördelning, mellan Samfälligheten Gotlands kyrkor och församlingarna i SKM_C75922011307430*, hämtad 2024-12-29
- SACO: Kulturmiljöyrken | Sveriges akademikers centralorganisation)
- Schwanborg, Ingrid, *Kulturbistorisk karakterisering och bedömning av kyrkor. En handledning för kulturmiljövården och Svenska kyrkan*, Stockholm 2005
- Jenny Sjöblom, *Strategisk framsyn för innovation: Internationella insikter för att möta Sveriges framtida utmaningar*, 2024
- Sjömar, Peter, *Hantverksvetenskap, Rapport från försök med hantverksinriktad forskarutbildning, del 1. I* Redaktör Gunnar Almekiv, Hantverksvetenskap, Göteborg 2017
- Socialstyrelsen, *Ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete Handbok för tillämpningen av föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete, 2012*
- SOSFS 2011:9 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete
- SOU 1997:43, *Staten och trossamfunden – Den kulturbistoriska värdefulla kyrkliga egendomen och de kyrkliga arkiven*
- SOU 2005:80, *Uppdragsarkeologi i tiden. Betänkande av Uppdragsarkeologiutredningen* Stockholm 2005
- SOU 2023:70, *Ordning och reda – förstärkt och tillförlitlig byggkontroll, Betänkande av Bygghälsoutredningen*, Stockholm 2023
- SS 11106, *Terminologins grunder – Definitionsskrivning och utformning av ordlistor*
- SS-ISO 704:2022, *Terminologiarbete — Principer och metoder*
- SS-ISO 24495-1:2023, *Klarspråk – Del 1: Principer och riktlinjer*
- SS-EN 998-1:2010, *Bruk för murverk – Krav – Del 1: Bruk för utvändiga och invändig puts*
- SS-EN 15759-1:2011, *Specifikation för styrning av inomhusklimat – del 1*
- SS-EN ISO 9000:2015, *Ledningssystem för kvalitet – Principer och terminologi*
- SS-EN 16853:2017, *Bevarande av Kulturarv – Kulturvårdsprocess – Beslut, planering och implementering*
- SS-EN 15898:2019, *Bevarande av kulturarv – Generella termer och definitioner*
- SS-EN-15 17429:2020, *Bevarande av Kulturarv – Upphandling av varor tjänster och entreprenader inom kulturvård*
- Statsrådsberedningen, *Myndighetsbeternas föreskrifter Handbok i författningsskrivning, Ds 1998:43*
- Statkontoret, *Bättre koll på kulturarvet en översyn av den kyrkoantikvariska ersättningen* (2018:28) Bättre koll på kulturarvet – en översyn av den kyrkoantikvariska ersättningen, hämtad 2024-12-29
- Socialstyrelsen, *Nationella indikatorer för God vård – Hälso- och sjukvårdsövergripande indikatorer – Indikatorer i Socialstyrelsens nationella riktlinjer*, 2009
- Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för ett systematiskt kvalitetsarbete - Patientsäkerhet
- Socialstyrelsen, *Ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete. Handbok för tillämpningen av föreskrifter och allmänna råd, SOSFS 2011:9, om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete*
- Socialstyrelsen Hälso- och sjukvårdspersonal – Socialstyrelsen, hämtad 2024-06-17
- Socialstyrelsen, Senaste version av SOSFS 2011:9 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete – Socialstyrelsen, hämtad 2024-06-17
- Suonuuti, Heidi, *Terminologiguiden. En introduktion till terminologiarbete i teori och praktik*,
- Svenska ICOM, *ICOMs etiska regler*, 2011
- Svenska kyrkan, *Svenska kyrkans redovisning för år 2010 angående de kyrkliga kulturvärdena och användningen av Kyrkoantikvarisk ersättning, 24 mars 2011, Dnr: KAE 2011/0002*
- Svenska kyrkan, *Svenska kyrkans redovisning för år 2011 angående de kyrkliga kulturarvet och användningen av den kyrkoantikvariska ersättningen*, Svenska kyrkans rapport till Kulturdepartementet
- Svenska kyrkan, *Svenska kyrkans redovisning för år 2012 angående de kyrkliga kulturvärdena och användningen av den kyrkoantikvariska ersättningen*, Svenska kyrkans rapport till kulturdepartementet
- Svenska kyrkan, *Svenska kyrkans redovisning för år 2013 angående de kyrkliga kulturvärdena och användningen av den kyrkoantikvariska ersättningen*, Svenska kyrkans rapport till kulturdepartementet
- Svenska kyrkan, *Svenska kyrkans redovisning för år 2014 angående de kyrkliga kulturvärdena och användningen av den kyrkoantikvariska ersättningen*, Svenska kyrkans rapport till kulturdepartementet , 2014 a
- Svenska kyrkan, *Ett rum öppet för alla. Svenska kyrkans redovisning till regeringen angående de kyrkoantikvariska frågorna inför kontrollstationen 2014*

- Svenska kyrkan, *Svenska kyrkans redovisning för år 2015 angående de kyrkliga kulturvärdena och användningen av den kyrkoantikvariska ersättningen*, Svenska kyrkans rapport till kulturdepartementet
- Svenska kyrkan, *Svenska kyrkans redovisning för år 2016 angående de kyrkliga kulturvärdena och användningen av den kyrkoantikvariska ersättningen*, Svenska kyrkans rapport till kulturdepartementet
- Svenska kyrkan, *Nationellt program för kunskapsutveckling om det kyrkliga kulturarvet*, Uppsala 2017
- Svenska kyrkan, *Svenska kyrkans redovisning för år 2017 angående de kyrkliga kulturvärdena och användningen av den kyrkoantikvariska ersättningen*, Svenska kyrkans rapport till kulturdepartementet
- Svenska kyrkan, *Svenska kyrkans redovisning för år 2018 angående de kyrkliga kulturvärdena och användningen av den kyrkoantikvariska ersättningen*, Svenska kyrkans rapport till kulturdepartementet
- Svenska kyrkan, *Mötesplatser i tiden Svenska kyrkans redovisning till regeringen angående de kyrkoantikvariska frågorna inför kontrollstationen*, 2019 a
- Svenska kyrkan, *Villkor för kyrkoantikvarisk ersättning version 2.0*, fastställd av kyrkostyrelsen 2019-06-10 b
- Svenska kyrkan, *Handbok för arbetet med kyrkoantikvarisk ersättning. Version 2.0*, 2019 c
- Svenska kyrkan, *Svenska kyrkans redovisning för år 2022 angående de kyrkliga kulturvärdena och användningen av den kyrkoantikvariska ersättningen*, Svenska kyrkans rapport till Kulturdepartementet
- Svenska kyrkan, *Redovisning för år 2023 angående de kyrkliga kulturvärdena och användningen av den kyrkoantikvariska ersättningen*, Svenska kyrkans rapport till Kulturdepartementet.
- Svenska kyrkan, *Handfast: handledning i fastighetsförvaltning och upphandling*, Uppsala 2023 a
- Svenska kyrkan, *Att möta förändring Svenska kyrkans redovisning till regeringen angående de kyrkoantikvariska frågorna inför kontrollstationen 2024*, Uppsala 2023 b
- Svenska kyrkans bestämmelser, *Kyrkomötets beslut om ändringar i kyrkoordningen SvKB 2023:5 Publicerad 28 december 2023 c*
- Sveriges arkitekter, *Principprogram. Programmet antogs när förbundet bildades 2002 och reviderades på Sveriges Arkitekters stämma 2012*
- Sveriges arkitekter, *Sveriges Arkitekters verksamhetsprogram 2021 – 2022, 4.-Verksamhetsprogram.pdf*, hämtad 2025-01-03
- Sveriges arkitekter, *Agera! En handlingsplan för Sveriges Arkitekters arbete med kulturmiljö*, 2023
- Sveriges praktiserande byggandsantikvarier, *Etiska riktlinjer för medlemmar i Sveriges praktiserande byggnadsantikvarier* Stockholm 2002-01-15 (spba.se) (hämtad 2024-05-30)
- Svenska teknik och designföretagens, *Arkitektens uppdrag omfattning och redovisningsnivå*, 2013
- Sweco, *Bilaga 4: Sammanställning av tillgänglig statistik om byggsador Underlagsrapport, februari 2018*. I Boverket, Kartläggning av fel, brister och skador inom byggsektorn, rapport 2018
- Swedac, (Ackreditering eller certifiering? – Swedac, hämtad 2024-06-09
- Terminologicentrum, TNC 2004
- Terminologiframjandet, Henrik Nilsson, *Om Begrepp; Terminologiframjandet* (terminologiframjandet.se) Begrepp om begrepp – Terminologiframjandet (terminologiframjandet.se), hämtad 2025-01-03
- Terminologiframjandet, Anna-Lena Bucher, Ingen kunskap utan terminologi, <https://terminologiframjandet.se/h552a9FtZ/2024/03/04/ingen-kunskap-utan-terminologi/>, hämtad 2025-03-14
- The Nara Document on Authenticity* (Naradokumentet) 1994). ICO-MOS: The NARA document on authenticity (1994) – International Council on Monuments and Sites, hämtad 2024-12-29
- Uppsala universitet, kurser och program, Campus Gotland, byggnadsantikvarie- och föremålsantikvarieprogrammen
- Uppsala universitet, *Självvärdering för huvudområdet Kulturvård, Uppsala universitet 2022, Dnr KULTURVÅRD 2022/52*
- Västerås stift, Slutrapport Västerås stifts projekt "Försök till kvalitets-säkring av KAE-projekt" Västerås 2012) Nytt stiftsprojekt: Försök till kvalitetssäkring av KAE-projekt (svenskakyrkan.se), hämtad 2025-01-03
- Upphandlingsmyndigheten: Förändra projektkulturen i byggbranschen – Boverket. Hållbarhetskrav för God projektkultur | Upphandlingsmyndigheten, hämtad 2024-12-29
- Wetterberg, Ola, *Kulturvård – om etableringen av ett i grunden omtvistat begrepp*, Gunnar Almevik & Christer Gustafsson (red.), Göteborg 2021
- Wikipedia Conservation* (engelska) Conservation - Wikipedia
- Wikipedia Kulturvård*, Kulturvård – Wikipedia
- Yrkeskvalifikationsdirektivet – ett samlat genomförande. Betänkande av Utredningen om genomförande av det moderniserade yrkeskvalifikationsdirektivet, Stockholm 2014
- Van Roy, N., *Quality Improvement of Repair Interventions on Built Heritage*. Diss., Leuven: KU, Leuven 2018
- Watson, P., och Howarth, T., *Construction quality management*. London: Spon Press, London 2011
- Överenskommelsen mellan staten och Svenska kyrkan i frågor som rör det kulturhistoriska värdena inom Svenska kyrkan, Ku2000/470/Ka, daterad 2000-03-02

Förkortningar

ABK 09	Allmänna bestämmelser för konsultuppdrag
AB-U 07	Allmänna bestämmelse för avtal mellan generalentreprenör och underentreprenör
AB 04	Allmänna bestämmelser utförandeentreprenad.
ABT 06	Allmänna bestämmelser totalentreprenad
ACE	Architect's Council of Europe
AF	Allmänna föreskrifter
AMA	Allmänna material- och arbetsföreskrifter
ARI	Associazione Restauratori d'Italia
ATA	Antikvarisk topografiska arkivet
BARK	Byggnadsantikvarisk Regional Krets
BKK	Byggandets Kontraktskommittee
BBR	Boverkets byggregler
Cedefop	European Centre for the Development of Vocational Training
CEN	European Committee for Standardization
CEPLIS	European Council of the Liberal Professions
CHARTER	The European Cultural Heritage Skills Alliance
E.C.C.O.	European Confederation of Conservator-Restorers' Organisations
EAA	European Association for Archaeologists
ENCoRE	European Network for Conservation-Restoration Education
ENIC- NARIC	European Network of Information Centres-National Academic Recognition Information Centres in the European Union
ESCO	European Skills, Competences, Qualifications and Occupations
EQF	European Qualifications Framework
EU	Europeiska unionen
EUR koder	Eurokoder
DIK	fackförbundet inom kultur, kommunikation och kreativ sektor
ICOM	International Council of Museum
ICOM-CC	International Council of Museum – Committee for Conservation
ICOMOS	International Council of Monuments and Sites
ICON	The Institute of Conservation

IIC	International Institute of Conservation
ILO	International Labour Organisation
ISCO	International Standard Classification of Occupation
KAE	Kyrkoantikvarisk ersättning
KML	Kulturmiljölagen
KBR	kyrkobyggnadsregistret
KUB	kyrkounderhållsbidraget
KUL 2	Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden
M-Ark	Museiarkeologiska branschorganisationen
MYH	Myndigheten för yrkeshögskolan
NIKU	Norsk institutt for kulturminneforskning
NKF-S	Nordiska konservatorsförbundet Sverige
PACR	Professional Accreditation of Conservator-Restorer
PBL	Plan- och bygglagen
PBF	Plan- och byggförordningen
RAÄ	Riksantikvarieämbetet
SACO	Sveriges akademikers centralorganisation
SFT	Svenska Föreningen för Textilkonservering
SeQF	Sveriges referensram för kvalifikationer
SFV	Statens fastighetsverk
SIS	Svenska institutet för standarder
SBA	Sveriges byggnadsantikvarier
SSYK	Standard för svensk yrkesklassificering
SUBo	Sveriges Uppdragsarkeologiska Branschorganisation
SVK	Studio Västsvensk konservering
Swedac	Styrelsen för ackreditering och teknisk kontroll
TNC	Tekniska Nomenklaturcentralen
UHR	Universitets- och högskolerådet
UKÄ	Universitetskanslersämbetet

nkf|S
Märta, Gunnar och Arvid
Bothéns stiftelse

nkf|S
NORDISKA
KONSERVATOR
FÖRBUNDET
SVERIGE